

ZESZYTY sądecko-spiskie

Tom 2.

Nowy Sącz 2007

**Muzeum Okręgowe
w Nowym Sączu
Instytucja Kultury
Województwa Małopolskiego**

**Lubovnianske múzeum
Kultúrna inštitúcia
Prešovského samosprávneho kraja**

ZESZYTY **sądecko-spiskie**

Tom 2

Nowy Sącz 2007

Sandecko-spišské **ZOŠITY**

Zväzok 2

Nowy Sącz 2007

Spis treści/Obsah

Miroslav Števík, Robert Ślusarek	Słowo wstępne	6
Miroslav Števík, Robert Ślusarek	Úvodné slovo.....	7

Artykuły/Články

Miroslav Števík	Prehľad vývinu osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša	10
	Przegląd rozwoju osadnictwa oraz administracji publicznej średniowiecznego Spiszu	36
Piotr Wierzbicki	Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699–1711)	38
	Šľachta v kolégii piaristov v Podolínci (1698–1711)	70
Wojciech Śliwiński	Kolonizacja niemiecka na Sądecczyźnie (1781–1786) (studium historyczne).....	71
	Nemecká kolonizácia v Sandecku v rokoch 1781–1786 (historická štúdia).....	83

Materiały/Materiály

Kazimierz Przyboś	Pierwsze archiwalia Muszyny 86
	Prvé archiválie Mušiny 90
Beata Wierzbicka	Zagadnienie frekwencji w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1686–1717) 96
	Problematika návštevnosti v spišskom kolégiu piaristov v Podolínci v rokoch 1686–1717 100
Filip Fetko	K otázke emancipácie a antisemitizmu v Spišskej župe na prelome 19. a 20. storočia 101
	Problem emancypacji [Żydów] i antysemityzmu w komitacie spiskim na przełomie XIX i XX wieku 105
Ján Lazorík	Žartovnosce z Jakubjan porospravjane starim jakubjanskim učiteľom Mikulašom Šudichom 106
Monika Tkáčová	Veľkonočné vajíčka z okolia Popradu 108
	Wielkanocne pisanki z okolic Popradu 111

☛ W tym roku minęło 15 lat od nawiązania współpracy między Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu a Muzeum w Starej Lubowli. Przez ten czas obie instytucje realizowały dużą ilość wspólnych projektów, które stały się ważnym przyczynkiem do polsko-słowackiej współpracy kulturalnej. Także najnowszy projekt wydawniczy – *Zeszyty Sądecko-Spiskie* – świadczy o umocnieniu podstaw sądecko-lubowelskiej współpracy muzealnej. Nie byłoby to możliwe bez wsparcia organizacyjnego Pani Moniki Pavelčíkovej – dyrektora Muzeum w Starej Lubowli, dzięki zaangażowaniu której udało się wydać niniejszą publikację o charakterze popularno-naukowym.

☛ Pierwszy tom *Zeszytów* wyszedł w 2006 roku i zawierał referaty wygłoszone na konferencji, która odbyła się w 2005 roku pod tytułem: „Specyfika karpackiej kultury i jej przedstawienie w skanskach polsko-słowackiego pogranicza”. W drugim tomie *Zeszytów* dominują artykuły z dziedziny historii, w mniejszym stopniu reprezentowana jest etnologia. Zamiarem kolegium redakcyjnego jest rozszerzenie w przyszłości tematyki periodyku o studia z dziedziny archeologii i historii sztuki. Znajdą one swój wyraz w blokach poruszających problematykę, z jaką zmagamy się na codzień w zakresie działalności merytorycznej naszych muzeów. Czytelnik będzie miał do czynienia nie tylko z odmiennymi sposobami podchodzenia do materiału historycznego i jego różnymi interpretacjami, lecz także z bardzo różnicowanymi, włącznie z metodą narracji, sposobami jego prezentacji.

☛ Wielowiekowe sąsiedztwo historycznych regionów, Sądecki i Spisz, objawiało się

mnóstwem wzajemnych kontaktów politycznych, gospodarczych i kulturalnych. Głównym celem wydawania *Zeszytów* jest stworzenie dla badaczy reprezentujących dyscypliny humanistyczne – historyków, etnologów, archeologów i historyków sztuki – przestrzeni dla przedstawienia bogatej przeszłości obu przygranicznych obszarów.

☛ Regionalizm jest wyzwaniem współczesności w kontekście procesu jednoczenia Europy. Również przyszłe wydania *Zeszytów Sądecko-Spiskich* pokażą, w jakiej mierze rzeczywiście przykładamy wagę do wspomnianego fenomenu. Wierzymy, że *Zeszyty* przyczynią się z jednej strony do pogłębienia świadomości regionalnej, a z drugiej do wzajemnego poznania się i porozumienia.

☛ Niniejszy tom – tak jak poprzedni – jest owocem niezwykle efektywnej współpracy transgranicznej, zainicjowanej przed kilkoma laty wzajemnymi kontaktami na kanwie naukowej przez badaczy zajmujących się szeroko rozumianą regionalistyką w Polsce i na Słowacji. Należy w tym miejscu podkreślić szczególne zasługi położone na polu współpracy instytucjonalnej przez Panią Monikę Pavelčíkovą, która swoim zaangażowaniem organizacyjnym, wspierała wiele inicjatyw kulturalnych, zrealizowanych przez nasze środowiska na przestrzeni ostatnich lat.

☛ Na koniec, pozostaje żywić nadzieję, że niniejszy, drugi tom wspólnie wydanych studiów historycznych, znajdzie pozytywną ocenę w opinii fachowców tak w Polsce, jak i na Słowacji i przyczyni się do kontynuacji dalszej współpracy, która zaowocuje kolejnymi publikacjami.

☛ V tomto roku uplynulo 15 rokov od nadviazania spolupráce medzi Oblastným múzeom v Nowom Sączu a Lubovnianskym múzeom v Starej Lubovni. Počas tohto obdobia obe inštitúcie realizovali množstvo spoločných projektov, ktoré sa stali výrazným príspevkom k poľsko-slovenskej kultúrnej spolupráci. Taktiež najnovší vydavateľský projekt – *Sandecko-spišské zošity* – svedčí o upevnení pilierov sandecko-lubovnianskej muzeálnej spolupráce. Nebolo by to možné bez organizačnej podpory pani Moniky Pavelčíkovej – riaditeľky Lubovnianskeho múzea, vďaka angažovanosti ktorej sa podarilo vydať túto publikáciu populárno-náučného charakteru.

☛ Prvý zväzok *Zošitov* vyšiel v roku 2006 a obsahoval referáty prednesené na konferencii, ktorá sa uskutočnila v roku 2005 pod názvom „Špecifikum karpatskej kultúry a jeho prezentácia v skanzenoch poľsko-slovenského pohraničia“. V druhom zväzku *Zošitov* dominujú príspevky z oblasti histórie, v menšej miere je zastúpená etnológia. Zámerom redakčnej rady do budúcnosti je rozšírenie tematiky periodika o štúdie z oblasti archeológie a histórie umenia. Odrazia sa v blokoch týkajúcich sa problematiky, s ktorou sa zaoberáme každodenne v rámci meritórnej činnosti našich múzeí. Čitateľ bude mať dočinenia nielen s odlišnými spôsobmi prístupu k historickému materiálu a jeho rôznymi interpretáciami, ale tiež s veľmi rôznorodými, vrátane s metódou narácie, spôsobmi jeho prezentácie.

☛ Stáročné susedstvo historických regiónov, Sandecka a Spiša, sa vyznačovalo množstvom

vzájomných politických, hospodárskych i kultúrnych kontaktov. Hlavným cieľom vydávania *Zošitov* je vytvorenie priestoru odborníkom humanitného zamerania – historikom, etnológom, archeológom a historikom umenia na prezentovanie bohatej minulosti oboch prihraničných regiónov.

☛ Regionalizmus je výzvou súčasnosti v kontexte procesu zjednocujúcej sa Európy. Taktiež budúce vydania *Sandecko-spišských zošitov* ukážu, do akej miery skutočne prikladáme vážnosť spomínanému fenoménu. Veríme, že *Zošity* prispejú na jednej strane k prehľbovaniu regionálneho povedomia, na strane druhej k vzájomnému spoznávaniu a porozumeniu.

☛ Tento zväzok – tak ako aj predchádzajúci – je výsledkom neobyčajne efektívnej cezhraničnej spolupráce, ktorá bola iniciovaná pred rokmi vzájomnými kontaktmi na vedeckom základe bádateľov zaujímajúcich sa široko ponímanou regionalistikou v Poľsku a na Slovensku. Na tomto mieste treba osobitne vyzdvihnúť zásluhy pani Moniky Pavelčíkovej na poli inštitucionálnej spolupráce, ktorá svojou organizačnou angažovanosťou podporovala mnoho kultúrnych aktivít, realizovaných našimi strediskami počas posledných rokov.

☛ Na záver zostáva vyjadriť nádej, že tento druhý zväzok spoločne vydaných historických štúdií nájde pozitívny ohlas medzi odborníkmi v Poľsku, ako aj na Slovensku a prispeje k pokračovaniu spolupráce, ktorej výsledkom budú ďalšie publikácie.

Artykuły/Články

Miroslav Števík

Piotr Wierzbicki

Wojciech Śliwiński

Prehľad vývinu osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša

Vo včasnostredovekom období najpriaznivejšie podmienky pre trvalejšie osídlenie na Spiši poskytovala Hornádska kotlina, ktorej stredná a východná časť tvorí najstaršiu sídliskovú vrstvu. Zásadnými faktormi v tomto smere sa stali klimatické pomery a bonita pôdy. Najúrodnejšie pôdy sa nachádzajú v centrálnej a východnej časti Hornádskej kotliny. „Spišský úrodný polmesiaca“ začína na východe v okolí Spišských Vlách a Spišského Podhradia, pokračuje k Levoči, potom k Spišskej Novej Vsi a Spišskému Štvrtku. V Popradskej kotline sa najúrodnejšia pôda nachádza medzi Spišskou Belou a Toporcom. V kontexte podtatranskej oblasti (Spiš, Liptov, Orava) možno konštatovať, že najvyššie hodnoty z hľadiska bonity pôdy dosahuje oblasť Spiša¹. Rovnako zrážkové pomery dokumentujú najpriaznivejšie, najnižšie hodnoty nielen v kontexte podtatranskej oblasti, ale celého severu Slovenska. Najsuchšími územiami sú okolie Spišských Vlách a Spišského Podhradia na východnej a okolie Spišského Štiavniku, Spišského Štvrtku a Levoče na západnej strane Hornádskej kotliny. Zrážkový tieň Tattier výrazne zasahuje i časť Popradskej kotliny, najmä v okolí Popradu a Kežmarku². Hornádska i Popradská kotlina majú z klimatického hľadiska (mierne teplá, mierne vlhká) najpriaznivejšie podmienky v kontexte celej podtatranskej oblasti. V rámci Spiša sa uvedené konštatovanie vzťahuje najmä na juhovýchodnú časť Hornádskej kotliny³. Z analýzy uvedených prírodných podmienok vyplýva, že najstaršie stredoveké sídla na Spiši boli zakladané v Hornádskej kotline v okolí Spišského Podhradia a Spišských Vlách, ako aj Levoče, Spišského Štvrtku a Spišskej Novej Vsi, v Popradskej kotline v okolí Popradu a Kežmarku. S uvedeným konštatovaním korešpondujú aj výsledky početných archeologických výskumov⁴.

Prítomnosť Slovanov na Spiši je spoľahlivo archeologicky doložená od 8. storočia⁵. Správne centrum predveľkomoravského Spiša, resp. Pribinovho Nitrianskeho kniežatstva (805–833) na Spiši tvorilo hradisko Čingov na ľavom brehu Hornádu (Slovenský raj)⁶, ktoré zaniklo v 1. polovici 9. storočia (v roku 833) v dôsledku vpádu Moravanov do Pribinovho Nitrianska⁷. Vo veľkomoravskom období (po roku 833) prevzalo úlohu centra nové hradisko na pravom brehu Hornádu, postavené neďaleko pôvodného⁸. Život Slovanov na Spiši pulzoval i v povelkomoravskom období, resp. ranouhorskom období (po r. 906), o čom svedčia archeologické doklady zo spomínaných hradísk pri Hornáde, dokumentujúce sídelnú

kontinuitu od 8. až do 13. storočia⁹. Dosať otvorenou zostáva otázka funkcie, resp. pozície hradiska Dreveníka vo včasnostredovekom období. Vzhľadom na to, že sa nachádza uprostred ďalšej enklávy s výrazným slovanským osídlením (popri enkláve v okolí Spišského Štvrtku a Spišskej Novej Vsi)¹⁰, vo východnej časti „spišského úrodného polmesiaca“, nemuselo plniť len strážnu (obranú) funkciu. Navyše, v poslednej štvrtine 12. storočia bol v susedstve Dreveníka postavený Spišský hrad¹¹, ktorý plnil funkciu správneho centra Spiša. Mohlo v tomto prípade ísť o nadviazanie na staršiu tradíciu. Azda do problematiky vnesie viac svetla ďalší výskum tejto lokality. Najstaršie slovanské osídlenie v Popradskej kotline malo spravidla charakter roztrúsených sídliskových jednotiek na spôsob lazov¹². Fortifikácia slovanského pôvodu tu nie je spoľahlivo doložená¹³. Nemožno sa z pohľadu súčasných poznatkov vyjadriť jednoznačnejšie ani k otázke prípadnej existencie správneho, resp. trhového centra v priestore dnešnej Spišskej Soboty¹⁴ (*Forum Sabati*, 1256)¹⁵, či Kežmarku¹⁶ (*Kasmark*, 1269)¹⁷. Písomné doklady z neskoršieho obdobia (13. storočia) však svedčia o tom, že práve spomínané sídla, ležiace na najvýznamnejších komunikačných priesečníkoch v Popradskej kotline, mali na plnenie trhovej funkcie najlepšie predpoklady. V tomto prípade však išlo o nadviazanie na tradíciu až z povelkomoravského, resp. ranouhorskeho (od 10. storočia) obdobia¹⁸, keď osídlenie Popradskej kotliny nadobudlo väčší kvantitatívny rozsah a formovali sa tu kompaktnjšie, väčšie sídla. Na území predkolonizačného Kežmarku jestvovala slovenská rybárska osada pri Kaplnke sv. Kríža s trhoviskom, od ktorého pochádza jej názov známy v nemeckej forme ako *Kasmark*¹⁹.

Slovania sa v Hornádskej i Popradskej kotline usídľovali v blízkosti vodných tokov²⁰. Obrábali pôdu (pestovanie pšenice, ovsu, prosa, strukovín, ako aj technických plodín – konope a ľanu), venovali sa chovu domácich zvierat, zbierali lesné plody, lovili zver, stravu si dopĺňali rybami; venovali sa remeselnej výrobe (hrnčiarstvu, tkáčstvu, práci s drevom), dolovaniu a spracovaniu železa²¹. Obydli si budovali vo forme polozemnic – malých, čiastočne do zeme zahĺbených príbytkov s kolovou konštrukciou. Takéto obydlia boli charakteristické pre sídla starých Slovanov²².

Veľa dokladov o včasnostredovekom osídlení priniesli archeologické výskumy, a to najmä z oblasti „spišského úrodného polmesiaca“, z okolia

Čingova i Dreveníka²³. Popri archeologických dokladoch o slovanskom osídlení Spiša svedčia najstaršie záznamy prírodných, miestnych a chotárnych názvov z 13. storočia²⁴. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa zo spomínaného storočia zachovalo veľké množstvo listín, obsahujúcich vymedzenia majetkových celkov. Záznamy priebehu hraníc (metácie) zo stredovekých listín tvoria bohatý materiál pre historickú jazykovedu, výskum vývinu stredovekého osídlenia, či prírodného prostredia. Napriek tomu, že sa z obdobia pred 13. storočím nezachovali písomné doklady o Spiši, prírodné, miestne a chotárne názvy dokumentujú osídlenosť tohto územia v predchádzajúcich storočiach. Od slovenského obyvateľstva boli tieto názvy preberané Maďarmi, Nemcami i Valónmi, ktorí sa na Spiši usadzovali už vo včasnostredovekom období. O starobyľom slovanskom osídlení tohto územia, ale aj o príchode prvých Nemcov a Maďarov na Spiš pred 13. storočím svedčí napríklad skutočnosť, že títo preberali názvy typu: *Gargov*²⁵ (n. *Garg*, m. *Görgö*) – Hrhov, *Gylnych*²⁶ (n. *Göllnitz*, m. *Gölnic*) – Hnilec, *Grussow*²⁷ (n. *Grausch*) – Hrušov, *Sygra*²⁸ (n. *Schigra*, m. *Zsigra*) – Žehra, *Granich*²⁹ (n. *Grenz*) – Hranovnica prv, ako sa v slovenčine zmenilo g na h, t. j. pred rokom 1200³⁰. Veľa pomenovaní získalo aj iný jazykový variant (maďarčina, nemčina, latinčina), či vzniklo mnoho nových názvov, čo vyplývalo zo zmien v národnostnej skladbe obyvateľstva, ako aj zo smerovania uhorskej kancelárskej praxe k jednotnému spôsobu prepisovania miestnych a chotárnych názvov³¹.

☞ V metačných listinách, vyskytujúcich sa na Spiši od začiatku 13. storočia, sa spomínajú rôzne prírodné názvy (vodné toky, vrchy, pohoria, údolia, skalné útvary, stromy), na základe ktorých možno získať dôležité poznatky o sídelných i prírodných pomeroch na tomto území pred 700–800 rokmi³². Najstaršie z nich obsahuje listina z roku 1209³³. Uvádžajú sa tu prvé známe pomenovania spišských vodných tokov: *Iascunov* (Jasenov)³⁴, *Hunounig* (Hnojník)³⁵, *Oscov* (Osikov)³⁶, resp. *Jasenov*³⁷ a *Poprad*³⁸. V mladších listinách z polovice 13. storočia sa spomínajú napríklad rieky a potoky: *Sygricha*³⁹ (Žehrica), *Globocha*⁴⁰ (Hlboká), *Hornad*⁴¹ (Hornád)⁴², *Olsauacha*⁴³ (Oľšavka), *Almas*⁴⁴ (Jablonov), *Cheunuk*⁴⁵ (Štiavnik), *Gonoyruk*⁴⁶ (Hnojník), *Poprad*⁴⁷, *Kanatopa*⁴⁸ (Konotopa), *Lubicha*⁴⁹ (Lubica), *Werbev*⁵⁰ (Vrbov), *Bistrichpotoka*⁵¹ (Bystrica), *Custresi*⁵² (Kostrošín), *Logina*⁵³ (Ladina), *Crescheno*⁵⁴ (Kršínovec), *Iezuinec*⁵⁵ (Jezuinec, Jasenovec⁵⁶), *Bela*⁵⁷ (Biela), *Yemnik*⁵⁸ (Jamník), *Gylnich*⁵⁹ (Hnilec, od *gnilb*)⁶⁰, *Monoros*⁶¹ (Lieskovec), *Cyha*⁶² (Suchá, Tichá⁶³), *Seunek*⁶⁴ (Štiavnik), *Thoporch*⁶⁵ (Toporec), *Lyblo*⁶⁶ (Lubovňa), *maioris Lamprnich*⁶⁷ (Veľká Lomnica), *Donays*⁶⁸ (Dunajec), *Toplichia*⁶⁹ (Teplica), *Glynipotoka*⁷⁰ (Hlinný potok), *Leucha*⁷¹ (Levoča, od *levoča* – ľavostranný prítok)⁷².

☞ Niektoré názvy spišských pohorí sa od stredovekých čias zmenili, iné sú používané podnes.

Najvyššie pohorie na Spiši – Tatry sa uvádza ako *Turtur*⁷³. Spišská Magura sa v najstarších písomných prameňoch spomína ako *Jawore*⁷⁴. V prípade Pienin sa pomenovanie nezmenilo (*Penyn*)⁷⁵, rovnako aj u Dubiny (*Dobodel*⁷⁶, t. j. Dubov diel)⁷⁷. Levočské vrchy sa v stredoveku nazývali *Scemene*⁷⁸ (Sěminja)⁷⁹, no ich severná časť bola pomenovaná taktiež ďalším názvom – *Thymnicz* (Timiec)⁸⁰. V podstate za nezmenené môžeme pokladať pomenovanie Kráľovoľských Tatier, ktoré sa spomínajú ako *Golicha*⁸¹ (Golica, holica)⁸².

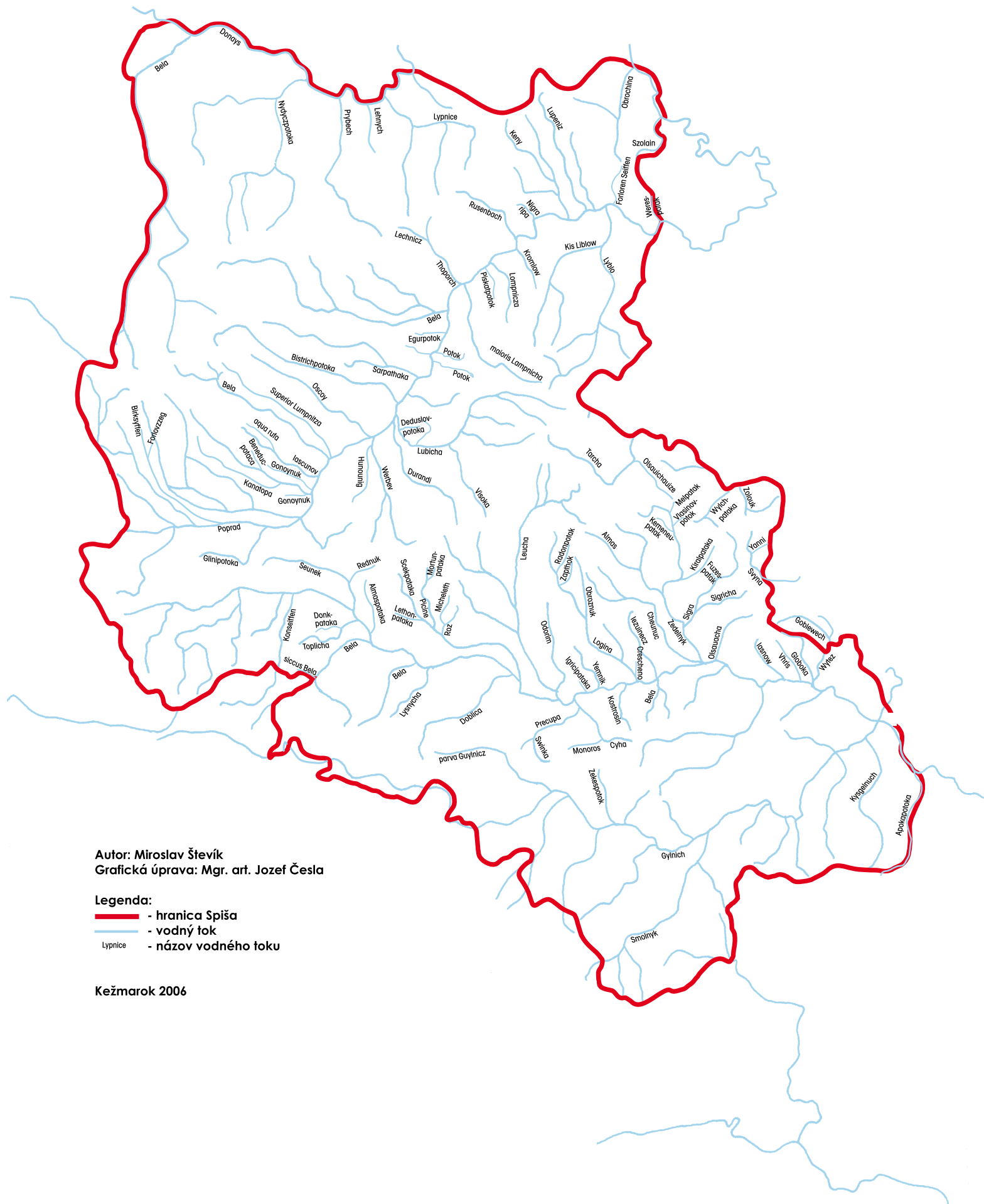
☞ Z pomenovaní vrchov, ktoré sa tak nazývajú podnes možno uviesť: *Serubich*⁸³ (Sľubica)⁸⁴, *Jasou*⁸⁵ (Jasov)⁸⁶, *Synco*⁸⁷ (Šintovec)⁸⁸. Iné názvy, ako napríklad *Gala*⁸⁹ (*Gola* – Hoľa, holá)⁹⁰, sa už na súčasných mapách nenachádzajú⁹¹. Jeden zo skalných útvarov na Spiši (jaskyňa Šarkanova diera)⁹² bol zaznamenaný ako *Dupe*⁹³ (dúpä, diera)⁹⁴, iný (skalný útvar pri Chrasti nad Hornádom)⁹⁵ zasa ako *Scalka*⁹⁶. Z pomenovaní údolí sa spomína: *Keud*⁹⁷ (Údolie hmiel, maď. *köd* – hmla)⁹⁸ a *Globocha*⁹⁹ (Hlboká)¹⁰⁰.

☞ V metáciach z 13. a 14. storočia sa viaceré prírodné názvy, ktoré boli prekladateľné, uvádzajú v latinskom, či maďarskom jazyku¹⁰¹, čo najlepšie dokumentujú pomenovania stromov: *egurfa* (jelša)¹⁰², *tylia* (lipa)¹⁰³, *feneufa* (jedľa)¹⁰⁴, *hasfa* (lipa)¹⁰⁵, *luchfenev* (smrek)¹⁰⁶. V jednom zázname sa napríklad uvádza: „...*ad arborem tilie Lypa vocate*“¹⁰⁷ (k stromu *tilia*, lipa nazývanom), v inom „...*ad unum lapidem, qui vulgo Scalka vocatur*“¹⁰⁸ (k jednej skale, ktorú obyčajne nazývajú Skalka), teda – popri latinskom názve sa zaznamenal aj výraz používaný slovenským obyvateľstvom.

☞ Najviac prírodných názvov z 13. storočia je známych z územia v Hornádskej a Popradskej kotline s najpriaznivejšími sídelno-geografickými danosťami. Väčšina z nich má slovenský pôvod, čo je významný doklad o charaktere osídlenia tejto oblasti pred príchodom Maďarov, Nemcov a Valónov na Spiš.

☞ Zložitejšou otázkou je určiť rozsah osídlenia pred 13. storočím. Samotný prírodný názov ešte nedokazuje osídlenie konkrétneho územia, kde sa vyskytuje. Inak povedané, ak bol zaznamenaný slovenský názov niektorého potoka už v 13. storočí, neznamená to, že tu vtedy, či predtým popri ňom muselo existovať slovenské sídlo, resp. viacero sídiel. Domáce obyvateľstvo dávalo názvy aj širšiemu prírodnému prostrediu, t. j. vo väčšej vzdialenosti od samotných sídiel. Na druhej strane je ale zrejmé, že početné pomenovania napr. i menších vodných tokov vo všeobecnosti dokladajú existenciu osídlenia v danej oblasti. Je nesporné, že pred príchodom Maďarov, Nemcov a Valónov na Spiš tu existovali desiatky slovenských sídiel, ktoré boli sústredené predovšetkým v oblastiach s najpriaznivejšími životnými podmienkami (centrálne a východná časť Hornádskej kotliny, juhovýchodná časť Popradskej kotliny)¹⁰⁹. Popri tzv. vonkajšej kolonizácii treba upozorniť na skutočnosť, že sa uskutočňovala aj

Názvy vodných tokov na Spiši z historických dokumentov 13. a 14. storočia

tzv. vnútorná kolonizácia, t. j. doosídľovací proces vykonávaný z vlastných zdrojov a vlastnými silami¹¹⁰. Inými slovami povedané, vývoj sídelnej siete bol determinovaný oboma procesmi kolonizácie. Do polovice 12. storočia boli na Spiši neosídlené, resp. veľmi sporadicky osídlené údolia riek Dunajec, Hnilec a Ľubovnianska kotlina.

☛ Zatiaľ čo rozdiely medzi slovanskými jazykmi (slovenčinou, poľštinou) a nemčinou, či maďarčinou sú evidentné, historicko-jazykovedný rozbor najstarších záznamov prírodných, chotárnych a miestnych názvov ukázal, že údolia Hornádu a Popradu boli vo včasnostredovekom období pred príchodom Maďarov, Nemcov, Valónov a Poliakov na Spiš osídlené Slováckmi¹¹¹. Inou otázkou je politicko-správna príslušnosť tohto územia v povelkomoravskom období (po roku 906), keď sa ocitlo na uhorsko-poľskom pohraničí¹¹². Na prelome 10. a 11. storočia bol Spiš podľa J. Steinhübela súčasťou komitátu Boršod¹¹³. V Boguchwalovej kronike, pochádzajúcej z XIII. storočia, sa uvádza, že „*castellania de Spiss*“ bola odcudzená Uhrami Poliakom v prvej polovici XII. storočia (1113) a že Uhri ju odvtedy ľstivo držali¹¹⁴. Samozrejme, nemožno sa nekriticky opierať pri interpretácii dejín o záznamy tohto charakteru. Príbeh o tom, ako Poľsko stratilo Spiš, si kronikár vymyslel¹¹⁵. Na druhej strane, ak by sme uvažovali o regióne s najväčším predpokladom pre stret záujmov Uhorska a Poľska na celom ich pohraničí, najskôr by to bol z viacerých príčin práve Spiš. Už len z geografických dôvodov, resp. princípu tvorby hranice ako prirodzenej línie si nemohlo Poľsko dlhodobejšie udržať vplyv južne od hlavného hrebeňa Karpát. Je známe, že na začiatku 11. storočia obsadil Boleslav Chrabrý územie dnešného Slovenska až po Dunaj¹¹⁶. Išlo však o krátkodobú záležitosť a Slovensko sa dostalo v roku 1018¹¹⁷, resp. 1029¹¹⁸ spod poľského vplyvu. V 11. storočí sa uhorsko-poľská hranica definitívne stabilizovala na hlavnom hrebeni Karpát¹¹⁹. V 12. storočí bol Spiš vyčlenený z komitátu Boršod a stal sa samostatnou územnosprávnou jednotkou¹²⁰.

☛ V súvislosti s vývinom včasnostredovekého osídlenia je potrebné priblížiť obdobie príchodu osadníkov iných národností na Spiš. Je pravdepodobné, že prví Maďari sa na Spiši usadili už v 11. storočí¹²¹, resp. začiatkom 12. storočia v súvislosti so zabezpečením pohraničia¹²². Od polovice 12. storočia¹²³, resp. v závere 12. storočia¹²⁴ prichádzajú prví Nemci, v druhej polovici 12. storočia Valóni¹²⁵. Ak by sme uvažovali o súvise konštituovania Spišského komitátu s usadením sa Nemcov a Valónov na Spiši, potom sa zdá byť pravdepodobnejším ich príchod v poslednej štvrtine 12. storočia. V druhej polovici 12. storočia sa akiste ustanovilo aj spišské prepoštvstvo.¹²⁶ V 12. storočí na severe Spiša zakladajú niekoľko sídiel poľskí osadníci (Podolínec, Hniezdne, Ľubovňa)¹²⁷. Už počas (11.?) – 12. storočia nadobúdala Spiš multietnický charakter, ktorý tu pretrval až do najnovších čias. Do

konca 13. storočia najpočetnejšiu zložku obyvateľstva komitátu tvorili Slováci a Nemci, v menšej miere boli zastúpení Maďari, Valóni a Poliáci. Písomné pramene spomínajú najmä Nemcov, Maďarov a Slovákov. V roku 1279 si kráľovná Alžbeta vyžiadala v istej majetkovej záležitosti konzultácie od predstaviteľov „*Nemcov, Maďarov, Slovákov, ktorí žijú v spišskej zemi*“ (*ab omnibus Theutonicis, Hungaris et Sclavis in eadem terra Scepus degentibus*)¹²⁸. V súvislosti s platením desiatok pochádza z roku 1280 záznam, podľa ktorého sa mali Nemci a Valóni podriaďiť obyčaji, aká vládla vo všeobecnosti na Spiši medzi Slováckmi a Maďarmi¹²⁹. Podľa V. Rábika existovali na Spiši najneskôr od 12. storočia na princípe spoločenstiev – provincií na čele s vlastným komesom a s osobitnou sociálno-právnou reguláciou autonómne inštitúcie slovenského, nemeckého, maďarského a valónskeho obyvateľstva¹³⁰.

☛ Pokiaľ ide o Poliakov, na Spiši, presnejšie v jeho najsevernejšej časti sa usádzali od 12. storočia (Podolínec, Hniezdne, Ľubovňa)¹³¹, resp. na začiatku 13. storočia¹³². Podolínsko-ľubovnianska oblasť sa stala od roku 1234 predmetom dlhodobého sporu o jej cirkevno-správnú, resp. politicko-správnú príslušnosť. Situácia sa stabilizovala v prospech Uhorska až na začiatku 14. storočia¹³³. Poliáci sa usádzali na Spiši i neskôr. Keď v roku 1256 získal Jordan z rodu Görgeyovcov les po oboch stranách rieky Poprad v okolí Podolíncu, uhorský panovník Belo IV. ocenil, že na Spiš priviedol obyvateľov zo susedných kráľovstiev i vzdialenejších krajín¹³⁴. Najbližšie k Spišu ležali Poľsko (Malopoľsko) a Kyjevská Rus (Halič)¹³⁵. Akiste boli medzi spomínanými osadníkmi i Poliáci¹³⁶. Príslušníci rôznych národností prichádzali na Spiš vo viacerých obdobiach. Najpočetnejšou národnosťou popri Slováckoch tu boli po stáročia Nemci. Najintenzívnejšie sem prichádzali po tatárskom vpáde, po roku 1241¹³⁷.

☛ S písomnými dokladmi o existencii spišských osád sa stretáme až na začiatku 13. storočia. Najstarším písomne doloženým sídlom z roku 1209 je obec Žakovce (*Isac*)¹³⁸. Pre výskum vývinu včasnostredovekého osídlenia (do polovice 13. storočia) sú popri prírodných pomenovaniach významnými názvy územných celkov (latinsky označené výrazom *terra* – zem) s presným ohraničením¹³⁹. Ide častokrát zároveň o najstaršie podľa mena známe sídla Spiša. Akiste nie je vecou náhody, že sa takmer všetky vyskytujú v centrálnej a východnej časti Hornádskej kotliny, t. j. v oblasti najstaršej sídliskovej vrstvy. V blízkosti Spišského hradu sa spomína t. *Sygra*¹⁴⁰ (od slovesa žehrať, resp. osobné meno Žehra)¹⁴¹, t. *Bech*¹⁴² (Bojc/i/?, Bijacovce)¹⁴³, t. *Almas*¹⁴⁴ (maď. *alma* – jablko, Jablonov), t. *Salasan*¹⁴⁵ (za luhami, luhy – zamokrený terén, Zalužany¹⁴⁶ – Nemešany)¹⁴⁷; v okolí Chraste nad Hornádom – t. *Myloy*¹⁴⁸ (os. meno Milěj, Miloj)¹⁴⁹, t. *Odorin*¹⁵⁰ (od odor, Odorín)¹⁵¹; v okolí Spišského Štvrtku t. *Pokoy*¹⁵² (Pokoj)¹⁵³, t. *Kelechen*¹⁵⁴ (kľače – kobyľa, Kľačany)¹⁵⁵, t. *Vizo-*

ka¹⁵⁶ (vysoká, Hradisko)¹⁵⁷; pri Kežmarku t. *Suphc* (Župk, Huncovce)¹⁵⁸, pri Spišskej Belej – t. *Stragar* (stráž, Stragar)¹⁵⁹.

☛ K najstarším písomne doloženým sídlam Spiša, z ktorých viaceré vznikli pred 13. storočím patria: v. *Isac* (Žakovce, 1209)¹⁶⁰, *Sygra* (Žehra, 1245)¹⁶¹, *Almas* (Jablonov, 1249)¹⁶², *Salasan*¹⁶³ (Nemešany¹⁶⁴, 1249), *Leucha* (Levoča, 1249)¹⁶⁵, *Zolak* (Veľký Slavkov, 1251)¹⁶⁶, *Daman* (Domaňovce, 1258)¹⁶⁷, v. *Omnium Sanctorum* (Bijacovce, 1260)¹⁶⁸, *Drauch* (Dravce, 1263)¹⁶⁹, *Capost* (Hrabušice, 1260)¹⁷⁰, *Suphc* (Huncovce, 1257)¹⁷¹, v. *Vrsi* (Iliašovce, 1263)¹⁷², *Kelechen* (Klačany, 1345)¹⁷³, *Lomnucha* (Veľká Lomnica, 1257)¹⁷⁴, *Lubicha* (Lubica, 1251)¹⁷⁵, *Redyolcz* (Ordzovany, 1260)¹⁷⁶, *Podolyn* (Podolíneč, 1256)¹⁷⁷, *Sumug* (Smižany, 1254)¹⁷⁸, *Bela* (Spišská Belá, 1263)¹⁷⁹, *Forum Sabathi* (Spišská Sobota, 1256)¹⁸⁰, *Subcastrum* (Spišské Podhradie, 1249)¹⁸¹, *Olozy* (Spišské Vlchy, 1258)¹⁸², *Gurgev* (Spišský Hrhov, 1258)¹⁸³, *Kurtues* (Spišský Hrušov, 1253)¹⁸⁴, *Miloy* (Miloj, 1318)¹⁸⁵, *Odorin* (1263)¹⁸⁶, *Pokoy* (Pokoj, 1274)¹⁸⁷, v. *S. Ladislai* (Spišský Štvrtok, 1263)¹⁸⁸, *Stoyani* (Stojany, 1264)¹⁸⁹, *Eur* (Strážky, 1251)¹⁹⁰, v. *S. Michaelis* (Svätý Michal, 1251)¹⁹¹, *Werbev* (Vrbov, 1251)¹⁹², *Stragar* (Stragar, 1282)¹⁹³, *Knysen* (Hniezdne, 1286)¹⁹⁴, *Libenow* (Stará Ľubovňa, 1292)¹⁹⁵, *Villa Nova* (Spišská Nová Ves, 1268)¹⁹⁶, v. *Durandi* (Tvarožná, 1268)¹⁹⁷, *Poprad* (Poprad, 1256)¹⁹⁸, *Gumur* (Stráže nad Popradom, 1275)¹⁹⁹, *Kasmark* (Kežmarok, 1269)²⁰⁰, *Vilka* (Veľká, 1268)²⁰¹, *Bicere* (Psiare, 1278)²⁰², *Yempnik* (Jamník, 1277)²⁰³, *Gelnic* (Gelnica, 1276)²⁰⁴.

☛ Na viacerých z týchto lokalít (Levoča²⁰⁵, Stojany²⁰⁶, Svätý Michal)²⁰⁷ sú archeologicky doložené románske sakrálné objekty, vystavané pred 13. storočím²⁰⁸. K najstarším kamenným sakrálnym objektom patrí i zaniknutý kláštor v polohe „Pažica“ pri Spišskej Kapitule²⁰⁹, či Rotunda svätého Ondreja v jej areáli²¹⁰. Sporné je datovanie výstavby Kostola sv. Ducha (štorkonchálna stavba) v Chrasti nad Hornádom, ktorá sa vyvinula na územnom celku označenom v roku 1255 ako *terra Myloy cum nigra silva ab utraque parte fluvii Hernad* (zem Miloja s čiernym lesom na oboch stranách Hornádu)²¹¹. Je veľmi nepravdepodobné, aby na tomto majetku existovalo popri Miloji ďalšie sídlo. Chrást nad Hornádom vznikla po roku 1255²¹² a prvá písomná zmienka o obci je z roku 1280²¹³. V tomto kontexte pokladáme opatrnosť pri datovaní kostola v Chrasti nad Hornádom za opodstatnenú²¹⁴. Ide najskôr o neskororománsku stavbu z päťdesiatych, resp. šesťdesiatych rokov 13. storočia²¹⁵, ak uvažujeme o nadväznosti vzniku sídla s budovaním sakrálného objektu.

☛ Na Spiši sa vo včasnostredovekom období vyvinulo viacero sídiel, ktorých obyvatelia vykonávali určité služby pre kráľa a kráľovstvo. Prezrádzajú to o nich taktiež ich pomenovania²¹⁶. K služobníckym osadám patrili napríklad: Dravce (*Drauch*²¹⁷, chovatelia dravých vtákov), Iliašovce (v. *Vrsi*²¹⁸, medvediar), Smižany (*Sumug*²¹⁹,

psiari), Psiare²²⁰ (*Bicere*)²²¹, Klačany²²² (*Kelechen*, koniari)²²³, Jamník (*Yempnik*²²⁴, jamníci – lovci do jám, resp. baníci)²²⁵, Klačany²²⁶ (*villa Kelechen*, koniari)²²⁷. Už samotný charakter týchto sídiel svedčí o tom, že na Spiši boli rozsiahlejšie lovecké územia²²⁸. Jadro spomínaných služobníckych osád (Dravce, Iliašovce, Psiare, Smižany a Klačany) sa nachádzalo v trojuholníku sídiel Spišský Štvrtok, Spišská Nová Ves a Levoča, v západnej časti „spišského úrodného polmesiaca“²²⁹. V prvej polovici 13. storočia chotáre týchto sídiel tvorili pomerne rozsiahly kompaktný celok. Z ich rozloženia je evidentná snaha o sústredenie do jedného väčšieho, uceleného priestoru, do oblasti s najpriaznivejšími podmienkami pre trvalejšie osídlenie (klimatické pomery, bonita pôdy) v rámci Spiša. Radia sa tak k najstarším podľa názvov známym sídlam Hornádskej kotliny. Vznik uvedených služobníckych osád možno datovať najskôr do (11.?) – 12. storočia²³⁰. V tomto zmysle sa staviame skepticky k ich skoršiemu datovaniu (9. storočie), resp. súvisu s preduhorským Spišom²³¹. Na druhej strane, J. Radziszewska osady späté s obsluhou kráľovských loveckých terénov spája s pôsobením kniežata Kolomana²³², čo je však až obdobie prvej polovice 13. storočia (1216?/1229–1241)²³³. V takomto prípade by existencia služobníckych osád bola záležitosťou iba niekoľkých desiatok rokov. Každopádne, obdobie Kolomanovho pôsobenia na Spiši je posledným možným obdobím vzniku týchto osád. V 13. a 14. storočí totiž dotyčné skupiny kráľovských služobníkov zanikali²³⁴. Na Spiši sa tento proces výrazne prejavuje v priebehu druhej polovice 13. storočia. K služobníckym dedinám sa v odbornej spisbe zvyknú priradovať aj Huncovce²³⁵ (*villa Canis*, 1308)²³⁶. Obyvatelia Huncoviec mohli chovať poľovné psy, no nie v pozícii kráľovských psiarov, ale psiarov šľachticov Lomnickovcov, resp. Berzeviczyovcov, ktorým obec od roku 1209 patrila²³⁷. Svojich vlastných psiarov mali napr. Mariássyovci²³⁸.

☛ Po definitívnom pričlenení územia Spiša k uhorskému kráľovstvu (po roku 1018)²³⁹ k starým slovenským sídlam v (11.?) – 12. storočí pribudli osady, ktorých obyvatelia boli kráľom poverení vykonávať strážnu službu. Už bolo spomenuté, že obyvatelia Hrabušíc (*villa Capost*) pravdepodobne, podľa M. Slivku, strážili bránu²⁴⁰. Týmto sídlom prechádzala akiste najfrekventovanejšia severojužná krajinská cesta Spiša. Vybudovanie mýtnice, brány, zátarasov, resp. umiestnenie osady strážcov brány by tu malo svoje opodstatnenie²⁴¹. V susedstve Hrabušíc jestvovala v stredoveku osada Strelce (*terra Ballistarii, villa sagitarii*), spájaná s hraničnými strážcami²⁴². V tejto súvislosti stoja za pozornosť tri skutočnosti. Funkciu hraničných strážcov v starom Uhorsku vykonávali taktiež Sikuli. Je o nich známe, že si, okrem iného, svoje sídla stavali v lokalitách s výskytom trstiny, kostoly zasväcovali Panne Márii a v písomných prameňoch boli označovaní podľa svo-

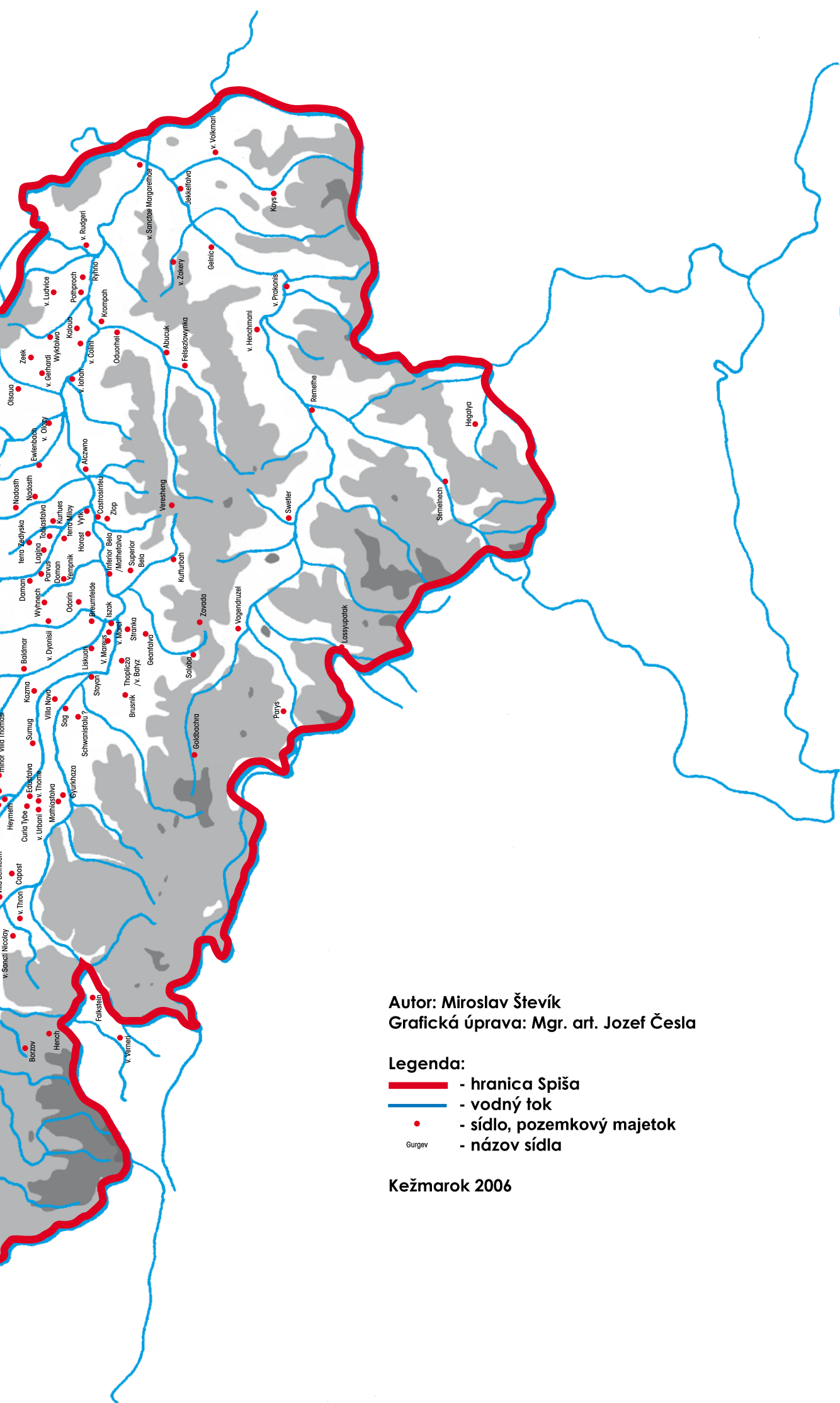
jej špecifickej vojenskej služby lukostrelcov latin-ským výrazom *sagittarii* (lučištníci)²⁴³. Všetky tri kritériá možno uplatniť aj na Strelce. Obec sa vyvinula v blízkosti potoka s názvom *Székpaták*²⁴⁴ (*szék* vo význame zamokreného územia – síhli-na, dnes potok s názvom Sihla)²⁴⁵, kde sa dodnes hojne vyskytujú trstiny. Románsky kostol postavený v jej katastri bol zasvätený Panne Márii²⁴⁶. Uvedené skutočnosti naznačujú možný súvis Streliec ako sídla hraničných strážcov – Sikulov, čo však treba pokladať za námet pre dôkladnejší výskum²⁴⁷.

☛ Jednoznačnejšie je možné vyjadriť sa k rozmiestneniu strážnych osád v údolí rieky Poprad²⁴⁸. Boli nimi: *Gumur*²⁴⁹ – Stráže nad Popradom²⁵⁰, *Sanctus Michael*²⁵¹ – Svätý Michal (zaniknutá osada v polohe Michalský vršok na území Kežmarku v okolí železničnej stanice)²⁵², *Eur*²⁵³ – Strážky (maď. *őr* – strážca) a *Stragar*²⁵⁴ – *Stragar*²⁵⁵. Ich obyvateľmi boli akiste Maďari²⁵⁶, strážcovia komitátu Gemer na území spišského konfinia (*Gumureur* – maď. *gömörör* – gemerskí strážcovia)²⁵⁷. V tejto súvislosti treba poznamenať, že v prípade dvoch sídiel zrejme došlo k ich zániku iba v sídlíštnom, nie správnom (administratívnom) zmysle. Archeológovia lokalizujú pôvodné strážne osady *Gumur* a *Stragar* do iných polôh, ako sú dnešné sídla Bušovce²⁵⁸ a Stráže nad Popradom²⁵⁹. Na území spomínaných strážnych osád novolokalizované sídla potom prevzali názvy pôvodných strážnych osád. V takomto prípade by osady *Gumur* a *Stragar* zanikli iba v sídlíštnom, nie správnom (administratívnom) zmysle. Prvá zmienka z roku 1282 o *terra Stragar*²⁶⁰ sa nesporne týka ešte pôvodnej strážnej osady v polohe Stredný hon, neďaleko ktorého sa neskôr vyvinuli Bušovce. Názov *Stragar* sa stal alternatívnym pomenovaním Bušoviec, v ktorých sa ešte v roku 1367 uvádza kostol ako stragarský, inak bušovský (*Stragar*, inak *Bussion*)²⁶¹.

☛ Zložitejšie je to so spájaním pomenovania *Gumur* (1275), *Gumurur* (1280) s pôvodnou polohou strážnej osady v Hlbokom potoku²⁶². Stráže pod Tatrami už neboli v tom čase strážnou osadou, ale súčasťou Spoločenstva spišských Sasov²⁶³. Ak pôvodná strážna osada skutočne ležala inde ako dnešné Stráže nad Popradom, potom by bolo veľmi neobvyklé, aby sa Nemci po roku 1241 usadili najskôr v nej a následne v jej susedstve. V správnom zmysle od roku 1275 v písomných prameňoch vystupuje na území dnešných Stráží nad Popradom iba jedno sídlo, a to buď ako *Gumur* (1275)²⁶⁴ alebo *Gumureur* (1317)²⁶⁵, resp. *villa Michaelis* (1276)²⁶⁶. V roku 1275 sa spomína istý *Gerard de Gumur*²⁶⁷ a v roku 1275 *Gerhard*, richtár z Michalovej Vsi (*villa Michaelis*)²⁶⁸. Nesporne ide o reprezentanta toho istého sídla²⁶⁹. Rovnako treba byť opatrný aj pri úvahách o tom, že *Gumur* bol iba strážnou pevnôstkou, keďže sa pri opise hraníc Filíc v roku 1256 nespomína²⁷⁰. Metácia neuvádza všetky susedné sídla budúcich Filíc, iba spomína, že prvá hranica sa začína od lúky, ktorá sa tiahne od Spišskej Soboty

(*a prato, veniendo de Foro Sabati*) a neskôr hrani-ca vedie smerom k Sasom z Popradu (*transit versus Saxones de Poprad*)²⁷¹. V susedstve budúcich Filíc jestvovali v čase donácie napríklad aj Stojany²⁷², ktoré sa v metácii nespomínajú. V roku 1256 podľa J. Vencka podaroval Belo IV. Stojany cistercitom²⁷³. V odbornej spisbe sa strážna funkcia pripisuje aj Malému Slavkovu²⁷⁴. Patrocinium sv. Michala, charakteristické pre strážne osady, sa tu však objavuje až najskôr v 15. storočí²⁷⁵. Zaradenie Malého Slavkova k strážnym osadám vylučujú taktiež analýzy metácií z rokov 1209 a 1251²⁷⁶.

☛ Po tatárskom vpáde, po roku 1241 sa začína proces rozpadu starej služobnickej organizácie. Tento proces na Spiši urýchlil rozsiahly prílev nových osadníkov, najmä z nemeckých krajín. Do Smižian (*villa Sumug*) sa Nemci dostali pred rokom 1254 a prevzali na seba i povinnosti miestnych psiarov²⁷⁷, no v roku 1293 už boli všetci obyvatelia Smižian (*Sumugy*) od týchto povinností oslobodení²⁷⁸. V roku 1263 vystupujú Sasi z *villa Vrši* (Iliašovce), na ktorých sa vzťahovalo saské právo²⁷⁹. V roku 1282 sa Dravce dostávajú do majetku komesa Eliáša, syna Jordana z Görgeyovského rodu²⁸⁰. Obdobne počas druhej polovice 13. storočia strácajú svoje pôvodné poslanie strážne osady. Stráže nad Popradom sa stali pred rokom 1276 súčasťou Spoločenstva spišských Sasov²⁸¹. Ešte v roku 1275 sa v istom dokumente spomína poľské konfinium za dvoma dedinami strážcov (*ultra duas villas speculatorum*)²⁸². Nesporne sa tu spomínajú Strážky, druhou strážnou osadou mohol byť Svätý Michal, no pravdepodobnejšie to bol *Stragar*²⁸³. *Stragar* sa však už onedlho stal predmetom donácie, keď bol v roku 1282 panovníkom Ladislavom IV. darovaný Kozmovi, Mikulášovi a Štefanovi, synom Zumbotha a komesovi Arnoldovi, synovi Detricha²⁸⁴. Podobný osud zasiahol aj susedné Strážky. Podľa niektorých autorov sa Strážky stali už v roku 1290 majetkom Andreja, syna Poľana z rodu Lomnickovcov²⁸⁵. V roku 1298 požiadali spišského župana Balda strážcovia *de Ewr* o uvoľnenie zo služobnej povinnosti, čo zdôvodňovali tým, že záseky na mýtnej kráľovskej bráne pri dedine *Vztrugar* (*Stragar*) sú od okolitých dedín príliš stranou, a preto službu pri ich strážení nie sú v stave dobre vykonávať. Spišský župan Bald ich spod tejto povinnosti oslobodil²⁸⁶. Pod okolitými dedinami treba rozumieť Podhorany (*Meldur*, 1297)²⁸⁷, Vojňany (*Kyrig*, 1296)²⁸⁸ a Slovenskú Ves (*villa Sclavonialis*, 1311)²⁸⁹. Ešte v roku 1306, keď podaroval Karol Róbert Strážky Kokošovi, synovi Rykolfa z rodu Lomnickovcov, sa o nich píše ako o zemi hradu Spiš, zvanú *Evr*, ktorej služobné obyvatelstvo sú ochrancovia ciest, strážcovia, ľudovo nazývaní *őr*²⁹⁰. Každopádne, po vybudovaní hradov Ľubovňa²⁹¹ a Dunajec²⁹², stabilizácii uhorsko-poľskej hranice na Dunajci, Pieninách a Poprade na začiatku 14. storočia²⁹³ preberajú strážnu funkciu na pohraničí novopostavené hrady.

Autor: Miroslav Števík
 Grafická úprava: Mgr. art. Jozef Česla

Legenda:

- - hranica Spiša
- - vodný tok
- - sídlo, pozemkový majetok
- Gurgev - názov sídla

Kežmarok 2006

¶ Písomné pramene z 13. storočia dokumentujú existenciu najvýznamnejších trhových miest. Všetky z nich sú sústredené v centrálnej časti Spiša s najhustejšou sídelnou sieťou. Vyvinuli sa pri najvýznamnejších križovatkách ciest. Spiš bol v tomto čase popretkávaný dôležitými cestnými trasami, označovanými *magna via*, ktoré ho spájali s okolitými stolicami a s Poľskom²⁹⁴. Na základe analýzy stredovekej cestnej siete z dokumentov 13. storočia²⁹⁵ i vtedajších sídliskových pomerov mali najlepšie podmienky stať sa trhovými miestami nasledujúce sídla: Spišské Vlachy, Spišské Podhradie, Levoča, Spišská Nová Ves, Spišský Štvrtok, Spišská Sobota a Kežmarok²⁹⁶. U niektorých z nich sa trhovú funkciu odrazila v sídelných názvoch: Spišská Sobota (*Forum Sabathi, sobotný trh*)²⁹⁷, Kežmarok (*Kasmark*²⁹⁸, *trhovisko syrov*)²⁹⁹ či Spišský Štvrtok (*Quintumforum, štvrtkový trh*)³⁰⁰. Na príklade spomínaných troch miest, tvoriacich najvýznamnejšie trhovú miesta západnej časti Spiša, možno dokumentovať racionálne rozvrhnutie trhových dní: pondelok, štvrtok, sobota.

¶ V poslednej tretine 13., resp. prvej polovici 14. storočia zasiahla Spiš pomerne silná vlna kolonizácie na nemeckom (dedinskom) práve³⁰¹. Počas nej boli (do)osídlené viaceré staršie osady, resp. vznikli nové. Výrazne sa tak zmenila sídelná štruktúra najmä tých oblastí, kde bolo osídlenie vo včasnostredovekom období iba sporadické (napr. Zamagurie, či okolie Starej Ľubovne)³⁰².

¶ Poslednú (do)osídľovacou vlnou v stredoveku, ktorá zasiahla Spiš od konca 14. storočia, bola kolonizácia na valašskom práve. Prejavila sa najmä v horských oblastiach a zúčastnilo sa na nej obyvateľstvo v písomných prameňoch nazývané *Walachos, Ruthenos* (Valasi, Rusini)³⁰³. Avšak v porovnaní s predchádzajúcou kolonizáciou na nemeckom dedinskom práve kolonizácia na valašskom práve neznamena výraznejší zásah do sídelnej štruktúry Spiša.

¶ Spiš ako územno-správna jednotka Uhorska sa od 12. storočia vyvíjal osobitým spôsobom, čo sa odrazilo v štruktúre jeho správneho usporiadania.

Stručná charakteristika jednotlivých správnych celkov

Spišský komitát (*comitatus Scepusiensis*)

¶ Vznikol v druhej polovici 12. storočia³⁰⁴, presnejšie v poslednej štvrtine, o čom svedčia výsledky archeologického výskumu najstaršieho jadra Spišského hradu³⁰⁵. Na hrade sídlil spišský župan (*comes*), ktorý sa za správu zvereného územia zodpovedal kráľovi. Na prelome 13. a 14. storočia sa kráľovský komitát premenil na šľachtickú stolicu³⁰⁶. Samosprávu šľachty predstavovali štyria slúžni (*iudices nobilium*), volení generálnou kongregáciou (*congregacio generalis* – stoličné zhro-

maždenie)³⁰⁷. Ešte v závere 14. storočia pôsobili v Spišskej stolici štyria slúžni³⁰⁸, no v 15. storočí sa ich počet znížil na troch. V najstaršom zachovanom portálnom súpise spred roku 1529 sa tri slúžnovské okresy nazývali podľa slúžnych (*Processus Johannis de Jakelffalwa, Processus Gaspar Chepanffalussy, Processus tercii Judicis nobilium*)³⁰⁹. Od roku 1464 sa funkcia spišského župana stala dedičnou a až do konca stredoveku ju vykonávali Zápoľskovci (1464–1527)³¹⁰. Najstarší zachovaný portálny súpis spred roku 1529 je vzácnym prameňom pre poznanie majetkových pomerov Spišskej stolice v závere stredoveku. Na základe jeho porovnania so súpisom z roku 1529 možno získať ucelenú predstavu okrem iného o majetkových pomeroch Zápoľských na Spiši, vlastniacich okrem Kežmarku (od r. 1462³¹¹–1528³¹²) hradné panstvá Spiš (od r. 1464³¹³–1528³¹⁴), Richnava (od r. 1462³¹⁵–1528³¹⁶), Gelnica (od r. 1462³¹⁷–1528³¹⁸), Nedeca (od r. 1463³¹⁹–1528³²⁰), ako aj sídla Provincie XI miest (okolo roku 1464³²¹–1528³²²). Portálny súpis spred roku 1529 neobsahuje sídla, ktoré tvorili súčasť domény Zápoľských: hradné panstvá Spiš, Dunajec, Richnava, Gelnica, resp. sídla Provincie XI miest³²³.

¶ Podľa portálneho súpisu spred roku 1529 sídla prvého slúžnovského okresu boli sústredené v severovýchodnej časti dolného Spiša, druhého v jeho centrálnej časti, tretieho na hornom Spiši³²⁴.

¶ K najvýznamnejším šľachtickým rodom Spiša patrili: Berzeviczyovci, Görgeyovci, Mariássyovci a Zsigraiovci. Ich najrozsiahlejšie majetky, ktoré získali kráľovskými donáciami zväčša v 13. storočí, sa nachádzali v slabo osídlených okrajových horských častiach Spiša, kde rozvinuli najmä v druhej polovici 13. a prvej polovici 14. storočia významnú kolonizačnú činnosť³²⁵. Najrozsiahlejšie cirkevné majetky na území Spiša patrili štíavnickému opátstvu (Spišský Štiavnik), založenému v roku 1223 kniežaťom Kolomanom³²⁶. Štiavnické opátstvo vlastnilo kompaktné územie popri horných častiach riek Hornád a Poprad³²⁷. Rovnako cisterciti na darovanom území vyvinuli osídľovacie aktivity³²⁸. Podľa portálneho súpisu spred roku 1529 patrilo cistercitom 9 sídiel³²⁹. Na rozdiel od ich kláštora v Štiavniku, kartúzy na Spiši nezískali pri svojom založení rozsiahlejšie územia, kde by sa mohla uskutočniť významnejšia kolonizačná činnosť. Jednotlivé sídla sa do ich majetku dostávali postupne spravidla prostredníctvom šľachtických donácií. Z tohto dôvodu sa zo siedmich sídiel patriacich kláštora *Lapis refugii* na konci stredoveku (pred rokom 1529)³³⁰ len dve nachádzali v jeho blízkosti. Kompaktnejší majetkový celok sa vytvoril iba v prípade Lechnického kláštora³³¹. V jeho okolí však nebola taká rôznorodá majetková držba ako v blízkosti *Lapis refugii* (majetky Spišskej kapituly, kopijnícke osady, sídla Spoločenstva spišských Sasov, a pod.).

¶ Majetky patriace Spišskej kapitule boli sústredené v jej okolí. Dedina Jablonov (*terra Almas*, 1249), ležiaca v susedstve Spišskej kapituly, sa jej ma-

jetkom stala už za panovania kráľa Ondreja II. (1205–1235)³³². Inak, práve s Ondrejom II. súvisí vydanie najstaršej listiny vzťahujúcej sa na územie Spiša. V roku 1209 podaroval spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre zem na Spiši, ktorá siahala od severnej chotárnej hranice Žakoviec po Vysoké Tatry³³³. Pre úplnosť dodávame, že sa na tomto území v celosti vyvinuli sídla: Veľká Lomnica, Huncovce, Stará Lesná, Matliare (zaniknutá stredoveká osada)³³⁴. Bol to najstarší pozemkový majetok šľachticov Berzeviczyovcov na Spiši.

☛ Pozoruhodné je vlastníctvo vzdialeného Kolačkova Spišskou kapitulou. Nesporne súvisí so sporom o cirkevnú jurisdikciu v Lubovniansko-podolínskej oblasti medzi spišským prepoštom a krakovským biskupom. Najstarší písomný doklad o tomto spore sa zachoval z roku 1235³³⁵. Je zaujímavé, že v čase, keď sporné územie bolo súčasťou domínia dcéry uhorského kráľa Bela IV., krakovskej kňažnej Kunigundy (1257–1289)³³⁶, spory o cirkevnú jurisdikciu nie sú známe. Zakrátko, čo Kunigunda zomrela (1292), však uhorská strana posilňuje svoj vplyv v spornej oblasti prostredníctvom donácie spišskému prepoštovi³³⁷. Dňa 7. mája 1293 udeľuje uhorský kráľ Ondrej III. les medzi Lomničkou a panstvom Plaveč na pravom brehu rieky Poprad spišskému prepoštovi Jakubovi³³⁸. V kontexte obnoveného sporu o cirkevnú jurisdikciu v Lubovniansko-podolínskej oblasti medzi spišským prepoštom a krakovským biskupom stojí za pozornosť skutočnosť, že zakrátko, 29. júna 1293, si Jakub necháva túto donáciu potvrdiť Ondrejom III. a titulovaný je už ako biskup (!). Navyše, kráľ osobitne zdôraznil, že spomínaný majetok dostal Jakub v čase, keď bol ešte prepoštom³³⁹. Na darovanom území sa po roku 1293 vyvinul Kolačkov³⁴⁰. Situácia v spornej oblasti sa stabilizovala na začiatku 14. storočia v prospech Uhorska a severná hranica Spišskej župy sa ustálila na rieke Dunajec, hrebeni Pienin, resp. Lubovnianskej vrchoviny a rieke Poprad³⁴¹.

Stolica Spišskej šľachty (*Sedes nobilium de Scepus*)

☛ Spiš sa od svojho vyčlenenia ako samostatnej územnosprávnej jednotky Uhorska v druhej polovici 12. storočia vyvíjal špecificky. V 13. storočí, z ktorého sa už zachovalo pomerne veľa písomných dokladov, patril v istých obdobiach pod vládu niektorého člena kráľovskej rodiny³⁴². Veľmi významné pre Spiš bolo obdobie, keď ho vlastnil kráľovič Koloman v rokoch 1216(?)–1241³⁴³.

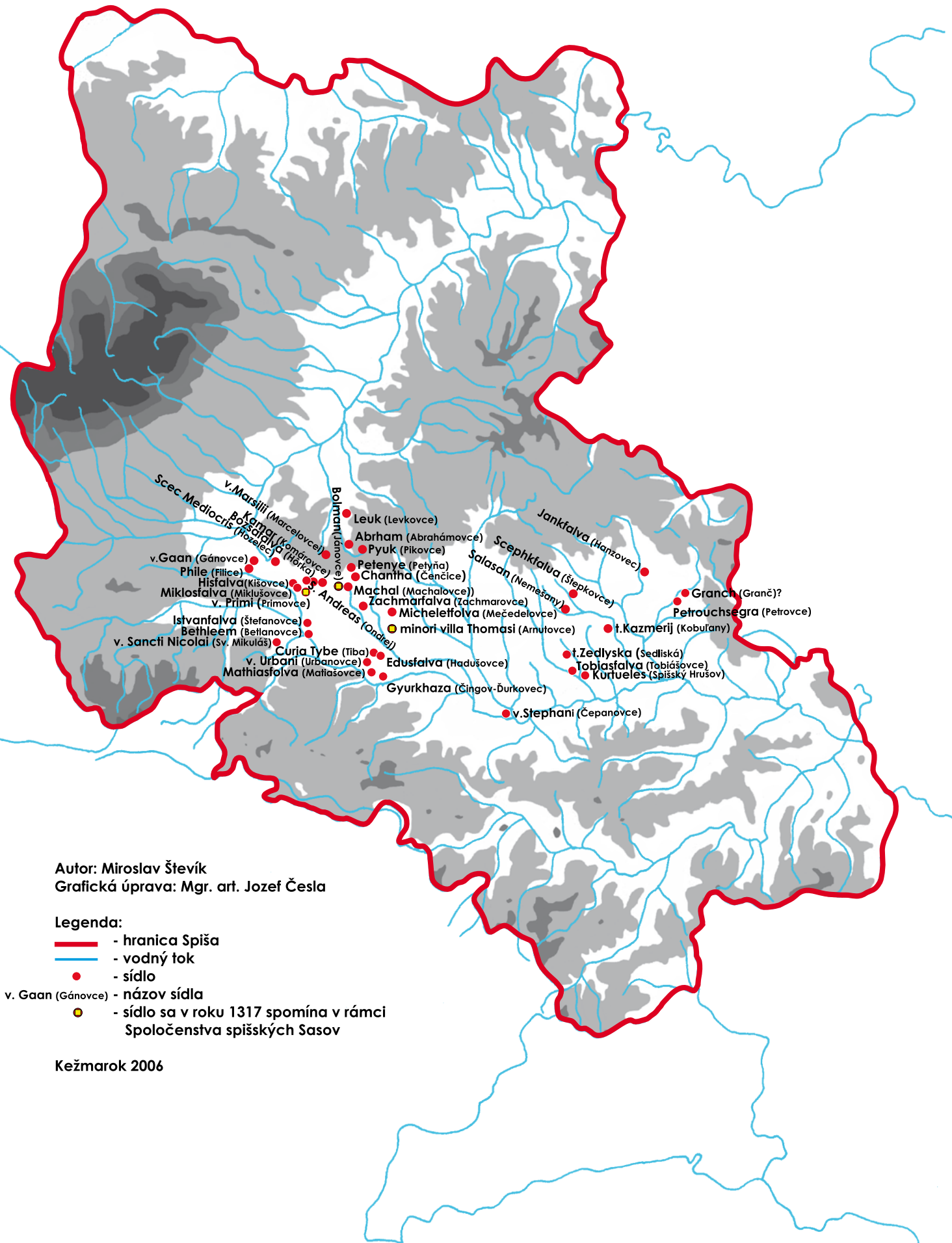
☛ Osobitný vývoj Spišského komitátu, zvlášť za Kolomanovho pôsobenia, sa zrejme prejavil prítomnosťou početnej skupiny kráľovských jobagiónov (kráľovskí *servienti*, *servientes regis*) – vojenskej vrstvy slobodného obyvateľstva – na Spiši po roku 1216 (?)³⁴⁴. V roku 1243 boli kráľovskí jobagióni³⁴⁵ povýšení na základe kolektívneho privilégia do šľachtického stavu – *nobiles de*

Scepus (Spišská šľachta, tzv. kopijníci)³⁴⁶. Dokument z roku 1243 pre kopijníkov im potvrdzuje slobodu, ktorú majú (požívajú) oddávna (*quam ab antiquo habuerunt*)³⁴⁷. Ich vojenské poslanie je v privilégii definované jednoznačne. V prípade zvolania kráľovského vojska postaviť po jednom riadne vyzbrojenom kopijníkovi za každé štyri usadlosti, ktoré mali viac zeme ako osem popluží³⁴⁸. Na jednej strane získanie pôdy a určitých výsad, na strane druhej povinnosť vojenského charakteru. Princíp nezmenený, právny status áno. Kopijníci podľa privilégia z roku 1243 mali široko koncipované práva. Čiastočne boli vyňatí zo súdnej právomoci hlavného župana, na čele ich samosprávy a súdnictva stál spočiatku podžupan. Najvyšším správnym i súdnym fórom v stolici bolo stoličné zhromaždenie – *generalis congregacio*, pôvodne sa stolica nazývala *Sedes nobilium de Scepus*³⁴⁹. Jadro územia kopijníckych osád sa nachádzalo v okolí Spišského Štvrtku, resp. medzi pásmom služobníckych osád (Smižany, Kľačany, Strelce, Iliášovce, Psiare, Dravce) a majetkovým komplexom štiavnických cisterciotov. V tomto kontexte sa ukazuje veľmi premyslený spôsob využitia tejto časti Spiša. Nie živelnosť, ale systém. Územný celok služobníckych osád, oblasť sústredenia kopijníckych osád, pozemkový komplex cisterciotov... Jedno nadväzuje na druhé. Nemožno v tejto súvislosti nespomenúť meno najpravdepodobnejšieho strojcu tohto usporiadania – kniežaťa Kolomana. V inom svetle sa takto javí i téza J. Radziszewskiej, ktorá osady späť s obsluhou kráľovských loveckých terénov spája s pôsobením kniežaťa Kolomana³⁵⁰. V tejto súvislosti nemožno nevysloviť tézu, že počiatky pôsobenia kopijníkov na Spiši spadajú do Kolomanových čias (po roku 1216?)³⁵¹, a teda, že spišskí kopijníci boli pôvodne Kolomanovými jobagiónmi. Potvrdila by sa tak téza V. Šmilauera, že kopijnícke osady sa svojimi menami hlásia nanajvýš do prelomu XII. a začiatku XIII. storočia³⁵². Akiste dominovali medzi nimi, prinajmenšom v najstaršom období, Maďari, ktorých sem Koloman priviedol, prípadne využil potenciál na Spiši pôsobiaceho vojenského elementu³⁵³. Druhou vecou je, že komunita kopijníkov bola postupne „doplňaná“ najmä z radov privilegovaného vojenského elementu – synov jobagiónov (*fili iobagionum*). Tento proces sa zavŕšil na prelome XIII. a XIV. storočia³⁵⁴.

☛ Sídelná štruktúra kopijníckych osád sa formovala najskôr od obdobia Kolomanovho pôsobenia na Spiši, po roku 1216(?). Spravidla išlo o zoskupenia malých sídiel na pomerne malej ploche³⁵⁵. Tvorbu tejto špecifickej sídelnej siete možno sledovať počas 13. storočia a v tomto smere nemožno nijako prijať úvahy o existencii sídelnej kontinuity kopijníckych osád so starším slovanským osídlením, resp. že „výpoveď archeologických prameňov ukazuje, že slovanská etnicita pôvodných kopijníkov nie je nepravdepodobná“³⁵⁶. Jedna vec je výskyt starších nálezov, resp. osíd-

Stolica Spišskej šľachty (*Sedes nobilium de Scepus*)

v 13. a 14. storočí

lených polôh v okolí kopijnických sídiel, druhou ich sídlíštná kontinuita. Je nesporné, že v okolí Spišských Tomášoviec sa sídla kráľovských jobagiónov začali formovať najskôr v druhom decéniu 13. storočia³⁵⁷. Na začiatku 13. storočia založil obec Spišské Tomášovce a Arnutovce istý Tomáš, ktorému okolo roku 1212 tento majetok vymenil panovník Ondrej II. za iný majetok v Novohrade³⁵⁸. V roku 1229 knieža Koloman potvrdil donáciu štyroch popluží v okruhu Spišských Tomášoviec, ktorú učinil pre Dona a Mateja, synov Rugasa, nimi menom neuvedený spišský komes, ktorý vo chvíli vystavenia dokumentu už nežil³⁵⁹. Synovia Rugasa získali spomínaný majetok po roku 1212, resp. pred rokom 1229. Spomínané štyri poplužia ležali juhovýchodne od Spišských Tomášoviec, zhruba medzi Hornádom a vrchom Baniská (547 m)³⁶⁰. Vyvinulo sa tu sídlo s názvom *Matyasfalva*³⁶¹. Dôležité je poznamenať, že Koloman tak učinil „so súhlasom všetkých našich iobagiónov“ (...*et consensu omnium iobagionum nostrorum*)³⁶². Keď si v roku 1280 Matejovi potomkovia nechávajú potvrdiť spomínanú donáciu, vystupujú ako príslušníci *nobiles de Scepus*³⁶³. Inak, medzi kopijnickými komesmi sa spomína v roku 1431 istý *Matyasfalvi Tobias András*³⁶⁴.

☛ Nesmierne cenným prameňom pre výskum počiatkov pôsobenia kopijníkov na Spiši je popri dokumentoch z rokov 1229³⁶⁵, 1243³⁶⁶ i listina z roku 1248, týkajúca sa územného jadra kopijníkov. V roku 1248 potvrdil Belo IV. predaj zeme, ktorá sa nachádzala *in Gulz* (na tomto území sa vyvinuli Primovce)³⁶⁷. Predávajúcimi boli Henrik (v listine vystupuje ako *comes curialis*) a jeho bratia Ivan a Ján, kupujúcim kráľovský hosť zo Spiša Pýrin (*hospes noster de Scepus*). Pýrin získal právo slobodnej dispozície touto zemou, ale pod podmienkou, že on sám, jeho potomkovia alebo tí, ktorým by tie zeme scudzil, budú z nich poskytovať vojenskú službu kráľovi tak, ako predchádzajúci vlastníci a ostatní susediaci *servienti*³⁶⁸. Na tejto donácii je zaujímavých niekoľko faktov. Svedčí o záujme kopijníkov na svojom území zakladať nové sídla nielen vnútornou, ale i vonkajšou „kolonizáciou“. Henrik vykonával pozíciu podžupana (*comes curialis*). Je známe, že na čele samosprávy kopijníkov stál podžupan³⁶⁹. Henrik je akiste prvý podľa mena známy najvyšší predstaviteľ samosprávy kopijníkov³⁷⁰. Je zaujímavé, že istý *comes* Mikuláš sa ako sused predanej zeme *in Gulz* (budúcich Primoviec) spomína už v roku 1248³⁷¹. V roku 1280 pri návšteve ostrihomského arcibiskupa Vladimíra predstúpili pred neho kopijníci, medzi ktorými sa ako prvý spomína komes Mikuláš, syn Henrika³⁷². O štyri roky neskôr v istom spore týkajúcom sa kopijnických Petroviac (pri Spišskom hrade) za stranu tamojších kopijníkov vystupuje na prvom mieste Mikuláš³⁷³, syn Henrika, komes kopijníkov (*comes nobilium*). Komesa Mikuláša spája s osadou Komárovce, existujúcou v minulosti v bezprostrednom susedstve Hôrky³⁷⁴. Vráťme

sa však ešte k ďalším susedom zeme, ktorú kúpil v roku 1248 Pýrin. Na prvom mieste sa spomína spišskoštiavnický opát (*abbas de Scepus*), čo dokumentuje rozsah majetkového komplexu cisterciťov, ktorého presné vymedzenie poznáme z listiny Bela IV. z roku 1260³⁷⁵. Severovýchodná hranica spišskoštiavnického opátstva prechádzala hrebeňom Dubiny, ako o tom svedčí úvod i záver metácie: *prima enim meta incipit in cacumine montis Doboder (Dubina) ...deinde ascendendo montem versus partem orientalem et in vertice montium transeundo per metas positas venit ad primam meta*³⁷⁶. Zo severnej strany Dubiny ležia Miklušovce i Primovce. Ďalej sa v susedstve Primoviec spomína v roku 1248 Hôrka (*Bosa*)³⁷⁷ a pravdepodobne Miklušovce (*Tiburcius*)³⁷⁸. V tejto súvislosti treba ešte pripomenúť, že jedno poplužie, ktoré sa nachádzalo medzi Primovcami a Miklušovcami na jednej strane a Hôrkou na strane druhej predal v roku 1273 spišský kanonik Mikuláš Mikulovi (*Myculay*), synovi Ruthena³⁷⁹. Vyvinula sa na ňom kopijnícka osada Svätý Ondrej³⁸⁰. Akiste sa predajom sledoval zámer rozšírenia počtu sídiel kopijníkov. Kostol sv. Ondreja je datovaný do polovice 13. storočia³⁸¹. V druhej polovici 13. storočia, resp. na počiatku 14. storočia si spravidla 3–4 kopijnícke sídla budovali pre seba jeden spoločný kostol³⁸². Ak prijmeme fakt, že Kostol sv. Ondreja stavali okolité kopijnícke sídla (Miklušovce, Primovce, Hôrka, Komárovce), výstavbu tohto ranogotického kostola treba posunúť do obdobia po roku 1273. Inak, vo vzťahu k polohám sídiel Miklušovce, Primovce, Hôrka, Komárovce ide v prípade Kostola sv. Ondreja o centrálnu pozíciu. Takto sa zdá byť veľmi pravdepodobné, že spišský kanonik predal poplužie nielen na postavenie nového kopijnického sídla, ale i kostola, ktorý by slúžil širšej kopijníckej komunite. Každopádne, niekoľko rokov po udelení privilégia Belom IV. v roku 1243 nachádzame typické zoskupenie malých osád v roku 1248 v okolí Komároviec, s ktorými sa spájajú najstarší podľa mena známi predstavitelia samosprávy kopijníkov. V blízkosti Komároviec sa buduje i jeden z ich najstarších spoločných kostolov. Do polovice 13. storočia kopijnícka komunita tvorila jednu farnosť a ich farský kostol sa nachádzal v Spišskom Štvrtku³⁸³. Z kopijnických osád v okruhu Spišského Štvrtku boli postavené kostoly v druhej polovici 13., resp. prvej polovici 14. storočia ešte v Jánovciach (neskororománsky³⁸⁴, zasvätený pravdepodobne sv. Jánovi Krstiteľovi)³⁸⁵, v Gánovciach (ranogotický³⁸⁶, zasvätený pravdepodobne sv. Jánovi Krstiteľovi)³⁸⁷, v Betlanovciach (gotický, spomínaný v roku 1309)³⁸⁸, v Hozelci (gotický, bez bližšieho datovania)³⁸⁹ a Abrahámovciach³⁹⁰. V roku 1280 požiadali taktiež kopijníci z Levkoviec ostrihomského arcibiskupa Vladislava o povolenie postaviť si kostol vo vlastnej dedine, pretože do Kostola sv. Ladislava v Spišskom Štvrtku to mali ďaleko. Arcibiskup im vyhovel pod podmienkou, že kostol bude

filiálkou kostola sv. Ladislava³⁹¹. Akiste sa so stavbou začalo až neskôr. S kopijníkmi, ktorí majú pôvod v Levkovciach, sú späté ešte dva významné týkajúce sa výstavby sakrálnych objektov. V roku 1298 predstúpili pred biskupa Jakuba magister Pavol a jeho brat Mikuláš, synovia Leuka³⁹², a žiadali od neho, aby im povolil postaviť Kostol sv. Filipa a Jakuba na ich majetku³⁹³. Z iných prameňov je známe, že Kostol sv. Jána Evanjelistu bol v Levkovciach vysvätený v roku 1306³⁹⁴. V Levkovciach vznikla tiež po roku 1308 pre pánov Mikuláša a Detricha *capella vel oratorium*, ktorej správou bol poverený farár vo Vrbove³⁹⁵. Inak, snaha kopijníkov z Levkoviec vystať si vlastný kostol je pochopiteľná, keďže ich sídlo sa nachádzalo vo vzdialenosti cca 10 km po ceste od Spišského Štvrtku. Levkovce boli najsevernejšie položeným sídlom kopijníckej komunity. V druhej polovici 13., resp. prvej polovici 14. storočia boli vybudované kostoly v Jánovciach (pôvodne filiálka spišskoštvrtockého kostola!)³⁹⁶, Sv. Ondreji, Gánovciach, Levkovciach, Betlanovciach, Abrahámovciach a Hozelci³⁹⁷. Pri pohľade na rozmiestnenie kostolov v kopijníckych osadách na území, ktoré môžeme nazvať jadrom samosprávneho územia *nobiles de Scepus*, možno konštatovať, že obyvatelia všetkých kopijníckych obcí bývali od spomínaných kostolov najviac 2 km. Pre zaujímavosť ešte dodávame, že v súvislosti s prijatím kopijníkov arcibiskupom Vladislavom sa spomínajú i Primovi synovia *Corvinus* a *Rod*. Zaznamenaní sú v listine hneď za komesom Mikulášom, synom Henrika (!)³⁹⁸. Primovce (*villa Primi*) však nakoniec opustili kopijnícku komunitu a v roku 1317 ich už nachádzame v rámci sídiel Spoločenstva spišských Sasov, pričom rovnaká zmena v právnom postavení nastala i v prípade kopijníckych Jánoviec (*villa Bulmanni*) a Arnutoviec (*Kysthamasy*)³⁹⁹. Počas 13. storočia sa neustále rozširovala sieť kopijníckych sídiel, a to najmä v oblasti Spišského hradu. V ďalších storočiach si samosprávne postavenie udržali iba kopijnícke sídla v okolí Spišského Štvrtku tvoriacim pôvodné jadro s najväčšími rozvinutou sídelnou sieťou na pomerne kompaktnom územnom celku⁴⁰⁰. V roku 1587 patrilo kopijníkom 15 sídiel. Žilo v nich 95 rodín⁴⁰¹. Konkrétne to boli sídla: Abrahámovce, Betlanovce, Čenčice, Čingov, Filice, Gánovce, Hadušovce, Hozelec, Komárovce, Kišovce, Levkovce, Machalovce, Miklušovce, Píkovce a Sv. Ondrej⁴⁰². Spišský Štvrtok bol sídlom kopijníkov do 15. storočia⁴⁰³.

Spoločenstvo spišských Sasov (provincia Saxonum de Scepus)

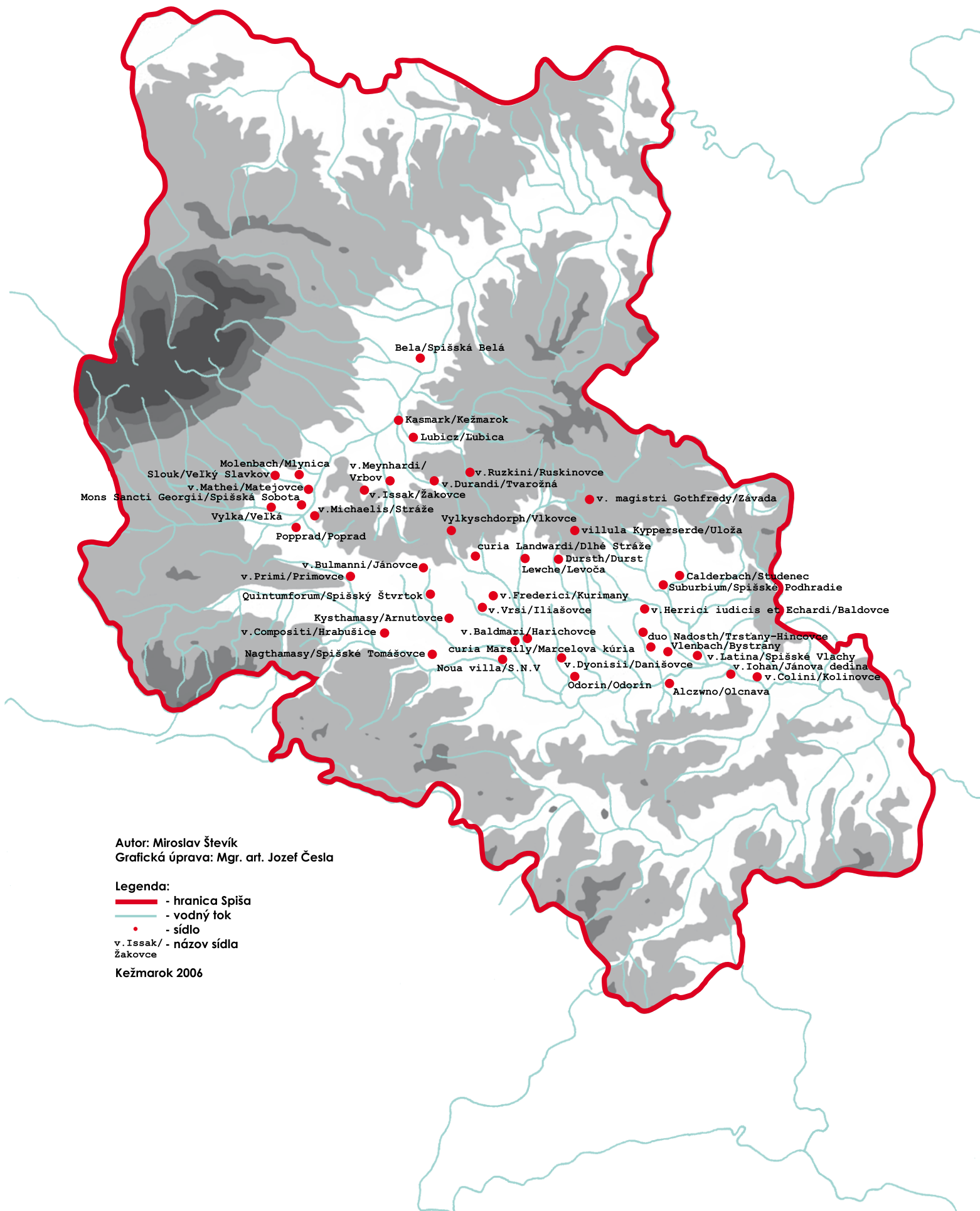
☛ Uhorskí králi pozývali nemeckých osadníkov do svojej krajiny už od 12. storočia a primárne ich k tomu viedli hospodárske dôvody. Usádzaní boli najmä v pohraničných oblastiach, zvlášť v Sedmohradsku a na Spiši⁴⁰⁴. Nemci v 12. storočí, ako aj po roku 1241, si svoje sídla budova-

li v časti Spiša s najpriaznivejšími sídelno-geografickými podmienkami. Výnimku tvorí údolie Hnilca, ktoré však poskytovalo dobré podmienky pre banícku činnosť⁴⁰⁵. Najväčšia koncentrácia saských sídiel, ktoré tvorili súčasť ich výsadného územia formujúceho sa po roku 1241, je evidentná na hornom Spiši, pri hornom toku Popradu v priestore medzi Spišskou Belou a Veľkou. Druhou vecou je, že postupne sa súčasťou Provincie spišských Sasov stávali aj sídla prostredníctvom kúpy, zmenou právneho statusu, resp. donáciami uhorských kráľov⁴⁰⁶. Takáto prax rozširovania sídliskového priestoru saského elementu bola charakteristická najmä pre dolný Spiš. Preto neprekvapuje, že v roku 1317 nachádzame ako súčasť Provincie taktiež sídla, ktorých pozícia z administratívneho, resp. veľkostného hľadiska bola rôznorodá⁴⁰⁷. Jadrom Provincie formujúcej sa po roku 1241, ktorej Štefan V. upravil privilégia v roku 1271⁴⁰⁸, sa podľa našej mienky stali nasledujúce sídla: Levoča, Vlkovce, Kurimany, Spišské Podhradie, Bystrany, Odorín, Spišská Nová Ves, Harichovce, Iľiašovce, Spišský Štvrtok, Hrabušice, Poprad, Veľká, Veľký Slavkov, Mlynica, Matejovce, Spišská Sobota, Stráže nad Popradom, Žakovce, Vrbov, Spišská Belá, Ľubica, Ruskinovce a Tvarožná. Ide takmer o totožný zoznam so sídlami saských farností z roku 1268⁴⁰⁹. Rozdiel sa týka troch obcí. Medzi saskými farnosťami sú uvedené Veľká Lomnica, Huncovce a Švábovce⁴¹⁰, súčasťou jadra Provincie boli Matejovce, Veľký Slavkov a Stráže nad Popradom⁴¹¹. Počet saských farností sa stabilizoval na počte 24 a vecou náhody nie je ani rovnaký počet sídiel jadra Provincie (1271?), resp. Provincie 24 miest (1344)⁴¹². Muselo v tomto smere dôjsť k istej dohode vo vnútri saskej komunity, resp. medzi Sasmi a panovníkom.

☛ Zo sídiel, ktoré patrili do Provincie v roku 1317⁴¹³, osobitne získavajú od panovníka výsady Kežmarok (1269)⁴¹⁴ a Spišské Vlachy (1243)⁴¹⁵. V súvislosti s priebehom hlavných komunikácií, prírodnými danosťami, resp. sídlištým obrazom Spiša v 13. storočí sme konštatovali, že najlepšie podmienky plniť pozíciu trhových miest mali nasledujúce sídla: Spišské Vlachy, Spišské Podhradie, Levoča, Spišská Nová Ves, Spišský Štvrtok, Spišská Sobota a Kežmarok. V každom z týchto miest nachádzame Sasov, resp. Valónov najneskôr v polovici 13. storočia, resp. po roku 1241, čo svedčí o ich usadení v kľúčových lokalitách s najlepším predpokladom ekonomického rozvoja. Najvýznamnejšie postavenie zo sídiel saskej komunity dosiahli Levoča a Kežmarok, ktoré sa stali plnoprávnymi slobodnými kráľovskými mestami⁴¹⁶. Takýto vývoj im umožnilo, okrem iného, centrálné postavenie v rámci Hornádskej, resp. Popradskej kotliny.

☛ Na čele Provincie stál gróf (*comes provinciae, Landgraf*), sídliači v Levoči, ktorého každoročne volila Veľká rada. Spomínanú radu tvorili zástupcovia jednotlivých miest počtom sto, starí

Spoločenstvo spišských Sasov (1317)

Autor: Miroslav Števík
Grafická úprava: Mgr. art. Jozef Česla

a noví richtári a starý gróf. Veľká rada rozhodovala o všetkých významnejších záležitostiach života Provincie. Malá rada, v ktorej zasadal gróf a richtári všetkých miest, bola najvyššou súdnou inštanciou v Provincii. Na čele jednotlivých miest, ktoré dostali výsady určené celku (Provincii), stál richtár a 12 prisázných⁴¹⁷.

☛ Už v roku 1339 sa spomína 24 villikov a seniorov z miest Sasov Spišského dištriktu⁴¹⁸. Podľa našej mienky ide o jadro saských sídiel, formujúce sa už po roku 1241⁴¹⁹. V roku 1339 k 24 mestám akiste patrili: Vlkovce, Kurimany, Spišské Podhradie, Bystrany, Odorín, Spišská Nová Ves, Harichovce, Iliášovce, Spišský Štvrtok, Hrabušice, Poprad, Veľká, Veľký Slavkov, Mlynica, Matejovce, Spišská Sobota, Stráže nad Popradom, Žakovce, Vrbov, Spišská Belá, Ľubica, Ruskinovce, Tvarožná a Spišské Vlchy⁴²⁰. V roku 1344 sa uvádza *provinciales seu Saxones XXIV civitatum*⁴²¹. Zväz 24 spišských miest existoval iba do roku 1412. Žigmund Luxemburský sa rozhodol dať poľskému panovníkovi Vladislavovi Jagelovskému do zálohu okrem iného i 13 miest z pôvodného Zväzu⁴²².

☛ Zvyšných 11 miest utvorilo Provinciu XI spišských miest (*Communitas XI regalium civitatum terrae Scepusiensis*). Zvolili si vlastného grófa a ostatné správne inštitúcie⁴²³. Spočiatku boli súčasťou Provincie sídla: Spišský Štvrtok, Iliášovce, Žakovce, Hrabušice, Kurimany, Mlynica, Veľký Slavkov, Odorín, Harichovce, Bystrany a Vlkovce⁴²⁴. Okolo roku 1464 sa tieto mestá stali súkromným majetkom Zápoľskovcov na základe zvláštnej kráľovskej donácie⁴²⁵. V závere stredoveku miesto Vlkoviec a Bystrian zaujali medzi 11 mestami Smižany a Danišovce⁴²⁶. Každopádne, postavenie Provincie po roku 1464 nadobudlo iný charakter a mestečká sa postupne dostali na úroveň poddanských dedín, ako o tom svedčia písomné doklady zo 16. storočia⁴²⁷.

Výsadné banské územie (kráľovské banské mestá Gelnica a Smolník)

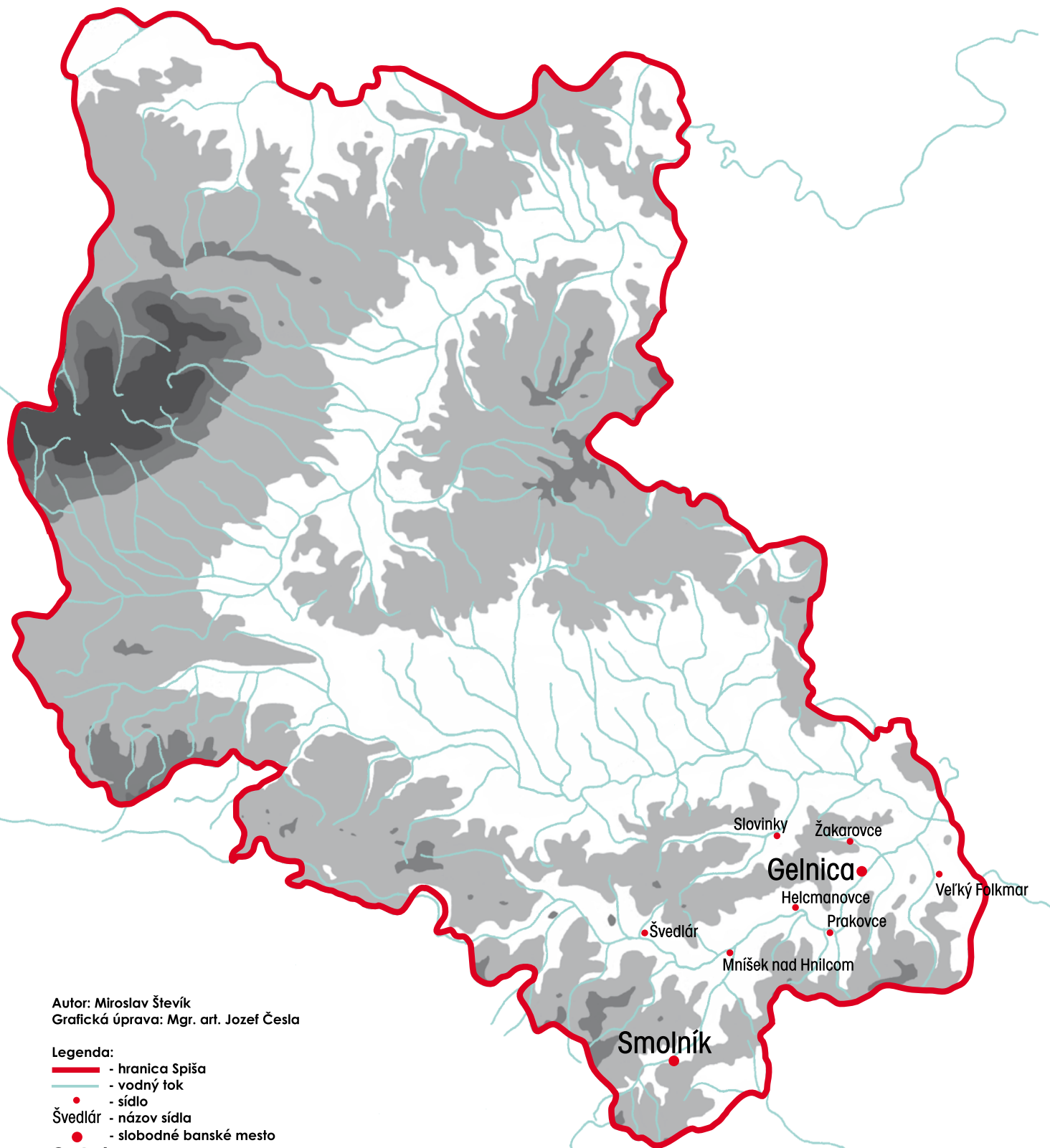
☛ Osobitým vývojom prešlo v stredoveku územie juhovýchodného Spiša, ktoré vzhľadom na značný výskyt rúd s obsahom medi a železa, ako aj drahých kovov (striebro, zlato) vytváralo vhodné podmienky pre rozvoj baníctva a hutníctva⁴²⁸. Príchod prvých nemeckých osadníkov do doliny rieky Hnilec, ktorá bola riedko osídlená slovenským obyvateľstvom (Gelnica, Smolník), siaha do 12. storočia a táto kolonizácia mala banícky ráz⁴²⁹. Najvýznamnejšie postavenie nadobúda Gelnica, ktorá sa ako banské mesto s významnými výsadami formuje najneskôr v šesťdesiatych rokoch 13. storočia⁴³⁰. Výsady jej udelili Belo IV. (1235–1270) a Štefan V. (1270–1272), no presné roky nie sú známe⁴³¹. Ide o tých istých panovníkov, ktorí udelili významné výsady taktiež Spoločenstvu spišských Sasov. Je pozoruhodné, že v privilegijálnej listine kráľa Ladislava IV. z roku 1287⁴³² je Gelnica pomenovaná rovnakým vý-

razom *civitas* ako Levoča v roku 1271⁴³³, čo dokumentuje, aký význam nadobudlo toto sídlo v rámci celého Spiša. Boli to práve gelnickí občania, ktorí zakladali ďalšie sídla v tejto časti Spiša⁴³⁴. Popri Gelnici významné postavenie medzi banskými sídlami Spiša dosiahol Smolník, ktorý sa v roku 1327 stáva kráľovským banským mestom (získava právo Banskej Štiavnice)⁴³⁵ a v roku 1339 získava vyššiu súdnu právomoc⁴³⁶.

☛ Je pozoruhodné, že gelnicko-smolnícky okruh sa spočiatku (druhá polovica 13. storočia – prvá polovica 14. storočia) formoval na úkor cirkevných, resp. šľachtických statkov. V roku 1255 siahla k juhu majetok darovaný Milajovcom po rieke Hnilec (vyvinul sa tu Švedlár a Mníšek nad Hnilcom)⁴³⁷. Rovnako majetok jasovského prepoštstva ešte v roku 1255 siahla na sever po rieke Hnilec. Po sťažnosti jasovského prepošta Wiganda v roku 1289 odškodnil panovník Ondrej III. v roku 1290 kláštor inou výsadou⁴³⁸. Politiku rozširovania banského sídliskového zázemia gelnicko-smolnickeho okruhu kontinuoval aj Karol Róbert, resp. Ľudovít I. V roku 1338 Švedlár a Mníšek dal Karol Róbert navždy a neodvolateľne do spoločného užívania Smolníka a Gelnice, čím zároveň odškodnil dovtedajších vlastníkov týchto sídiel⁴³⁹. V roku 1344 si Smolník vymohol pripojenie *nova montana Stilbach vocata* „novej bane Tichej Vody“⁴⁴⁰, čo však vyvolalo následný protest zo strany Tichovodčanov⁴⁴¹. Spory so susednými majiteľmi mala taktiež Gelnica. V roku 1368 síce urobil Juraj Bebek na príkaz kráľa revíziu mestského chotára Gelnice, v ktorom sa nachádzali okrem iných sídiel tiež Kropachy a Margecany⁴⁴², no v listine Ľudovíta I. z roku 1375 sa výslovne uvádza, že ku Gelnici patrí sedem poddanských obcí, medzi ktorými nenachádzame ani Kropachy, ani Margecany⁴⁴³.

☛ V 14. a 15. storočí sú súdne závislé na Gelnici mnohé sídla baníckej oblasti Spiša: **Švedlár, Mníšek nad Hnilcom, Žakarovce, Veľký Folkmár, Prakovce, Helcmanovce, Slovinky, Nálepkovo, Kropachy, Štós, Jaklovce, Margecany a Kojšov**⁴⁴⁴. Zo správneho hľadiska však Gelnici v roku 1375 patrilo iba sedem obcí: **Švedlár, Mníšek nad Hnilcom, Žakarovce, Veľký Folkmár, Prakovce, Helcmanovce a Slovinky**⁴⁴⁵. V 15. storočí, presnejšie v roku 1460 nachádzame **Veľký Folkmár a Slovinky** už ako súčasť majetkov Richnavského hradu⁴⁴⁶, čo svedčí o postupnom znižovaní banského sídliskového zázemia Gelnice. Výrazná zmena v jej postavení nastala v roku 1464, keď sa spoločne s inými banskými sídlami dostala do područia zemepána. Za dlhoročné a verné služby dostal Imrich Zápoľský od kráľa Mateja Korvína banské sídla: Smolník, Gelnica, Mníšek, Helcmanovce a Kojšov⁴⁴⁷. V majetku Zápoľských zotrvali do konca stredoveku, presnejšie do roku 1527⁴⁴⁸. V roku 1529 hradu Gelnica patrili nasledujúce sídla: Gelnica, Helcmanovce, Mníšek nad Hnilcom, Kojšov, Smolník a Švedlár⁴⁴⁹. Každopádne rokom 1464 gelnicko-smolnícky banský správny okruh

Výsadné banské územie (14. storočie)

Autor: Miroslav Števík
Grafická úprava: Mgr. art. Jozef Česla

Legenda:

— - hranica Spiša

— - vodný tok

• - sídlo

• - názov sídla

• - slobodné banské mesto

Gelnica - názov slobodného banského mesta

Kežmarok 2006

definitívne mení svoj charakter. O významnom postavení Gelnice a Smolníka v nových pomeroch však svedčí skutočnosť, že sa v roku 1487 stali súčasťou Združenia 7 hornouhorských banských miest⁴⁵⁰.

Spišské starostovstvo (Starostia Spisz)

☛ V roku 1412 sa uhorský kráľ Žigmund Luxemburský rozhodol dať poľskému kráľovi Vladislavovi II. do zálohy 13 miest z Provincie 24 spišských miest, Lubovniansky hrad, pevnosť Podolíneec, mestá Stará Lubovňa, Hniezdne, Podolíneec, ako aj 11 dedín lubovniansko-podolínskeho domínia⁴⁵¹. Pri pohľade na zoznam zálohovaných sídiel je zrejmé, že poľská strana mala záujem o získanie:

1. územia lubovniansko-podolínskeho domínia, ktoré bolo od roku 1235 do začiatku 14. storočia predmetom sporu medzi Uhorskom a Poľskom,
2. hospodársky najvýznamnejších sídiel z Provincie 24 spišských miest (Spišská Nová Ves, Spišské Vlchy, Spišské Podhradie, Spišská Belá, Spišská Sobota, Ľubica), resp. sídiel tvoriacich kompaktné územné celky (okolie Spišskej Soboty: Poprad, Stráže, Veľká, Matejovce – prvá enkláva, okolie Ľubice: Tvarožná, Vrbov, Ruskinovce – druhá enkláva)⁴⁵².

☛ Na druhej strane uhorská strana mala záujem o to, aby sa z významnejších spišských miest súčasťou zálohu nestali slobodné kráľovské mestá Levoča a Kežmarok, ako aj kráľovské banské mestá Gelnica a Smolník. Poľská strana mohla mať azda záujem taktiež o Spišský Štvrtok, ten bol však v tomto čase ešte stálym sídlom Provincie desiatich kopijníkov.

☛ Záloh bol počiatku ponímaný ako krátkodobá záležitosť a uhorská strana už v roku 1436 ponúkla vyplatenie záložnej sumy⁴⁵³. Odmietnutím jej prevzatia porušila poľská strana princíp záložného práva, čo sa opakovalo aj v roku 1489⁴⁵⁴.

☛ Správu zálohovaného územia zveroval poľský kráľ do rúk starostom, ktorí sa však zriedkakedy zdržiavali na Spiši⁴⁵⁵. V mene starostu bežnú administratívu pôvodne vykonávali dvaja správcovia hradov (*burgrabie*), od 16. storočia lubovnianski a podolínski podstarostovia, stále prebývajúcí na hradoch Lubovňa a Podolíneec. V správe im pomáhali lubovnianski a podolínski správcovia hradov (*burgrabie*)⁴⁵⁶. Na lubovnianskom hrade pôsobil správca 13 miest nazývaný *provisor oppidorum tredecim*⁴⁵⁷. V prvom období zálohu, po roku 1412 prináležali k Podolínskemu hradu obce Vyšné a Nižné Ružbachy, k lubovnianskemu hradu Nová Lubovňa, Chmeľnica, Jakubany, Kamienka, Petrova Ves, Jarabina, Lacková a Podasadok⁴⁵⁸. Vo vzťahu poľskej administratívy na území starostovstva voči 16 zálohovaným mestám bola rešpektovaná ich samospráva ako kráľovských miest⁴⁵⁹. Zálohovaná časť Spiša bola inkorporovaná do Uhorska až v roku 1772⁴⁶⁰.

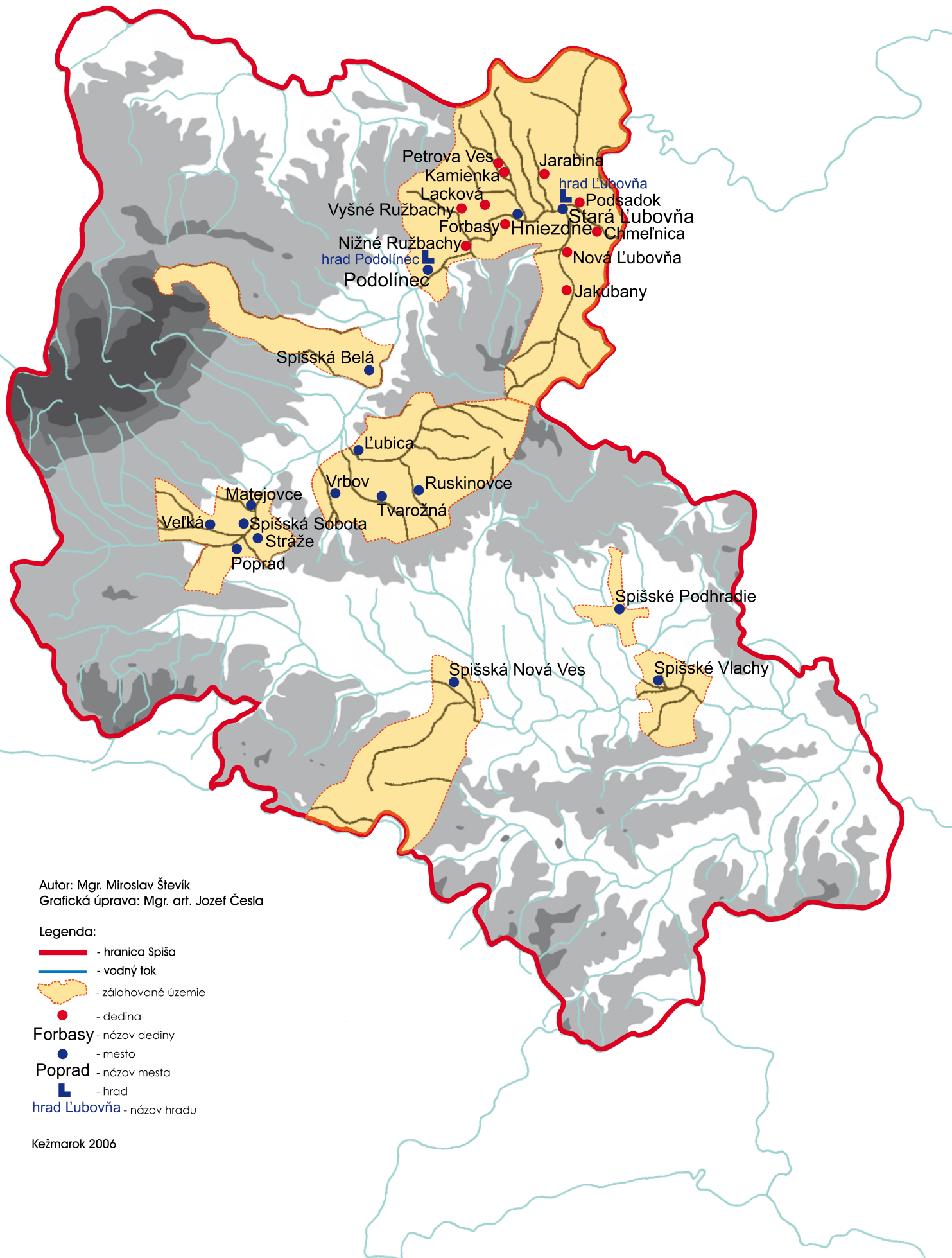
☛ Do novoveku (okolo roku 1526) vstupoval Spiš s nasledujúcimi nezávislými správnyimi celkami: Spišská župa, Stolica desiatich kopijníkov, Spišské starostovstvo, Slobodné kráľovské mesto Levoča.

☛ Okolo roku 1464 sa do područia zemepánov (Zápoľskí) dostali sídla Provincie XI spišských miest, Kežmarok i banské mestá Gelnica a Smolník⁴⁶¹. V tejto súvislosti je však potrebné uviesť, že už počas rozháraných politických pomerov v Uhorsku v polovici 15. storočia sa tieto mestá ocitli pod vplyvom jiskrovcov, resp. bratříkov. Do kráľovských rúk sa dostali späť v šesťdesiatych rokoch 15. storočia zväčša odstupným, menej často priamymi vojenskými zásahmi. Panovník ich následne dal do zálohu jemu oddaným feudálom (na Spiši Zápoľským)⁴⁶². V uvedenom kontexte možno konštatovať, že na strate pôvodného postavenia Kežmarku, Gelnice, Smolníka, ako aj Provincie XI spišských miest sa výraznou mierou podpísali vnútorné rozbroje v krajine v polovici 15. storočia.

Poznámky

- ¹ Na podklade mapy M. Džatko, *Bonita pôdy*, [in:] *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*, ed. E. Mazúr, SAV, Bratislava 1980, kap. VI, mapa č. 13.
- ² Na podklade máp F. Šamaj, *Zrážky*, [in:] *ibidem*, kap. V, mapa č. 28; F. Šamaj, Š. Valovič, *Počet dní so zrážkami 1 mm a viac*, [in:] *ibidem*, kap. VI, mapa č. 27.
- ³ Na podklade máp M. Konček, *Klimatické oblasti*, [in:] *ibidem*, kap. V, mapa č. 42; K. Tarábek, *Klimaticko-geografické typy*, [in:] *ibidem*, kap. V, mapa č. 43.
- ⁴ Najrozsiahlejšiu výskumnú a prieskumnú činnosť na Spiši realizoval v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia archeológ František Javorský, ktorý výsledky výskumov priebežne publikoval najmä v ročenke *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* (ďalej cit.: AVANS). O najstarších slovanských sídlach v Popradskej kotline B. Novotný, M. Novotná, M. Kovalčík, *Popradská kotlina v dávnej minulosti*. Košice 1991, s. 48-52; P. Šalkovský, *K vývoju a štruktúre osídlenia v dobe slovanskej na Slovensku*, „Slovenská archeológia“, 36, 1988, s. 379-414. Súborne o najstaršom slovanskom osídlení Spiša v stredoveku najnovšie M. Slivka, *Sídlisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasnú až vrcholnostredovekom období*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča – Wrocław 2003, s. 421, 424.
- ⁵ Slivka, *Sídlisková...*, s. 420.
- ⁶ J. Béreš, P. Šalkovský, *Výskum slovanského hradiška v Spišských Tomášovciach*, „AVANS v roku 1977“, 1978, s. 36-38; F. Javorský, *Výskumy a prieskumy výskumnej expedície v okrese Spišská Nová Ves*, „AVANS v roku 1977“, 1978, s. 103-120.

Spišsky zálloh (1412)

- ⁷ J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, Bratislava 2004, s. 83, pozn. 397.
- ⁸ *Ibidem*, s. 94.
- ⁹ Slivka, *Sídlisková...*, s. 420.
- ¹⁰ *Ibidem*, s. 422. M. Slivka spochybňuje pozíciu tohto hradiska ako regionálneho politicko-správneho centra a skôr mu pripisuje pozíciu strategicky dôležitého strážneho miesta.
- ¹¹ M. Slivka, A. Vallašek, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, Košice 1991, s. 80, 234-243; G. Lukáč, *Príspevok k počiatkom a typológii hradnej architektúry na Spiši*, „Z minulosti Spiša“, IX–X: 2001/2002, s. 43.
- ¹² Novotný, Novotná, Kovalčík, *op. cit.*, s. 48.
- ¹³ Slivka, *Sídlisková...*, s. 424.
- ¹⁴ Novotný, Novotná, Kovalčík, *op. cit.*, s. 49; Slivka, *Sídlisková...*, s. 424.
- ¹⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej cit.: CDSL), t. II, ed. R. Marsina, Bratislava 1987, s. 362, nr. 522.
- ¹⁶ Novotný, Novotná, Kovalčík, *op. cit.*, s. 49; Slivka, *Sídlisková...*, s. 424.
- ¹⁷ *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350)*, t. I, ed. L. Juck, Bratislava 1984, s. 51, nr. 37.
- ¹⁸ F. Javorský, *Prínos archeologického výskumu kostola sv. Michala pre štúdium urbanistického vývoja mesta Kežmarok*, „Z minulosti Spiša“, II: 1994, s. 8.
- ¹⁹ M. Števík, *Stredoveké názvy spišských sídiel podľa ich duchovných patrónov*, [in:] *K dejinám Podolíncu a novovekého Spiša*, ed. M. Števík, Stará Ľubovňa 2006, s. 51-52. Porovnaj Javorský, *Prínos...*, s. 8; P. Ratkoš, *Vznik mesta a hradu Kežmarok*, „Československý časopis historický“, 13: 1965, s. 574-575.
- ²⁰ Novotný, Novotná, Kovalčík, *op. cit.*, s. 49; Slivka, *Sídlisková...*, s. 421, 424. Rovnako výskumy vývinu osídlenia na severovýchode Spiša, ktorého počiatky siahajú najskôr do 12. storočia, poukazujú na význam vodných tokov z hľadiska lokalizácie najstarších stredovekých sídiel (M. Števík, *Najstaršie názvy a písomné doloženie, polohy a vývoj (zaniknutých) osád severovýchodného Spiša v neskorom stredoveku (1250–1526)*, [in:] *K stredovekým dejinám Spiša*, ed. M. Števík, Stará Ľubovňa 2003, s. 91, 109).
- ²¹ O.R. Halaga, *Hospodársko-spoločenský vývoj Šariša a Spiša ako pohraničia v 12. a 13. storočí*, „Nové obzory“, 3: 1961, s. 200; Novotný, Novotná, Kovalčík, *op. cit.*, s. 48-50.
- ²² Novotný, Novotná, Kovalčík, *op. cit.*, s. 49.
- ²³ Slivka, *Sídlisková...*, s. 421; M. Parczewski, *Stan badań nad zasiedleniem pogranicza polsko-rusko-słowackiego (węgierskiego) we wczesnym średniowieczu*, [in:] *Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich*, ed. J. Gancarski, Krosno 2006, Mapa rozmieszczenia osadnictwa wczesnośredniowiecznego w południowo-wschodniej Małopolsce i we wschodniej Słowacji, s. 18.
- ²⁴ V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Praha – Bratislava 1932, s. 190-207, 275-286, 447-452; B. Varsík, *Osídlenie Košickej kotliny III*, Bratislava 1977, s. 187-218; M. Števík, *Prírodno-geografické pomery na Spiši a prírodné názvy na Spiši v písomných dokumentoch z 13. a 14. storočia*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz – M. Homza, Levoča – Wrocław 2003, s. 103-111.
- ²⁵ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (ďalej cit.: CDH), vol. V/3, ed. G. Fejér, s. 54-55.
- ²⁶ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ²⁷ A. Fekete Nagy, *A Szepesség területe és társadalmi kialakulása*, Budapest 1934, s. 118.
- ²⁸ CDSL, II, s. 129, nr. 194.
- ²⁹ CDH, vol. VI/1, s. 332.
- ³⁰ V. Šmilauer, *Osídlení a národnosti Spiše*, „Bratislava“, IX, 1935, s. 167; Varsík, *Osídlenie III...*, s. 189-192; Idem, *Pôvodné slovanské osídlenie Spiša a korene spišských miest*, [in:] *Spišské mestá v stredoveku*, ed. R. Marsina, Košice 1974, s. 12-14.
- ³¹ J. Lukačka, *Ohraničovanie majetkových celkov v stredoveku*, „Archeologia historica“, 29: 2004, s. 64.
- ³² Števík, *Prírodno...*, s. 108-111.
- ³³ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej cit.: CDSL), t. I, ed. R. Marsina, Bratislava 1971, s. 122-123, nr. 154.
- ³⁴ *V kráľovstve svätého Štefana. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov* (ďalej cit.: *V kráľovstve*), t. III, ed. R. Marsina, Bratislava 2003, s. 93.
- ³⁵ Tento potok tiekol inde ako rovnomenné potoky pri Veľkom Slavkove, uvádzané v listine z roku 1251 (CDSL, II, s. 256, nr. 370). Pozri bližšie Števík, *Prírodno...*, s. 8. B. Varsík predpokladal, že Hnojník tiekol v blízkosti rovnomenných potokov pri Veľkom Slavkove (Varsík, *Pôvodné...*, s. 14; Idem, *Osídlenie... III*, s. 192).
- ³⁶ M. Števík, *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša*, Stará Ľubovňa 2005, s. 13.
- ³⁷ *V kráľovstve...*, s. 93.
- ³⁸ Názov je slovanského pôvodu (B. Varsík, *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí*, Bratislava 1990, s. 138-139).
- ³⁹ CDSL, II, s. 129, nr. 194.
- ⁴⁰ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* (ďalej cit.: RDSL), t. I, ed. V. Sedlák, Bratislava 1980, s. 341, nr. 791.
- ⁴¹ CDSL, II, s. 299, nr. 428.
- ⁴² Názov rieky pochádza z predslovanských čias (Varsík, *Slovanské (slovenské)...*, s. 125).
- ⁴³ CDSL, II, s. 129, nr. 194.
- ⁴⁴ *Ibidem*.
- ⁴⁵ CDSL, II, s. 230, nr. 329.
- ⁴⁶ CDSL, II, s. 256, nr. 370.
- ⁴⁷ CDSL, I, s. 122, nr. 154.
- ⁴⁸ CDSL, II, s. 256, nr. 370.
- ⁴⁹ *Ibidem*.
- ⁵⁰ *Ibidem*.
- ⁵¹ *Ibidem*.
- ⁵² CDSL, II, s. 299, nr. 428.
- ⁵³ *Ibidem*.

- ⁵⁴ *Ibidem*.
- ⁵⁵ *Ibidem*.
- ⁵⁶ Šmilauer, *Vodopis...*, s. 398.
- ⁵⁷ CDSL, II, s. 299, nr. 428.
- ⁵⁸ *Ibidem*.
- ⁵⁹ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ⁶⁰ B. Varsik, *Osídlenie Košickej kotliny I*, Bratislava 1964, s. 211-212.
- ⁶¹ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ⁶² *Ibidem*.
- ⁶³ Šmilauer, *Vodopis...*, s. 395.
- ⁶⁴ CDSL, II, s. 362, nr. 522.
- ⁶⁵ CDSL, II, s. 383, nr. 550.
- ⁶⁶ *Ibidem*.
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ CDSL, II, s. 461, nr. 662.
- ⁶⁹ CDSL, II, s. 452, nr. 650.
- ⁷⁰ *Ibidem*.
- ⁷¹ *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica* (ďalej cit.: RA), t. I, ed. I. Szentpétery, Budapest 1923, s. 414, nr. 1349.
- ⁷² Varsik, *Slovanské (slovenské)...*, s. 131.
- ⁷³ CDSL, II, s. 256, nr. 370; Šmilauer, *Vodopis...*, s. 284.
- ⁷⁴ CDSL, II, s. 461, nr. 662; Šmilauer, *Vodopis...*, s. 284.
- ⁷⁵ *Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica* (ďalej cit.: RA), t. II/2 – 3, ed. I. Borsa – I. Szentpétery, Budapest 1961, s. 292, nr. 3150; V názve Pienin je keltský základ pen = štít, temeno, hlava (M. Dudziková, *Spišská Magura a Pieniny*, [in:] *Spišská Stará Ves a Zamaurie*, ed. M. Griger, Spišská Stará Ves 1988, s. 13).
- ⁷⁶ CDH, VI/1, s. 332-336.
- ⁷⁷ J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku II* (ďalej cit.: *Slovenský juh*), Bratislava 2004 (reprint), s. 131. V roku 1248 získal istý Pyrin, zakladateľ Primoviec, zem nachádzajúcu sa *in Gulz*. (CDSL, II, s. 202, nr. 289.) Uvedené pomenovanie sme sa pokúšali dať do súvisu s názvom kyslého prameňa (M. Števík, *K identifikácii názvov sídiel a územných majetkov stredovekého Spiša*, [in:] *idem, Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša*, Stará Ľubovňa 2005, s. 49). Z roku 1675 sa zo susedného sídla Primoviec – Štiavnika zachoval záznam o pozemkoch na dieloch „nat **Gulzemju**“, t. j. nad kosením (J. Vencko, *Dejiny Štiavnického opátstva na Spiši*, Ružomberok 1927, s. 174). Chotárny názov *Nad Kozene* je zaznamenaný na pokomasáčnej mape obce z 19. storočia južne od Štiavnika (Levoča, Štátny archív Levoča, Krajský súd Levoča, komasačné písomnosti, i. č. 861, sign. 322/129). Naznačené je tým iné vysvetlenie pôvodu pomenovania záhadnej „terra in Gulz sita“, čo je však už námetom pre oblasť historickej jazykovedy.
- ⁷⁸ CDSL, II, s. 383, nr. 550.
- ⁷⁹ Stanislav, *Slovenský... II*, s. 406, 505.
- ⁸⁰ V tomto zmysle rozširujeme spojitost názvu so širším geografickým prostredím, nielen s Čiernou horou, resp. jej blízkym okolím, ako to uvádzame v niektorých štúdiách (Števík, *Prírodno...*, s. 111).
- ⁸¹ CDSL, II, s. 452, nr. 650.
- ⁸² Stanislav, *Slovenský... II*, s. 166.
- ⁸³ CDSL, II, s. 129, nr. 194.
- ⁸⁴ Šmilauer, *Vodopis*, s. 197.
- ⁸⁵ CDSL, II, s. 230, nr. 329.
- ⁸⁶ Števík, *Prírodno...*, s. 111-112.
- ⁸⁷ CDSL, II, s. 452, nr. 650.
- ⁸⁸ Števík, *Z dejín...*, s. 18.
- ⁸⁹ CDSL, II, s. 256, nr. 370.
- ⁹⁰ Stanislav, *Slovenský... II*, s. 154.
- ⁹¹ Názov vrchu Gala sa vzťahuje na Zlatý vrch (Šmilauer, *Vodopis...*, s. 279).
- ⁹² Števík, *Prírodno...*, s. 106, 111.
- ⁹³ CDSL, II, s. 299, nr. 428.
- ⁹⁴ Števík, *Prírodno...*, s. 106.
- ⁹⁵ *Ibidem*, s. 106, 111.
- ⁹⁶ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ⁹⁷ CDSL, II, s. 256, nr. 370.
- ⁹⁸ Šmilauer, *Vodopis...*, s. 279.
- ⁹⁹ CDSL, II, s. 129, nr. 194.
- ¹⁰⁰ Števík, *Prírodno...*, s. 105, 111.
- ¹⁰¹ *Ibidem*, s. 107.
- ¹⁰² CDSL, II, s. 258, nr. 370.
- ¹⁰³ *Ibidem*.
- ¹⁰⁴ *Ibidem*.
- ¹⁰⁵ *Ibidem*.
- ¹⁰⁶ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ¹⁰⁷ Šmilauer, *Vodopis...*, s. 201.
- ¹⁰⁸ CDSL, II, s. 439, nr. 343.
- ¹⁰⁹ Pozri poznámku 4.
- ¹¹⁰ R. Marsina, *Listiny a ich význam pre výskum osídlenia*, „Historické štúdie“, 11: 1966, s. 54.
- ¹¹¹ V. Šmilauer, *Bol Spiš v XIII. st. poľský?*, „Bratislava“, Sborník P. Bujnákovici ttielia, priatelia, žiaci, 1933, s. 28-33; Varsik, *Osídlenie... III*, s. 201-203, 218.
- ¹¹² P. R. Magocsi, *Historical Atlas of Central Europe*, Revised and expanded edition, London 2002, s. 14 – mapa Early medieval kingdoms, ca 1050.
- ¹¹³ Steinhübel, *op. cit.*, s. 202, 216. V historickom atlase P. R. Magocsiho na mape z obdobia okolo roku 1050 je celá severná časť Slovenska zakreslená ako územie nikoho. Autor píše, že za vlády uhorského kráľa Štefana I. politický vplyv Uhorska dosiahol úpätie Karpát (Magocsi, *op. cit.*, s. 13-14).
- ¹¹⁴ *Kronika Wielkopolska. Monumenta Poloniae Historica, series nova*, t. 8, ed. B. Kürbis, Warszawa 1970, s. 39. Rozboru záznamu sa novšie venoval R. Grzesik, *Małżeństwo Judyty, córki Bolesława Krzywoustego z Kolomanem czyli o utracie Spisza przez Polskę*, „Z minulosti Spiša“, VII-VIII: 1999/2000, Levoča 2001, s. 15-27. Porovnaj Steinhübel, *op. cit.*, s. 327.
- ¹¹⁵ Steinhübel, *op. cit.*, s. 327.
- ¹¹⁶ Steinhübel, *op. cit.*, s. 236; Magocsi, *op. cit.*, s. 14-15.
- ¹¹⁷ *V kráľovstve*, s. 5; Magocsi, *op. cit.*, s. 15.
- ¹¹⁸ Steinhübel, *op. cit.*, s. 237-238.

- ¹¹⁹ J. Žudel, *Stolice na Slovensku*, Bratislava 1984, s. 110; Magocsi, *op. cit.*, s. 15, 16.
- ¹²⁰ Steinhübel, *op. cit.*, s. 244, 327. Steinhübel nevyklučuje konštituovanie komitátu Spiš už v prvej polovici 12. storočia, čo však možno pokladať za ojedinelý názor, pretože v odbornej spisbe prevažuje datovanie vzniku komitátu do druhej polovice 12. storočia (I. Chalupický, *Prehľad vývoja verejnej správy na Spiši*, „Sborník archivních prací“, 13, s. 123; Žudel, *op. cit.*, s. 110; A. Körmendy, *Osadnictwo na Spiszu w XII–XIV wieku. Podłoże wielokulturowości Spisza*, [in:] *Spisz – wielokulturowe dziedzictwo*, ed. A. Kroh, Sejny 2000, s. 116; A. Zsoldos, *Vznik Spišského komitátu*, [in:] *K stredovekým dejinám Spiša*, ed. M. Števík, Stará Ľubovňa 2003, s. 27).
- ¹²¹ Fekete Nagy, *op. cit.*, mapa A Szepesség gyepüvonalai a XI. – XIII. században.
- ¹²² Körmendy, *op. cit.*, s. 116. Do 12. storočia kladie počiatky príchodu Maďarov na Spiš Varsík: *Osídlenie... III*, s. 194.
- ¹²³ *Analecta Scepusii sacri et profani*, vol. 3, ed. C. Wagner, Posonii et Cassoviae 1778, s. 5; Varsík, *Pôvodné...*, s. 15; J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska*, Košice 1985, s. 145.
- ¹²⁴ E. Schwarz, *Die Herkunft der Siebenbürger und Zipser Sachsen*, [in:] *Ostmitteldeutsche Rheinländer im Siegel der Mundarten*, München 1958.
- ¹²⁵ Varsík, *Osídlenie... III*, s. 207; M. Marek, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006, s. 423.
- ¹²⁶ B. F. Romhányi, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Budapest 2000, s. 65.
- ¹²⁷ M. Števík, *Vývoj hraníc Podolínce do roku 1330*, [in:] *K dejinám Podolínce a novovekého Spiša*, ed. M. Števík, Stará Ľubovňa 2006, s. 160–161.
- ¹²⁸ *Analecta Scepusii sacri et profani*, t. I, ed. C. Wagner, Viennae 1773, s. 299–300, nr. VI.
- ¹²⁹ *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis*, ed. J. Bárdossy, Levoča 1802, s. 193–198.
- ¹³⁰ V. Rábik, *Spišský župan Bald(uin)(1290–1301) a spoločenské pomery na Spiši za vlády posledného Arpádovca*, „Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia“, V: 2006, s. 34–35.
- ¹³¹ Števík, *Vývoj...*, s. 160.
- ¹³² Varsík, *Osídlenie... III*, s. 218; R. Marsina, *O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia*, „Historické štúdie“, XX, VII, 2: 1984, s. 50–51, 56. Podľa poľského archeológa M. Parczewského sa počiatky stretu slovanského osídlenia z oboch strán Karpát datujú neskôr než v 12. storočí. Pozri diskusný príspevok M. Parczewského k referátu R. Grzesik, *Polsko-węgierska granica na Spiszu – dzieje historiograficznych zmagani*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča – Wrocław 2003, s. 350.
- ¹³³ J. Kurtyka, *Starostwo spiskie (1412–1769/70)*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča – Wrocław 2003, s. 498–499.
- ¹³⁴ CDSL, II, s. 383, nr. 550.
- ¹³⁵ Magocsi, *op. cit.*, mapa Central Europe, ca. 1250, s. 17.
- ¹³⁶ Beňko, *Osídlenie...*, s. 149; Marek, *Cudzie...*, s. 405.
- ¹³⁷ Chalupický, *Prehľad...*, s. 133; M. Marek, *Saxones nostri de Scepus: K niektorým otázkam príchodu saských hostí a ich života na Spiši*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča – Wrocław 2003, s. 358; Magocsi, *op. cit.*, mapa The evolution of German settlement, s. 105.
- ¹³⁸ CDSL, I, s. 122–123, nr. 154.
- ¹³⁹ Marsina, *Listiny...*, s. 51; A. Habovštiak, *Stredoveká dedina na Slovensku*, Bratislava 1985, s. 46.
- ¹⁴⁰ CDH, VI/1, s. 247–251.
- ¹⁴¹ A. Profous, J. Svoboda, *Místní jména v Čechách IV*, Praha 1957, s. 821–822.
- ¹⁴² CDSL, II, s. 417, nr. 603.
- ¹⁴³ Stanislav, *Slovenský... II*, s. 33.
- ¹⁴⁴ CDSL, II, s. 230, nr. 329.
- ¹⁴⁵ *Ibidem*.
- ¹⁴⁶ F. Javorský, *Kronika písaná v zemi*, [in:] *Kronika mesta Spišské Podhradie slovom a obrazom*, ed. F. Žifčák, Spišské Podhradie 1999, s. 11.
- ¹⁴⁷ M. Števík, *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)?*, [in:] *K dejinám Podolínce a novovekého Spiša*, ed. M. Števík, Stará Ľubovňa 2006, s. 107.
- ¹⁴⁸ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ¹⁴⁹ Stanislav, *Slovenský... II*, s. 294.
- ¹⁵⁰ RA, I, s. 414, nr. 1349.
- ¹⁵¹ Stanislav, *Slovenský... II*, s. 320.
- ¹⁵² J. Hradzsky, *Marcell-vár és Markus-vár a Szepességen*, Lőcse 1885, s. 17–20.
- ¹⁵³ Stanislav, *Slovenský... II*, s. 358. Porovnaj rovnaký miestny názov Pocoy z roku 1248 (RA, I, s. 268, nr. 892).
- ¹⁵⁴ V. Rábik, *Marcelov hrad na Spiši a okolnosti jeho držby v stredoveku*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, s. 321.
- ¹⁵⁵ Varsík, *Osídlenie... I*, s. 184; P. Ratkoš, *O služobníckych miestnych názvoch v dunajskej kotline*, „Historický časopis“, XIX: 1971, s. 392.
- ¹⁵⁶ CDH, V/2, s. 414–415.
- ¹⁵⁷ Šmilauer, *Vodopis...*, s. 279.
- ¹⁵⁸ CDSL, II, s. 406–407. Obdobný názov v tvare *Supch* (1261, 1263) sa vyskytoval v Abovskoturnianskej oblasti a vzťahuje sa na polohu **Zsupapáti** (puszta) (RA, I, s. 413, nr. 1345; *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, t. II/1, ed. I. Szentpétery, Budapest 1943, s. 7, nr. 1777). Pomenovanie Župk je akiste slovanského pôvodu.
- ¹⁵⁹ Varsík, *Osídlenie... III*, s. 195–196; K lokalizácii Števík, *Najstaršie názvy...*, s. 89–90.
- ¹⁶⁰ CDSL, I, s. 122, nr. 154.
- ¹⁶¹ CDSL, II, s. 129, nr. 194.
- ¹⁶² CDSL, II, s. 229, nr. 329.
- ¹⁶³ CDSL, II, s. 230, nr. 329.
- ¹⁶⁴ Števík, *Stredoveká...*, s. 107.
- ¹⁶⁵ CDSL, II, s. 230, nr. 329.
- ¹⁶⁶ CDSL, II, s. 258, nr. 370.
- ¹⁶⁷ CDSL, II, s. 415, nr. 599.
- ¹⁶⁸ CDSL, II, s. 463, nr. 664.
- ¹⁶⁹ RA, I, s. 419, nr. 1365.
- ¹⁷⁰ CDSL, II, s. 453, nr. 650.

- ¹⁷¹ CDSL, II, s. 407, nr. 586.
- ¹⁷² RA, I, s. 419, nr. 1365.
- ¹⁷³ Rábik, *Marcelov hrad...*, s. 317.
- ¹⁷⁴ CDSL, II, s. 407, nr. 586.
- ¹⁷⁵ CDSL, II, s. 258, nr. 370.
- ¹⁷⁶ CDSL, II, s. 463, nr. 664.
- ¹⁷⁷ CDSL, II, s. 383, nr. 550.
- ¹⁷⁸ CDSL, II, s. 305, nr. 439.
- ¹⁷⁹ CDH, IV/3, s. 128.
- ¹⁸⁰ CDSL, II, s. 362, nr. 522.
- ¹⁸¹ CDSL, II, s. 230, nr. 329.
- ¹⁸² CDSL, II, s. 415, nr. 599.
- ¹⁸³ *Ibidem*.
- ¹⁸⁴ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ¹⁸⁵ *Ibidem*.
- ¹⁸⁶ RA, I, s. 414, nr. 1349.
- ¹⁸⁷ RA, II/2 – 3, s. 87, nr. 2501.
- ¹⁸⁸ CDH, IV/3, s. 137.
- ¹⁸⁹ CDH, VI/1, s. 337-339.
- ¹⁹⁰ CDSL, II, s. 258, nr. 370.
- ¹⁹¹ *Ibidem*.
- ¹⁹² *Ibidem*.
- ¹⁹³ RA, II/2 – 3, s. 292, nr. 3150, 3501.
- ¹⁹⁴ Stará Ľubovňa, Štátny archív Levoča, pobočka Stará Ľubovňa, Archív mesta Hniezdne, listiny, nr. 1.
- ¹⁹⁵ Stará Ľubovňa, Štátny archív Levoča, pobočka Stará Ľubovňa, Archív mesta Podolíneč, listiny, sine nr.
- ¹⁹⁶ *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis*, vol. 2, ed. M. Schmauk, Szepesváraljæ 1889, s. 224.
- ¹⁹⁷ *Ibidem*.
- ¹⁹⁸ CDSL, II, s. 362, nr. 522.
- ¹⁹⁹ RDSL, 2, s. 246, nr. 536.
- ²⁰⁰ *Výsady*, s. 51, nr. 37.
- ²⁰¹ *Supplementum 2*, s. 224.
- ²⁰² Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 185.
- ²⁰³ RA, II/2 – 3, s. 182, nr. 2773.
- ²⁰⁴ CDH, V/2, s. 345.
- ²⁰⁵ F. Javorský, *Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči*, „Študijné zvesti“, 19, 1981, s. 97-112.
- ²⁰⁶ M. Slivka, F. Javorský, *Výsledky záchranného výskumu na lokalite Poprad – Stojany*, „Archeologia historica“, 9: 1984, s. 193-214.
- ²⁰⁷ M. Slivka, *Príspevok k lokovaniu mesta Kežmarok*, „Archeologia historica“, 14: 1989, s. 181-190.
- ²⁰⁸ B. Pomfyová, *Vybrané kapitoly k dejinám Spišskej stredovekej architektúry*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, s. 177.
- ²⁰⁹ A. Vallašek, *Zaniknutý kláštor svätého Martina nad Spišskou Kapitulou*, „Pamiatky a múzeá“, roč. 48: 1999, s. 61-65.
- ²¹⁰ A. Fiala, A. Vallašek, *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapitulou do konca stredoveku*, „Vlastivedný časopis“, 24: 1975, s. 132.
- ²¹¹ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ²¹² *Súpis pamiatok na Slovensku I*, ed. A. Güntherová, Bratislava 1967, s. 482.
- ²¹³ *Ibidem*.
- ²¹⁴ Pomfyová, *op. cit.*, s. 178.
- ²¹⁵ Staršie datovanie porovnaj I. Chalupecký, *K otázke datovania románskeho kostola v Chrasti nad Hornádom*, „Vlastivedný časopis“, 16, 1967, s. 74-75; A. Avenarius, *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí*, Bratislava 1992, s. 123; M. Slivka, *Výsledky výskumu kostola v Chrasti nad Hornádom, okr. Spišská Nová Ves*, „Archeologia historica“, 7: 1982, s. 406.
- ²¹⁶ E. Krajčovič, *Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajskej*, [in:] *O počiatkoch slovenských dejín*, ed. P. Ratkoš, Bratislava 1965, s. 205-250; M. Kučera, *Slovensko po páde Veľkej Moravy*, Bratislava 1974, s. 368-381.
- ²¹⁷ RA, I, s. 419, nr. 1365.
- ²¹⁸ *Ibidem*.
- ²¹⁹ CDH, VI/1, s. 245-247.
- ²²⁰ Zaniknutá stredoveká osada na území Dlhých Stráží (Števík, *Prírodno...*, s. 112).
- ²²¹ Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 185.
- ²²² Zaniknutá stredoveká osada na území Letanovíc (Rábik, *Marcelov hrad...*, s. 321).
- ²²³ Rábik, *Marcelov hrad...*, s. 317.
- ²²⁴ RA, II/2 – 3, s. 182, nr. 2773.
- ²²⁵ Krajčovič, *op. cit.*, s. 239.
- ²²⁶ Zaniknutá stredoveká osada v severozápadnej časti jablonovského chotára pod vrchom Krúžok (Števík, *Stredoveká...*, s. 106; Idem, *K identifikácii...*, s. 50). Porovnaj Šmilauer, *Vodopis...*, s. 197.
- ²²⁷ *Hazai okleveltár 1243-1526*, ed. I. Nagy, F. Deák, G. Nagy, Budapest 1879, nr. 97, s. 102-103.
- ²²⁸ J. Radziszewska, *Studia z dziejów ustroju Spi-sza*, Katowice 1969, s. 36.
- ²²⁹ Do súvisu so služobníckou organizáciou sa dávajú aj niektoré iné sídla v spomínanej oblasti. S maďarským služobníckym názvom „kapus“ (vrátnik, dozorca brány) – *villa Capost* (CDSL, II, s. 453, nr. 650) sa stretáme v prípade Hrabušíc (M. Slivka, *Hranice v mentálnom chápaní stredovekého človeka*, „Archeologia historica“, 29: 2004, s. 22). Analogicky nachádzame sídlo dverníkov podliehajúcich Bratislavskému hradu – *villa Kapusd portatriorium* (Stanislav, *Slovenský... II*, s. 372). Spájanie názvu Hrabušíc so staromaďarským apelatívom kapus „strážca brány“ však neprípúšťa R. Krajčovič, *Hrabušice – názov motivovaný strategickým priestorom*, „Archeologia historica“, 29: 2004, s. 615. V susedstve Kľačian existovala obec Strelce – *villa Sagitarii*, 1349 (*Výsady*, s. 69, nr. 70), *terra Balstarii*, 1289 (*Supplementum 2*, s. 101), ktorej obyvatelia boli hraniční strážcovia (H. Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden 1972, s. 12). K tejto obci sa vrátíme v ďalšej časti príspevku.
- ²³⁰ Števík, *Z dejín...*, s. 12.
- ²³¹ F. Javorský, *Pohľad do pravekých a stredovekých dejín Iliášovíc očami archeológov*, [in:] *Iliášovce vo víre dejín*, ed. J. Horník a kol., Levoča 1999, s. 9; Rábik, *Marcelov hrad...*, s. 318.

- ²³² Radziszewska, *op. cit.*, s. 36.
- ²³³ Zsoldos, *op. cit.*, s. 22.
- ²³⁴ F. Uličný, *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, Michalovce 2001, s. 716.
- ²³⁵ Rábik, *Marcelov hrad...*, s. 318.
- ²³⁶ RDSL, I, s. 263, nr. 579.
- ²³⁷ M. Števík, *K pôvodu stredovekých názvov Huncoviec*, Ozveny – príloha Podtatranských novín zo dňa 6. septembra 2005.
- ²³⁸ H. Ruciński, *Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku*, Białystok 1983, s. 81.
- ²³⁹ *V kráľovstve*, s. 5.
- ²⁴⁰ Slivka, *Hranice...*, s. 22.
- ²⁴¹ Števík, *K identifikácii...*, s. 52.
- ²⁴² Göckenjan, *Hilfsvölker...*, s. 12.
- ²⁴³ Podrobne Slivka, *Hranice...*, s. 23-26.
- ²⁴⁴ Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 195.
- ²⁴⁵ F. Javorský, *Spišské Podhradie po príchode Slovienov na Spiš*, [in:] *Kronika mesta Spišské Podhradie slovom a obrazom*, ed. F. Žifčák, Košice 1999, s. 11.
- ²⁴⁶ F. Javorský, *Kostol sv. Ladislava, kaplnka Zápoľských a kláštor minoritov v Spišskom Štvrtku*, Spišská Nová Ves 1998, s. 9.
- ²⁴⁷ V nedávno vydanéj knihe o cudzích etnikách na stredovekom Slovensku medievistu M. Mareka sa Strelce do súvisu so Sikulmi nedávajú (Marek, *Cudzie...*, s. 275).
- ²⁴⁸ Varsik, *Osídlenie... III*, s. 194-195.
- ²⁴⁹ RDSL, I, s. 245, nr. 536.
- ²⁵⁰ M. Števík, *Sídelná štruktúra kopijníckych osád, cestná sieť, strážne a zásekové miesta na Spiši v stredoveku*, „Z minulosti Spiša“, IX – X: 2002, s. 56.
- ²⁵¹ B. Polla, *Kežmarok*. Bratislava 1971, s. 126, 130.
- ²⁵² Javorský, *Prínos...*, s. 12-14.
- ²⁵³ CDSL, II, s. 258, nr. 370.
- ²⁵⁴ RA, II/2-3, s. 292, nr. 3150.
- ²⁵⁵ Zaniknutá lokalita na území Bušoviec (Števík, *Najstaršie názvy...*, s. 90).
- ²⁵⁶ Varsik, *Osídlenie... III*, s. 195.
- ²⁵⁷ Zsoldos, *op. cit.*, s. 26-27. Attila Zsoldos v tejto súvislosti uvažuje o tom, že západná časť Spiša mohla patriť istý čas ku Gemerskému komitátu ako jeho *confinium*. Ako analógiu uvádza Abaujvársky komitát. Ten mal svojich strážcov hraníc zasa na území šarišského *confinia*.
- ²⁵⁸ Na základe ústnej informácie MUDr. Andreja Nováka a Mgr. Marty Giertlovej-Kučerovej, ktorí zozbierali na lokalite Bušovce – Stredný hon archeologický materiál rámcovo datovaný do 13. storočia a prvej tretiny 14. storočia.
- ²⁵⁹ F. Javorský, *Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš*, „AVANS v roku 1983“: 1984, s. 101; M. Soják, *Archeologická topografia Popradu*, „Z minulosti Spiša“, XIV: 2006, s. 28. Z lokality Hlboký potok pochádza keramika z 9. – 10. storočia a 11. – 15. storočia.
- ²⁶⁰ RA, II/2 – 3, s. 292, nr. 3150.
- ²⁶¹ Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 233; Varsik, *Osídlenie... III*, s. 195.
- ²⁶² Soják, *Archeologická...*, s. 28.
- ²⁶³ I. Chalupecký, *Stredoveké súmestie do roku 1412*, [in:] *Dejiny Popradu*, ed. I. Chalupecký, Košice 1998, s. 52.
- ²⁶⁴ RDSL, II, s. 246, nr. 536.
- ²⁶⁵ RDSL, II, s. 129, nr. 261.
- ²⁶⁶ Poprad, Štátny archív Poprad, Archív mesta Poprad, pergamen č. 2. Druhý názov sídla bol odvodený od patrocína miestneho kostola – sv. Michala archanjela (Števík, *Stredoveké názvy*, s. 56).
- ²⁶⁷ RDSL, II, s. 246, nr. 536.
- ²⁶⁸ Poprad, Štátny archív Poprad, Archív mesta Poprad, pergamen č. 2.
- ²⁶⁹ Števík, *Sídelná štruktúra*, s. 56.
- ²⁷⁰ Chalupecký, *Stredoveké*, s. 52; rovnako J. Beňko uvádza, že vyčlenené územie budúcich Filíc susedilo s chotárom popradských Sasov a dedinou Sobotný trh (Beňko, *Osídlenie...*, s. 147).
- ²⁷¹ CDSL II, s. 362, nr. 522.
- ²⁷² Zaniknutá stredoveká osada medzi Filicami a Strážami nad Popradom. O Stojanoch pozri bližšie Slivka – Javorský, *Príspevok...*, s. 198-213.
- ²⁷³ Vencko, *op. cit.*, s. 256.
- ²⁷⁴ Ratkoš, *Vznik mesta...*, s. 572-573; Beňko, *Osídlenie*, s. 147; Chalupecký, *Stredoveké...*, s. 52.
- ²⁷⁵ M. Slivka, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty*, „Slovenská numizmatika“, roč. XI: 1990, s. 97; Števík, *Prírodnosť...*, s. 104; Idem, *Stredoveké názvy*, s. 57.
- ²⁷⁶ Števík, *Prírodnosť...*, s. 104, 106; Idem, *Stredoveké názvy*, s. 57.
- ²⁷⁷ CDSL, II, s. 305, nr. 439.
- ²⁷⁸ *Supplementum I*, s. 358; Ruciński, *op. cit.*, s. 81-82.
- ²⁷⁹ I. Chalupecký, *Z dejín Iliašoviec*, [in:] *Iliašovce vo víre dejín*, ed. J. Horník a kol., Levoča 1999, s. 14.
- ²⁸⁰ RA, II/2 – 3, nr. 3161.
- ²⁸¹ Chalupecký, *Stredoveké...*, s. 52.
- ²⁸² RDSL, I, s. 246, nr. 536.
- ²⁸³ Podľa J. Beňka sa tu spomínajú Strážky a Malý Slavkov (Beňko, *Osídlenie...*, s. 147), podľa M. Slivku Strážky (Slivka, *Stredoveká...*, s. 97). Autor kapitoly o Strážkach v novej monografii o Spišskej Belej uvedenú listinu vôbec nespomína (J. Endrődi, *Strážky – mestská časť Spišskej Belej*, [in:] *Spišská Belá*, ed. Z. Kollárová, Prešov 2006, s. 368-369).
- ²⁸⁴ RA, II/2-3, s. 292, nr. 3150.
- ²⁸⁵ Beňko, *Osídlenie...*, s. 153.; Endrődi, *op. cit.*, s. 370. O hodnovernosti listiny však boli vyslovené vážne pochybnosti (K. Tagányi, *Egy hamisítvány*, „Századok“, 27, 1893, s. 512-514; J. Karácsoni, *A hamis, hibás keltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*, Budapest 1902, s. 32-33, nr. 165-167).
- ²⁸⁶ *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, t. II/4, ed. I. Szentpétery, I. Borsa, Budapest 1987, s. 202-203, nr. 4183; Rábik, *Spišský župan...*, s. 34.
- ²⁸⁷ CDH, VI/2, s. 117-119.

- ²⁸⁸ CDH, IV/3, s. 129.
- ²⁸⁹ CDH, VIII/1, s. 416.
- ²⁹⁰ RDSL, I, s. 191, nr. 413.
- ²⁹¹ Beňko, *Osídlenie...*, s. 170; Kurtyka, *Starostwo...*, s. 500.
- ²⁹² T. M. Trajdos, *Właściciele i dobra zamku Niedzickiego do roku 1848*, [in:] S. K. Michalczuk, P. M. Stępień, T. M. Trajdos, *Zamek Dunajec w Niedzicy*, Niedzica 2006, s. 23 a n.
- ²⁹³ Števík, *Najstaršie názvy...*, s. 85.
- ²⁹⁴ M. Suchý, *Dejiny Levoče I*, Košice 1974, s. 65-66.
- ²⁹⁵ Števík, *Sídelná štruktúra...*, s. 62.
- ²⁹⁶ Porovnaj Žudel, *Stolice...*, s. 114. Autor medzi trhovými miestami vymenúva Spišské Podhradie, Spišské Vlchy, Spišský Štvrtok, Spišskú Sobotu a Kežmarok.
- ²⁹⁷ CDSL, II, s. 362, nr. 522.
- ²⁹⁸ *Výsady*, s. 51, nr. 37.
- ²⁹⁹ Varsík, *Pôvodné slovanské...*, s. 17. Trhy sa tu konali v pondelok.
- ³⁰⁰ RDSL, II, s. 131, nr. 236.
- ³⁰¹ Beňko, *Osídlenie...*, s. 158.
- ³⁰² Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 224-252; Varsík, *Osídlenie...III*, s. 194-201; J. Beňko, *Dedinská kolonizácia horného Spiša na nemeckom práve (do polovice 14. storočia)*, „Vlastivedný zborník Spiš“, 3-4: 1973, s. 29-51; Idem, *Prechod severospišských osád z dedinského emfyteutického práva na mestské právo*, [in:] *Spišské mestá v stredoveku*, ed. R. Marsina, Košice 1974, s. 33-43; Idem, *Osídlenie*, s. 141-239; Števík, *Najstaršie názvy...*, s. 83-112.
- ³⁰³ Beňko, *Osídlenie...*, s. 174-178.
- ³⁰⁴ Chalupický, *Prehľad...*, s. 123; Žudel, *Stolice...*, s. 110; Zsoldos, *op. cit.*, s. 27.
- ³⁰⁵ Slivka, Vallašek, *op. cit.*, s. 80, 234-243.
- ³⁰⁶ Žudel, *Stolice...*, s. 14.
- ³⁰⁷ *Ibidem*, s. 14, 19.
- ³⁰⁸ Tento počet zaznamenáva listina z roku 1396 (*Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*, t. V, ed. J. Bartl a kol., Bratislava 2001, s. 83).
- ³⁰⁹ Levoča, Štátny archív Levoča, Spišská župa, kongregačné písomnosti, spisy, 107, sign. 13/1529; M. Števík, *Najstaršie zachované portálne súpisy Spiša z prvej tretiny 16. storočia*, [in:] *K dejinám Podolínce a novovekého Spiša*, ed. M. Števík, Stará Ľubovňa 2006, s. 125-127.
- ³¹⁰ Chalupický, *Prehľad...*, s. 124; Žudel, *Stolice...*, s. 114.
- ³¹¹ Ch. J. Engel, *Geschichte des Ungarischen Reiches*, III, Teil I, Wien 1834, s. 250.
- ³¹² N. Baráthová, *Kežmarský hrad*, Martin 1989, s. 21.
- ³¹³ M. Suchý, *Vývoj spišského hradného panstva do konca 17. storočia*, „Nové obzory“, 11: 1969, s. 126; D. Menclová, *Spišský hrad*, Bratislava 1957, s. 99.
- ³¹⁴ Suchý, *Vývoj...*, s. 127.
- ³¹⁵ J. Špirko, *Husiti, jiskrovci a bratrci v dejinách Spiša (1431-1462)*, Spišská Kapitula 1937, s. 112.
- ³¹⁶ I. Chalupický a kol., *Dejiny Krompách*, Košice 1981, s. 24.
- ³¹⁷ Engel, *op. cit.*, s. 250.
- ³¹⁸ V roku 1528 bol hrad úplne zničený (*Turci v Uhorsku I. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*, t. VII, ed. V. Čičaj a kol., Bratislava 2005, s. 197).
- ³¹⁹ I. Chalupický, *Zápoľskí a Spiš do roku 1526*, „Z minulosti Spiša“, XIII: 2005, s. 40.
- ³²⁰ Trajdos, *op. cit.*, s. 29-30.
- ³²¹ Chalupický, *Zápoľskí...*, s. 40.
- ³²² Suchý, *Vývoj...*, s. 127.
- ³²³ Napríklad na základe podrobného rozboru súpisu možno konštatovať, že súčasťou hradného panstva Dunajec boli okolo roku 1528 sídla: Fridman, Nedeca, Tribš a Matiašovce. Súpis si zasluhuje komplexný rozbor, resp. porovnanie s mladšími portálnymi súpismi, čo však presahuje rámec tejto práce.
- ³²⁴ Levoča, Štátny archív Levoča, Spišská župa, kongregačné písomnosti, spisy, 107, sign. 13/1529; Števík, *Najstaršie zachované...*, s. 125-127.
- ³²⁵ Podrobne o osídľovacích aktivitách spomínaných šľachtických rodov Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 253 a n.
- ³²⁶ L. F. Hérvey, *Repertorium historicum Ordinis cisterciensis in Hungaria*, Budapest 1984, s. 329; M. Slivka, *Cisterciiti na Slovensku*, „Archeologia Historica“, roč. 16: 1991, s. 101-102.
- ³²⁷ Vencko, *op. cit.*, mapa na s. 358; Slivka, *Sídlisko...*, mapa s názvom Majetky cistercijského opátstva v Štiavniku na Spiši na s. 441.
- ³²⁸ Prehľadne najnovšie M. Marek, *Podiel cirkevných inštitúcií na doosídlení územia Uhorského kráľovstva v stredoveku*, „Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia“, VI: 2007, s. 29-31.
- ³²⁹ Števík, *Najstaršie zachované*, s. 124, 128. V portálnom súpise z roku 1529 sú zaznamenané medzi majetkami spiškoštiavnického opátstva aj Primovce (*Ibidem*, s. 124, 131).
- ³³⁰ *Ibidem*, s. 128.
- ³³¹ M. Števík, *Stručné dejiny lechnickej kartúzy*, [in:] M. Števík, F. Fetko, *Rubrum Claustrum. Červený kláštor*, Stará Ľubovňa 2007, s. 7, 13.
- ³³² CDSL, II, s. 229, nr. 329.
- ³³³ CDSL, I, s. 122, nr. 154.
- ³³⁴ Súčasťou tohto majetku bol aj ľavý breh Novolesnianskeho potoka, resp. Červeného potoka. Po ich oboch brehoch sa neskôr vyvinuli dve sídla – Nová Lesná a Mlynica. Z tohto dôvodu došlo k úprave hraníc pôvodného majetku Berzeviczyovcov z roku 1209. Nová Lesná bola ich majetkom, no Mlynica patrila k sídlam Spoločenstva spišských Sasov. K úpravám chotárnych hraníc okrajových častí územných majetkov dochádzalo najmä vtedy, ak sa tam zakladali nové sídla.
- ³³⁵ CDSL, I, s. 323, nr. 446. Najnovšie sa problematike venoval Kurtyka, *Starostwo...*, s. 493-495.
- ³³⁶ Števík, *Vývoj...*, s. 164-165. Porovnaj Kurtyka, *Starostwo...*, s. 498; M. Homza, *Svätá Kunigunda a Spiš*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča – Wrocław, 2003, s. 397.

- ³³⁷ V tomto zmysle korigujeme svoj predpoklad o tom, že donáciu na les medzi Lomničkou a panstvom Plaveč na pravom brehu rieky Poprad udelil prepoštovi už Belo IV. Bližšie pozri Števík, *Vývoj...*, s. 165.
- ³³⁸ RA, II/4, s. 114, nr. 3921; Rábik, *Spišský župan...*, s. 31.
- ³³⁹ RA, II/4, s. 117, nr. 3932; Rábik, *Spišský župan...*, s. 31.
- ³⁴⁰ *Súpis pamiatok na Slovensku II*, ed. A. Güntherová, Bratislava 1968, s. 60.
- ³⁴¹ Števík, *Najstaršie názvy...*, s. 85.
- ³⁴² Zsoldos, *op. cit.*, s. 21-22.
- ³⁴³ *Ibidem*, s. 22.
- ³⁴⁴ Porovnaj s interpretáciou M. Homzu, ktorý kopijníkov, resp. ich stolicu pokladá za pôvodnú spišskú správnu organizáciu, tvorenú najstaršími obyvateľmi Spiša (M. Homza, *Ku genéze spišských kopijníkov*, „Historický zborník“, 16, č. 1-2: 2006, s. 17).
- ³⁴⁵ Homza, *Ku genéze...*, s. 17, 20.
- ³⁴⁶ CDSL, II, s. 88-89, nr. 131.
- ³⁴⁷ CDSL, II, s. 89, nr. 131; Radziszewska, *op. cit.*, s. 59.
- ³⁴⁸ CDSL, II, s. 89, nr. 131.
- ³⁴⁹ J. Hradzsky, *A Szepesi „Tíz-lándsások“ széke“ vagy a „Kisvármegye“ története*, Lócse 1895, s. 9, 34, 46; Šmilauer, *Osídlení...*, s. 165-166; Chalupický, *Prehľad...*, s. 126-129.
- ³⁵⁰ Radziszewska, *op. cit.*, s. 34-36.
- ³⁵¹ S Kolomanom, resp. kráľovskými jobagiónmi spája kopijníkov najnovšie i M. Homza (Homza, *Ku genéze...*, s. 20).
- ³⁵² Šmilauer, *Osídlení...*, s. 166.
- ³⁵³ Porovnaj s tézou M. Homzu, podľa ktorého Koloman na vrstvu kráľovských jobagiónov povýšil populov, hradčanov okolo starého centra Spiša – Čingova (Homza, *Ku genéze...*, s. 20).
- ³⁵⁴ Podrobne o prechode synov jobagiónov do radov Spišskej šľachty (kopijníkov) Ruciňski, *op. cit.*, s. 90.
- ³⁵⁵ Körmendy, *Osadnictwo...*, s. 118; Števík, *Sídelná...*, s. 55.
- ³⁵⁶ M. Soják, *Kopijnícké osady z pohľadu archeológie*, „Z minulosti Spiša“, XI: 2003, s. 7, 19.
- ³⁵⁷ Števík, *Z dejín...*, s. 20.
- ³⁵⁸ CDSL, I, s. 169, nr. 214.
- ³⁵⁹ CDSL, I, s. 256, nr. 359.
- ³⁶⁰ Levoča, Štátny archív Levoča, Krajský súd Levoča, komasačné písomnosti, i. č. 836 a.
- ³⁶¹ CDH VIII/5, s. 189; Števík, *Sídelná...*, s. 54.
- ³⁶² CDSL, I, s. 256, nr. 359.
- ³⁶³ *Supplementum II*, s. 15-16, nr. 11.
- ³⁶⁴ Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 344-350.
- ³⁶⁵ CDSL, I, s. 256, nr. 359.
- ³⁶⁶ CDSL, II, s. 89, nr. 131.
- ³⁶⁷ Podľa archeologického výskumu sa v polohe Kapustnice, v susedstve Primoviec, nachádzalo sídlisko, z ktorého pochádzajú nálezy od (8?) 9. – 13. (14. – 15.?) storočia (F. Javorský, *Výskumy a prieskumy...*, s. 100; M. Soják, *Archeologické prírastky Podtatranského múzea v Poprade v roku 1997*, „Študijné zvesti AÚ SAV“: 34, 2002, s. 6-7. Pomenovanie *Gulz* (Koza?) mohlo mať súvis so spomínaným zaniknutým sídlom.
- ³⁶⁸ CDSL, II, s. 202, nr. 289.
- ³⁶⁹ Hradzsky, *Kisvármegye*, s. 46.
- ³⁷⁰ Porovnaj P. Labanc, *Vývoj šľachty na Spiši do konca 13. storočia*, diplomová práca, Trnava 2007, s. 75; Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 344-350.
- ³⁷¹ CDSL, II, s. 202, nr. 289.
- ³⁷² *Supplementum 1*, s. 154-156, nr. 38.
- ³⁷³ CDH VII/5, s. 463.
- ³⁷⁴ Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 67-68; Šmilauer, *Osídlení...*, s. 160.
- ³⁷⁵ CDSL, II, s. 453, nr. 650.
- ³⁷⁶ *Ibidem*.
- ³⁷⁷ Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 69.
- ³⁷⁸ Števík, *K identifikácii...*, s. 49.
- ³⁷⁹ *Codex diplomaticus Patrius*, vol. VIII, ed. I. Nagy, Jaurini et Budapestini 1891, s. 156-157, nr. 122.
- ³⁸⁰ Števík, *K identifikácii...*, s. 48.
- ³⁸¹ *Súpis I*, s. 419.
- ³⁸² Körmendy, *Osadnictwo...*, s. 118.
- ³⁸³ *Ibidem*, s. 118, 123 pozn. 13.
- ³⁸⁴ *Súpis I*, s. 510.
- ³⁸⁵ Števík, *Stredoveké názvy...*, s. 53.
- ³⁸⁶ *Súpis I*, s. 368.
- ³⁸⁷ Števík, *Stredoveké názvy...*, s. 52.
- ³⁸⁸ *Súpis I*, s. 118.
- ³⁸⁹ *Ibidem*, s. 443.
- ³⁹⁰ *Súpis I*, s. 16.
- ³⁹¹ *Supplementum 1*, s. 154-156, nr. 38.
- ³⁹² Fekete Nagy, *op. cit.*, s. 290.
- ³⁹³ Levoča, Štátny archív Levoča, Súkromný archív Spišskej kapituly, scr. VII, fasc. 1, nr. 3; Labanc, *Vývoj...*, s. 76.
- ³⁹⁴ F. Javorský, *Románska architektúra na Spiši*, „Pamiatky a múzea“, 2: 1999, s. 58.
- ³⁹⁵ RDSL, I, s. 252, nr. 550.
- ³⁹⁶ Števík, *Stredoveké názvy...*, s. 53; porovnaj Vencko, *op. cit.*, s. 290.
- ³⁹⁷ Podrobne o tvorbe farskej organizácie na Spiši v 13. storočí A. Körmendy, *Kszaltowanie się organizacji parafialnej na Spiszu w XIII w. a rozwój społeczno-gospodarczy regionu*, „Kwartalnik Historyczny“, 2: 1986, s. 384 an.
- ³⁹⁸ *Ibidem*.
- ³⁹⁹ Zoznam sídiel Spoločenstva spišských Sasov pozri RDSL, II, s. 131, nr. 236.
- ⁴⁰⁰ Števík, *Sídelná...*, s. 61.
- ⁴⁰¹ Hradzsky, *Kisvármegye...*, s. 184-189; Radziszewska, *op. cit.*, s. 53-54.
- ⁴⁰² Čingov je akiste Ďurkovec (Števík, *Sídelná...*, s. 54-55), Komárovce zaniknutou osadou v susedstve Hörky (*Ibidem*, s. 60).
- ⁴⁰³ A. Fekete Nagy, *A Szepesi lánzsás nemesség szabadságlevelének sorsa, Emlékkönyv Károly Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünépére 1933 október 7*, Budapest 1933, s. 154.
- ⁴⁰⁴ Magocsi, *op. cit.*, s. 104-105, mapa The evolution of German settlement. Iný názor zastáva M. Marek, podľa ktorého malo usadenie Nem-

- cov na Spiši pôvodne vojenský ráz (Marek, *Saxones nostri...*, s. 353).
- ⁴⁰⁵ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 120-121.
- ⁴⁰⁶ Marek, *Saxones nostri...*, s. 363.
- ⁴⁰⁷ Števík, *Z dejín...*, s. 38.
- ⁴⁰⁸ *Supplementum* I, s. 108-116.
- ⁴⁰⁹ *Supplementum* 2, s. 223-228; J. Hradzsky, *Additamenta ad initia, progressus ac praesens status Capituli ad Sanctum Martinum de Monte Scepusio*, Szepesváralja 1903-1904, s. 439.
- ⁴¹⁰ Veľká Lomnica a Huncovce nemohli byť súčasťou Provincie, keďže sa vyvinuli na území pánov z Lomnice, resp. Berzeviczyovcov (CDSL, I, s. 122, nr. 154; CDSL, II, s. 406, nr. 586). Švábovce sa v roku 1290 dostali do majetku Arnolda, syna Detrika (CDP VIII, s. 341, nr. 283).
- ⁴¹¹ Matejovce (*villa Mathaei*) a Veľký Slavkov (*villa Zaloug*) sa síce v roku 1275 stali predmetom donácie Ladislava IV. Mariássyovcom (CDH V/2, s. 238-241), bola to však krátkodobá záležitosť (porovnaj Chalupecký, *Stredoveké súmestie...*, s. 53).
- ⁴¹² Porovnaj Marek, *Saxones nostri...*, s. 360-361.
- ⁴¹³ *Výsady*, s. 88-90, nr. 100.
- ⁴¹⁴ *Ibidem*, s. 51-52, nr. 37
- ⁴¹⁵ CDSL, II, s. 84, nr. 128.
- ⁴¹⁶ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 123.
- ⁴¹⁷ *Ibidem*, s. 133-136.
- ⁴¹⁸ Levoča, Štátny archív Levoča, Spišské prepošstvo, stredoveké listiny, nr. 5; Marek, *Saxones nostri...*, s. 364.
- ⁴¹⁹ Porovnaj s interpretáciou Marek, *Saxones nostri...*, s. 364. Podľa spomínaného autora ide o najvýznamnejšie sídla, ktoré si zachovali svoj mestský charakter a Zväz 24 spišských miest je novou inštitúciou.
- ⁴²⁰ Pred rokom 1280 došlo k začleneniu provincie Valónov k provincii Sasov. V roku 1280 totiž vystupuje Eliáš ako komes Sasov a Valónov (CDH V/3, s. 47; Rábik, *Spišský župan...*, s. 35). Súčasťou Provincie 24 miest (1339, 1344) nebola Levoča, no patrili k nej Spišské Vlasy.
- ⁴²¹ *Codex diplomaticus Hungariae Andegavensis*, ed. I. Nagy, Budapest 1884, s. 417-418, nr. 249.
- ⁴²² W. Semkowicz, *Akt zastawu XVI miast spiskich Polsce z r. 1412*, „Wierchy“, VIII: 1930, s. 152-157.
- ⁴²³ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 136-134.
- ⁴²⁴ F. Sváby, *A lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története*, Lőcse 1895, s. 69.
- ⁴²⁵ D. Menclová, *op. cit.*, s. 104-105.
- ⁴²⁶ Števík, *Najstaršie zachované...*, s. 124.
- ⁴²⁷ M. Suchý, *Urbárálne povinnosti poddaných hradného panstva Spiš od polovice 16. do konca 17. storočia*, „Historické štúdie“, XV: 1970, s. 61 a n.
- ⁴²⁸ Žudel, *Stolice...*, s. 116, 114; J. Petrik, *Vývoj metalurgie železa na Spiši*, „Z minulosti Spiša“, XIII: 2005, s. 114-116.
- ⁴²⁹ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 122; B. Varsík, *Slovenské osídlenie východného Slovenska, Spiša, údolia rieky Hnilca a vznik mesta Gelnice*, „Zpravodaj Banického múzea v Gelnici“, II: 1964, č. 1, s. 149; Žudel, *Stolice...*, s. 114; *Súpis pamiatok na Slovensku* III, ed. A. Güntherová, Bratislava 1969, s. 132.
- ⁴³⁰ Varsík, *Osídlenie...III*, s. 214. Porovnaj Chalupecký, *Prehľad...*, s. 142.
- ⁴³¹ Varsík, *Slovenské osídlenie...*, s. 150. Porovnaj Chalupecký, *Prehľad...*, s. 142.
- ⁴³² RA, II/2 - 3, s. 386, nr. 3464; porovnaj datovanie CDH V/2, s. 345.
- ⁴³³ *Výsady*, s. 55, nr. 43.
- ⁴³⁴ Chalupecký, *Prehľad*, s. 142.
- ⁴³⁵ *Analecta Scepusii* I, s. 200 n.
- ⁴³⁶ *Výsady*, s. 128, nr. 155. Porovnaj M. Badík, E. Pavlík, *Gelnica a okolie*, Košice 1969, s. 11.
- ⁴³⁷ CDSL, II, s. 343, nr. 493.
- ⁴³⁸ Badík, Pavlík, *op. cit.*, s. 10.
- ⁴³⁹ *Výsady*, s. 127, nr. 154.
- ⁴⁴⁰ *Analecta Scepusii* I, s. 204-207.
- ⁴⁴¹ *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis* IV, ed. I. Nagy, Budapest 1891, s. 568 n.
- ⁴⁴² CDH IX/4, s. 114-119.
- ⁴⁴³ Badík, Pavlík, *op. cit.*, s. 11-12.
- ⁴⁴⁴ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 142-143.
- ⁴⁴⁵ Badík, Pavlík, *op. cit.*, s. 12.
- ⁴⁴⁶ Špirko, *op. cit.*, s. 109.
- ⁴⁴⁷ Suchý, *Vývoj...*, s. 126; Badík, Pavlík, *op. cit.*, s. 19.
- ⁴⁴⁸ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 143.
- ⁴⁴⁹ Števík, *Najstaršie zachované...*, s. 130.
- ⁴⁵⁰ P. Ratkoš, *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*, Bratislava 1951, s. 29-30.
- ⁴⁵¹ Semkowicz, *op. cit.*, s. 152-157.
- ⁴⁵² Porovnaj Suchý, *Vývoj...*, s. 60.
- ⁴⁵³ *Ibidem*, s. 62.
- ⁴⁵⁴ *Ibidem*, s. 64.
- ⁴⁵⁵ Radziszewska, *op. cit.*, s. 125.
- ⁴⁵⁶ Kurtyka, *Starostwo...*, s. 519.
- ⁴⁵⁷ J. Małecki, *Lustracja Województwa Krakowskiego 1564*, I, Varšava 1962, s. 187-190.
- ⁴⁵⁸ Števík, *Z dejín...*, s. 25.
- ⁴⁵⁹ Chalupecký, *Prehľad...*, s. 131, 137.
- ⁴⁶⁰ *Ibidem*, s. 132.
- ⁴⁶¹ Najnovšie súhrne Chalupecký, *Zápoľskí...*, s. 39-40.
- ⁴⁶² *Slovensko, Dejiny*, ed. J. Tibenský, Bratislava 1978, s. 295-297.

Przegląd rozwoju osadnictwa oraz administracji publicznej średniowiecznego Spiszu

◀ We wczesnym średniowieczu najlepsze warunki dla trwalszego osadnictwa na Spiszu zapewniała Kotliną Hornadzka, której środkowa i wschodnia część tworzy najstarszy region osadniczy. Najstarsze średniowieczne osady na Spiszu były zakładane w Kotlinie Hornadzkiej w okolicy Spiskiego Podgrodzia oraz Spiskich Włoch, a także Lewoczy, Spiskiego Czwartku i Spiskiej Nowej Wsi, zaś w Kotlinie Popradzkiej w okolicach Popradu i Kieżmarku. Obecność Słowian na Spiszu jest archeologicznie wykazana ewidentnie od VIII w. Administracyjne centrum przedwielkomorawskiego Spiszu, albo też centrum księstwa nitrzańskie Pribiny (805–833) na Spiszu tworzył gród Čingov na lewym brzegu Hornadu w Słowackim Raju. W okresie wielkomorawskim (po roku 833) rolę centrum przejął nowy gród na prawym brzegu Hornadu, postawiony niedaleko wcześniejszego. W okresie powielkomorawskim terytorium Spiszu znalazło się na pograniczu węgiersko-polskim i przypuszczalnie zostało włączone do komitatu Borsod. W ostatniej ćwierci XII w. powstał komitat spiski, którego centrum stał się Spiski Gród. W tym samym czasie centrum kościelnym stało się probostwo spiskie na Spiskiej Kapitulie. Pierwsi Węgrzy osiedli na Spiszu prawdopodobnie w XI w., zaś w drugiej połowie XII w. przybyli tu Niemcy i Walonowie. W XII w. na północy Spiszu założyli kilka osad polscy osadnicy (Podoliniec, Gniezdne, Lubowla). Od XIII w. najliczniejszą warstwę ludności tworzyli Słowacy i Niemcy. Północna granica komitatu spiskiego ustabilizowała się dopiero na początku XIV w.

◀ Z pisemnymi przekazami o istnieniu spiskich osad spotykamy się na początku XIII w. Najstarszą wzmiankowaną pisemnie osadą jest wieś Żakowce (*Isac* = Izákfalva, 1209 r.). Najstarsze rromańskie obiekty sakralne zostały poświęcone archeologicznie w Lewoczy, Stojanach koło Popradu, Świętym Michale koło Kieżmarku i na Spiskiej Kapitulie. W przypadku czterokonchowej budowli w Chrasti nad Hornadem idzie przypuszczalnie o późnoromańską budowlę z trzeciej ćwierci XIII w.

◀ We wczesnym średniowieczu rozwinęło się na Spiszu więcej osad, których mieszkańcy wykonywali określone posługi dla króla i królestwa. Centrum osad służebnych – Drawce (hodowcy ptaków drapieżnych), Iliaszowce (niedźwiedznicy), Psiare (psiarze), Smiżany (psiarze), Kłacany (hodowcy koni) – znajdowało się w trójkącie Spiski Czwartek – Spiska Nowa Wieś – Lewocza.

Ludność obciążona obowiązkiem straży była skoncentrowana w dolinie rzeki Poprad. Do osad strażniczych zaliczamy Straże nad Popradem, Świętego Michała koło Kieżmarku, Strażki oraz Stragar (Buszowce). Po roku 1241 organizacja służebna zaczęła się rozpadać.

◀ Źródła pisane z XIII w. dokumentują istnienie najważniejszych spiskich miast targowych. Wszystkie skupiały się w centralnej części Spiszu z najgęstszą siecią osadniczą. Rozwinęły się przy najważniejszych skrzyżowaniach dróg. Funkcje targowe w XIII w. pełniły przypuszczalnie osady: Spiskie Włochy, Spiskie Podgrodzie, Lewocza, Spiska Nowa Wieś, Spiski Czwartek, Spiska Sobota i Kieżmark.

◀ Napływ niemieckich osadników na Spisz wyraźnie przejawiał się po 1241 r. Wprowadził znaczne zmiany w strukturze osadniczej całego centralnego Spiszu. Kolonizacja południowego Spiszu miała charakter górniczy. W ostatnim trzydziestoleciu XIII w. względnie w pierwszej połowie XIV w. dotarła na Spisz silna fala kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim. Wyraźnie zmieniła ona strukturę osadniczą w peryferyjnych częściach regionu (np. na Zamagurzu czy na ziemi lubowelskiej). Ostatnią falą osadniczą w średniowieczu, która docierała na Spisz od końca XIV w., była kolonizacja na prawie wołoskim, która jednak wyraźniej nie odcisnęła się w strukturze osadniczej Spiszu.

◀ Spisz jako jednostka terytorialno-administracyjna Królestwa Węgierskiego rozwijał się od końca XII w. w swoisty sposób, co się przejawiało w strukturze jego administracji. W ciągu stuleci istniały tu obok siebie liczne jednostki administracyjne. Komitat spiski, który rozwinął się w ostatniej ćwierci XII w., miał swoje centrum na Spiskim Grodzie, gdzie mieszkał żupan (kasztelan) spiski, który za zarząd powierzonym sobie terytorium odpowiadał przed królem. Na przełomie XIII i XIV w. komitat królewski zmienił się w szlachecki. Samorząd szlachty reprezentowali czterej sędziowie (*iudices nobilium*), wybierani przez generalną kongregację. W XV w. liczba powiatów sądowych (slúžnovských okresov, *processus*), które były określane według imion sędziów, zmniejszyła się z czterech do trzech. Do najważniejszych szlacheckich rodów Spiszu należały rody: Berzeviczy, Görgey, Mariássy i Zsigrai. Od roku 1464 funkcja żupana stała się dziedziczną i aż do końca średniowiecza piastowali ją Zápolyowie. Cennym źródłem do poznania rozciągłości ich domeny na Spiszu są najstarsze zachowane

spisy portalne [tj. podatku płaconego od drzwi, łac. *porta*] z pierwszego trzdziestolecia XVI w.

☛ W 1243 r. prawnie ukonstytuowała się stolica [czyli komitat szlachecki] szlachty spiskiej. Kopijnicy już w czasach, kiedy Spiszem władał król hallicki Koloman, sprawowali tu posługę wojskową. Byli to początkowo zapewne królewscy jobagioni. Na podstawie przywileju z 1243 r. w przypadku zwołania królewskiego wojska mieli wystawić po jednym porządnie uzbrojonym kopijnikiem na każde cztery osady, które miały więcej ziemi niż osiem pługów. Centrum osad kopijnickich, które się kształtowało od drugiego dziesięciolecia XIII w., znajdowało się w okolicy Spiskiego Czwartku i było ich stałym siedliskiem aż do XV w. Na czele samorządu kopijników stał początkowo podżupan, potem komes kopijników. Najwyższym forum administracyjnym i sądowym w stolicy było stołeczne zgromadzenie. Jest prawdopodobne, że z początku między kopijnikami przeważali Węgrzy. Do połowy XIII w. wspólnota kopijnicka tworzyła jedną parafię, a ich kościół parafialny znajdował się w Spiskim Czwartku. Od drugiej połowy XIII w. kopijnicy budowali w niektórych swoich osadach kościoły.

☛ Społeczność spiskich Sasów formowała się na Spiszu po roku 1241. Przywilej, na mocy którego Stefan V nadał względnie potwierdził zbiorowe prawa spiskich Sasów, dotyczył prawdopodobnie 24 osad. Z roku 1317 znany jest dokładny spis osad Społeczności Spiskich Sasów, utworzonej przez 43 jednostki osadnicze różnego charakteru. Saska kolonizacja w pierwszych dziesięcioleciach po najeździe tatarskim wyraźnie objęła centralną część Spiszu, zwłaszcza okolice górnego biegu Popradu między Spiską Belą a Wielką. Na czele Prowincji stał graf, siedzący w Lewoczy, którego co roku wybierała Wielka Rada. Na czele pojedynczych miast, które otrzymały przywileje określone przez jednostkę (Prowincję) stał rychtarz i 12 przysięgłych. Najważniejszy status z osad

saskiej wspólnoty osiągnęły Lewocza i Kieżmark, które się stały pełnoprawnymi wolnymi miastami królewskimi. Prowincja 24 miast zachowała swój status tylko do roku 1412. W roku 1412 13 miast stało się częścią zastawu spiskiego, a pozostałych 11 miast utworzyło Prowincję XI Miast, która jednak w 1464 r. dostała się pod panowanie możnych – dziedzicznych żupanów spiskich Zápolyów.

☛ Osobnym torem przebiegał w średniowieczu rozwój południowo-wschodniego Spiszu, który ze względu na znaczne występowanie rud miedzi i żelaza, a także cennych metali (srebro, złoto) wytworzył dogodne warunki dla rozwoju górnictwa i hutnictwa. Najważniejszy status osiągnęła Gelnica, która powstała najpóźniej w latach sześćdziesiątych XIII w. jako miasto górnicze (bańskie), obdarzone ważnymi przywilejami. Równie jej miejsce zajęło królewskie bańskie miasto Smolník. Gelnicko-smolnicki okręg górniczy utrzymał swój status samorządowy do roku 1464, kiedy stał się majątkiem Zápolyów.

☛ W roku 1412 król węgierski Zygmunt Luksemburski postanowił dać polskiemu królowi Władysławowi Jagielle w zastaw 13 miast z Prowincji 24 Miast Spiskich, gród lubowelski, zamek Podoliniec, miasta: Starą Lubowlę, Gniezdne, Podoliniec, jak i 11 wsi dominium lubowelsko-podolinieckiego. Zarząd zastawionego terytorium powierzył polski król starostom, którzy jednak rzadko kiedy zatrzymywali się na Spiszu.

☛ W imieniu starostów bieżącą administrację wykonywało dwóch burgrabiów, a od XVI w. podstarościowie lubowelski i podoliński, stale przebywający na grodach Lubowla i Podoliniec. W zarządzaniu pomagali im burgrabiowie lubowelski i podoliniecki.

☛ W epokę nowożytną (ok. 1526 r.) wstępował Spisz z następującymi niezależnymi jednostkami administracyjnymi: komitatem spiskim, stolicą dziesięciu kopijników, starostwem spiskim oraz wolnym królewskim miastem Lewoczą.

Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699–1711)

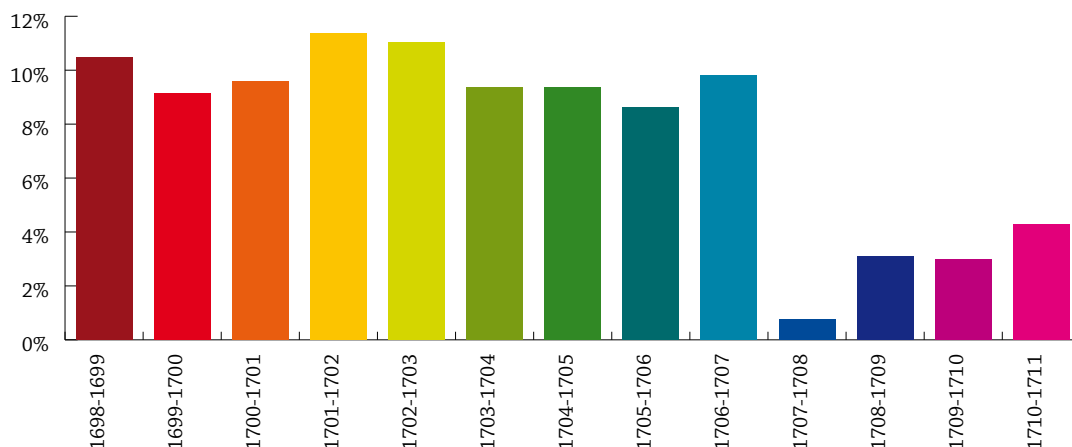
☞ Obyczajowość i mentalność szlachty wyrażała się w różnych dziedzinach życia¹. Należały do nich m.in. sposób ubierania, odżywiania oraz praktykowanie religii poprzez donacje, modlitwę, peregrynacje, a nawet ceremonie pogrzebowe, testamenty i udział w życiu codziennym Kościoła. Wiedzę o obyczajach szlachty okresu saskiego poszerzają opracowania Zbigniewa Kuchowicza², Katarzyny Bockenheim³, Bożeny Popiołek⁴, Jacka Kurka⁵, Janusza Chochleitnera⁶ czy Jacka Szpaka⁷, pamiątniki z epoki⁸, a w przypadku krakowskiej szlachty niedawno opublikowane przez Alicję Falińską-Gradowską testamenty szlachty krakowskiej⁹, a także artykuły, m.in. Ewy Danowskiej¹⁰ i Piotra Wierzbickiego¹¹.

☞ W niniejszym artykule, w którym skupiłem się na przedstawieniu obrazu edukacji, wykorzystałem księgę metrykalną kolegium oo. Pijarów w Podolińcu, zwracając uwagę na związki kolegium podolinieckiego z kulturą szlachecką dawnej Rzeczypospolitej¹².

☞ W interesującym nas okresie duży wpływ na wykształcenie szlachty w Rzeczypospolitej miały szkoły zakonne pijarów¹³ i jezuitów¹⁴. Wykształcenie było istotnym czynnikiem, który pomagał w karierze politycznej i urzędniczej, na co zwrócił uwagę przy opisie zagadnień związanych z warstwą urzędniczą w Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII w. Stefan Ciara¹⁵. Szlachta ze względu na profil nauczania oraz potrzebę znajomości łaciny, bez której udział w życiu publicznym był niemożliwy, wybierała zwykle kolegia prowadzone przez duchowieństwo, a szczególnie zgromadzenia zakonne pijarów i jezuitów, w których młodzież szlachecka uczyła się łaciny, poetyki, retoryki, syntaktyki,

arytmetyki oraz teologii i filozofii. W przypadku dwóch ostatnich dyscyplin uczyli się ich głównie studenci przeznaczeni do stanu duchownego¹⁶. W okresie wojny północnej dużą popularnością cieszyło się w województwie krakowskim kolegium oo. Pijarów w Podolińcu na Spiszu, którego fundatorami i dobrodziejami byli Lubomirscy¹⁷. Odegrało ono niebagatelną rolę w kształtowaniu kultury i elit szlachty małopolskiej oraz krajowej¹⁸. Swym wpływem promieniowało, kształcąc szlachtę węgierską¹⁹, a nawet francuską²⁰. Na podstawie księgi metrykalnej można stwierdzić, że udało się tej uczelni uniknąć, szczególnie w początkowym okresie wojny północnej, drastycznego spadku uczniów²¹, jednak z biegiem czasu, a szczególnie w okresie nasilenia się zarazy oraz zmęczenia kraju okupacją i działaniami zbrojnymi w latach 1707–1710, zaznaczyła się niekorzystna tendencja związana ze zmniejszeniem się liczby studentów²². Szczególnie dotkliwie odczuło kolegium brak uczniów pochodzenia szlacheckiego i to nie tylko w roku akademickim 1707/1708. Później liczba uczniów wprawdzie wzrastała, ale nie przekroczyła nawet połowy tej liczby, jaką spotykamy w zapisach metrykalnych przed rokiem akademickim 1707/1708²³, co potwierdza kryzys społeczny, jaki dotknął całą Rzeczypospolitą z powodu zniszczeń i strat poniesionych podczas wojny północnej. Jego skutki jeszcze długo odbijały się na sytuacji w szkolnictwie, co potwierdzają również dane z Akademii Zamojskiej, mówiące o drastycznym spadku liczby studentów w latach 1707–1708 i niewielkim wzroście po tym okresie²⁴ oraz badania Marcina Chachaja, ukazujące poważny spadek polskich studentów na uczelniach wyższych

Wykres nr 1.
Frekwencja studentów szlacheckich w kolegium podolinieckim w latach 1698–1711

w Europie w dobie wojny północnej, utrzymujący się w zasadzie do 1720 r.²⁵ Świadczy to o głębokim kryzysie polskiej edukacji wywołanym katastrofą państwa polskiego.

☛ Warto podkreślić, że większość szlachty tylko przez krótki czas przebywała w kolegium i pobierała nauki. Z wycieńczenia wynika, że zaledwie 4 osoby uczęszczały do kolegium przez osiem lat, tj. 1,06%²⁶. Natomiast 12, tj. 3,18%, studiowało przez siedem lat. Przez sześć lat nauki pobierało 8 uczniów pochodzenia szlacheckiego, tj. 2,12%, przez pięć 30 uczniów, tj. 7,96%, przez cztery lata 42, tj. 11,14%, a przez trzy lata 41, czyli 10,88%. Największą liczbę – 64 uczniów – stanowią ci, którzy uczęszczali przez dwa lata, co stanowi 16,98% i przez jeden rok – 176 – 46,68%.

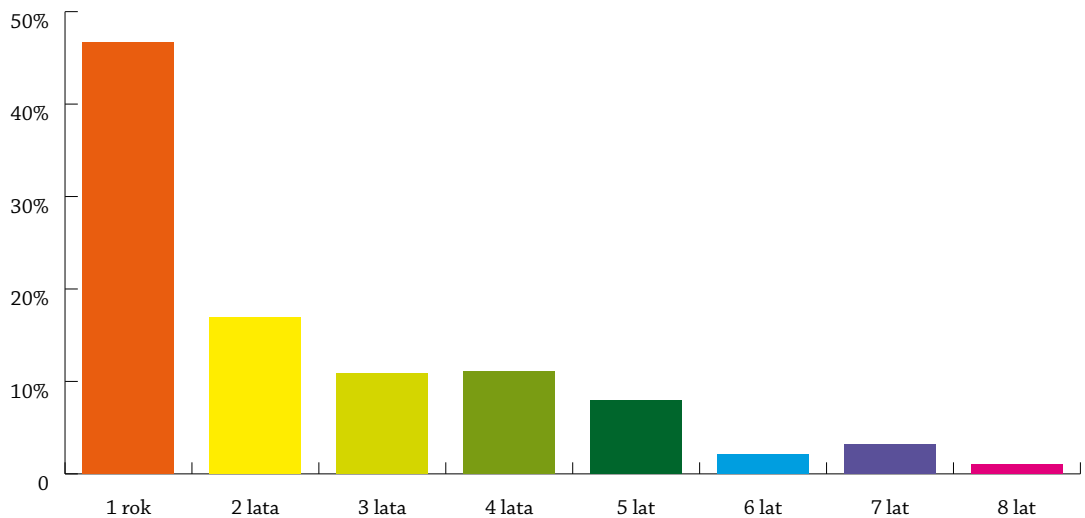
☛ Oznacza to, że w zasadzie ponad połowa uczniów to osoby, których edukacja ograniczała się od jednego do dwóch lat. Wpływ na to miały zapewne warunki materialne i zasobność danego szlachcica. W trakcie tego czasu z reguły można było zgłębiać jedną dyscyplinę naukową, w związku z tym preferowano podstawowe i najbardziej przydatne kursy. W latach 1699–1711 szlachta wybierała więc następujące dyscypliny: na najniższy kurs (w źródle zapis *Infimistae*) uczęszczały 133 osoby, tj. 18,50%, jego kontynuację (*parvistae*) wybrało 148 osób, tj. 20,58%. Z kolei gramatykę studiowało 118 osób, co daje 16,41%, syntaktykę 112 osób, czyli 15,58%, poetykę 87 osób, tj. 12,10%, oraz retorykę 80 osób,

a więc 11,13%. Najmniej studentów decydowało się na arytmetykę (*germani*) 33 osoby, tj. 4,59% i filozofię tylko 8 osób, tj. 1,13%.

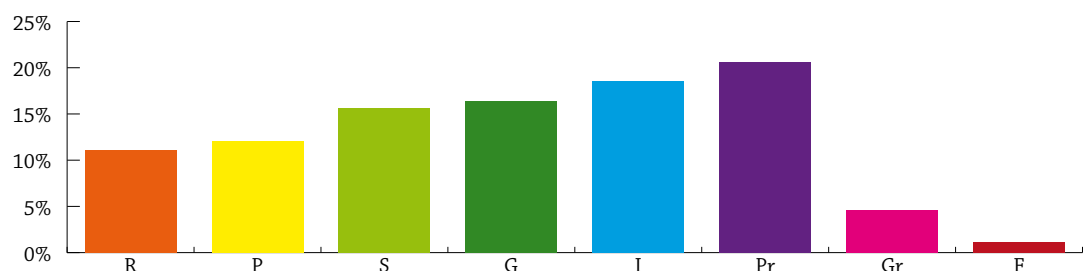
☛ Widoczna jest więc przewaga dyscyplin, które miały spore znaczenie w życiu codziennym i karierze sejmikowej lub urzędniczej szlachcica. Co zastanawiające, podobny sposób kształcenia preferowała szlachta węgierska, studiująca dość licznie w kolegium.

☛ Najbardziej pomocną w ustaleniu tych wszystkich danych jest tabela, do której postanowiłem wpisać przynależność herbową każdego ze szlachty. W przypadkach, gdy trudno było jednoznacznie powiedzieć, że dany szlachcic mógł posiadać dany herb, uciekałem się do przypuszczalnego określenia rodzaju klejnotu, co też zaznaczałem w tabeli pytajnikiem, przy czym zazwyczaj przy herbie pojawiał się też przypis, w którym zawierałem ewentualne odniesienia źródłowe i zawarte w herbarzach lub innych opracowaniach, albo spisach urzędników informacje, pozwalające choć w części podtrzymać zajęte przeze mnie stanowisko²⁷. Oprócz nazwiska i imienia starałem się podać także godło rodowe. Taki sposób opracowania tabel dawał możliwość bliższego ukazania poszczególnych postaci i nadania im bardziej ludzkich cech. Przedstawiając szlachtę w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu²⁸, chcąc wykazać obecność poszczególnych przedstawicieli i ich preferencje edukacyjne w danym roku, zastosowałem litery określające przedmioty, jakie

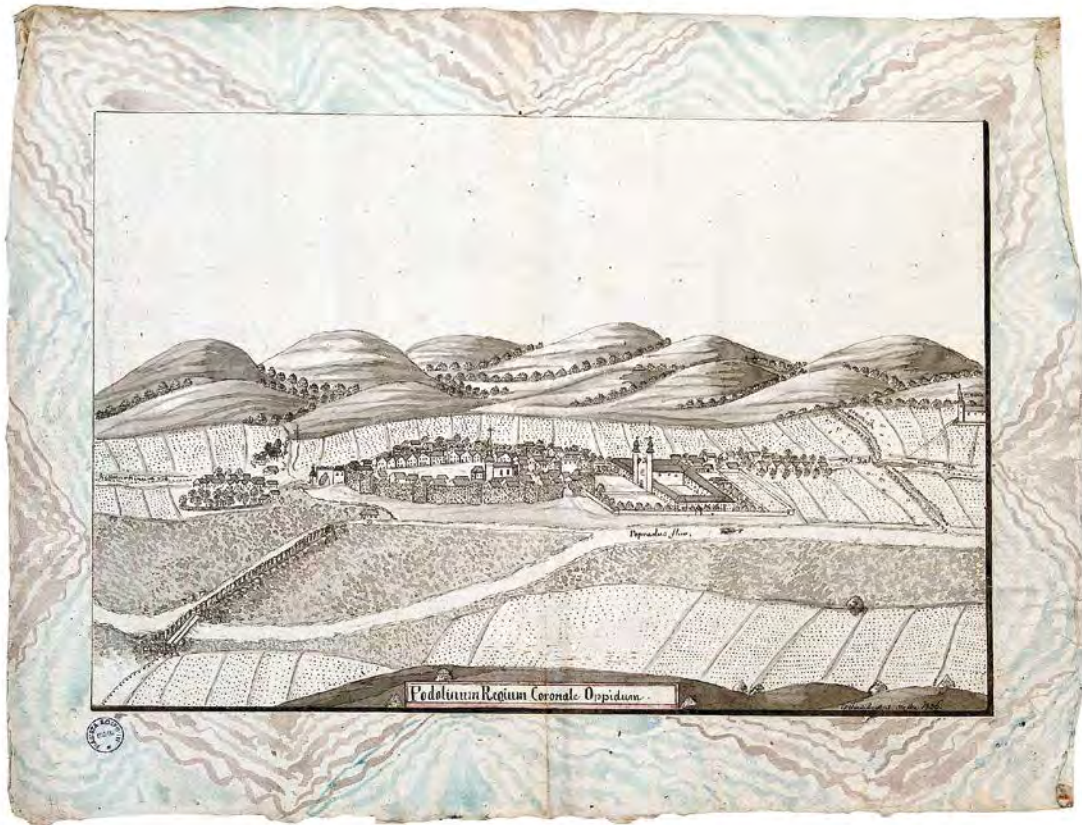
Wykres nr 2.
Długość nauki uczniów pochodzenia szlacheckiego w kolegium podolińskim w latach 1698–1711

Wykres nr 3.
Dyscypliny naukowe wybierane przez szlachtę uczącą się w kolegium podolińskim w latach 1698–1711

Podoliniec, Anton Stefka,
1836. Fot. ze zbiorów
Muzeum Okręgowego
w Nowym Sączu

Mapa węgierskich klasztorów
i szkół pijarskich, 1811.
Fot. ze zbiorów Muzeum
Okręgowego w Nowym Sączu

dany uczeń studiował. Strony ze źródła, na których było zapisane nazwisko szlacheckie, zostały wprowadzone w ostatniej kolumnie. Tu także wprowadziłem układ nazwisk alfabetyczny; w pierwszych trzech kolumnach podałem liczbę porządkową, nazwisko, imię oraz herb (w tej samej kolumnie) i pozostałe informacje o tytułach lub urzędach. Kolejne trzynaście wierszy przeznaczyłem na poszczególne lata określające rok szkolny. Podział na lata ułatwia określenie, czy w konkretnym roku był obecny w zapisach źródłowych dany szlachcic czy też nie. Tabela ujęcie, oparte o księgę metrykalną kolegium podolinieckiego,²⁹ uwypukla, że szlachta tam występująca pochodzi nie tylko z Ziemi Krakowskiej, ale z całej Polski i Litwy, a także z Węgier³⁰, a nawet z Francji³¹, stąd tytuł tabeli odnosi się ogólnie do szlachty. Na końcu tabeli pod każdą kolumną oznaczającą konkretny rok została zapisana liczba szlacheckiej młodzieży uczęszczającej do kolegium w danym roku szkolnym³². Pozwala to ocenić jak kształtowała się frekwencja w kolejnych latach wojny północnej³³. Dość istotnym problemem było jednoznaczne określenie pochodzenia szlacheckiego. Z reguły na początkowych stronach przy nazwisku szlacheckim pojawiał się zapis „*Nobilis Polonus*”³⁴. Nie zawsze jednak tak było. Na dalszych kartach zapis ten znika³⁵. Zdarzało się, że część nazwisk wskazujących na pochodzenie szlacheckie ich posiadaczy nie było dodatkowo opisanych tymże określeniem łań-

skim, np. Augustyn Lubieniecki³⁶, Jan i Stanisław Rey³⁷, Franciszek Nidecki³⁸, Hieronim Secygniowski³⁹, czy Wąsowiczowie⁴⁰. Czasami tylko jeden z przedstawicieli rodziny posiadał dopisek „*Nobilis Polonus*” jak w przypadku Charewiczów ze szlachty sądeckiej⁴¹, także Stadnickich⁴² czy Piotrowskich⁴³. W niektórych przypadkach zapis odnoszący się do sprawowanego przez krewnego (zazwyczaj ojca) urzędu pozwalał na jednoznaczne określenie pochodzenia stanowego ucznia kolegium podolinieckiego, tak było np. w przypadku Trembeckich⁴⁴ czy Petryczynów – szlachciców litewskich⁴⁵. Zdarzało się, że sporządzający księgę metrykalną czasami mając pod danym nazwiskiem podpis „*Nobilis Polonus*”, na pierwszej stronie decydowali się go nie powielać na dalszych. Zdając sobie sprawę z wielu trudności, starałem się w miarę ostrożnie identyfikować szlachtę wspomagając się literaturą heraldyczną. Oczywiście dopuszczam możliwość, że niektóre osoby przeze mnie zidentyfikowane mogą nie być szlachtą, ale jest to raczej mało prawdopodobne. Nie mogąc zdobyć herbarzy szlachty węgierskiej, nie udało mi się podać jej herbów, podobnie jak i dwóch nobilów francuskich. Przy konstrukcji tabeli zdecydowałem się na zastosowanie pojedynczych liter lub skrótów literowych, którymi oznaczyłem poszczególne dyscypliny naukowe studiowane przez konkretnych uczniów w kolegium. Rozwiązanie skrótów zamieściłem na samym początku tabeli⁴⁶.

Szlachta zapisana w księdze metrykalnej kolegium oo. Pijarów w Podolińcu w latach 1699–1711⁴⁷

Przedmioty: retoryka – R; poezja – P; nauka o zdaniu składania (syntaxistae) – S; gramatyka – G;

kurs niższy nauk (Infimistae) – I; parvistae – Pr; niemiecki, arytmetyka (germani) – Gr; filozofia – F.

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony	
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711		
1.	Bajerski Bonifacy h. Bajerski lub Fogelveder ⁴⁸	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	G	58
2.	Balfi Paweł h.?	Nobilis Hungaricus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	R	-	-	52
3.	Beller Tobiasz h.?	Szlachta węgierska	-	-	-	-	-	Pr	I	-	-	-	-	-	-	-	37, 41
4.	Biedrzycki Kazimierz ⁴⁹ h. Rawicz	Nobilis Polonus Czorsztyn	Pr	I	G	G	S	P	R	-	-	-	-	-	-	-	12, 16, 23, 27, 31, 35, 39
5.	Bielawski Kazimierz ⁵⁰ h. Jelita		-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	50
6.	Bielski Sebastian h. Szreniawa ⁵¹ ?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	58
7.	Bobrowski Jan h. Jastrzębiec ⁵² ?	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	58
8.	Bodzański Antoni ⁵³ h.?	Nobilis Polonus	-	-	Pr	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24, 28
9.	Boratyński Grzegorz h. Topór ⁵⁴ ?	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	Pr	I	I	-	-	-	-	-	41, 45, 49

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata											Lib. 25 nr XLIII. strony		
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709		1709–1710	1710–1711
10	Borkowski Gaspar (Kasper) ⁵⁵ h. Łabędź?		-	-	-	-	-	-	-	R	-	-	-	-	-	43
11.	Bryzkowski Jan h. Brochwicz ⁵⁶		-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
12.	Byszowski Jakub h. Nieczuja? ⁵⁷		-	-	-	-	-	-	-	Gr	Gr	-	-	-	-	47, 51
13.	Charewicz Franciszek ⁵⁸ h. Sas		-	-	-	-	-	-	-	Pr	Pr	-	-	G	-	45, 50, 55
14.	Charewicz Jan h. Sas ⁵⁹		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	P	-	55
15.	Charewicz Józef h. Sas ⁶⁰		-	-	-	-	-	-	-	G	S	-	-	-	-	45, 48
16.	Charewicz Sebastian h. Sas ⁶¹	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	I	G	-	-	S	-	45, 55
17.	Chołodyński (Hołodyński) Marcin h. Korczak ⁶²	Głogowiensis zapewne szlachta	Gr	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12, 18
18.	Chomentowski Antoni ⁶³ h. Chomentowski odm. Bończa-Lis		-	-	-	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26
19.	Chwalibog Theodes ⁶⁴ h. Strzemię		-	-	-	-	-	-	G	S	P	-	-	-	-	40, 44, 48
20.	Chwalibog Teodor ⁶⁵ h. Strzemię		-	-	-	-	-	-	G	S	P	-	-	-	-	40, 44, 48
21.	Chwalibog Władysław h. Strzemię ⁶⁶		-	-	-	-	-	-	Pr	I	I	-	-	-	-	41, 45, 49
22.	Ciepielowski (Ciepielewski) Stanisław h. Gryf ⁶⁷		-	-	-	-	-	-	-	Pr	I	-	-	-	-	46, 49
23.	Cikowski Kazimierz ⁶⁸ h. Radwan ⁶⁹	Czarny Dunajec	R	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9, 14
24.	Czarnecki Aleksander h.?	Nobilis Polonus	-	-	-	-	G	-	-	-	-	-	-	-	-	31
25.	Czerny Andrzej ⁷⁰ h. Nowina	Nobilis Polonus	Pr	I	G	S	-	S	-	-	-	-	-	-	-	11, 16, 23, 26, 36
26.	Czerny Antoni ⁷¹ h. Nowina	Nobilis Polonus	S	P	-	Gr	-	S	-	-	-	-	-	-	-	10, 14, 28, 36
27.	Czerny Franciszek ⁷² h. Nowina	Nobilis Polonus	S	P	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 14
28.	Czerny Józef ⁷³ h. Nowina	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	S	-	-	-	-	-	-	40
29.	Czerny Piotr h. Nowina ⁷⁴	Kasztelanic sądecki	P	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
30.	Czerski Andrzej? h. Ogończyk		-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24
31.	Czerski Jan ⁷⁵ h. Ogończyk?	Nobilis Polonus	Gr	I	-	G	S	P	R	R	-	-	-	-	-	13, 16, 31, 35, 39, 43
32.	Czerski Karol h. Ogończyk ⁷⁶	Nobilis Polonus	Gr	Pr	I	-	S	P	-	-	-	-	-	-	-	13, 17, 23, 31, 35
33.	Czerski Michał h. Ogończyk ⁷⁷	Nobilis Polonus	S	P	R	R	R	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 14, 20, 26, 30
34.	Czerski Sebastian ⁷⁸ h. Ogończyk?	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	I	-	50, 55
35.	Czerski Stefan h. Ogończyk ⁷⁹	Nobilis Polonus	-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
36.	Czerski Szymon h. Ogończyk ⁸⁰	Litmanowa	-	Pr	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17, 24
37.	Czerwiński Jan h. Lubicz ^{81?}	Klukoszowa	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 14
38.	Czerwiński Adalbertus (Wojciech) h. Lubicy ⁸²		Pr	G	-	S	P	-	-	-	-	-	-	-	-	12, 15, 27, 30
39.	Częstocki Baltazar h. Awdaniec (Abdank) ⁸³		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	S	57
40.	Częstocki Jan h. Awdaniec (Abdank) ⁸⁴		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	P	57

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata											Lib. 25 nr XLIII. strony		
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709		1709–1710	1710–1711
41.	Częstocki Józef h. Awdaniec (Abdank) ⁸⁵		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	S	57
42.	Czyżowski Mikołaj ⁸⁶ h. Topór		-	-	-	-	-	-	-	-	R	-	-	-	-	48
43.	Danafeld Jan h. Abdank ⁸⁷	Nobilis Polonus	-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
44.	Demiński Arnold ⁸⁸ h. Nieczuja		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	58
45.	Demiński Franciszek ⁸⁹ h. Rawicz		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	G	S	53, 55, 57
46.	Demiński Józef ⁹⁰ h. Rawicz		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	G	S	53, 55, 57
47.	Dewanżu Jan ⁹¹ h.?	Gallicus	-	-	-	-	I	G	S	S	-	-	-	-	-	32, 36, 40, 44
48.	Dewanżu Michał ⁹² h.?	Gallicus	-	-	-	-	G, I	-	S	P	R	-	-	-	-	31, 32, 44, 48
49.	Długoszowski Łukasz h. Wieniawa ⁹³		-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
50.	Drozdowski Jan h. Jastrzębiec ⁹⁴	Stary Sącz	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 14
51.	Drozdowski Michał h. Jastrzębiec ⁹⁵		-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
52.	Drozdowski Stanisław h. Jastrzębiec ⁹⁶	Popowice	-	I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
53.	Drozdowski Tomasz ⁹⁷ h. Pilawa?		-	-	-	I	G	-	-	-	-	-	-	-	-	27, 31
54.	Drozdowski Walenty h. Jastrzębiec ⁹⁸		-	-	-	S, Pr	S	P	R	R	-	-	-	-	-	26, 28, 31, 35, 39, 43
55.	Drużbacki Aleksander ⁹⁹ h. Lew?	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	P	57
56.	Drużbacki Franciszek ¹⁰⁰ h. Lew	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	P	57
57.	Drużbacki Jakub h.?	Podolinensis	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
58.	Drużbacki Jan ¹⁰¹ h. Lew?		-	-	-	-	Gr	-	I	-	-	-	-	-	-	34, 41
59.	Drużbacki Józef ¹⁰² h. Lew ¹⁰³ ?	Nobilis Hungaricus? (Polonus) ¹⁰⁴	-	I	G	G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16, 21, 27
60.	Drużbacki Sebastian h. Lew ¹⁰⁵ ?		Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
61.	Drużbacki Stefan h. Lew?		G	-	G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 23
62.	Gambocz Grzegorz h.?	Nobilis Hungaricus	-	-	-	-	P	-	-	-	-	-	-	-	-	30
63.	Gawroński Franciszek h. Rawicz ¹⁰⁶	Nobilis Polonus	-	-	-	I	G	S	P	-	-	-	-	-	-	27, 31, 36, 39
64.	Gawroński Stanisław h. Rawicz ¹⁰⁷		-	-	-	-	-	-	I	-	-	-	-	-	-	41
65.	Giergy Jan h.?	Szlachta węgierska	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	50
66.	Gnoiński Adam h. Warnia ¹⁰⁸		-	-	-	-	-	-	G	G	S	-	-	-	-	40, 44, 48
67.	Gnoiński Dominik h. Warnia ¹⁰⁹	Nobilis Polonus	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
68.	Gnoiński Franciszek h. Warnia ¹¹⁰	Nobilis Polonus	-	P	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
69.	Grabania Antoni ¹¹¹ h. Brochwicz		-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	32
70.	Grodzicki (Grodziecki) Antoni ¹¹² h. Nałęcz lub Łada	Stolnikowic ciechanowski	-	-	-	-	P	Pr	I	-	-	-	-	-	-	30, 37, 41
71.	Grodzicki (Grodziecki) Jan ¹¹³ h. Nałęcz lub Łada	Nobilis Polonus	-	-	G	S	-	P	R	-	-	-	-	-	-	23, 26, 35, 39

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711	
72.	Groński (Grądzki) Mateusz h. Łada? ¹¹⁴		-	-	-	-	-	-	-	-	P	R	R	-	-	48, 51, 52
73.	Grotkowski Jan ¹¹⁵ h. Ogończyk III		-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	41
74.	Gruszecki Antoni ¹¹⁶ h. Lubicz		-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
75.	Gulbin Aleksander h. Gryf ¹¹⁷	Nobilis Polonus	S	S	P	R	R	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 15, 21, 26, 30
76.	Gulbin Jakub h. Gryf ¹¹⁸	Nobilis Polonus	Pr	Pr	I	G	G	-	-	-	-	-	-	-	-	11, 17, 23, 27, 31
77.	Gulbin Jan h. Gryf ¹¹⁹	Nobilis Polonus	G	G	S	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 15, 21, 26, 30
78.	Jan Gumiński ¹²⁰ h. Rola		-	-	-	-	-	-	F	F	F	-	-	-	-	39, 43, 47
79.	Humański Franciszek h. Jastrzębiec ¹²¹		-	-	-	I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27
80.	Humański Jan ¹²² h. Jastrzębiec		-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
81.	Jabłoński Jan h.?		-	-	-	-	-	Gr	Gr	Gr	Gr	-	I	-	-	38, 42, 47, 51, 53
82.	Jabłoński Michał h.?		-	-	-	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
83.	Janicki Antoni ¹²³ h. Rola	Nobilis Polonus	-	-	I	I	G	S	S	P	R	-	-	-	-	23, 27, 31, 35, 40, 44, 48
84.	Janicki Józef ¹²⁴ h. Rola	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	58
85.	Janicki Stanisław ¹²⁵ h. Rola	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	58
86.	Jankowski Jan h.?	Hungaricus	-	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
87.	Janowski Laurenty h. Strzemię ^{126?}		-	-	-	F	F	-	F	-	-	-	-	-	-	25, 29, 39
88.	Janowski Piotr h. Strzemię ^{127?}		-	-	-	Pr	-	-	I, Pr	-	-	-	-	-	-	28, 41, 42
89.	Jarocki Adalbertus (Wojciech) ¹²⁸ h. Rawicz		-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	41
90.	Jasiński (Jasiński) Franciszek h. Poraj ^{129?}	Nobilis Polonus	I	G	S	P	P	-	R	-	-	-	-	-	-	11, 16, 21, 26, 30, 39
91.	Jasiński (Jasiński) Jan h. Poraj ^{130?}		-	-	-	-	-	-	I	G	G	-	S	P	-	41, 45, 49, 52, 55
92.	Jasiński (Jasiński) Piotr h. Poraj ^{131?}		-	-	-	-	-	R, Pr	-	-	-	S	-	-	-	35, 37, 51
93.	Jasiński (Jasiński) Adalbertus (Wojciech) h. Poraj ^{132?}		-	-	-	-	-	Pr	I	G	G	S	S	S	-	37, 41, 45, 49, 51, 52, 55
94.	Jaskułd (Jaskóld Jaskold) Władysław h. Leszczyc lub Trąby ¹³³	Nobilis Lithuanus	G	S	P	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11, 15, 21
95.	Jastrzębski Jan h. Jastrzębiec ^{134?}		-	-	-	-	-	-	Pr	G, Pr	-	-	-	-	-	46, 49, 50
96.	Jaworski Aleksander ¹³⁵ h. Kościeszka		-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
97.	Jaworski Stanisław ¹³⁶ h. Jelita		P	-	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 20
98.	Jordan Jan h. Trąby ¹³⁷	Podczaszyc krakowski	-	-	-	-	R	-	-	-	-	-	-	-	-	30
99.	Kaczkowski Józef ¹³⁸ h. Pomian	Nobilis Polonus	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
100.	Antoni Kamieński h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	Gr	-	-	-	53
101.	Kamieński Jan h.?		-	-	-	-	-	Gr	-	Gr	Gr	-	Gr	I, Gr	-	38, 47, 51, 53, 56
102.	Kamieński Szymon h.?		-	-	-	-	-	-	-	Gr	Gr	-	Gr	Gr	-	46, 51, 53, 56

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony		
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711			
103.	Kapronczy Władysław h.?	Nobilis Hungaricus	–	–	S	P	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	21, 26
104.	Kępicki Jakub h. Nowina albo Jastrzębiec ¹³⁹	Nobilis Polonus	P	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9, 14
105.	Kępicki Jan h. Nowina lub Jastrzębiec ¹⁴⁰	Nobilis Polonus	–	–	–	–	P	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	30
106.	Kępicki Stanisław h. Nowina lub Jastrzębiec ¹⁴¹	Nobilis Polonus	P	P	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9,14
107.	Kępiński Stanisław ¹⁴² h. Niesoba?		–	S	–	–	–	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15, 36
108.	Kierzyński Józef h. Niesoba ¹⁴³		–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	28
109.	Kisielowski Krzysztof ¹⁴⁴ h. Szeliga lub Leliwa	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	I	G	–	–	50, 55, 58
110.	Kisielowski Stefan ¹⁴⁵ h. Szeliga lub Leliwa	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	I	G	–	–	50, 55, 58
111.	Koczański Jakub h. Jastrzębiec (h. Koczański odm) ¹⁴⁶	Nobilis Polonus	–	–	Pr	Pr	Pr	I	I	G	S	–	–	–	–	–	–	24, 28, 32, 37, 41, 44, 48
112.	Koczański Józef h. Jastrzębiec (h. Koczański odm) ¹⁴⁷	Nobilis Polonus	–	–	I	I	G	S,	S	P, S	P	–	–	–	–	–	–	23, 27, 30, 36, 40, 44, 48
113.	Koczański Adalbertus (Wojciech) h. Jastrzębiec (h. Koczański odm) ¹⁴⁸	Nobilis Polonus	–	–	Pr	I	I	G	S	–	P	–	–	–	–	–	–	24, 27, 31, 36, 40, 48
114.	Kossowski Adam h.? ¹⁴⁹	Nobilis Polonus	–	–	–	–	I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	31
115.	Kossowski Ludwik h.? ¹⁵⁰		–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	50
116.	Komorowski Jan h.? ¹⁵¹		–	–	–	–	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	48
117.	Kosowicz Jan ¹⁵² h. Gryf lub Wieniawa?	Lithuanus Nobilus	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9
118.	Kotkowski Aleksander ¹⁵³ h. Ostoja		–	–	–	–	–	S	S	S	–	–	–	–	–	–	–	35, 40, 44
119.	Kotowski Dominik h.?	Nobilis Polonus	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	30
120.	Kowalski Jan h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	–	–	–	55
121.	Kowalski Stanisław h.?		I	I	I	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 16, 23, 27
122.	Kowalski Wojciech (Adalbertus) h.?	Łysowa	P, Pr	R	R	–	F	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 10, 14, 20, 29
123.	Kownacki Marcin h. Suche Komnaty ¹⁵⁴ ?		–	–	–	–	–	–	–	–	G	–	–	–	–	–	–	49
124.	Kozłowski Andrzej h. Jastrzębiec lub Wieże ¹⁵⁵		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	58
125.	Kozłowski Antoni ¹⁵⁶ h. Jastrzębiec	Nobilis Polonus	–	–	–	–	Pr	I	S	S	–	–	–	–	–	P	–	32, 36, 40, 44, 57
126.	Kozłowski Jan ¹⁵⁷ h. Jastrzębiec lub Wieże		–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	G	–	50, 58
127.	Kozłowski Józef h. Jastrzębiec lub Wieże ¹⁵⁸		–	–	–	–	–	–	G	–	P	–	–	–	–	–	–	40, 48
128.	Kozłowski Kazimierz ¹⁵⁹ h. Wieże	Nobilis Polonus	–	–	–	–	I	G	–	P, I	R, Pr	–	–	–	–	–	–	31, 36, 44, 46, 48, 50
129.	Kozłowski Marcin h. Jastrzębiec lub Wieże ¹⁶⁰		–	–	–	–	–	Gr	Gr	Gr	Gr	–	–	–	–	–	–	38, 42, 46, 51
130.	Kozłowski Mateusz h. Jastrzębiec lub Wieże ¹⁶¹		–	–	–	–	–	Gr	Gr	Gr	Pr, Gr	–	I	–	–	–	–	38, 42, 46, 50, 54, 53
131.	Kozłowski Paweł Jastrzębiec lub Wieże ¹⁶²		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	–	–	58
132.	Krzesłowski Antoni ¹⁶³ h. Ossorya	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	58
133.	Krzesłowski Michał h. Ossorya ¹⁶⁴	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	58

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony	
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711		
134.	Krzesz Krzysztof h. Leliwa ^{165?}		–	–	–	Pr	–	–	–	–	I	–	–	–	–	–	28, 49
135.	Krzyżowski Kazimierz h. Grzymała ^{166?}		–	–	–	–	–	–	P	–	–	–	–	–	–	–	39
136.	Księski Antoni ¹⁶⁷ h. Topór	Nobilis Polonus	–	Pr	G	S	P	–	–	–	–	–	–	–	–	–	17, 21, 26, 30
137.	Kudelski Antoni ¹⁶⁸ h. Ślepowron	Nobilis Polonus	I	G	S	P	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 15, 21, 26
138.	Kudelski Franciszek ¹⁶⁹ h. Ślepowron	Nobilis Polonus	Pr	I, Pr	I	G	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 16, 17, 23, 27, 31
139.	Kudelski Michał h. Ślepowron ¹⁷⁰	Nobilis Polonus	Pr	–	Pr	I	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 24, 27, 31
140.	Kudłowski Grzegorz ¹⁷¹ h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr, Gr	Gr	–	–	53, 54, 56
141.	Kudłowski Marcin ¹⁷² h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	Gr	–	–	–	–	–	51
142.	Kurdwanowski Ludwik h. Półkoźic ¹⁷³	Nobilis Polonus	–	–	Pr	Gr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	24, 28
143.	Kwaśniewski Adalbertus (Wojciech) h.?		–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	46
144.	Lassota Jakub ¹⁷⁴ h. Rawicz		–	–	–	–	–	–	Gr	–	–	–	–	–	–	–	42
145.	Lassota Michał ¹⁷⁵ h. Rawicz		–	–	–	–	–	–	–	Gr	–	Gr	Gr	–	–	–	51, 54, 56
146.	Lenartowicz Andrzej ¹⁷⁶ h. Pobóg?	Scholarum Piarum	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	26
147.	Leszczyński Jan h.?	Żywacensis	–	–	S	–	P	–	–	–	–	–	–	–	–	–	21, 30
148.	Leszczyński Mikołaj h.?		R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9
149.	Leszczyński Tomasz h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	53
150.	Leśniewski Kazimierz h.?		–	–	–	–	–	–	–	G	S	–	–	–	–	–	45, 49
151.	Lipsiński Samuel h.?	Nobilis Polonus	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	24
152.	Lubieniecki Augustyn ¹⁷⁷ h. Rola		–	–	–	–	–	–	–	S	P	–	–	–	–	–	44, 48
153.	Lubieński Błażej h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	P	–	55
154.	Łańcucki Jan h. Strzemię ¹⁷⁸	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
155.	Łańcucki Stanisław h. Strzemię ¹⁷⁹	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
156.	Łękawski Józef h. Pobóg ^{180?}		R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9
157.	Łękawski Paweł? h. Pobóg ¹⁸¹		–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23
158.	Łętowski Antoni ¹⁸² h. Ogończyk	Sędzicowic biecki	–	–	–	–	G	S	–	–	–	–	–	–	–	–	31, 35
159.	Łoiecki Grzegorz h. Samson ¹⁸³		R	R	–	F	F	F	–	F	–	–	–	–	–	–	9, 14, 25, 29, 35, 43
160.	Łoiecki Szymon h. Samson ¹⁸⁴		–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	28
161.	Łoiecki Wincenty? h. Samson ¹⁸⁵		I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11
162.	Machayski Laurenty ¹⁸⁶ h.?	Neofita	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12
163.	Madeyski Aleksander h. Poraj ¹⁸⁷	Scholarum Piarum, Nobilis Polonus	G	S	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10, 15, 26
164.	Madeyski Antoni ¹⁸⁸ h. Poraj	Nobilis Polonus	–	Pr	I	I	G	S	P	R	–	–	–	–	–	–	17, 23, 27, 31, 36, 39, 43

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata											Lib. 25 nr XLIII. strony		
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709		1709–1710	1710–1711
165.	Madeyski Jan h. Poraj ¹⁸⁹	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	-	55
166.	Madeyski Józef h. Poraj ¹⁹⁰	Scholarum Piarum, Nobilis Polonus	-	Pr	I	G	S	P	R	-	-	-	-	-	-	17, 23, 27, 30, 35, 39
167.	Majewski Antoni h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	R	-	-	-	-	48
168.	Majewski Marcin h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	R	-	-	-	-	48
169.	Małachowski Antoni ¹⁹¹ h. Nałęcz	Stolnikowic wendeń- ski	-	-	-	-	G	S	P	R	R	F	F	-	-	31, 35, 39, 43, 48, 51, 52
170.	Markowski Andrzej ¹⁹² h.?	Nobilis Polonus	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
171.	Markuszowski (Markuszewski) Jan h. Lewart ¹⁹³		-	-	-	-	-	I	I	-	G	-	-	-	-	36, 41, 49
172.	Markuszowski (Markuszewski) Ludwik h. Lewart ¹⁹⁴		-	-	-	-	-	I	G	G	S	-	-	-	-	36, 40, 44, 48
173.	Matawski Benedykt h.?	Nobilis Hungaricus	I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
174.	Matawski Chrystian h.?	Nobilis Hungaricus	-	G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
175.	Matuszewski Michał ¹⁹⁵ h. Topór		Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
176.	Matuszewski Paweł ¹⁹⁶ h. Topór		-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	46
177.	Mączyński Mateusz lub Maciej ¹⁹⁷ h. Jastrzębiec		-	-	-	-	-	-	-	-	I	-	-	-	-	49
178.	Michalczewski Jan ¹⁹⁸ h. Prus I		-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
179.	Mieszkowski Jan ¹⁹⁹ h. Odrowąż	Nobilis Polonus	-	-	-	-	S	P	R	R	R	-	-	-	-	30, 35, 39, 43, 48
180.	Miłkowski Antoni ²⁰⁰ h. Abdank, (Awdaniec)	Nobilis Polonus	-	-	-	-	I	G	S	-	-	-	-	-	-	31, 36, 40
181.	Mołczan Aleksander ²⁰¹ h. (zapewne h. własny)?	Nobilis Polonus	R	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9, 18
182.	Mołczan Franciszek ²⁰² h. (zapewne h. własny)?	Nobilis Polonus	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9, 14
183.	Moszczyński (Moszczeński) Józef ²⁰³ h. Nałęcz	Nobilis Polonus	-	-	-	Pr	Pr	Pr	-	-	G	-	-	-	-	28, 32, 37, 49
184.	Moszczeński (Moszczyński) Ludwik ²⁰⁴ h. Nałęcz	Nobilis Polonus	G	S	P	R	R	R	-	-	-	-	-	-	-	10, 15, 21, 26, 30, 35
185.	Moszczeński (Moszczyński) Michał ²⁰⁵ h. Nałęcz		-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	50
186.	Mroczkiewicz Stanisław? h. Kopacz odm. Bekiesz ²⁰⁶ ?	Sandomiriensi	-	I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
187.	Mroczkowski Stanisław h. ²⁰⁷	Nobilis Polonus	-	-	-	S	S	P	R	-	-	-	-	-	-	26, 31, 35, 39
188.	Nidecki Franciszek ²⁰⁸ h. Wieże		Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.
189.	Obgarski Jan ²⁰⁹ h.?		-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	G	S	-	27, 52, 55
190.	Obgarski Krystian ²¹⁰ h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	-	55
191.	Obgarski Krzysztof ²¹¹ h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	53
192.	Ochotnicki Aleksander h. Jasińczyk ²¹² ?	Lubloviensi	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.
193.	Ochotnicki Jan h. Jasińczyk ²¹³ ?	Nobilis Hungaricus?	-	-	-	-	Pr	-	Pr	I	G	S	S	S	-	32, 41, 45, 49, 51, 52, 55
194.	Ochotnicki Kazimierz h. Jasińczyk ²¹⁴ ?		-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	37
195.	Okochczany Paweł h.?	Nobilis Hungaricus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	S	-	-	52

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony	
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711		
196.	Olchawski Franciszek h. (zapewne h własny) ²¹⁵	Nobilis Polonus	S	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10, 14, 20
197.	Olchawski Józef h. (zapewne h. własny) ²¹⁶	Nobilis Polonus	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9, 14
198.	Olchawski Kazimierz h. (zapewne h. własny) ²¹⁷	Nobilis Polonus	-	-	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20
199.	Olszewski Józef ²¹⁸ h. Nieczuja?	Nobilis Polonus	-	-	-	-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31
200.	Olszyński Walenty h.? ²¹⁹		R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
201.	Osiecki Andrzej h. Drya? ²²⁰	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	58
202.	Osieński Antoni h.? ²²¹		-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	37
203.	Osiński (Osieński) Jan h.? ²²²		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	-	-	-	53
204.	Osiński (Osieński) Stanisław h.? ²²³	Nobilis Polonus	-	-	-	-	-	-	-	Pr	Pr	-	-	I	I	-	46, 50, 55, 58
205.	Ostrowski Antoni h. Rawicz? ²²⁴	Nobilis Polonus	G	S	P	R	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11, 15, 21, 26, 30
206.	Ostrowski Franciszek h. Rawicz? ²²⁵	Nobilis Polonus	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32
207.	Ostrowski Jan ²²⁶ h. Rawicz?		-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	37
208.	Otwinowski Józef ²²⁷ h. Gryf	Starościc szczerczowski	-	-	-	Pr	Pr	I	G	-	-	-	-	-	-	-	28, 32, 36, 40
209.	Pankiewicz Jan h. Trąby ²²⁸		G	-	-	-	-	F	R	-	-	-	-	-	-	-	11, 35, 39
210.	Pankiewicz Kazimierz? h. Trąby ²²⁹		Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
211.	Paprocki Józef h. Jelita? ²³⁰		-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	46
212.	Patyński Jakub h. Ogończyk ^{231?}	Sandomiriensis	-	Pr	-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17, 26
213.	Peczy Aleksander h.?	Szlachta węgierska	-	-	-	-	-	-	-	Pr	I	-	-	-	-	-	45, 49
214.	Peczy Jan h.?	Szlachta węgierska	-	-	-	-	-	-	-	I	G	-	-	-	-	-	45, 49
215.	Peczy Michał h.?	Szlachta węgierska	-	-	-	-	-	-	-	I	-	-	-	-	-	-	45
216.	Petryczyn Bogusław Jan h. Prus I ²³²	Stolnikowic płocki	-	-	-	I	I	G	-	-	-	-	-	-	-	-	27, 31, 36
217.	Petryczyn Jan h. Prus I ²³³		-	-	-	-	-	-	-	S	-	-	-	-	-	-	44
218.	Petryczyn Teodes h. Prus I ²³⁴		-	-	-	-	-	-	S	-	-	-	-	-	-	-	40
219.	Piotrowski Antoni h.? ²³⁵		-	-	-	-	-	-	-	G	S	-	-	-	-	I	45, 48, 58
220.	Piotrowski Józef h.? ²³⁶	Nobilis Polonus	P	R	R	-	-	-	-	I	-	-	-	-	-	-	9, 14, 20, 45
221.	Piotrowski Kazimierz h.? ²³⁷		-	-	-	-	-	-	-	G	S	-	-	-	-	-	45, 48
222.	Pisarzewski (Pisarzowski) Aleksander h. Starykoń (h. Pisarzowski odm) ²³⁸		-	-	-	-	-	-	-	-	G	-	-	-	-	-	49
223.	Podhorani Baltazar h.?	Szlachta węgierska	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	50
224.	Podhorani Mikołaj h.?	Zapewne szlachta węgierska	-	-	-	-	-	-	-	-	I	-	G	-	-	-	53
225.	Pogonowski Michał ²³⁹ h. Ogończyk	Pal Sieradzki.? Nobilis Polonus	-	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
226.	Polanowski Wojciech? ²⁴⁰ h. Pobóg lub Starykoń?		Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony	
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711		
227.	Pomianowski Bartłomiej ²⁴¹ h.?	Ex Cracoviae	–	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15
228.	Pongracz Dominik h.?	Nobilis Hungaricus	S	–	–	–	–	–	S	P	–	–	–	–	–	–	10, 36, 39
229.	Pongracz Mateusz h.?	Nobilis Hungaricus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	S	–	–	–	52
230.	Popiel Stanisław h. Sulima ²⁴²	Nobilis Polonus	I	G	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 16, 21
231.	Potocki Antoni ²⁴³ h. Pilawa	Nobilis Polonus, stolnikowic kołomyjski	Pr	I	G	G	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 16, 23, 27, 31
232.	Potocki Franciszek ²⁴⁴ h. Pilawa?	Nobilis Polonus, stol- nikowic kołomyjski	S	P	R	R	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10, 14, 20, 26, 30
233.	Potocki Władysław h. Pilawa ^{245?}	Nobilis Polonus	P	R	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9, 14, 20
234.	Przerębski Mikołaj h. Nowina ²⁴⁶		–	–	–	–	–	–	–	S	P	R	R	–	–	–	44, 48, 51, 52
235.	Raczyński Andrzej h.? ²⁴⁷		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	53
236.	Raczyński Jan h.? ²⁴⁸		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	S	–	–	55
237.	Radziwiński Jakub h. Lubicz ^{249?}	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	–	58
238.	Rayski Stanisław h. Jelita ²⁵⁰	Nobilis Polonus	Pr	–	S	P, G	R	R	R	F	F	–	–	–	–	–	12, 21, 26, 27, 30, 35, 39, 43, 47
239.	Relowski Franciszek h.?	Nobilis Hungaricus	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12
240.	Remiszowski Jan h. Jelita ^{251?}		–	–	–	–	–	–	Gr	Gr	Gr	–	Gr	–	–	–	42, 47, 51, 54
241.	Remiszowski Michał? h. Jelita ^{252?}	Podoliniensi	I	I	I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 16, 23
242.	Remiszowski Zahariasz h. Jelita ^{253?}		–	–	–	Gr	Gr	Gr	–	Gr	Gr	–	–	–	–	–	28, 34, 38, 47, 51
243.	Rey Jan ²⁵⁴ h. Oksza		–	–	–	–	–	–	–	–	P	–	–	–	–	–	48
244.	Rey Stanisław ²⁵⁵ h. Oksza		–	–	–	–	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	48
245.	Rogowski Franciszek h.? ²⁵⁶		–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	24
246.	Rogowski Marcin h.? ²⁵⁷	Nobilis Polonus	Pr	I	G	G	S	P	P	R	–	–	–	–	–	–	12, 16, 23, 27, 31, 35, 39, 43
247.	Rojowski Franciszek h. Cholewa ²⁵⁸		–	–	–	–	–	–	–	G	S	–	–	–	–	–	45, 49
248.	Rostocki Hiacynt h. Juńczyk lub Łabędź ²⁵⁹		–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	28
249.	Rostocki Michał h. Juńczyk lub Łabędź ²⁶⁰		Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12
250.	Rostocki Stefan h. Juńczyk lub Łabędź ²⁶¹		–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	28
251.	Rucki Michał ²⁶² h. Jastrzębiec lub Rucki? ²⁶³	Lubowla	R	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9, 14
252.	Rudzki Walenty h. Wężyk ²⁶⁴	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	–	55
253.	Russocki (Rusecki) Antoni ²⁶⁵ h. Zadora	Nobilis Polonus	–	–	–	–	G	–	S	P	R	–	R	–	–	–	31, 40, 44, 48, 52
254.	Rusocki Franciszek h. Zadora ²⁶⁶		–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	50
255.	Russocki Stanisław ²⁶⁷ h. Zadora		–	–	–	–	–	F, G	–	–	–	–	–	–	–	–	35, 36
256.	Rużański Józef ^{268?} h.?		–	–	I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23
257.	Ruźbacki Andrzej ²⁶⁹ h.?	Podolinensis	–	Gr	I	G	G	S, G	P	R	R	–	–	–	–	–	18, 23, 27, 31, 36, 39, 43, 48

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711	
258.	Rużbacki Jan h.?	szlachta węgierska	–	Gr	Gr	Gr	–	Gr	–	G	–	–	–	–	–	18, 24, 28, 38, 45
259.	Rużbacki Józef h.?	Nobilis Hungaricus	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11
260.	Rużbacki Sebastian h.?	szlachta węgierska	–	Pr	I	Gr	I	–	G	–	–	–	–	–	–	17, 23, 28, 32, 40
261.	Rużbacki Stefan h.?	szlachta węgierska	–	–	–	–	–	I	–	–	–	–	–	–	–	37
262.	Rużbacki Szymon? h.?	szlachta węgierska	–	–	Gr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	25
263.	Rychwalski Jan h. Samson ^{270?}	Nobilis Polonus	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
264.	Rylski Michał h. Ostoja ²⁷¹	Nobilis Polonus	I	–	S	P	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	11, 21, 26, 50
265.	Rylski Mikołaj h. Ostoja ²⁷²		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	G	–	55
266.	Rylski Stanisław h. Ostoja ²⁷³	Nobilis Polonus	–	G	Pr	I	G	S	S	P	R	–	–	–	–	15, 24, 27, 31, 36, 40, 44, 48
267.	Sakin Jan Reinholdt h. Sak. I (Saken) ²⁷⁴		–	–	–	–	–	I	G	S	S	–	–	–	–	36, 40, 44, 48
268.	Sakin Józef Gaspar h. Sak I (Saken) ²⁷⁵		–	–	–	–	–	I	G	S	S	–	–	–	–	36, 40, 44, 48
269.	Secygniowski Hieronim h. Jelita ²⁷⁶		–	–	–	–	–	–	G	S	–	–	–	–	–	40, 44
270.	Segiedy Jan h.?	Szlachta węgierska	–	–	–	–	–	Pr	I	–	–	–	–	–	–	37, 41
271.	Sędzimir Antoni h. Ostoja ²⁷⁷	Nobilis Polonus	P	R	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9, 14, 20
272.	Sędzimir Hiacynt h. Ostoja	Nobilis Polonus	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
273.	Sędzimir Hieronim h. Ostoja	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	58
274.	Sędzimir Jan h. Ostoja	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	58
275.	Sędzimir Ludwik h. Ostoja	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
276.	Siemieński (Siemiński) Adam h. Dąbrowa ^{278?}	Nobilis Polonus	–	–	–	–	G	S	P	R	–	–	–	–	–	31, 36, 39, 43
277.	Siemieński (Siemiński) Józef h. Dąbrowa ^{279?}	Nobilis Polonus	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	30
278.	Siemieński (Siemiński) Mikołaj h. Dąbrowa ^{280?}		–	–	–	–	–	–	Pr	Pr	I	G	S	–	–	41, 45, 49, 51, 52
279.	Skawiński Jan h. Rawicz lub Doliwa ²⁸¹	Nobilis Polonus	–	R	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	14, 20
280.	Skrzyński Kazimierz h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
281.	Skrzyński Stanisław h.?		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
282.	Sławek Ignacy h. Prus ²⁸²	Nobilis Polonus	G	S	P	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10, 15, 21, 26
283.	Sobolowski Michał ²⁸³ h. Ślepowron?	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	P	–	–	–	–	–	–	–	35
284.	Stadnicki Franciszek ²⁸⁴ h. Śreniawa		–	–	–	–	–	–	–	G	G	–	–	–	–	45, 49
285.	Stadnicki Jan ²⁸⁵ h. Śreniawa	Nobilis Polonus	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
286.	Stadnicki Józef ²⁸⁶ h. Śreniawa		–	–	–	–	–	–	–	G, Pr	G, I	–	–	–	–	45, 49
287.	Stankiewicz Ignacy h. Mogiła lub Wadwicz ²⁸⁷		R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9
288.	Stoński Antoni h. Trąby ^{288?}		–	–	–	–	–	Pr	–	–	G	–	–	–	–	37, 49

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony	
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711		
289.	Stoiowski Józef h. Trąby ^{289?}	Nobilis Polonus	–	–	–	I	I	G	–	–	–	–	–	–	–	–	36
290.	Stoiowski Kazimierz h. Trąby ²⁹⁰	Nobilis Polonus	Gr	Gr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12, 18
291.	Stoiowski Piotr h. Trąby ²⁹¹	Nobilis Polonus	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9
292.	Stoiowski Sebastian h. Trąby ²⁹²	Nobilis Polonus	R	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9, 14
293.	Stoiowski Stefan h. Trąby ^{293?}	Nobilis Polonus	–	–	–	I	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	27, 31
294.	Strachan de Franciszek h.?	Nobilis Polonus	–	–	G	–	P	R	–	–	–	–	–	–	–	–	21, 30, 35
295.	Strowski Stanisław ²⁹⁴ h. Łabędź lub Prus	Łowczyc czernichowski, Nobilis Polonus	Pr	I	G	G	–	–	P	P	–	–	–	–	–	–	11, 16, 21, 27, 39, 44
296.	Strzeszkowski Antoni h.?	Nobilis Polonus	–	I	G	–	S	S	–	–	–	–	–	–	–	–	16, 21, 30, 36
297.	Strzeszkowski Józef h.?	Nobilis Polonus	–	I	G	G	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16, 21, 27, 30
298.	Sułkowski Aleksander ²⁹⁵ h. Sulima?:	Nobilis Polonus stolnikowic braclawski	–	–	Pr	Pr	Pr	I	G	S	S	–	–	–	–	–	23, 28, 32, 36, 40, 44, 48
299.	Sułkowski Franciszek h. Sulima ^{296?}	Nobilis Polonus	–	–	–	Pr	Pr	I	G	–	S	–	–	–	–	–	28, 32, 37, 40, 49
300.	Sułkowski Jan h. Sulima ^{297?}	Nobilis Polonus stolnikowic braclawski	–	–	Pr	Pr	I	S, G	S	P	R	–	–	–	–	–	23, 28, 31, 36, 40, 44, 48
301.	Szablik Teodor h.?	Nobilis Hungaricus	–	–	P	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	21, 26
302.	Szembek Franciszek ²⁹⁸ h. Szembek	Nobilis Polonus	–	–	–	I	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	27, 31
303.	Szembek Stanisław ²⁹⁹ h. Szembek	Nobilis Polonus	–	–	–	I	G	–	–	–	–	–	–	–	–	–	27, 31
304.	Szurowski Jakub h.?	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
305.	Szurowski Jan h.?	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	G	58
306.	Szurowski Józef h.?	Nobilis Polonus	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Pr	58
307.	Szydłowski Mikołaj ³⁰⁰ h. Lubicz?		–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	41
308.	Szwaibi Benedykt h.?	Nobilis Hungaricus	–	–	–	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	43
309.	Tarnowski Kazimierz h. Leliwa ^{301?}		–	–	I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23
301.	Tomicki Józef h. Łódzia lub Dryja ³⁰²	Nobilis Polonus	–	–	–	I	I	G	G	–	–	–	–	–	–	–	27, 31, 36, 40
311.	Trembecki Jan h. Brochwicz II? ³⁰³		–	–	–	–	–	–	–	–	G	–	–	–	–	–	49
312.	Trembecki Stanisław ³⁰⁴ h. Brochwicz II	Chorążyc chełmski	–	–	–	Pr	Pr	–	I	I	–	–	–	–	–	–	28, 32, 41, 45
313.	Trembecki Adalbertus (Wojciech) ³⁰⁵ h. Brochwicz II	Chorążyc chełmski	–	–	–	Pr	Pr	–	I	I	G	–	–	–	–	–	28, 32, 41, 45, 49
314.	Trojanowski Stanisław h.?		–	–	I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23
315.	Trojanowski (Adalbertus) Wojciech h.?	Kamienica	P	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10, 14
316.	Trzemeski Antoni h.?	Podkomorzyc Lublensis	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	30
317.	Turski Marcin h.?	Zapewne szlachta brak zapisu przy nazwisku	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711	
318.	Twardowski Andrzej h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I	G	55, 58
319.	Twardowski Antoni h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	58
320.	Twardowski Jan h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	58
321.	Umański (Umiński Umieński?) Antoni h. Cholewa? ³⁰⁶	Nobilis Polonus	-	Pr	I	G	G	S	-	-	-	-	-	-	-	17, 23, 27, 31, 36
322.	Umański (Umiński, Umieński?) Franciszek h. Cholewa? ³⁰⁷	Nobilis Polonus	-	Pr	I	-	G	-	-	-	-	-	-	-	-	17, 23, 31
323.	Umański (Umiński Umieński?) Jan h. Cholewa? ³⁰⁸	Nobilis Polonus	-	Pr	Pr	-	I, Pr	I	-	-	-	-	-	-	-	17, 23, 32, 37
324.	Waligórski Józef ³⁰⁹ h. Odrowąż	Nobilis Polonus	Pr	I	-	G	S	-	R	-	-	-	-	-	-	12, 16, 27, 30, 39
325.	Waligórski Józef h. Odrowąż ³¹⁰	Nobilis Polonus	-	-	G	G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23, 27
326.	Waligórski Ludwik h. Odrowąż ³¹¹		-	-	-	-	-	P	-	-	-	-	-	-	-	35
327.	Waligórski Mateusz h. Odrowąż ³¹²		-	-	-	-	Pr	Pr	I	-	-	-	-	-	-	32, 37, 41
328.	Waligórski Michał ³¹³ h. Odrowąż	Nobilis Polonus	-	I	G	G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16, 23, 27
329.	Waligórski Stanisław ³¹⁴ h. Odrowąż	Nobilis Polonus	-	-	Pr	Pr	I	I	G	-	G	-	-	-	-	24, 28, 32, 37, 40, 49
330.	Waligórski Stanisław h. Odrowąż ³¹⁵	Nobilis Polonus	-	-	-	-	G	I	-	-	-	-	-	-	-	32, 37
331.	Wąsowicz Jan ³¹⁶ h. Łabędź		-	-	-	I	G	P, G	P	-	-	-	-	-	-	27, 31, 36, 39
332.	Wąsowicz Piotr ³¹⁷ h. Łabędź		-	-	-	I	G	P, G	P	-	-	-	-	-	-	27, 31, 36, 39
333.	Wereszczyński Antoni h. Korczak ³¹⁸	Nobilis Polonus	I	G	S	P	R	-	-	-	-	-	-	-	-	11, 15, 21, 26, 30
334.	Wereszczyński Jan h. Korczak ³¹⁹		-	-	-	G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27
335.	Wereszczyński Józef h. Korczak ³²⁰	Nobilis Polonus	Pr	I	G	-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	11, 16, 23, 30
336.	Wiktor Andrzej ³²¹ h. Brochwicz	Nobilis Polonus	-	-	-	Pr	I	-	G	S	P	-	-	-	-	28, 31, 44, 48
337.	Wiktor Józef ³²² h. Brochwicz		-	-	-	-	-	-	G	-	-	-	-	-	-	40
338.	Wiktor Ludwik ³²³ h. Brochwicz	Nobilis Polonus	-	-	-	Pr	I	-	-	S	S	-	-	-	-	28, 31, 44, 48
339.	Wiktor Wincenty ³²⁴ h. Brochwicz	Nobilis Polonus	-	-	-	Pr	Pr	-	Pr	I	G	-	-	-	-	28, 32, 41, 45, 49
340.	Winiarski Stanisław h.?		-	-	-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	50
341.	Witkowski Walenty h.?		Gr	-	Pr	Gr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13, 24, 28
342.	Witowski Jan h.?		-	-	-	-	-	-	Pr	-	-	-	-	-	-	37
343.	Witowski Stanisław h.?		P	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
344.	Witwicki Jakub h. Sas ³²⁵		Pr	-	I	I	G	-	-	-	-	-	-	-	-	12, 23, 27, 31
345.	Włocki Antoni h. Grotty ³²⁶	Nobilis Polonus	I	-	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11, 21
346.	Włocki Hiacynt h. Grotty ³²⁷	Nobilis Polonus	Pr	G	S	S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12, 16, 21, 26
347.	Włocki Hieronim h. Grotty ³²⁸	Nobilis Polonus	Pr	-	I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12, 23
348.	Włocki Stanisław h. Grotty ³²⁹	Nobilis Polonus	-	Pr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17

Lp.	Nazwisko i imię	Tytuły i inne	Rok szkolny – lata													Lib. 25 nr XLIII. strony
			1698–1699	1699–1700	1700–1701	1701–1702	1702–1703	1703–1704	1704–1705	1705–1706	1706–1707	1707–1708	1708–1709	1709–1710	1710–1711	
349.	Włocki Adalbertus (Wojciech) h. Grot ³³⁰	Scholarum Piarum, Nobilis Polonus	–	G	S	S	S	P	R	–	–	–	–	–	–	16, 21, 26, 30, 36, 39
350.	Woiakowski Laurenty h. Brochwicz ^{331?}		–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	30
351.	Wolecki Aleksander h. Jastrzębiec ³³²		–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	37
352.	Wolecki Jan h. Jastrzębiec ³³³		–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	37
353.	Woliński Adalbertus (Wojciech)? h.?		–	–	I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23
354.	Wolski Andrzej h. Gryf ^{334?}	Nobilis Polonus	Pr	–	I	G	S	P	–	–	–	–	–	–	–	11, 23, 27, 31, 35
355.	Wolski Antoni h. Gryf ^{335?}		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	–	56
356.	Wolski Franciszek h. Gryf ^{336?}	Nobilis Polonus	I	–	G	P	R	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 23, 26, 30
357.	Wolski Jan h. Gryf ^{337?}	Nobilis Polonus	Pr	–	I	G	–	S	–	–	–	–	–	–	–	11, 23, 27, 36
358.	Wolski Józef h. Gryf ^{338?}	Nobilis Polonus	–	–	–	–	S	–	–	–	–	–	–	–	–	31
359.	Wolski Szymon h. Gryf ^{339?}		–	–	Pr	I	I	G	–	–	–	–	–	–	–	24, 27, 31, 36
360.	Wolski Adalbertus (Wojciech) h. Gryf ^{340?}		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I	G	S	53, 55, 57
361.	Zadorski Jan? h.?	Czarny Dunajec, Lublovensi	G	S	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 15
362.	Zagorski Jan ³⁴¹ h. Pilawa		–	–	–	–	–	–	–	Gr	Gr	–	–	–	–	47, 51
363.	Zakrzewski Franciszek ³⁴² h. Bogorya		–	–	–	–	–	–	–	–	R	–	–	–	–	48
364.	Zakrzewski Jan ³⁴³ h. Bogorya		–	–	–	–	–	–	–	R	–	–	–	–	–	43
365.	Zakrzewski Adalbertus (Wojciech) h. Bogorya ³⁴⁴		–	–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	46
366.	Załaźniński Krzysztof h.?	Nobilis Polonus	–	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	14
367.	Zarzycki Franciszek h.?		Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12
368.	Zatorski Aleksander h.?	Nobilis Polonus i Nobilis Hungaricus	I	–	S	P	R, I	–	–	–	–	–	–	–	–	11, 21, 26, 30
369.	Zatorski Andrzej h.?		–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	28
370.	Zatorski Antoni h.?		–	–	Pr	I	–	I	–	–	–	–	–	–	–	23, 27, 36
371.	Ziarnowski Jan h.?	Nobilis Polonus	Pr	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11
372.	Zieleński Józef h. Prawdzic ³⁴⁵		–	–	–	–	–	–	Pr	–	–	–	–	–	–	41
373.	Znamirowski (Znamierowski) Walenty h. Gryf ³⁴⁶		–	–	–	–	–	Pr	I	–	–	–	–	–	–	38, 41
374.	Żak Piotr h. Trach II lub Odrowąż ^{347?}	Nobilis Polonus	R	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9
375.	Żarecki Jan h. Kościeszka ³⁴⁸	Nobilis Polonus Cracoviensis	–	–	–	–	P	R	R	–	–	–	–	–	–	30, 35, 39
376.	Żarnowski Jan h. ³⁴⁹	Nobilis Polonus	–	I	–	I	G	G	S	P, S	P	–	–	–	–	16, 27, 31, 36, 39, 44, 48
377.	Żychowski Stefan h. Tępa Podkowa ³⁵⁰		–	–	–	–	–	Pr	Pr	–	–	–	–	–	–	37, 42
Suma wszystkich studentów szlacheckich zapisanych w danym roku szkolnym do księgi metrykalnej			95	83	87	103	100	85	85	78	89	7	28	27	39	

Przypisy

- ¹ Problematykę tą poruszył np. w swym opracowaniu J. Ronikier, *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze. Studium mentalności szlachty polskiej 1706–1725*, Kraków 1992.
- ² Z. Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie*, Łódź 1975.
- ³ K. Bockenheim, *Dworek, kontusz, karabela*, Wrocław 2003; też, *Przy polskim stole*, Wrocław 2003.
- ⁴ B. Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków 2003.
- ⁵ J. Kurek, *Wojna północna jako granica między „starym” i „nowym” w kulturze Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] *Rzeczypospolita w dobie wielkiej wojny północnej*, pod red. J. Muszyńskiej, Kielce 2001, s. 289-305.
- ⁶ J. Chochleitner, *Charakterystyka formy religijności w obliczu wojny i kataklizmu na przykładzie Warmii*, [w:] *Rzeczypospolita w dobie...*, s. 361-378.
- ⁷ J. Szpak, *Niektóre aspekty kultu maryjnego w Polsce w początkach XVIII wieku*, [w:] *Rzeczypospolita w dobie...*, s. 395-400.
- ⁸ P. Wierzbicki, *Sądeccy dobrodzieje oraz czynszownicy klasztoru i kościoła oo. Karmelitów na Piasku w Krakowie na przełomie XVII–XVIII wieku*, „Almanach Sądecki”, nr 3/4 (52/53): 2005, s. 3-5.
- ⁹ *Testamenty szlachty krakowskiej XVII–XVIII w. Wybór tekstów źródłowych z lat 1650–1799*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997.
- ¹⁰ E. Danowska, „Staropolska dusza jego umysł gorliwy a wzniosły” *Szczęśny Czacki (1723–1790)*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, R. XLVI: 2001, s. 175-226; też, *W kręgu krakowskiego mieszczaństwa. Testament Barbary z Attelmajerów Belli z 1722 roku*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, R. XLIV: 1999, s. 83-110.
- ¹¹ J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta II*, t. I i II, Wrocław 2003.
- ¹² Centralne Archiwum Węgierskiej Prowincji Pijarów w Budapeszcie, *Nomina Sudiosorum Scholarum Nostrarum ab Anno 1696*, Lib. 25 nr XLIII – CAWPP w Budapeszcie, Lib. 25 nr XLIII. Zob. A. Koltai, J. Nowak, R. Ślusarek, *Rękopisy*, [w:] *Pijarzy. Pietas et litterae. Wpływ Kolegium Pijarów w Podolińcu na rozwój dawnego szkolnictwa*, Nowy Sącz 2004, s. 71, 73-74; A. Kolati, *Historia Podolnieckiego Archiwum Pijarskiego*, [w:] *Pijarzy...*, s. 22, 36. Informacje dotyczących kolegium oraz księgi metrykalnej zawiera artykuł M. Gotkiewicza, *Trzy wieki Kolegium Podolnieckiego*, „Nasza Przeszłość” Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce, red. K. A. Schletz C.M., t. XV, Kraków 1962, s. 84. (s. 83-113 całość) zwraca on też uwagę na przewagę Polaków wśród młodzieży kształcącej się w kolegium podolnieckim, s. 90 oraz przedstawia literaturę polską oraz obcojęzyczną na temat kolegium jego archiwum i przeszłości. Na temat najnowszej literatury dotyczącej kolegium w Podolińcu pisze również B. Wierzbicka, *Przyczynek do stanu badań nad Pijarami*, [w:] *Pijarzy...*, s. 50-52.
- ¹³ Obraz wkładu pijarów w rozwój szkolnictwa w czasach staropolskich w odniesieniu do całej Rzeczypospolitej podejmuje praca zbiorowa: *Wkład Pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX w.*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa–Kraków 1993.
- ¹⁴ Zagadnienie wpływu jezuitów na edukację w okresie staropolskim, a szczególnie na przełomie XVII i XVIII w., przedstawia np. w odniesieniu do kolegium i seminarium w Sandomierzu, które obejmowało swą działalnością województwo krakowskie, L. Piechnik, *Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce (1564–1773)*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków 1994, s. 92. Podaje tam, że w roku 1705 nastąpił wzrost poziomu nauczania teologii i prawa kanonicznego poprzez zatrudnienie nowych profesorów, a w 1709 r. jako jedno z pierwszych kolegium sandomierskie wprowadziło nauczanie języka francuskiego i niemieckiego. W tymże kolegium jezuickim w 1700 r. Aleksander Smarzewski, nauczając szlachtę, zwalcza w swych wykładach makarozmizmy. Warto zaznaczyć, że jezuici w XVIII w. dostrzegali konieczność reform Rzeczypospolitej. Ich działalność przez „Pierwsze lata, a nawet pierwsze dziesiątki lat XVIII w., to przede wszystkim krytyka rzeczywistości polskiej: ogólnej anarchii, waśni, niezgody wśród Polaków, zaniku ducha rycerskiego, nadużywania wolności, a przede wszystkim wad samego ustroju politycznego. Postawa krytyczna jezuitów znalazła swój wyraz w takich elementach nauczania i wychowania jak: wykłady retoryki, sztuki scenicznej, sejmiki szkolne i dialogi”. Zob. L. Piechnik, *Przemiany szkolnictwa jezuickiego w Polsce XVIII wieku*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa...*, s. 199, 203.
- ¹⁵ S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 30-35.
- ¹⁶ K. Bockenheim, *Dworek...*, s. 35.
- ¹⁷ Można stwierdzić, że przez tą uczelnię przewinęło się mnóstwo znamienitych osób ze szlachty krakowskiej jak i małopolskiej. Pisze o tym M. Gotkiewicz, *Trzy wieki...*, s. 86-89.
- ¹⁸ Pisze o tym również M. Gotkiewicz, *Trzy wieki...*, s. 90, wspominając, że w okresie wojny północnej, a szczególnie w roku 1700 duży odsetek młodzieży uczącej się w kolegium stanowiła młodzież szlachecka. Na to samo zjawisko wskazuje również w swym artykule A. Nojszewski, *Rola podolińskiego Kolegium oo. Pijarów w tworzeniu wspólnoty duchowej Polski i Węgier*, [w:] *Wkład Pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX w.*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa–Kraków 1993, s. 413. Podaje on głównie wyliczenia w odniesieniu do narodowości. Zaznacza jednocześnie, że duży odsetek

- wśród uczniów stanowili Węgrzy. Jeżeli chodzi o Polaków i szlachtę, to potwierdza, że największą liczbę studentów uczęszczających do kolegium stanowiły osoby pochodzące z obszarów Małopolski, chociaż liczna grupa wywodziła się również z Mazowsza i innych regionów kraju. Zob. tabela, tekst nin.
- ¹⁹ Tamże.
- ²⁰ Tamże.
- ²¹ Tamże.
- ²² W 1707–1708: 7 uczniów, 1708–1709 – 28 uczniów, 1709–1710 – 27 uczniów i 1710–1711 – 39 uczniów.
- ²³ Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁴ H. Gmiterek, *Akademia Zamojska w okresie panowania Augusta II*, [w:] *Rzeczypospolita w dobie wielkiej wojny północnej*, red. J. Muszyńska, Kielce 2001, s. 311, tabela nr 1.
- ²⁵ M. Chachaj, *Zapomniana podróż zagraniczna (1717–1720) Felicjana Piaskowskiego na tle szlacheckich peregrynacji czasów saskich*, [w:] *Rzeczypospolita w dobie wielkiej wojny północnej*, red. J. Muszyńska, Kielce 2001, s. 351.
- ²⁶ Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁷ A. Boniecki, *Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach polskich*, t. 1-15, Warszawa 1899; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. przez Jana Nep. Bobrowicza, Lipsk 1839–1846; S. Uruski, *Rodzina, Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1904–1917; J. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, Warszawa 1897; *Herby rodów polskich*, wyd. i oprac. M. Paszkiewicz i J. Kulczycki; *Spis rodów polskich*, sporządzony przy współudziale T. Korzeniowskiej, Londyn 1990; A. Znamierowski, *Herbarz rodowy. Kompendium*, Warszawa 2004; *Herby polskie z Marcina Bielskiego i Jana Liva Herburtta*, W.O. Szymona Okolskiego Zakonu Kaznodziejskiego S. TB ze inszych autorow rozne, mała książeczka, zebrał br. Antoni Swach Zakonu S. Franciszka Ministerialum Conventualium Secula exc. w Poznaniu 1705 [reprint Warszawa 1991]; T. Żychliński, *Złota Księga Szlachty Polskiej*, Poznań 1881–1884, R. III, V, VI; T. Gajl, *Polskie rody szlacheckie i ich herby*, Białystok 2003; A. Brzezina-Winiarski, *Herby szlachty Rzeczypospolitej*, Warszawa 2006; A. Kulikowski, *Wielki herbarz rodów polskich*, Warszawa 2005; A.W. Drągowski, *Herby szlachty polskiej i litewskiej*, Warszawa 2005; *Spis senatorów i dygnitarzy koronnych (świeckich) z XVIII wieku według źródeł autentycznych (Metryki Koronnej, Sigillat Kanclers, Voluminów Legumii.)*, Warszawa 1862; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. Spisy, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992; *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku*, Spisy oprac. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990; *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku*, Spisy oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1991; *Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*, oprac. K. Przyboś, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987; *Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku*, Spisy, oprac. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993; A. Falniowska-Gradowska, *Podwojewództwie województwa krakowskiego w XVI do XVIII wieku. Spis podwojewódzich województwa krakowskiego w XVI do XVIII wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, Z. 158, t. XVI: 1993, s. 143–202; *Szlachta Urzędnicza w Nowym Sączu*, oprac. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, pod red. F. Kiryka, t. I, Warszawa–Kraków 1992, s. 745–789. Zob. też praca doktorska, P. Wierzbicki, *Szlachta krakowska w dobie wojny północnej (1700–1710)*, Kraków 2006 [Archiwum Akademii Pedagogicznej].
- ²⁸ Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹ Chodzi tu o *Nomina Sudiosorum Scholarum Nostrarum ab Anno 1696*, Lib. 25 nr XLIII. Opis tego źródła zawarłem w swojej pracy doktorskiej *Szlachta krakowska...*, Aneks, t. II, tabela nr 11, s. 317, przypis nr 1.
- ³⁰ Zob. tabela, tekst nin.
- ³¹ Tamże.
- ³² Tamże.
- ³³ Tamże. Warto zaznaczyć, że ogólna liczba wychowanków szlacheckich wyniosła 377.
- ³⁴ CAWPP w Budapeszcie, Lib. 25 nr XLIII, np. s. 9. Strona ta została zaznaczona i sfotografowana przez A. Koltai, J. Nowaka, R. Ślusarka, *Rękopisy...*, s. 71. Widoczne są tam wyraźnie zapisy przy nazwiskach szlachty „*Nobilis Polonus*”.
- ³⁵ Od roku szkolnego 1703/1704 w CAWPP w Budapeszcie, Lib. 25 nr XLIII, s. 36 całkowity brak przy nazwiskach szlacheckich zapisu „*Nobilis Polonus*”, pojawia się on dopiero od roku szkolnego 1709/1710 i to sporadycznie, nie przy wszystkich nazwiskach szlacheckich.
- ³⁶ Zob. tabela, tekst nin.
- ³⁷ Tamże.
- ³⁸ Tamże.
- ³⁹ Tamże.
- ⁴⁰ Tamże.
- ⁴¹ Tamże.
- ⁴² Tamże.
- ⁴³ Tamże.
- ⁴⁴ Tamże.
- ⁴⁵ Tamże. Pojawiały się również sytuacje, w których część danej rodziny miała dopisek łańciski, tak np. było z Waligórskimi szlachtą sądecką. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 11, s. 314–315, nr 324–330.
- ⁴⁶ Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 11, s. 299.

- ⁴⁷ Tabela sporządzona na podstawie CAWPP w Budapeszcie, *Nomina Sudiosorum Scholarum Nostrarum ab Anno 1696*, Lib. 25 nr XLIII, s. 9-59.
- ⁴⁸ Nazwisko Bajerski występuje tylko pod herbem własnym Bajerski lub Fogelveder, dlatego też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się Bonifacy Bajerski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 42-43; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. I, s. 80-81; S. Uruski, *Rodzina...*, t. I, s. 69; J. Gajl, *Polskie rody...*, s. 20, 235.
- ⁴⁹ Prawdopodobnie jest to syn Stanisława. Kazimierz Biedrzycki wymieniony pod rokiem 1713 należy do rodziny pochodzącej z ziemi czerskiej. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. I, s. 202.
- ⁵⁰ Prawdopodobnie jest to Kazimierz Bielawski, syn Hieronima, żonaty w 1724 z Teresą Goźlińską. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. I, s. 217.
- ⁵¹ Prawdopodobnie rodzina Bielskich – Aleksandra i Stefana, których wykazałem w spisie szlachty krakowskiej na sejmikach w latach 1696–1705 w pracy *Szlachta województwa...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 25 i 81: za K. Niesiecki, *Herbarz...*, s. 149 i S. Uruski, *Rodzina...*, t. I, s. 193, stąd przyjąłem, że może pieczętować się Szreniawą brak bowiem jednoznacznych wskazań w herbarzach.
- ⁵² Prawdopodobnie to rodzina Stanisława Bobrowskiego, szlachcica zatorskiego, piszącego się herbem Jastrzębiec, którego wykazałem w spisie szlachty krakowskiej z lat 1696–1705. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta województwa...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 25 i 81: za S. Uruski, *Rodzina...*, t. I, s. 250; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 181. Możliwe też, że jest to Jan Bobrowski, żyjący jeszcze w 1764 w powiecie słonimskim. Z braku jednoznacznych wskazań w źródłach heraldycznych przyjąłem, że Jan Bobrowski może pieczętować się h. Jastrzębiec.
- ⁵³ Brak nazwiska w herbarzach.
- ⁵⁴ Prawdopodobnie mógł pieczętować się herbem Topór i był spokrewniony z Walentym Boratyńskim, którego wykazałem w pracy *Szlachta województwa...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 26 i 82: za A. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 237 i A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 22. S. Uruski, *Rodzina...*, t. I, s. 315.
- ⁵⁵ Prawdopodobnie to Gaspar lub Kasper, syn Andrzeja Dunin-Borkowskiego, wymieniany jako praojciec Borkowskich, zamieszkujących później cesarstwo rosyjskie. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 37.
- ⁵⁶ Nazwisko Bryszkowski występuje w herbarzach tylko pod h. Brochwicz, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Jan Bryszkowski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 323; S. Uruski, *Rodzina...*, t. II, s. 20; *Herby rodów...*, s. 44, 407; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 195.
- ⁵⁷ Zapisy w herbarzach wskazują bardziej na Byszowskich z sandomierskiego herbu Nieczuja, jednak nazwisko to można znaleźć również pod herbem Abdank. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. X (dodatek), s. 65; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 299; S. Uruski, *Rodzina...*, t. II, s. 120; *Herby rodów...*, s. 7, 238, 357, 408; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 323, 341; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 197; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 104.
- ⁵⁸ Zapewne to Franciszek Charewicz, regent grodzki sądecki w latach 1691–1727. Zob. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza w Nowym Sączu...*, s. 758. Szlachta sądecka i jak wskazują zapisy w herbarzach nazwisko to występuje tylko przy herbie Sas. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 67; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 345; S. Uruski, *Rodzina...*, t. II, s. 149; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 198; *Herby rodów...*, s. 290, 408; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 351. Jedynie A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 104, umieszcza ich pod herbem Piława. Zob. również P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 8, s. 252, przypis nr 427.
- ⁵⁹ P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 8, s. 252, przypis nr 427.
- ⁶⁰ Tamże.
- ⁶¹ Tamże.
- ⁶² Nazwisko Hołodyński w herbarzach występuje tylko pod h. Korczak. Zob. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 224; S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 166; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 81 i A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 308.
- ⁶³ Prawdopodobnie to Antoni Chomentowski, syn Jana Tomasza Chomentowskiego (Chomentowskiego) herbu Chomentowski I odm Bończy i Lisa. Zob. A. Boniecki, *Herbarz...*, t. III, s. 59; także J. Ostrowski, *Księga herbów...*, *Herby*, s. 73, ryc. nr 373 i *Opis herbów*, s. 43; A. W. Drągowski, *Herby...*, s. 43.
- ⁶⁴ Zapewne rodzina Teodora. Brak wzmianki o nim w herbarzach, stąd przyjąłem, że pieczętuje się herbem Strzemię.
- ⁶⁵ Prawdopodobnie to Teodor, syn Kazimierza, podwojewodzi czchowski i sądecki w 1730, burgrabia zamku krakowskiego 1735–1748, starosta tołkmicki. Zob. *Urzednicy województwa krakowskiego...*, s. 202, 217; S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza w Nowym Sączu...*, s. 789; A. Falniowska-Gradowska, *Podwojewodowie...*, s. 196; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 127; S. Uruski, *Rodzina...*, t. II, s. 279; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 2, s. 149 i 164.
- ⁶⁶ Zapewne rodzina pozostałych Chwalibogów h. Strzemię nie odnotowana w herbarzach, stąd przyjąłem, że pieczętuje się tymże klejnotem.
- ⁶⁷ Nazwisko Ciepiewski lub Ciepiewski występuje tylko pod h. Gryf w herbarzach, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim zapewne Stanisław Ciepiewski. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 196-197; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 120-121; S. Uruski, *Rodzina...*,

- t. II, s. 316; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 202; *Herby rodów...*, s. 107, 108, 111, 410.
- ⁶⁸ Występuje jako uczestnik zatargu z mieszczanami podolinieckimi w 1700 r. CAWPP w Budapeszcie, Lib. 25 nr XLIII, s. 18.
- ⁶⁹ Zapewne rodzina Cikowskich herbu Radwan, herbarze jednak nie wymieniają Kazimierza Cikowskiego w tym okresie z imienia, przyjąłem jednak że zapewne pieczętował się herbem Radwan. Nazwisko Cikowski w województwie krakowskim występuje tylko pod h. Radwan. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 215; S. Uruski, *Rodzina...*, t. II, s. 328; *Herby rodów...*, s. 272.
- ⁷⁰ Prawdopodobnie to Andrzej syn Michała wymieniony pod rokiem 1755. Zob. A. Boniecki, *Herbarz...*, t. III, s. 378.
- ⁷¹ Prawdopodobnie to Antoni cześnik podolski (tak podaje S. Uruski) syn Aleksandra, a później ojciec Adama. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 378; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 14.
- ⁷² Prawdopodobnie to Franciszek Czerny, syn Aleksandra, marszałek prymasa Krzysztofa Szembeka, starosta parnawski, dziedzic dóbr Andrychów, kasztelan oświęcimski 1739, wojnicki 1746 i kawaler orderu Orła Białego w 1760 r. Zob. *Urzednicy wojewodztwa krakowskiego...*, s. 135, 141, 218; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 378; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 15. Nazwisko Czerny tylko pod h. Nowina w województwie krakowskim. Zob. *Herby rodów...*, s. 240, 412.
- ⁷³ Prawdopodobnie Józef Szwarceberg pojawia się na sejmiku 13 IX w 1703 r. Józef Czerny, syn Michała, vicesgerenta grodzkiego krakowskiego, z czasem został generałem adiutantem królewskim, wymieniony pod datami: 1702, 1729 i 1732. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 377. Zginął na Ukrainie podczas powstania „Hajdamaków”: za. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 250; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 15. Nazwisko Czerny tylko pod h. Nowina w województwie krakowskim. Zob. *Herby rodów...*, s. 240, 412; także P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 30 i 88; Aneks, t. II, tabela nr 2, s. 149.
- ⁷⁴ Szwarceberg na sejmiku 1705 r. Piotr Czerny, syn Michała, starosta parnawskiego, wymieniany jako mąż Katarzyny Małachowskiej, z którą miał córkę Annę i dwóch synów Franciszka i Joachima. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 377. Wymieniony jako dziedzic Brzeska. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 250. Dziedzic dóbr Inwałd. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 15. Poza tym nazwisko Czerny tylko pod h. Nowina w województwie krakowskim. Zob. *Herby rodów...*, s. 240, 412; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 30 i 88.
- ⁷⁵ Prawdopodobnie to Jan Czernski, syn Andrzeja, który wraz z bratem Sebastianem procesował się w 1727 z Sieniawską. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 380.
- ⁷⁶ Prawdopodobnie to rodzina Sebastiana i Jana Czernskiego, stąd przyjąłem, że pieczętuje się herbem Ogończyk. Nie wymieniony z imienia w herbarzach.
- ⁷⁷ J. w.
- ⁷⁸ Prawdopodobnie to Sebastian Czernski, syn Andrzeja, który wraz z bratem Jan procesował się w 1727 z Sieniawską. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 380.
- ⁷⁹ Prawdopodobnie to rodzina Sebastiana i Jana Czernskiego, stąd przyjąłem, że pieczętuje się herbem Ogończyk. Nie wymieniony z imienia w herbarzach.
- ⁸⁰ J. w.
- ⁸¹ Prawdopodobnie Jan Czerwiński spokrewniony jest z rodziną Czerwińskich herbu Lubicz, ponadto nazwisko to w województwie krakowskim występuje pod tymże klejnotem. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 252; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 18; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 384; *Herby rodów...*, s. 214, 412. Potwierdzałyby to moje ustalenia zawarte w pracy, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 30 i 88.
- ⁸² Zapewne rodzina Jana Czerwińskiego, stąd przyjąłem, że pieczętuje się herbem Lubicz.
- ⁸³ Nazwisko w herbarzach występuje tylko pod h. Awdaniec, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Baltazar Częstocki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 14; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 32; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 205; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 323; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 109; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 50.
- ⁸⁴ Nazwisko w herbarzach występuje tylko pod h. Awdaniec, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Jan Częstocki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 14; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 32; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 205; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 323; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 109; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 50.
- ⁸⁵ Nazwisko w herbarzach występuje tylko pod h. Awdaniec, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Józef Częstocki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 14; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 32; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 205; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 323; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 109; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 50.
- ⁸⁶ Prawdopodobnie to Mikołaj Czyżowski, syn Jana. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 53.
- ⁸⁷ Nobilitacja w 1733 r. Nazwisko Danafeldt występuje tylko przy h. Abdank. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 61; nazwisko to, ale bez herbu wymienia A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 74, a K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 96 podaje zniekształconą wersję nazwiska: „Danefeitt”. Uznałem więc, że tym herbem

- pieczętuje się Jan Danafeldt. Zob. też A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 323.
- ⁸⁸ Arnolf Dembiński, średni syn Piotra kasztelana bieckiego, miał się urodzić w 1704, podczaszy krakowski w 1730, dziedzic dóbr Soboniowice, Strzałkowie i Rajsko. W 1734 wziął też 45 tys. f. na wsi Rzeszówka i Dąbie, w 1736 nabył Góry i Polichno od Stanisława Rawicza Dembińskiego i Kije od Franciszka chorążego raclawskiego. W 1757 sprzedał Rajsko w powiecie szczyrzyckim; umarł w 1758, pochowany we wsi Kije. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 201; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 131; *Urzednicy województwa krakowskiego...*, s. 78, 220.
- ⁸⁹ Zapewne Franciszek Dembiński, syn Wojciecha, urodzony po 1693, kapitan wojsk koronnych do 1722, cześnik zatorski i oświęcimski w 1727, podwojowodzi krakowski w 1734, sędzia ziemski krakowski w 1734 i podstarosta w 1737, chorąży zatorski i oświęcimski od 1746. Był dwukrotnie posłem na sejm w 1732 i 1735, w 1742 deputat na trybunał koronny, zm. w 1756, posiadał 9 wsi prywatnych. Zob. A. Falniowska-Gradowska, *Podwojowodowie...*, s. 186; *Urzednicy województwa krakowskiego...*, s. 95, 136-137, 221; K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697-1763)*, Kraków, s. 160-161; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 222; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 137-138; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 322.
- ⁹⁰ Zapewne to Józef Dembiński, syn Franciszka kasztelana wojnickiego, starosta wólbromski od 1718, posiadał królewszczyznę – 1296 zł kwarty, poseł na sejm w latach 1718-1720, około roku 1733 doznał pomieszenia zmysłów i usunął się z życia publicznego. Zob. K. Przyboś, *Sejmik...*, s. 161; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 225; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 325; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 139.
- ⁹¹ Szlachta francuska, tak wynika z zapisu wcześniejszego w źródle na s. 40. Brak danych na temat herbu.
- ⁹² J. w.
- ⁹³ Łukasz Długoszowski (Długoszewski) nie został wymieniony z imienia w herbarzach, ale wszędzie występuje to nazwisko tylko pod herbem Wieniawa. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 288; S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 170; *Herby rodów...*, s. 326, 360, 413; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 356; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 110; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 54.
- ⁹⁴ Prawdopodobnie rodzina pozostałych Drozdowskich, legitymujących się herbem Jastrzębiec, przedstawionych w pracy *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 32-33, 92. Brak wzmianek w herbarzach o Janie Drozdowskim.
- ⁹⁵ Prawdopodobnie rodzina pozostałych Drozdowskich, legitymujących się herbem Jastrzębiec, przedstawionych w pracy, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 32-33, 92. Brak wzmianek w herbarzach o Michale Drozdowskim.
- ⁹⁶ Prawdopodobnie rodzina pozostałych Drozdowskich, legitymujących się herbem Jastrzębiec, przedstawionych w pracy, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 32-33, 92. Nie jest to zapewne Stanisław Łaban Drozdowski.
- ⁹⁷ Możliwe, że to Drozdowski Tomasz, syn Kaspra, który otrzymał po ojcu w 1701 r. urząd skarbnika bielskiego. Urodzony z Urszuli Zamoyskiej, właściciel dworu w Haliczu, który sprzedał Kalinowskiemu w 1710 r., łowczy wiski 1720, podstoli wiski 1722, w 1710 chorąży wiski. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 36-37; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. III, s. 408; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 7, s. 213.
- ⁹⁸ Prawdopodobnie rodzina pozostałych Drozdowskich, legitymujących się herbem Jastrzębiec, przedstawionych w pracy *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 32-33, 92. Brak wzmianek w herbarzach o Walentym Drozdowskim.
- ⁹⁹ Możliwe, że to Aleksander Drużbacki, syn Franciszka, właściciel części Szczerbina w powiecie trembowelskim, łowczy trembowelski. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 45-46.
- ¹⁰⁰ Możliwe, że to syn Jana, vicesgerent grodzki trembowelski w 1720. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 45. A być może chodzi tutaj o Franciszka proboszcza w Lanckoronie. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. III, s. 267.
- ¹⁰¹ Możliwe, że to Jan Drużbacki, cześnik nowogrodzki, który w 1725 oblatował dyplom cesarski w Nowym Sączu, albo inny Jan z nim spokrewniony. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 45.
- ¹⁰² Możliwe, że to Józef Drużbacki, syn Franciszka, który w 1731 otrzymał od króla Nieszczerów, łowczy winnicki 1756 i smoleński 1764. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 45-46.
- ¹⁰³ Zapewne rodzina pozostałych Drużbackich, stąd przyjąłem, że pieczętuje się zapewne h. Lew.
- ¹⁰⁴ Zapewne pomyłka, to raczej szlachcic polski.
- ¹⁰⁵ Zapewne rodzina pozostałych Drużbackich, stąd przyjąłem, że pieczętuje się zapewne h. Lew.
- ¹⁰⁶ Prawdopodobnie rodzina Gawrońskich h. Rawicz, przedstawionych w pracy *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 34, 94.
- ¹⁰⁷ J. w.
- ¹⁰⁸ Zapewne rodzina Gnoińskich h. Warnia, przedstawionych w pracy *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 35 i 95 – szlachta sądecka. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 146; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IV, s. 214; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 161. Nazwisko wymienione tylko pod h. Warnia w województwie krakowskim, *Herby rodów...*, s. 324.
- ¹⁰⁹ J. w.
- ¹¹⁰ J. w.
- ¹¹¹ Zapewne rodzina pozostałych Grabanich h. Brochwicz, przedstawionych w pracy *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 36 i 96 – szlachta

- sądecka. Ponieważ nazwisko to w herbarzach występuje tylko pod tym herbem, dlatego uznałem, że Antoni Grabania zapewne tym klejnotem się pisze. Zob. K. Niesiecki *Herbarz polski...* t. IV, s. 259; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 376; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IV, s. 329; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 220; *Herby rodów...*, s. 44, 420.
- ¹¹² Zob. praca *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 2, s. 151. Antoni Grodzicki, syn Józefa Aleksandra, podczaszy zatorski 1727, starosta kąkolowski 1739, mostowski 1740 i 1746 radzicki; był żonaty z Eleonorą Potocką. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 95; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IV, s. 394.
- ¹¹³ Zob. praca *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 2, s. 151. Jan Grodzicki, najmłodszy syn Aleksandra Józefa, podczaszy żytomirski 1721–1722, skarbnik sanocki 1724, starosta pilzneński 1740; żonaty z Anastazją Grabkowską. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 95–96; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IV, s. 394.
- ¹¹⁴ Prawdopodobne, że Mateusz pochodził z rodziny Grońskich (Grądzkich) herbu Łada, zamieszkujących Galicję. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, s. 52–53.
- ¹¹⁵ Możliwe, że to Jan, ojciec Wojciecha, wymieniony u A. Bonieckiego, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 116. Ponadto nazwisko Grotkowski występuje przy herbie Ogończyk III, dlatego przyjąłem, że nim pieczętuje się Jan Grotkowski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 293; S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 12–13; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 222; *Herb rodów...*, 245, 420; S. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 343; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 120; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 76.
- ¹¹⁶ Prawdopodobnie to Antoni Gruszecki, podczaszy dobrzyński 1725, pisarz grodzki chełmski, wojski krasnostawski, sędzia ziemski 1755. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 145; S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 27.
- ¹¹⁷ Prawdopodobnie Gulbinowie – szlachta kowieńska – pieczętowali się herbem Gryf, bowiem tylko przy nim wymienione jest ich nazwisko. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 54.
- ¹¹⁸ J. w.
- ¹¹⁹ J. w.
- ¹²⁰ Możliwe, że to Jan Gumiński, syn Pawła h. Rola, wymieniony pod rokiem 1726. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 59.
- ¹²¹ Nazwisko Humański występuje tylko przy herbie Jastrzębiec, stąd przyjąłem, że Franciszek Humański, który z imienia nie został wymieniony w zapiskach heraldycznych, zapewne pieczętuje się tym klejnotem. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 1; S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 229; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 123; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 82.
- ¹²² Prawdopodobnie jest to Jan Humański, późniejszy kanclerz katedralny chełmski, kanonik warszawski, chełmski i pułtuski, proboszcz zakroczymski; należał do komisji toruńskiej w 1724, był też delegatem na Trybunał Piotrkowski w 1725, zm. w 1740. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 1; S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 229.
- ¹²³ Zapewne jest to Antoni, syn Melchiora, dziedzic dóbr Dzibałtów, który żył jeszcze w 1766. Prawdopodobnie to też rodzina Wojciecha Janickiego herbu Rola. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 345; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 38 i 98.
- ¹²⁴ Prawdopodobnie to też rodzina Wojciecha Janickiego herbu Rola. Ponadto nazwisko wymienione tylko pod h. Rola w województwie ruskim w 1696 r. – szlachta związana z województwem krakowskim, stąd też przyjąłem, że pieczętuje się tym herbem. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 38 i 98; *Herby rodów...*, s. 285.
- ¹²⁵ Prawdopodobnie Stanisław – cześnik żytomirski, żyjący jeszcze w 1760. Zapewne to też rodzina Wojciecha Janickiego herbu Rola. Ponadto nazwisko wymienione tylko pod h. Rola w województwie ruskim w 1696 – szlachta związana z województwem krakowskim. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII s. 187; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 38 i 98, *Herby rodów...*, s. 285.
- ¹²⁶ Możliwe, że to rodzina Andrzeja Janowskiego h. Strzemię. Ponieważ nie ma jednoznacznych wskazań w herbarzach, stąd przyjąłem, że pieczętuje się tym klejnotem. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 38 i 99.
- ¹²⁷ J. w.
- ¹²⁸ Prawdopodobnie spokrewniony z Janem Jarockim. Nazwisko wymienione tylko pod h. Rawicz w województwie krakowskim. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 38 i 99; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 252; S. Uruski, *Rodzina...*, t. V, s. 385; *Herby rodów...*, s. 276.
- ¹²⁹ Prawdopodobne, że jest spokrewniony z Jasińskimi herbu Poraj. Nazwisko wymienione tylko pod h. Poraj w województwie krakowskim, ale nie ma jednoznacznych wskazań w herbarzach. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks t. II, tabela nr 1, s. 38 i 99; *Herby rodów...*, s. 263.
- ¹³⁰ J. w.
- ¹³¹ J. w.
- ¹³² J. w.
- ¹³³ Prawdopodobnie spokrewniony z rodziną Jaskoldów powiat wołkowyski, z tym że nie ma jednoznacznego wskazania na herb, bowiem nie wymieniono w zapiskach heraldycznych imienia Władysław, a ponadto S. Uruski podaje Jakóldów pod h. Leszczyc, natomiast A. Boniecki pod h. Trąby. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 309; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 14. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 228; podaje Jaskoldów pod h. Trąby; natomiast *Herby rodów...*, s. 424: pod herbem własnym

- i Trąby; z kolei K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 460: nie podaje herbu; a T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 87: podaje to nazwisko tylko pod h. Leszczyc.
- ¹³⁴ Możliwe, że to rodzina Jana h. Jastrzębiec, ale brak wzmianek w herbarzach. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 38 i 99.
- ¹³⁵ Zapewne Aleksander Jaworski h. Kościeszka, wymieniony w 1713 jako regent grodzki kamieniecki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 350.
- ¹³⁶ Zapewne Stanisław, syn Jana. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 38 i 99; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 348; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 34.
- ¹³⁷ Jan Jordan, syn Jerzego, pod czaszego krakowskiego, porucznik chorągwi pancerniej, cześnik krakowski w 1729, zm. w 1735. Zob. *Urzednicy województwa krakowskiego...*, s. 58, 229; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 380; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 99; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IV, s. 506.
- ¹³⁸ Prawdopodobnie Józef Kaczkowski, syn Konstancji Kolczyńskiej. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 134; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 131.
- ¹³⁹ Brak jednoznacznych wskazań w herbarzach. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 41 i 102; także A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 384.
- ¹⁴⁰ J. w.
- ¹⁴¹ J. w.
- ¹⁴² Prawdopodobnie nie jest to Stanisław wymieniony pod rokiem 1695 na sejmiku krakowskim. Ponieważ brak jednoznacznych wskazań w zapiskach heraldycznych, dlatego przyjąłem, że pieczętuje się herbem Niesoba. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 396; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 291.
- ¹⁴³ Nazwisko Kierzyński występuje w herbarzach tylko przy herbie Niesoba, jest to szlachta związana z województwem krakowskim, dlatego też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętował się Józef Kierzyński. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 56-57; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 85 (wymienia Józefa brata Kazimierza); S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 330 (wymienia Józefa syna Jana); *Herby rodów polski...*, s. 239, 427; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 233; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 129; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 342; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 95.
- ¹⁴⁴ Prawdopodobnie Krzysztof Kisielewski, mąż Teresy Wielogłowskiej, ewentualnie jego rodzina. Nazwisko u Bonieckiego wymieniane jest pod h. Leliwa lub Szeliga. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. X s. 99. Bez herbu wymienia Kisielowskich S. Uruski, *Rodzina...*, t. VI, s. 357; natomiast *Herby rodów...*, s. 427: podają Kisielowskich pod Szeligą i Drzewicą w roku 1700 na Śląsku; A. Znamierowski *Herbarz...*, s. 234: wymienia Kisielowskich pod Szeligą jej odmianą; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 96: podaje nazwisko tylko pod h. Leliwa; tak samo A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 129; z kolei A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 327: tylko pod h. Drzewicą.
- ¹⁴⁵ Możliwe, że to Stefan, dziedzic dóbr Stróże, lub jego krewny. Zob. S. Uruski, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 357: z tym że nie podaje herbu; także A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 98-99: który podaje rodzinę tą pod Leliwą lub Szeligą, przy czym w przypadku Leliwy chodzi zapewne o klejnot Drzewicę odmianę. *Herby rodów...*, s. 427: podają Kisielowskich pod Szeligą i Drzewicą w 1700 r. na Śląsku; A. Znamierowski *Herbarz...*, s. 234: wymienia Kisielowskich pod Szeligą jej odmianą; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 96: podaje nazwisko tylko pod h. Leliwa; tak samo A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 129; natomiast A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 327 tylko pod h. Drzewicą.
- ¹⁴⁶ Nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod herbem Jastrzębiec, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Jakub Kochański. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 308-309; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 147; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VII, s. 87-88; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 236; *Herby rodów...*, s. 142, 370, 429; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 130; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 331. T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 99 i A.W. Drągowski, *Herby...*, s. 80: podają nazwisko Koczański pod herbem własnym odmiana Jastrzębca, podobnie jak J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 241 i *Opis herbów*, s. 142. Możliwe, że to rodzina Andrzeja Kochańskiego, administratora zamku czorsztyńskiego, odnotowanego w Archiwum Państwowym w Krakowie (APKr.) Oddz. na Wawelu, *Varia* 66, s. 168.
- ¹⁴⁷ Nazwisko to występuje tylko pod herbem Jastrzębiec w herbarzach, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Józef Kochański. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 308-309; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 147; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VII, s. 87-88; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 236; *Herby rodów...*, s. 142, 370, 429; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 130; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 331. T. Gajl, *Polskie...*, s. 99 i A.W. Drągowski, *Herby...*, s. 80, podają nazwisko Koczański pod herbem własnym odmiana Jastrzębca, podobnie jak J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 241 i *Opis herbów*, s. 142. Możliwe, że to rodzina Andrzeja Kochańskiego, administratora zamku czorsztyńskiego, odnotowanego w APKr. Oddz. na Wawelu, *Varia* 66, s. 168.
- ¹⁴⁸ Nazwisko to występuje tylko pod herbem Jastrzębiec w herbarzach, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Jakub Wojciech. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 308-309; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. V, s. 147; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VII, s. 87-88; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 236; *Herby rodów...*, s. 142, 370, 429;

- A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 130; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 331. T. Gajl, *Polskie...*, s. 99 i A.W. Drągowski, *Herby...*, s. 80, podają nazwisko Koczański pod herbem własnym odmiana Jastrzębca, podobnie jak J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 241 i *Opis herbów*, s. 142. Możliwe, że to rodzina Andrzeja Koczańskiego administratora zamku czorsztyńskiego, odnotowanego w APKr, Oddz. na Wawelu, *Varia* 66, s. 168.
- ¹⁴⁹ Brak jednoznacznych wskazań w herbarzach, dlatego nie podaję herbu przy nazwisku.
- ¹⁵⁰ J. w.
- ¹⁵¹ Brak jednoznacznego wskazania w herbarzach, który to Jan Komorowski i jakiego herbu, stąd nie wykazałem klejnotu pod nazwiskiem.
- ¹⁵² Możliwe, że to Jan Kosowicz, syn Bazylego, dziedzic wsi Krasnorzeczeki w województwie smoleńskim w 1722, ale nie jest to jednoznaczne wskazanie, bowiem ze szlachty litewskiej pochodzili Kossowicze herbu Wieniawa, a wśród nich brak w herbarzach z tego okresu imienia Jan. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XI, s. 330 i 331; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VII, s. 305.
- ¹⁵³ Prawdopodobnie Aleksander Kotkowski, stolnik liwski w 1715, nazwisko wymienione tylko pod h. Ostoja. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XI, s. 381., *Herby rodów...*, s. 251, 431; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 239; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 344; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 43 i 105. Natomiast A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 133: podaje Kotkowskich pod Porajem i Beliną, podobnie jak T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 105.
- ¹⁵⁴ Prawdopodobnie rodzina Kownackich h. Suche Komnaty. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 43 i 105.
- ¹⁵⁵ Brak jednoznacznego wskazania herbarzach na herb, stąd przyjąłem, że to rodzina pozostałych Kozłowskich albo h. Wieże albo Jastrzębiec, które wymienia też razem A. Boniecki.
- ¹⁵⁶ Prawdopodobnie Antoni, syn Kazimierza, wymieniony pod rokiem 1736, który sprzedał grunta i dworek w mieście Górze i folwark w Mszczonowie Wojtkiewiczom. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XII, s. 98.
- ¹⁵⁷ Prawdopodobnie któryś z Janów Kozłowskich. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XII, s. 102, 106.
- ¹⁵⁸ Brak jednoznacznego wskazania w herbarzach na herb, stąd przyjąłem, że to rodzina pozostałych Kozłowskich albo h. Wieże albo Jastrzębiec, które wymienia też razem A. Boniecki.
- ¹⁵⁹ Prawdopodobnie Kazimierz, syn Michała, ur. w 1683. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XII, s. 114.
- ¹⁶⁰ Brak jednoznacznego wskazania herbarzach na herb, stąd przyjąłem, że to rodzina pozostałych Kozłowskich albo h. Wieże albo Jastrzębiec, które wymienia też razem A. Boniecki.
- ¹⁶¹ J. w.
- ¹⁶² J. w.
- ¹⁶³ Zapewne Antoni Krzesławski h. Ossorya, syn Michała. Ponadto nazwisko to wymienione jest tylko pod klejnotem Ossorya. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIII, s. 5; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 135; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 109.
- ¹⁶⁴ Zapewne rodzina Antoniego Krzesłowskiego, dlatego przyjąłem, że Michał pieczętuje się h. Ossorya.
- ¹⁶⁵ Zapewne rodzina pozostałych Krzeszów h. Leliwa, ale nie ma jednoznacznych wskazań w herbarzach co do Krzysztofa Krzesza. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 45 i 107.
- ¹⁶⁶ Prawdopodobnie rodzina Stanisława Krzyżowskiego. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 45 i 107.
- ¹⁶⁷ Zapewne Antoni Księski z Książa, syn Wojciecha, podczaszy drohicki w 1741; w 1745 pozwany przez Konstancję Dembińską z Księskich o majątek, w 1732 rozwiódł się z Andrzeją Wizembergową. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIII, s. 65; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VIII, s. 148.
- ¹⁶⁸ Antoni Kudelski, syn Aleksandra, burgrabia drohicki w 1730, podpisał elekcję Stanisława Leszczyńskiego w 1733. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIII, s. 124; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VIII, s. 171.
- ¹⁶⁹ Franciszek Kudelski, syna Aleksandra, wymieniony pod rokiem 1710 i 1713. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIII, s. 124; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VIII, s. 171.
- ¹⁷⁰ Zapewne rodzina pozostałych Kudelskich – Antoniego i Franciszka, stąd przyjąłem, że pieczętuje się herbem Ślepowron.
- ¹⁷¹ Nazwisko wymienione wśród szlacheckich w XVII w., ale bez podania herbu. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIII, s. 125.
- ¹⁷² J. w.
- ¹⁷³ Prawdopodobnie rodzina szlachty krakowskiej Kurdwanowskich h. Półkoczic, ale brak jednak jednoznacznych wskazań w herbarzach co do jego osoby. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 45-46 i 107-108.
- ¹⁷⁴ Zapewne rodzina Michała, stąd przyjąłem, że pieczętuje się h. Rawicz.
- ¹⁷⁵ Możliwe, że to Michał Lasota, syn Ludwika. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIV, s. 34.
- ¹⁷⁶ Prawdopodobnie to Andrzej Lenartowicz, który w 1733 podpisał elekcję; miał syna Tomasza w 1715 i Ignacego w 1748. Nie podano jednak herbu, możliwe że był spokrewniony z Michałem Lenartowiczem i pisał się herbem Pobóg, gdyż familia podobnie jak wymieniony Andrzej Lenartowicz pochodziła z Litwy. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XIV, s. 79-80; S. Uruski, *Rodzina...*, t. VIII, s. 331.
- ¹⁷⁷ Augustyn Lubieniecki, czwarty syn Jana Pawła, brat Dominika, dziedzic Święcian, Lipin, Parkosza i Łęki, kapitan wojsk koronnych

- i starosta łubiński w 1724, kasztelan czechowski w 1750, elektor Stanisława Leszczyńskiego, ożeniony z Teresą Zborowską, zapisał augustianom krakowskim 15000 f. na Lipniach i Łękach, zm. w 1759. Zob. *Urządnicy województwa sandomierskiego...*, s. 38, 193; A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XV, s. 40; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IX, s. 162.
- ¹⁷⁸ Zapewne krakowska rodzina Łańcuckich; zresztą nazwisko to pod h. Strzemię występuje we wszystkich herbarzach. K. Niesiecki podaje ich mylnie pod Szeliągą, a zapiski heraldyczne wskazują na silne związki tej rodziny z zakonem pijarów, stąd przyjąłem, że Jan Łańcucki pisał się h. Strzemię. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XV, s. 168; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IX, s. 249; także A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 248; *Herby rodów...*, s. 304, 437; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 352. Natomiast A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 140: podaje Łańcuckich pod h. Szeliągą i Strzemię; podobnie T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 121.
- ¹⁷⁹ J. w.
- ¹⁸⁰ Możliwe, że spokrewniony z Łękawskimi herbu Pobóg. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 48 i 111.
- ¹⁸¹ J. w.
- ¹⁸² Antoni Łętowski, syn Stanisława sędziego bieckiego, chorąży pancerny marszałka wielkiego koronnego 1726, podstoli wieluński, w roku 1713 zaślubił Agnieszkę Chwalibóg, podstolankę sądecką, zmarł młodo przed ojcem, tj. przed rokiem 1735. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XV, s. 333; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IX, s. 341; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 245-246.
- ¹⁸³ Nazwisko Łojecki występuje w herbarzach tylko pod herbem Samson, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Grzegorz Łojecki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XV, s. 363; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IX, s. 350; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, 263; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 249; *Herby rodów...*, s. 289 i 438; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 351; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 123.
- ¹⁸⁴ Nazwisko Łojecki występuje w herbarzach tylko pod herbem Samson, stąd przyjąłem, że nim pieczętuje się Szymon Łojecki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XV, s. 363; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IX, s. 350. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, 263; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 249; *Herby rodów...*, s. 289 i 438; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 351; T. Gajl, *Polskie...*, s. 123.
- ¹⁸⁵ Nazwisko Łojecki występuje w herbarzach tylko pod herbem Samson, stąd przyjąłem, że nim pieczętuje się Walenty Łojecki. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XV, s. 363; S. Uruski, *Rodzina...*, t. IX, s. 350; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, 263; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 249; *Herby rodów...*, s. 289 i 438; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 351; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 123.
- ¹⁸⁶ Prawdopodobnie syn lub rodzina Jana Machayskiego, konsula miasta Nowego Targu, neofita. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 10, s. 292.
- ¹⁸⁷ Nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod herbem Poraj, dlatego też przyjąłem, że pieczętuje się nim Aleksander Madeyski. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XVI, s. 243-245; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 102-103; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 251; *Herby rodów...*, s. 263, 439; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 142; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 346; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 126.
- ¹⁸⁸ Prawdopodobnie Antoni, ojciec Kazimierza. Ponadto nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod herbem Poraj. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XVI, s. 243; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 102-103; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 251; *Herby rodów...*, s. 263, 439; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 142; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 346; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 126.
- ¹⁸⁹ Nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod herbem Poraj, dlatego też przyjąłem, że pieczętuje się nim Jan Madeyski. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XVI, s. 243-245; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 102-103; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 251; *Herby rodów...*, s. 263, 439; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 142; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 346; T. Gajl, *Polskie...*, s. 126.
- ¹⁹⁰ Nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod herbem Poraj, dlatego też przyjąłem, że pieczętuje się nim Józef Madeyski. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski...*, t. XVI, s. 243-245; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 102-103; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 251; *Herby rodów...*, s. 263, 439; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 142; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 346; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 126.
- ¹⁹¹ Antoni Małachowski, syn Jana Mikołaja, stolnika wendeńskiego. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 179.
- ¹⁹² Prawdopodobnie Andrzej, syn Franciszka. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 231: nie podaje on jednak herbu.
- ¹⁹³ Nazwisko Markuszewski występuje w herbarzach tylko pod h. Lewart, zapewne pieczętuje się nim Jan Markuszewski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI s. 348; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 233; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 252; *Herby rodów...*, s. 440; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 143; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 337; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 128.
- ¹⁹⁴ Nazwisko Markuszewski występuje w herbarzach tylko pod h. Lewart, zapewne pieczętuje się nim Ludwik Markuszewski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 348; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 233; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 252; *Herby rodów...*, s. 440; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 143; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 337; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 128.

- ¹⁹⁵ Zapewne to rodzina pozostałych Matuszewskich. Ponadto nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod h. Topór. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 50 i 113 oraz Aneks, t. II, tabela nr 2, s. 155 i 172; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 357; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 275; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 253; *Herby rodów...*, s. 315, 440; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 143; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 355; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 129.
- ¹⁹⁶ Prawdopodobnie Paweł, cześnik braćwawski od 1710, elektor Stanisława Leszczyńskiego w 1733. Ponadto nazwisko to występuje w herbarzach tylko pod h. Topór. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 275; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 357; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 253; *Herby rodów...*, s. 315, 440; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 143; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 355 T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 129; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 50 i 113 i Aneks, t. II, tabela nr 2, s. 155 i 172.
- ¹⁹⁷ Możliwe, że to rodzina Jana Miączyńskiego h. Jastrzębiec i zarazem jego syn Maciej, wymieniony pomyłkowo jako Mateusz. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 284.
- ¹⁹⁸ Zapewne Jan Michalczewski, podwojewo-
dzi chęciński w 1738, który podpisał elekcję w 1733. Zapewne spokrewniony z Michalczewskimi. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 357; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 50 i 114-115.
- ¹⁹⁹ Zapewne Jan Mieszkowski h. Odrowąż, rodzina Kazimierza wymienionego pod rokiem 1705. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VI, s. 405; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 51 i 115 i Aneks, t. II, tabela nr 2, s. 155 i 172.
- ²⁰⁰ Zapewne Antoni Miłkowski, elektor Stanisława Leszczyńskiego w 1733. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XI, s. 89.
- ²⁰¹ Zapewne Aleksander Mołczan, towarzysz roty panczernej w 1720, skarbnik winnicki, żonaty od 1726 z Weroniką Barbarą Chmielewską, wymieniony bez podania herbu, możliwe że herb własny. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XI, s. 230; T. Żychliński, *Złota Księga Szlachty Polskiej*, Poznań 1884, R. VI, s. 456.
- ²⁰² Zapewne rodzina Aleksandra Mołczana. Brak w zapiskach heraldycznych informacji o herbie.
- ²⁰³ Józef Moszczeński, syn Kazimierza namiestnika spiskiego, brat Ludwika, dziedzic Sieciechowic i Żyłtowskiej Góry, major w 1731, w 1738 pułkownik dragonów, starosta barwałdzki. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 303; T. Żychliński, *Złota Księga Szlachty Polskiej...*, R. VI, s. 456.
- ²⁰⁴ Zapewne to Ludwik Moszczeński, syn Kazimierza, w 1725 rotmistrz pancerny. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XI, s. 303; T. Żychliński, *Złota Księga Szlachty Polskiej...*, R. II, s. 350 i R. VI, s. 456.
- ²⁰⁵ Zapewne Michał Moszczeński, syn Kazimierza, administratora i gubernatora starostwa spiskiego. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XI, s. 303; T. Żychliński, *Złota Księga Szlachty Polskiej...*, R. VI, s. 456.
- ²⁰⁶ Herb Bekiesz lub Korniat odmiana Kopacz, bo pod takim herbem występuje tylko nazwisko Mroczkiewicz lub Mroczkiewicz, z tym że nobilitacja zatwierdzona przez sejm dopiero w 1775. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XI, s. 325; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 257; *Herby rodów...*, s. 443; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 138.
- ²⁰⁷ Brak informacji jednoznacznych w herbarzach na temat Stanisława Mroczkowskiego, stąd brak herbu przy jego nazwisku.
- ²⁰⁸ Prawdopodobnie Franciszek Nidecki, syn Aleksandra. Na rodzaj herbu wskazuje miejscowość rodowa, ponadto nazwisko Nidecki w herbarzach występuje tylko pod herbem Wieże, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Franciszek Nidecki. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XII, s. 68; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 260; *Herby rodów...*, s. 328, 444; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VI, s. 532-533; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 142; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 54 i 118.
- ²⁰⁹ Brak nazwiska w herbarzach, choć zapisy źródłowe wskazują, że to szlachta, stąd trudno określić herb.
- ²¹⁰ J. w.
- ²¹¹ J. w.
- ²¹² W herbarzach polskich nazwisko Ochotnicki głównie pod h. Jasieńczyk w XVIII w., możliwe że tym herbem mógł pieczętować się Aleksander Ochotnicki. Zob. S. Uruski *Rodzina...*, t. XII, s. 239; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 19; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 151; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 146.
- ²¹³ W herbarzach polskich nazwisko Ochotnicki występuje w XVIII w. głównie pod h. Jasieńczyk, możliwe że tym klejnotem pieczętował się Jan Ochotnicki. Zob. S. Uruski *Rodzina...*, t. XI, s. 239; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 19; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 146.
- ²¹⁴ W herbarzach polskich nazwisko Ochotnicki występuje w XVIII w. głównie pod h. Jasieńczyk, możliwe że tym klejnotem pieczętował się Kazimierz Ochotnicki. Zob. S. Uruski *Rodzina...*, t. XI, s. 239; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 19; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 146.
- ²¹⁵ Nazwisko wymienia tylko S. Uruski, *Rodzina...*, t. XII, s. 288, ale bez podania herbu. Prawdopodobnie rodzina pieczętuje się herbem własnym.
- ²¹⁶ J. w.
- ²¹⁷ J. w.
- ²¹⁸ Możliwe, że Józef Olszewski, syn Pawła Józefa, burgrabia grabowiecki, szlachta sandomierska, h. Nieczuja. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 323.
- ²¹⁹ Brak wskazań w herbarzach, stąd nie zapisano pod nazwiskiem herbu.
- ²²⁰ Prawdopodobnie pochodził z rodziny Osieckich herbu Drya, która zamieszkiwała województwo krakowskie. Zob. S. Uruski,

- Rodzina...*, t. XIII, s. 32; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 56; z kolei K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VII, s. 143; wskazuje ich pochodzenie z ziemi kaliskiej.
- ²²¹ Brak wskazań w herbarzu, stąd brak herbu przy nazwisku.
- ²²² J. w.
- ²²³ J. w.
- ²²⁴ Prawdopodobnie spokrewniony z Ostrowskimi h. Rawicz, występującymi w tym okresie w Ziemi Krakowskiej. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VII, s. 205, P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 56 i 120.
- ²²⁵ Możliwe, że to rodzina Ostrowskich h. Rawicz, występująca w tym okresie w Ziemi Krakowskiej. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VII, s. 205; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. I, tabela nr 1, s. 56 i 120.
- ²²⁶ Możliwe że to Jan Ostrowski, h. Rawicz, wykazany pod rokiem 1705 w Ziemi Krakowskiej. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VII, s. 205; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 56 i 120.
- ²²⁷ Zapewne Józef Otwinowski, wymieniony jako starosta szczerczowski, ewentualnie jego syn. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 210.
- ²²⁸ Prawdopodobnie Jan, syn Piotra Pankiewicza, szlachta litewska; miał umrzeć w 1717. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 196.
- ²²⁹ Całkiem prawdopodobne, że to rodzina Jana Pankiewicza, stąd też przyjąłem, że Kazimierz Pankiewicz legitymował się herbem Trąby.
- ²³⁰ Prawdopodobnie któryś z dwóch Józefów Paprockich: jeden syn Jana a drugi Bartłomieja herbu Jelita. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 205 i 206.
- ²³¹ W herbarzach nazwisko Patyński, szlachta ruska, występuje tylko od herbem Ogończyk, stąd przyjąłem, że prawdopodobnie pieczętował się nim Jakub Patyński. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 333; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 242; *Herby rodów...*, s. 448; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 154; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 343; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 154.
- ²³² Zapewne Bogusław Jan Petryczyn, syn Józefa, stolnika połockiego, dziedzic dóbr Grzejnik w powiecie sądeckim, elektor z województwa krakowskiego w 1733. Ponadto nazwisko Petryczyn występuje w herbarzach tylko pod h. Prus I, szlachta sądecka, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Bogusław Petryczyn. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 291; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 275-277; *Herby rodów...*, s. 267, 449; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 267; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 155; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 348; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 155.
- ²³³ Zapewne rodzina Bogusława Jana Petryczyna. Ponadto nazwisko Petryczyn występuje w herbarzach tylko pod h. Prus I, szlachta sądecka, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Jan Petryczyn. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 275-277; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 291; *Herby rodów...*, s. 267, 449; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 267; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 155; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 348; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 155.
- ²³⁴ Zapewne rodzina Bogusława Jana Petryczyna, Ponadto nazwisko Petryczyn występuje w herbarzach tylko pod h. Prus I, szlachta sądecka, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Teodes Petryczyn. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 275-277; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIII, s. 291; *Herby rodów...*, s. 267, 449; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 267; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 155; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 348; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 155.
- ²³⁵ Możliwe, że Antoni Piotrowski herbu Lis, ponieważ rodzina ta występowała w I połowie XVIII w. w województwie krakowskim. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 35.
- ²³⁶ J. w.
- ²³⁷ J. w.
- ²³⁸ Możliwe, że to rodzina Aleksandra Pisarzewskiego herbu Starykoń. Aleksander Pisarzowski (Piszarzewski), wymieniony pod rokiem 1705 jako komornik graniczny zatorski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 315; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 46. Poza tym S. Uruski t. XIV, s. 47; podaje Pisarzewskich pod h. Topór w województwie krakowskim; podobnie T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 159; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 156. Ponadto nazwisko Pisarzowski występuje tylko pod herbem Starykoń. Zob. *Herby rodów...*, s. 450; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 159; A.W. Drągowski, *Herby...*, s. 115; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 156; J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, s. 446 i *Opis herbów*, s. 264; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 59 i 123.
- ²³⁹ Prawdopodobnie Michał Pogonowski, ojciec Stanisława i Kazimierza, którzy nabyli w 1760 część Okniny. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 162. Zapewne to on występuje jako uczestnik zatargu z mieszczanami podolinieckimi w 1700. Ponadto nazwisko Pogonowski występuje w herbarzach tylko pod herbem Jasińczyk, stąd przyjąłem, że prawdopodobnie z braku innych jednoznacznych wskazań, mógł się nim pieczętować Michał Pogonowski. Zob. CAWPP w Budapeszcie, Lib. 25 nr XLIII, s. 18-19; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 355; *Herby rodów...*, s. 246, 451; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 271; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 158; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 162; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 343.
- ²⁴⁰ Możliwe, że to Wojciech Polanowski h. Pobóg, który z województwem lubelskim podpisał elekcję Stanisława Leszczyńskiego w 1733, jednakże herbarze umiejscowiają Polanowskich w województwie krakowskim pod h. Starykoń, z tym że brak tam z imienia Wojciecha Polanowskiego, dlatego pod nazwiskiem występują dwa herby zmiennie. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*,

- t. XIV, s. 181-182 i K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VII, s. 358-360.
- ²⁴¹ Brak wskazań w herbarzach, jakiego herbu jest Pomianowski, stąd nie ma herbu pod nazwiskiem.
- ²⁴² Prawdopodobnie pochodzi z rodziny Popielów h. Sulima i jest to albo Stanisław, syn Andrzeja, jezuita w 1711, lub Stanisław, syn Jacka, dziedzic dóbr Owczary w powiecie wislickim, miecznik żydaczowski w 1711, stolnik wiślicki. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 243-244; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 385-386.
- ²⁴³ Antoni Potocki, syn Stanisława, starosta kołomyjski, elektor z województwa ruskiego w 1733, poseł do wojska koronnego w 1740, podstoli bełski od 1728 i wojewoda bełski od 1732, zm. 1766. Zob. *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 168, 231; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 442; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 287.
- ²⁴⁴ Możliwe że to Franciszek, krajczy koronny, dziedzic na Krystynopolu i Kitajgorodzie, starosta bełski, sokalski, ropczycki, hrubieszowski i barecki, elektor z województwa bełskiego w 1733, krajczy koronny, wojewoda wołyński 1756-1756, kijowski 1756-1772, generał ziemi kijowskiej, podpisał elekcję w 1764 z tym województwem, zm. w 1772. Zapewne rodzina Antoniego, stąd przyjąłem, że pieczętuje się herbem Pilawa. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 446; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 290, *Urządnicy centralni...*, s. 67, 195. Możliwe też, że jest to Franciszek, syn Stanisława, starosta bełski w 1735 r. h. Szreniawa. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XIV, s. 303.
- ²⁴⁵ Brak informacji w herbarzach o Władysławie. Przyjąłem, że to rodzina innych Potockich h. Pilawa.
- ²⁴⁶ Możliwe, że to Mikołaj, syn Mikołaja, podczaszki mielnicki w 1694 lub Mikołaj, syn Stanisława, elektor w 1697. Prawdopodobnie rodzina Przerębskich h. Nowina, poza tym nazwisko to występuje tylko przy tym klejnocie, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Mikołaj Przerębski. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 21-22; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 60 i 125; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 275; *Herby rodów...*, s. 241, 453; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 167; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 342; A. Brzezina-Winiarski, *Herbarz...*, s. 160.
- ²⁴⁷ Brak wskazań w herbarzach, stąd nie ma herbu przy nazwisku.
- ²⁴⁸ J. w.
- ²⁴⁹ Możliwe, że to Jakub Radziwiński, dziedzic wsi Pęczaków, wymieniony pod rokiem 1761. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 140.
- ²⁵⁰ Zapis nazwiska Rayski wskazywałby na rodzinę Rayskich h. Jelita, nie jest to jednak pewne. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 157.
- ²⁵¹ Brak wskazań co do imienia herbarzach, natomiast nazwisko Remiszowski, czasami Remiszewski, występuje tylko przy herbie Jelita, stąd przyjąłem, że Aleksander Remiszowski pieczętuje się nim. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 377; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 194-195; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 277; *Herby rodów...*, s. 159; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 173; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 163; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 332; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 61-62 i 126-127.
- ²⁵² J. w.
- ²⁵³ J. w.
- ²⁵⁴ Prawdopodobnie syn Jana Mikołaja, który był starosta libuskim i łowczym pilzneńskim 1736-1744, zmarł młodo w 1744. Ponadto w herbarzach nazwisko Rey (Rej) występuje tylko przy h. Oksza. Zob. *Urządnicy województwa sandomierskiego...*, s. 62 i 208; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 111; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 202. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 278; *Herby rodów polskich...*, s. 248, 455; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 173; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 163; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 343; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 62 i 127.
- ²⁵⁵ Prawdopodobnie Stanisław Rej, syn Jana. Ponadto w herbarzach nazwisko Rey (Rej) występuje tylko przy h. Oksza. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 111; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 202; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 278; *Herby rodów polskich...*, s. 248, 455; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 173; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 163; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 343; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 62 i 127.
- ²⁵⁶ Brak wskazań w herbarzu, stąd nie ma herbu przy nazwisku.
- ²⁵⁷ J. w.
- ²⁵⁸ Prawdopodobnie Franciszek Rojowski, podczaszki dobrzyński w 1699, poza tym nazwisko Rojowski w herbarzach tylko pod h. Cholewa, ewentualnie h. Trzaska. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 129-130; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 278; *Herby rodów...*, s. 54, 455; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 164; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 325; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 175.
- ²⁵⁹ Zapewne Rostocki Bolbas. Nazwisko, które występuje w herbarzach tylko pod h. Juńczyk, ale także i pod h. Łabędź, ewentualnie Ślepowron, stąd przyjąłem, że Hiacynt Rostocki mógł pieczętować się któryś z tych klejnotów ze wskazaniem na Łabędź, szlachta sądecka. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 219 i t. VIII, s. 145; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 279; *Herby rodów...*, 222, 456; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 176; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 263.
- ²⁶⁰ Zapewne Rostocki Bolbas. Nazwisko, które występuje w herbarzach tylko pod h. Juńczyk, ale także i pod h. Łabędź, ewentualnie Ślepowron, stąd przyjąłem, że Michał Rostocki mógł pieczętować się któryś z tych klejnotów ze wskazaniem na Łabędź, szlachta sądecka.

- Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 219 i t. VIII, s. 145; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 279; *Herby rodów...*, 222, 456; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 176; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 263.
- ²⁶¹ Zapewne Rostocki Bolbas. Nazwisko, które występuje w herbarzach tylko pod h. Juńczyk, ale także i pod h. Łabędź, ewentualnie Ślepowron, stąd przyjąłem, że Stefan Rostocki mógł pieczętować się którymś z tych klejnotów ze wskazaniem na Łabędź, szlachta sądecka. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. II, s. 219 i t. VIII, s. 145; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 279; *Herby rodów...*, 222, 456; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 176.; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 263.
- ²⁶² Występuje jako uczestnik zatargu z mieszczanami podolinieckimi w 1700. Zob. CAWPP w Budapeszcie, Lib. 25 nr XLIII, s. 18.
- ²⁶³ Nazwisko Rucki występuje tylko pod dwoma h. Rucki i Jastrzębiec (dodatkowo Świnka i Bończa). Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 291; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 172; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 280; *Herby rodów...*, 148, 456; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 176; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 165; A. Kulikowski, *Wielki herbarz...*, s. 331; A.W. Drągowski, *Herby...*, s. 127.
- ²⁶⁴ Możliwe, że to Walenty Rudzki, syn Wojciecha h. Wężyk, zm. w 1716 w obozie pod Kowlem lub jego rodzina, szlachta litewska. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 305; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 190.
- ²⁶⁵ Prawdopodobnie Antoni Rusocki, syn Franciszka, lub Antoni Franciszek, skarbnik oświęcimski 1736–1745, zm. w 1756, pochowany w Rudzy, a potem w Kalwarii Zebrzydowskiej. Nazwisko Rusocki występuje w województwie krakowskim pod h. Zadora, rodzina jednego pochodzenia z Lanckorońskimi, w 1355 otrzymali tytuł hrabiowski. Zob. *Urządnicy województwa krakowskiego...*, s. 155, 255; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 198; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 63 i 128; *Herby rodów...*, s. 331; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 178.
- ²⁶⁶ Możliwe, że to Franciszek Russocki, wymieniony jako burgrabia krakowski. Nazwisko Rusocki występuje w województwie krakowskim pod h. Zadora, rodzina jednego pochodzenia z Lanckorońskimi, w 1355 r. otrzymali tytuł hrabiowski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 198; *Herby rodów...*, s. 331; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 178; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 63 i 128.
- ²⁶⁷ Zapewne Stanisław Russocki, syn Władysława, skarbnik krakowski 1724–1735, pułkownik cudzoziemskiego regimentu, marszałek Trybunału Koronnego w 1730, zm. 1735. Nazwisko Rusocki występuje w województwie krakowskim pod h. Zadora, rodzina jednego pochodzenia z Lanckorońskimi, w 1355 r. otrzymali tytuł hrabiowski. Zob. *Urządnicy województwa krakowskiego...*, s. 96 i 255; S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 315; K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VIII,
- s. 198; P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 63 i 128; *Herby rodów...*, s. 331; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 178.
- ²⁶⁸ Brak nazwiska w herbarzach, choć zapis w źródle wskazuje na szlachtę.
- ²⁶⁹ J. w.
- ²⁷⁰ Prawdopodobnie Jan Rychwalski h. Zaremba, który na początku XVIII w. osiadł w Wielkopolsce. Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 338. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 281: jako jedyny podaje nazwisko Rychwalski tylko przy h. Samson; z kolei S. Uruski, *Rodzina...*, t. XV, s. 335–338: wymienia ich przy h. Pobóg i Zaremba; natomiast T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 179: przy h. Zaremba.
- ²⁷¹ Nazwisko Ryłski oraz Ścibor-Ryłski występuje w herbarzach tylko pod herbem Ostoja, stąd przyjąłem, że pieczętuje się tym klejnotem Michał Ryłski. Zob. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 281 i 297; *Herby rodów...*, s. 252; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 179; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 166.
- ²⁷² Zapewne jest to krewny pozostałych Ryłskich występujących w województwie krakowskim, dlatego też przyjąłem, że pieczętuje się h. Ostoja. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁷³ J. w.
- ²⁷⁴ Możliwe, że to chodzi o ten herb, bowiem nazwisko Sakinów wymienione jest w herbarzu K. Niesieckiego, ale brak herbu, a u J. Ostrowskiego przy nazwisku Saken jest h. Sak, co mogłoby wskazywać na nazwisko Sakin. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VII, s. 229; J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 559 (Sak I, Saken) i *Opis herbów*, s. 337–338.
- ²⁷⁵ J. w.
- ²⁷⁶ Nazwisko Secygniowski w herbarzach występuje tylko pod herbem Jelita, stąd przyjąłem, że pieczętował się nim Hieronim Secygniowski, szlachta krakowska. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 322–323; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 283; *Herby rodów...*, s. 159, 458.
- ²⁷⁷ Zapewne spokrewniony z pozostałymi Sędzimirami zamieszkującymi województwo krakowskie i pieczętujący się h. Ostoja. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁷⁸ Możliwe, że to Siemieńscy h. Dąbrowa, spokrewnieni z Zygmuntem i Marcinem, ale nie ma pewności. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁷⁹ J. w.
- ²⁸⁰ J. w.
- ²⁸¹ Skawińscy w województwie krakowskim pieczętowali się głównie tymi dwoma herbami, stąd prawdopodobne, że którymś z nich pisał się Jan Skawiński. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 380; *Herby rodów...*, s. 74, 279.
- ²⁸² Nazwisko Sławek herbarze podają tylko przy herbie Prus I, stąd przyjąłem, że pieczętuje się nim Ignacy Sławek, nie wymieniony z nazwiska w zapisach heraldycznych. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 405; *Herby rodów...*, s. 267, 461; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 287.

- ²⁸³ Możliwe, że to Michał Sobolewski h. Ślepowron, syn Mikołaja. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 459.
- ²⁸⁴ Zapewne Franciszek, syn Adama podstolego bełskiego. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 482.
- ²⁸⁵ Możliwe, że to Jan Stadnicki, syn Józefa kasztelana bełskiego. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 479.
- ²⁸⁶ Możliwe, że to Józef Stadnicki, syn Józefa kasztelana bełskiego. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 478.
- ²⁸⁷ Brak jednoznacznych wskazań na herb, ród litewski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 491-494; *Herby rodów...*, s. 230, 323, 462; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 290.
- ²⁸⁸ W województwie krakowskim Stojowscy pieczętowali się h. Trąby, zapewne to rodzina tychże Stojowskich, stąd przyjąłem, że Antoni Stojowski pisze się tym klejnotem. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁸⁹ W województwie krakowskim Stojowscy pieczętowali się h. Trąby, zapewne to rodzina tychże Stojowskich, stąd przyjąłem, że Józef Stojowski pisze się tym klejnotem. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹⁰ W województwie krakowskim Stojowscy pieczętowali się h. Trąby, zapewne to rodzina tychże Stojowskich, stąd przyjąłem, że Kazimierz Stojowski pisze się tym klejnotem. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹¹ W województwie krakowskim Stojowscy pieczętowali się h. Trąby, zapewne to rodzina tychże Stojowskich, stąd przyjąłem, że Piotr Stojowski pisze się tym klejnotem. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹² W województwie krakowskim Stojowscy pieczętowali się h. Trąby, zapewne to rodzina tychże Stojowskich, stąd przyjąłem, że Sebastian Stojowski pisze się tym klejnotem. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹³ W województwie krakowskim Stojowscy pieczętowali się h. Trąby, zapewne to rodzina tychże Stojowskich, stąd przyjąłem, że Stefan Stojowski pisze się tym klejnotem. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹⁴ Nazwisko występuje pod h. Prus i Łabędź. Zob. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 291; *Herby rodów...*, s. 269, 463, Strowscy tylko pod h. Prus. Zob. tabela, tekst nin.
- ²⁹⁵ Prawdopodobnie to Aleksander Sułkowski, późniejszy łowczy nadworny litewski. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 567.
- ²⁹⁶ Zapewne rodzina Aleksandra, stąd przyjąłem, że pieczętuje się Sulimą.
- ²⁹⁷ J. w.
- ²⁹⁸ Prawdopodobnie Franciszek, suffragan i kusztoś przemyski, kanonik krakowski i gnieźnieński, syn Przeclawa. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 611.
- ²⁹⁹ Prawdopodobnie to Stanisław, starosta lełowski, syn Przeclawa. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 611.
- ³⁰⁰ Możliwe, że to Michał chorąży płocki. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. VIII, s. 643.
- ³⁰¹ Brak w herbarzach informacji o Kazimierzu Tarnowskim, ale przyjąłem, że jak wszyscy Tarnowscy w Krakowskim pieczętował się zapewne Leliwą.
- ³⁰² Brak jednoznacznych wskazań w herbarzach, gdzie Tomicy są herbu Dryja, z kaliskiego i poznańskiego herbu Łodzia, z tym że ci ostatni, jak pisze K. Niesiecki, byli też w Miechowie koło Wiślicy w Małopolsce, dlatego też wskazanie na tenże herb, bowiem nie wymieniono w zapisach Józefa Tomickiego. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 83-91; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 300; *Herby rodów...*, s. 86, 225, 226, 468.
- ³⁰³ Zapewne rodzina Władysława (Zygmunta), chorążego chełmskiego h. Brochwicz, brak bowiem jednoznacznych wskazań w herbarzach, jakim h. pieczętuje się Jan Trembecki. Zob. tabela, tekst nin.
- ³⁰⁴ Rodzina lub syn Władysława Trembeckiego i to zapewne Stanisław występuje w tabeli pod h. Brochwicz II.
- ³⁰⁵ Rodzina lub syn Władysława Trembeckiego i to zapewne Wojciech występuje w tabeli pod h. Brochwicz II.
- ³⁰⁶ Brak nazwiska w herbarzach. Najbliższe występujące w zapiskach heraldycznych to nazwisko Umiński lub Umieński pod h. Cholewa. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 201; *Herby rodów...*, s. 54, 470: podają Junoszę lub Cholewę; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 302: podaje nazwisko Umiński tylko przy klejnocie Cholewa.
- ³⁰⁷ J. w.
- ³⁰⁸ J. w.
- ³⁰⁹ Józef Waligórski to zapewne syn Jana, szlachta sądecka. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 221.
- ³¹⁰ Zapewne rodzina pierwszego Józefa Waligórskiego, bowiem w herbarzu nie podano żadnej informacji o drugim Józefie Waligórskim, przyjąłem więc, że pieczętuje się także h. Odrowąż.
- ³¹¹ Zapewne spokrewniony z pozostałymi Waligórskimi h. Odrowąż.
- ³¹² Zapewne rodzina pozostałych Waligórskich h. Odrowąż, stąd przyjąłem, że pieczętuje się tym herbem.
- ³¹³ Prawdopodobnie to Michał Waligórski, syn Jędrzeja i Reginy Wierzbęcianki, szlachta sądecka. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 221.
- ³¹⁴ Prawdopodobnie to Stefan Waligórski, syn Jędrzeja i Reginy Wierzbęcianki, szlachta sądecka. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 221.
- ³¹⁵ Zapewne spokrewniony z pozostałymi Waligórskimi h. Odrowąż, stąd przyjąłem, że pieczętuje się tymże herbem.
- ³¹⁶ Jan Wąsowicz zapewne pieczętował się h. Łabędź, bowiem tym klejnotem pieczętowali się sądeccy Wąsowicze, z których zapewne pochodził.
- ³¹⁷ Piotr Wąsowicz zapewne pieczętował się h. Łabędź, bowiem tym klejnotem pieczętowa-

- li się sędęccy Wąsowicze, z których zapewne pochodził.
- ³¹⁸ Nazwisko występuje tylko pod h. Korczak, w herbarzach szlachta z ziemi chełmskiej, stąd przyjąłem, że Antoni Wereszczyński pieczętuje się tym klejnotem. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 278; *Herby rodów...*, s. 182, 471; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 305.
- ³¹⁹ Nazwisko występuje tylko pod h. Korczak, w herbarzach szlachta z ziemi chełmskiej, stąd przyjąłem, że Jan Wereszczyński pieczętuje się tym klejnotem. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 278; *Herby rodów...*, s. 182, 471; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 305.
- ³²⁰ Nazwisko występuje tylko pod h. Korczak, w herbarzach szlachta z ziemi chełmskiej, stąd przyjąłem, że Józef Wereszczyński pieczętuje się tym klejnotem. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 278; *Herby rodów...*, s. 182, 471; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 305.
- ³²¹ Zapewne to Andrzej, wymieniony w tabeli.
- ³²² Prawdopodobnie to rodzina pozostałych Wiktorów.
- ³²³ Zapewne to Ludwik, wymieniony w tabeli.
- ³²⁴ Zapewne to Wincenty, wymieniony w tabeli.
- ³²⁵ W herbarzach nazwisko Witwicki występuje tylko pod h. Sas, stąd przyjąłem, że zapewne pieczętuje się nim Jakub Witwicki, szlachta ruska. Zob. K. Niesiecki *Herbarz polski...*, t. IX, s. 570-571; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 308; *Herby rodów...*, s. 473.
- ³²⁶ Włoccy byli szlachtą sędęką, wykazali swe pochodzenie w Królestwie Polskim, ich nazwisko występowało tylko przy herbie Groty, stąd przyjąłem, że tym herbem pieczętuje się Antoni Włocki. Jeden z przedstawicieli tej rodziny, Jacek Włocki w 1708 r. sprzedał grunta w Nowym Sączu norbertanom. Zob. *Herby rodów...*, s. 105, 473; J. Biersdorf i B. Krasnowolski, *Urbanistyka i sztuka baroku*, [w:] *Dzieje Miasta Nowego Sącza*, t. I..., s. 687; także J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 165 i *Opisy herbów*, s. 98.
- ³²⁷ Włoccy byli szlachtą sędęką, wykazali swe pochodzenie w Królestwie Polskim, ich nazwisko występowało tylko przy herbie Groty, stąd przyjąłem, że tym herbem pieczętuje się Hiacynt Włocki. Zob. *Herby rodów...*, s. 105, 473; także J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 165 i *Opisy herbów*, s. 98.
- ³²⁸ Włoccy byli szlachtą sędęką, wykazali swe pochodzenie w Królestwie Polskim, ich nazwisko występowało tylko przy herbie Groty, stąd przyjąłem, że tym herbem pieczętuje się Hieronim Włocki. Zob. *Herby rodów...*, s. 105, 473; także J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 165 i *Opisy herbów*, s. 98.
- ³²⁹ Włoccy byli szlachtą sędęką, wykazali swe pochodzenie w Królestwie Polskim, ich nazwisko występowało tylko przy herbie Groty, stąd przyjąłem, że tym herbem pieczętuje się Stanisław Włocki. Zob. *Herby rodów...*, s. 105, 473;
- także J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 165 i *Opisy herbów*, s. 98.
- ³³⁰ Włoccy byli szlachtą sędęką, wykazali swe pochodzenie w Królestwie Polskim, ich nazwisko występowało tylko przy herbie Groty, stąd przyjąłem, że tym herbem pieczętuje się Wojciech Włocki. Zob. *Herby rodów...*, s. 105, 473; także J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, *Herby*, s. 165 i *Opisy herbów*, s. 98.
- ³³¹ Prawdopodobnie rodzina Wojakowskich h. Brochwicz. Zob. tabela, tekst nin.
- ³³² Nazwisko Wolecki występuje w herbarzach tylko pod herbem Jastrzębiec, trudno przyjąć, że Woleccy to szlachta krakowska, bowiem wymieniani są pod rokiem 1697 jako przedstawiciele Ziemi Dobrzyńskiej podpisujący elekcję Augusta II, stąd też uznałem, że zapewne Aleksander Wolecki pieczętuje się tym klejnotem i jest spokrewniony z Woleckimi z Ziemi Dobrzyńskiej. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 395; *Herby rodów...*, s. 153, 474; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 309.
- ³³³ Nazwisko Wolecki występuje w herbarzach tylko pod herbem Jastrzębiec, trudno przyjąć, że Woleccy to szlachta krakowska, bowiem wymieniani są pod rokiem 1697 jako przedstawiciele Ziemi Dobrzyńskiej podpisujący elekcję Augusta II, stąd też uznałem, że zapewne Jan Wolecki pieczętuje się tym klejnotem i jest spokrewniony z Woleckimi z Ziemi Dobrzyńskiej. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 395; *Herby rodów...*, s. 153, 474; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 309.
- ³³⁴ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Andrzej Wolski.
- ³³⁵ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Antoni Wolski.
- ³³⁶ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Franciszek Wolski.
- ³³⁷ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Jan Wolski.
- ³³⁸ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Józef Wolski.

- ³³⁹ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Szymon Wolski.
- ³⁴⁰ Prawdopodobnie to Wolscy h. Gryf. Zob. tabela, tekst nin.; także K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. IX, s. 400, który wymienia Wolskich w województwie krakowskim pod h. Gryf, stąd też przyjąłem, że tym klejnotem pieczętuje się zapewne Wojciech Wolski.
- ³⁴¹ Prawdopodobnie to ten wymieniony w tabeli.
- ³⁴² Możliwe, że to Franciszek, syn Jana. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 35.
- ³⁴³ Możliwe, że to Jan Zakrzewski, wymieniony w tabeli.
- ³⁴⁴ Zapewne rodzina pozostałych Zakrzewskich h. Bogorya.
- ³⁴⁵ Prawdopodobnie rodzina Zielińskich, wymieniona pod h. Prawdzic.
- ³⁴⁶ Prawdopodobnie rodzina Pawła Znamierowski, wymienionego pod h. Gryf. Nazwisko Znamierowski występuje w herbarzach tylko pod h. Gryf, a Znamierowski pod Gryfem i Rawiczem. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta...*, Aneks, t. II, tabela nr 1, s. 124, 146; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 316; *Herby rodów...*, s. 479; K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 181: podani bez herbu; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 229: tylko przy Gryfie; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 188: tylko przy Gryfie.
- ³⁴⁷ Herbarze podają to nazwisko przy dwóch herbach: Trach II i Odrowąż. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski...*, t. X, s. 29; *Herby rodów...*, s. 476; A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 317; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 230: tylko przy h. Trach; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 189: tylko przy h. Trach.
- ³⁴⁸ Prawdopodobnie pieczętuje się Jan Żarecki h. Kościesza, ponieważ nazwisko to występuje tylko przy tym klejnocie w herbarzach. Zob. A. Znamierowski, *Herbarz...*, s. 317, *Herby rodów...*, 473; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 230; A. Brzezina-Winiarski, *Herby...*, s. 189.
- ³⁴⁹ Herbarze podają nazwisko Żarnowski pod kilkoma herbami, stąd brak wskazań jednoznacznych i nie ma przy Janie Żarnowskim klejnotu.
- ³⁵⁰ Nazwisko to występuje tylko pod h. Tępa Podkowa, stąd przyjąłem, że nim pieczętuje się Stefan Żychowski. Zob. *Herby rodów...*, s. 479; T. Gajl, *Polskie rody...*, s. 232.

Piotr Wierzbicki

Kraków

Šlachta v kolégii piaristov v Podolínci (1698–1711)

☛ Zaoberajúc sa charakteristikou šľachty nemôžeme nespomenúť zvyky a mentalitu šľachty, ktoré sa objavovali v rôznych oblastiach života, avšak predovšetkým vo vzdelaní. V tomto článku som sa sústredil na vykreslenie obrazu vzdelávania šľachty v rokoch 1698–1711 a na tento účel som využil matričnú knihu kolégia piaristov v Podolínci a zároveň som upozornil na spojitost podolínskeho kolégia so šľachtickou kultúrou v dávnom Poľsku. Súčasne zvýrazňujem preferencie (výber) predmetov, frekvenciu či dĺžku pobytu vybraných osôb alebo celých skupín za múrmi kolégia. Poukazujem na obdobia nárastu a poklesu vo vzdelávacích aktivitách tohto strediska a zároveň ho porovnávam s inými podobnými strediskami na území Poľska (v tomto prípade to je Akadémia v obci Zamoście). Čo je dôležité, snažil som sa spomedzi žiakov odlíšiť šľachtu a označiť individualitu jednotlivých predstaviteľov cez určenie erbu, prípadných ro-

dinných vzťahov alebo vykonávaných funkcií (úradov). Aby som to dosiahol a zároveň nenarušil text, vytvoril som tabuľku, do ktorej som umiestnil 377 osôb šľachtického pôvodu, vyznačujúc roky, v ktorých sa nachádzali na území kolégia v Podolínci, a taktiež vyznačujúc študijný odbor, ktorý študovali v danom roku. Naviac, na niekoľkých percentuálnych grafoch a v niekoľkých dodatočných tabuľkách poukazujem na vzdelávacie úsilie a návštevnosť, či tiež význam tohto strediska tak pre malopoľské pohraničie (Spiš), ako i pre celú Poľskú republiku. Oplatí sa podotknúť, že súpis šľachty či analýza jej aktív v Podolínci v ťažkom období severskej vojny (poľská etapa v rokoch 1700–1709) je prvým pokusom tohto typu, ba čo viac, práca je elementom doktorandskej práce. Významná je najmä tabuľka vzťahujúca sa na problematiku „Šľachta krakovského kraja v období severskej vojny (1700–1710)“.

Kolonizacja niemiecka na Sądecczyźnie (1781–1786) (studium historyczne)

Wstęp

Osadnictwo niemieckie na Sądecczyźnie, obejmujące głównie tzw. kolonizację józefińską, przeprowadzoną w latach 1781–1786 z rozporządzenia cesarza Austrii Józefa II, zostało w ostatnim czasie dość szczegółowo opisane w artykułach Andrzeja Wielochy, *Kolonizacja józefińska w galicyjskich Karpatach* i *Niemcy w Karpatach* oraz Marka Grabskiego, *Osadnictwo niemieckie na Sądecczyźnie w XVIII wieku*, opublikowanych w Almanachu Karpackim „PŁAJ”, tom 19: 1999.

Autorzy wykorzystali w swoich pracach stosowną literaturę, głównie polskojęzyczną, dotyczącą tego tematu, a to m.in.:

- W. Tokarz, *Galicja w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków 1909,
- A. Artymiak, *Z dziejów osadników niemieckich na Sądecczyźnie*, Nowy Sącz 1928;
- H. Lepucki, *Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772–1790 r.*, Lwów 1938; także:
- F. Seefeldt, *Quellenbuch zur Deutschen Ansiedlung in Galizien unter Kaiser Josef*, Plauen 1935.
- L. Schneider, *Das Kolonistionswerk Josefd II, in Galizien, Darstellung und Namenlisten*, Lipsk 1939 i Berlin 1989.

Należy zaznaczyć, że omawiana w niniejszym tekście problematyka ma znacznie bogatszą literaturę niemieckojęzyczną, która obejmuje 2 pozycje bibliograficzne, 16 historycznych, 9 genealogicznych, 6 roczników „ojczyźnianych” oraz 3 inne. Wykaz tej literatury znajduje się na stronie internetowej poświęconej Niemcom galicyjskim: <http://de.wikipedia.org/wiki/Galizien-deutsche> – (Galiziendeutsche – Wikipedia).

Biorąc pod uwagę temat niniejszego opracowania, na szczególną uwagę z w literaturze niemieckojęzycznej zasługuje książka Rolanda Walloschke: *Von der Pfalz zum Dunajetz*, wydana w Bergetreute w 1991 r., w całości odnosząca się do osadnictwa niemieckiego na Sądecczyźnie. Książka zawiera wieloaspektowy opis życia osadników niemieckich, będąc właściwie monografią o charakterze popularnonaukowym, pisaną z myślą o żyjących jeszcze Niemcach galicyjskich, którzy jako dzieci wyjeżdżali w 1944 i 1945 r. z miejsc swojego urodzenia w Małopolsce. W publikacji tej można znaleźć wiele interesujących informacji etnograficznych dotyczących okresu międzywojennego. Znajdują się w niej m.in. schematyczne plany osad niemieckich zlokalizowanych głównie

w rejonie Nowego Sącza, zamieszkałych przez rodziny potomków XVIII-wiecznych kolonistów józefińskich, łącznie z wykazami nazwisk. Ważnym elementem przekazu są również liczne fotografie, m.in. jedyne na tym terenie kościoła ewangelicko-augsburskiego w Stadłach oraz mieszkańców tej miejscowości. Załączona została także mapa lokalizująca rejony, skąd przybywali osadnicy niemieccy oraz trasy ich późniejszych, przesiedleńczych wędrówek.

Ciekawy materiał porównawczy udało się znaleźć również w niemieckim atlasie szkolnym, wydanym w 1942 r. (Sydon-Wagners methodischer Schul-Atlas, Justuj Perthes in Gotha). Znajdująca się w nim tablica poglądowa typów wiejskich domów w środkowej Europie (Dörfliche Haustypen in Mitteleuropa) zawiera m.in. perspektywiczne rysunki zabudowań zagrodowych we Frankonii, w środkowych Niemczech. Ich wygląd zewnętrzny bardzo przypomina zagrody budowane przez kolonistów niemieckich w Galicji. Można więc sądzić, że są to wzory typowej niemieckiej ulicówki (takiej jak np. w Gołkowicach), które zostały przeniesione z tych terenów, co pokrywa się z innymi informacjami o krajach pochodzenia osadników z końca XVIII w.

Rys historyczny

Osiedlanie się na terenie Karpat osadników niemieckich zapoczątkował cesarz austriacki Józef II. Od jego imienia powstało określenie tej kolonizacji, nazwanej „józefińską”. Warto zauważyć, że nie był on pierwszym monarchą, który osiedlał na tych terenach osadników niemieckich, bowiem już od XVII w. tereny Królestwa Węgierskiego były przez nich kolonizowane. Intensyfikacja tego zjawiska miała miejsce w XVIII w., co zbiegło się ze wstąpieniem na tron Marii Teresy. Wówczas inicjatywę w tym zakresie przejęła administracja państwowa. Owa kolonizacja na dużą skalę objęła m.in. Banat. Równocześnie sprowadzano górali z Alp austriackich do położonych na południowych stokach Gorganów wsi Ruska i Niemiecka Mokra, Brustury i Konigsfeld.

W 1774 r. Maria Teresa podpisała patent kolonizacyjny, który dopuszczał tylko kolonizację rzemieślniczą i ograniczał ją do miast. Miał on zapobiec protestom katolików galicyjskich przeciwko sprowadzaniu protestanckich osadników-rolników, a po części wynikał z niechęci do tych ostatnich.

☞ Po pierwszym rozbiórce Polski, w początkowym okresie, w Galicji miał miejsce ożywiony napływ Niemców na te tereny – przede wszystkim do miast. Jednakże prawdziwa działalność kolonizacyjna rozpoczęła się po śmierci cesarzowej Marii Teresy i wstąpieniu na tron jej syna Józefa II, który wzorując się na rozwiązaniach kolonizacyjnych Fryderyka Wielkiego podpisał 17 września 1781 r. patent kolonizacyjny. Celem rozpoczętych działań miało być „przyjście krajowi z pomocą w podniesieniu stanu gospodarki”. Dopuszczał on także kolonizację rolniczą, w odróżnieniu od patentu kolonizacyjnego swojej matki. W ślad za nim podpisano pakiet tolerancyjny obowiązujący w całej monarchii, dopuszczający także osadnictwo protestantów.

☞ Dla osadników przeznaczano królewszczyzny, folwarki starostw niegrodowych, wójtostwa oraz ziemie po zniesionych klasztorach. W pierwszym okresie nastąpił masowy napływ kolonistów, co spowodowało w pewnym momencie zator i zamieszanie. Koloniści musieli najpierw dostać w Wiedniu paszporty kolonizacyjne, później kierowano ich do Białej, skąd byli wysyłani do poszczególnych miejscowości w Galicji. Tam z kolei nie zawsze zastawali przygotowane dla nich parcele i domy. Spowodowało to czasowe wstrzymanie napływu kolonistów i ich podział na grupy i klasy. Uprzywilejowani byli ci, którzy posiadali własny majątek, oni też dostawali większe parcele i domy na koszt państwa. Reszta przyjeżdżała na własne ryzyko. Liczba kolonistów była tak wielka, że kierowano ich na Węgry i Bukowinę, gdzie wcześniej nie planowano zasiedlania.

☞ Dużym problemem była niewystarczająca liczba kwater, co przyczyniło się do wyrzucania z domów Żydów, którzy nie płacili podatków. Jednak później zaczęto płacić chłopom i Żydom za wynajmowanie pomieszczeń dla kolonistów. Kolonizacja nie napawała optymizmem – bałagan organizacyjny, brak domostw, szerzące się choroby, wysokie koszty zadania – spowodowały, że 4 sierpnia 1785 r. cesarz po raz trzeci wstrzymał – formalnie czasowo, jednak w praktyce na zawsze – akcję kolonizacyjną. Późniejsze kolonie niemieckie były efektem już tylko indywidualnej działalności lub też budownictwa prowadzonego przez potomków kolonistów józefińskich. Austria ponosiła ogromne koszty związane z kolonizacją i dlatego wszystkie wydatki były skrupulatnie zapisywane. Później koloniści musieli je zwracać. Spłacanie odbywało się w ratach. Przez jakiś czas (w zależności od urodzajności pola trwało to od 1 do 10 lat) koloniści byli zwolnieni ze świadczeń. Po podpisaniu tzw. kontraktu abolicyjnego pańszczyznę zamieniono na opłatę czynszową. Poza tym koloniści byli zobowiązani do świadczenia robocizny w niewielkim wymiarze oraz dostaw dla wojska. Wszystkie zabudowania wznoszono według ustalonych przepisów, a ich wymiary były zależne od ilości przydzielonej koloniście

ziemi. Domy budowano z cegły, drewna oraz „pruskiego muru”; przykrywano natomiast słomą lub gontami. Wszystkie budynki mieszkalne sytuowano blisko drogi, a stajnia i dom stanowiły całość. Niektóre kolonie wprowadzały nieznaną na terenie Karpat geometryczny kształt wsi lub tzw. szeregówki. Obie te formy mają swój początek w kolonizacji Banatu, gdzie stworzono nowy kształt osad, zwany „szachownicą geometryczną”. W zamierzeniu wzorcowe, zakładane w Galicji osady, nie spełniły jednak oczekiwań Józefa II. Poszczególne kolonie zasiedlane były w oparciu o kryterium religijne. Stąd osadnicy dzielili się na trzy grupy: dwie protestanckie – luteranów i kalwinów (największe liczbowo) oraz katolicką. Poszczególne rodziny osadników nie były zbyt duże i liczyły od czterech do pięciu osób.

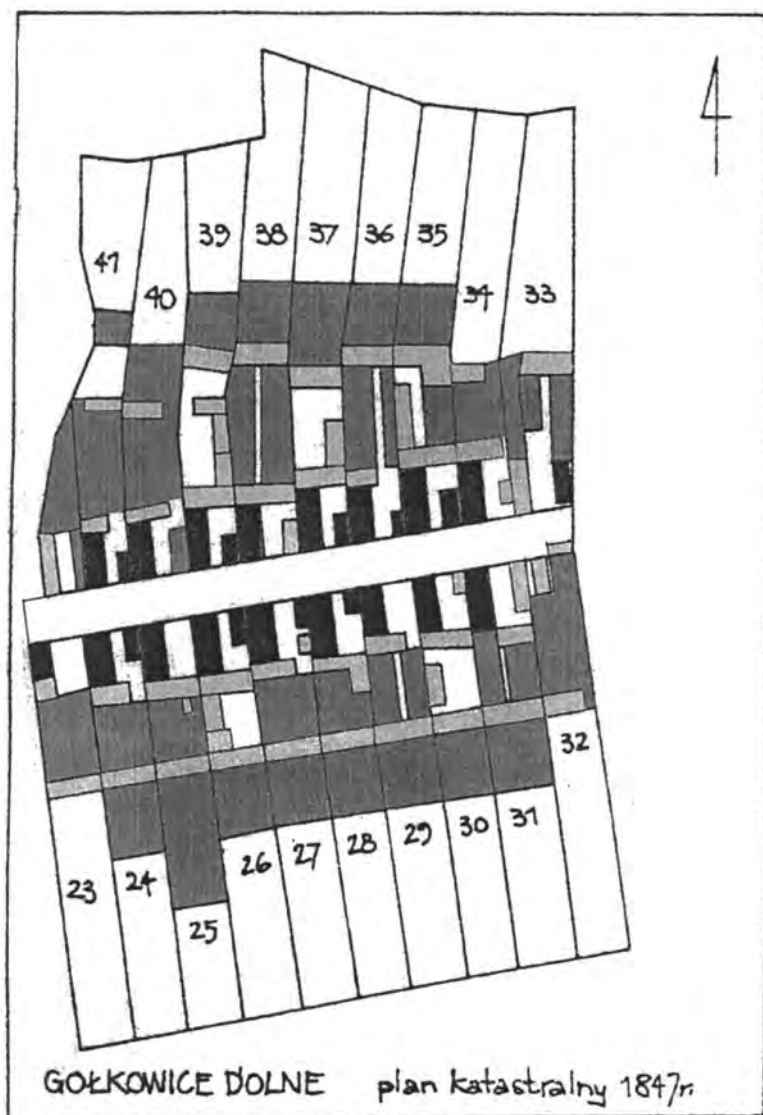
☞ Kolonie w Galicji wschodniej i zachodniej różniły się między sobą dynamiką rozwojową. Kolonie w okolicach Nowego Sącza rozwijały się dość słabo i szybko po wielu z nich nie było nawet śladu. Z kolei w Karpatach Wschodnich do końca XIX w. notują wyraźny przyrost osobowy. Jednak od początku XX w. liczba ludności spadła i tutaj.

☞ (tekst powyższy jest streszczeniem artykułu A. Wielochy: *Kolonizacja józefińska w galicyjskich Karpatach*)

☞ Tak samo jak na innych terenach, również na Sądecczyźnie pod kolonizację przeznaczono ziemie dawnych królewskich oraz po zlikwidowanych klasztorach. Akcja kolonizacyjna odbyła się później niż w innych rejonach Galicji. Przypadła ona na lata 1783–1788.

☞ Powstało wtedy 27 niemieckich kolonii rolniczych w okolicach Nowego i Starego Sącza: Biczycze (Deutsche-Biczycze), Biegonice (Lauferdorf), Chełmiec (Hundsdorf), Dąbrówka (Deutsch-Dąbrówka), Gaboń (Deutsch-Gaboń), Gaj (Hutweide), Gołkowice (Deutsch-Gołkowice), Juraszowa, Kadcza, Łącko (Wiesendorf), Mokra Wieś, Moszczenica Niżna (Morau), Mystków, Naszacowice, Olszanka, Piątkowa, Podegrodzie, Podrzecze (Unterbach), Rytro, Stadła, Stary Sącz (Neudorfel), Strzeszyce (Wachendorf), Szczereź (Ernsdorf), Świerkla (Tannendorf), Świniarsko, Zagórzyn, Żbikowice.

☞ W porównaniu do innych kolonii usytuowanych na ziemiach Małopolski, osady te były niewielkie, nie stanowiły też niezależnej zabudowy. Rozlokowane były w granicach istniejących już wsi. Przyjmuje się, że do 1789 r. na terenie Sądecczyzny osiedliło się ok. 235 rodzin. W większości byli to osadnicy z krajów Rzeszy Niemieckiej. Pod względem religii i obrządku przeważała ludność wyznania ewangelickiego-augsburskiego i reformowanego. W roku 1786 r. zbudowano świątynię w Stadłach, obsługującą protestanckich wiernych z okolicy. Natomiast kolonie z ludnością katolicką obsługiwane były przez istniejące parafie rzymskokatolickie.

- budynki murowane
- budynki drewniane
- sady i ogrody

☞ W 1785 r. próbowano założyć w Dąbrówce żydowską kolonię rolniczą składającą się z 12 rodzin. Wydzielono dla nich grunty wraz z zabudowaniami. Kolonia zwana „Nową Jerozolimą” utrzymała się zaledwie dwa lata i została zlikwidowana z powodu nieumiejętnego prowadzenia gospodarki rolnej.

☞ Kolonie sądeckie zajmowały niewielkie areły powierzchniowe. Średnie przydziały ziemi przypadające na rodzinę wynosiły 20-25 korcy. Zabudowa kolonii sądeckich nie odbiegała od przyjętych wzorów urzędowych. Duże kolonie miały układ szachownic z parami krzyżujących się ulic, w małych nie przestrzegano rygorystycznie istniejących przepisów. Na Sądecczyźnie większość powstałych w latach 1783–1788 osad miała charakter szeregówek. Zachowane do dziś domy osadników niemieckich mają regularny kształt 10 sążni długości i 4 sążni szerokości. Różny był materiał i technika wykonania. Domy mieszkalne w Gołkowicach wznoszono głównie z kamienia i cegły, w Stadłach – w konstrukcji tzw. „pruskiego muru” i drewnianej, zrębowej. Elewacje budynków były z reguły tynkowane. Dachy dwuspadowe kryte były słomą lub gontem. Obowiązkowo posiadały kominy. Na wnę-

trze składała się sień z wydzieloną kuchnią wraz z piecem kuchennym i chlebowym, połączonym z ogrzewaczem w izbie. Od strony ulicy usytuowana była izba i komora, zaś po przeciwnej stronie sieni mniejsza komórka lub stajnia.

☞ Zabudowa kolonii w Gołkowicach i Stadłach stanowi do dziś jedyną materialną pozostałość osadnictwa niemieckiego z XVIII w. we wsi sądeckiej. Osadnictwo to nie spełniło oczekiwań gospodarczych i politycznych.

(tekst powyższy jest streszczeniem artykułu M. Grabskiego: *Osadnictwo niemieckie na Sądecczyźnie w XVIII wieku*).

Wyniki kwerend przeprowadzonych przez Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu

☞ W listopadzie 2006 r. w archiwach w Lewoczy i Spiskiej Sobocie na Słowacji oraz w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie zostały przeprowadzone badania dotyczące kolonizacji józefińskiej na terenie Sądecczyzny.

☞ Podczas kwerendy w archiwum lwowskim natrafiono na dokumenty Ewangelickiego Urzędu Protestantckiego we Lwowie dotyczące działalności gmin ewangelickich w Stadłach i w Nowym Sączu, pochodzące z XVIII i XIX w. (zesp. 427, sprawa 9, 30, 55, 71). Ponadto przeglądnięto akta na temat budownictwa protestanckich kościołów i budynków dla Galicji (w tym dla wsi Stadła), pisma pastorów skierowane do wiernych, listy mieszkańców Nowego Sącza dotyczące kolonistów, a także pisma jezuitów sądeckich, będące wyrazem ich negatywnego stosunku do protestantów (zesp. 427, sprawa 77, 167, 189, 200). W dokumentach Związku Niemców Chrześcijan w Galicji zajmującego się wspieraniem rozwoju duchowego i naukowego Niemców galicyjskich natrafiono na opisy kolonii niemieckich w Galicji należących do Związku, tj. Nowego Sącza i Stadel (zesp. 863, sprawa 55, 56). Cennym źródłem informacji na temat statusu majątkowego osadników okazały się metryki: józefińska i franciszkańska, w których znajdują się przede wszystkim metryki przychodu gruntowego, rejestry ewidencyjne oraz tabele rozmiarowe własności gruntowych z lat 1787 i 1820 miejscowości z terenów Sądecczyzny zamieszkałych przez kolonistów niemieckich: Gołkowic (J 55, F 79), Gabonia (J 33, F 279), Kadczy (J 32, F 282), Biczyc (J 12, F 5), Biegonic (J 26, F 277), Chełmca (J 53, F 309), Starego Sącza (J 25, F 275), Juraszowej (J 48, F 301), Stadel (J 11, F 298) i Szczereża (J 36, F 77). Ponieważ materiały znalezione podczas kwerendy archiwalnej pisane są głównie w języku niemieckim lub po łacinie, dlatego ocena ich zawartości wymaga jeszcze czasu.

☞ Bardzo cenne źródło informacji o architekturze zagród w osadach niemieckich na Sądecczyźnie znajduje się w archiwum dawnego Biura Badań i Dokumentacji Zabytków w Nowym

Sączu, obecnie Delegatury Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Prace nad udokumentowaniem zasobów zabytkowych rozpoczęły się w wyspecjalizowanych organach administracji państwowej jeszcze w latach pięćdziesiątych XX w., tj. w okresie funkcjonowania dużego województwa krakowskiego i były kontynuowane w województwie nowosądeckim, powstałym w 1975 r. Z inicjatywy dr Hanny Pieńkowskiej, ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, dr Marian Kornecki, historyk sztuki i dokumentalista, sfotografował oraz opisał w 1953 r. opuszczony zbór ewangelicki w Stadłach, zaś w 1959 r. architekt Stanisław Kasprzysiak sporządził 23 tzw. „zielone” karty ewidencyjne obiektów zabytkowych z terenu wsi Gołkowice i Stadła. Wśród nich znalazła się karta ww. zboru, będącego wówczas w trakcie translokacji ze Stadła do Świniarska i adaptacji na kościół rzymskokatolicki. Zamieszczone fotografie pokazują m.in. wygląd nieoszalowanej jeszcze i nieobudowanej sobotami świątyni w Świniarsku, zniekształconej inną wieżą i sygnaturką w stosunku do formy oryginalnej.

☞ Cztery karty ewidencyjne z 1959 r., dotyczące zachowanych wtedy jeszcze względnie dobrze zagród poniemieckich w Stadłach, obejmują wg ówczesnej numeracji konskrypcyjnej domy: nr 34 (właściciel Stanisław Nalepa) i nr 35 (właściciel Jan Kowal), z dopiskiem w 1965 r. o nowym właścicielu – Józefie Pawliku. Dwie następne karty „zielone” we wsi Stadła sporządził w 1965 r. J. Smólski z zespołem – są to domy nr 33 (właściciel Maria Konstanty, w opisie stanu wskazówka, że dom zaniedbany) oraz nr 36 (właściciel Władysław Gąsiorowski, w opisie stanu wskazówka, że stan dość dobry oraz dopisek z 1973 r., że spichlerz rozebrany).

☞ Natomiast we wsi Gołkowice, w 1959 r. wspomniany Stanisław Kasprzysiak sporządził 18 kart ewidencyjnych „zielonych”, obejmując nimi następujące domy, prawie wszystkie określone jako znajdujące się wtedy w stanie technicznym dobrym: w przyulicznej pierzei południowej – nr 23 (właściciel Bronisław Busch, brak spichlerza), nr 24 (właściciel Józef Pawlik, brak spichlerza), nr 25 (właściciel Tadeusz Piętka, brak spichlerza), nr 26 (właściciel Wojciech Gargul), nr 27 (właściciel Jan Korona), nr 28 (właściciel Stanisław Gancarczyk), nr 29 (właściciel Jan Biel i Józef Korona), nr 30 (właściciel Jan Zubek, stan budynku zły, brak spichlerza), nr 31 (właściciel Jan Adamczyk), oraz domy w przyulicznej pierzei północnej – nr 33 (właściciel Bronisław Waligóra), nr 34 (właściciel Franciszek Fryźlewicz), nr 35 (właściciel Wincenty Myjak), nr 36 (właściciel Wojciech Ciągło), nr 37 (właściciel Zbigniew Piętka (stan budynku bardzo zły, brak spichlerza), nr 38 (właściciel Państwowy Fundusz Ziemi – Spółdzielnia Produkcyjna w Gołkowicach, w budynku mieściła się poczta), nr 39 (właściciel

Jan Mimczak), nr 40 (właściciel Jan Gałęzowski), nr 41 (właściciel Władysław Jagiełło i Karolina Niemiec?).

☞ Zaewidencjonowane w 1959 r. domy miały więc już wtedy prawie wszystkich właścicieli o polskich nazwiskach, ich stan techniczny określono zaś jeszcze jako dobry. Dzięki schematycznym ale zwymiarowanym rysunkom rzutów poziomych, można zorientować się w sposobie zabudowy każdej działki. Typowy układ zabudowy siedlisk, podobny jak w innych wsiach kolonistów józefińskich, składał się przede wszystkim z obszernego budynku mieszkalno-gospodarczego, założonego na wydłużonym prostokącie, o wymiarach od 8,60 do 9,10 m szerokości i od 15,00 do 25,20 m długości. Wszystkie domy przylegały szczytem do drogi i oddzielone były podwórkami od podobnie usytuowanych spichlerzy o wymiarach od 5,80 do 6,40 m szerokości i od 7,60 do 8,40 m długości. Budynki te łączył wysoki mur ogrodzeniowy o długości od 6,20 do 6,50 m, w którym występowała szeroka, najczęściej łukowo przesklepiona brama wjazdowa oraz mniejsza furtka wejściowa. Każdy spichlerz jednej zagrody poprzez tzw. miedzuch sąsiedował bezpośrednio z następnym domem mieszkalnym. Taki układ siedliska i jego usytuowanie w stosunku do drogi, powtórzony wielokrotnie, tworzył charakterystyczną zabudowę ulicową, wg niektórych badaczy nazywaną frankońską. Budynki mieszkalne, zawierające również na przedłużeniu stajnię i wozownię, o widocznej murowanej konstrukcji, kryte były dachówką (zapewne dopiero od pożaru na początku XX w.); również wewnątrz posiadały zbliżony do siebie układ funkcjonalny, w części mieszkalnej jedno lub półtoratraktowy, z oknami jednej lub dwóch izb wychodzącymi na ulicę. Główne drzwi wejściowe, znajdujące się od strony podwórza, prowadziły do sieni, z której wchodziło się na wprost do kuchni, na prawo – do dużej izby, zaś na lewo – albo do mniejszej izby, albo bezpośrednio do stajni, do której można było wejść również przez drzwi od strony podwórza. Okno doświetlające kuchnię znajdowało się w ścianie zachodniej, przylegającej do sąsiedniej działki. Spichlerze, usytuowane po przeciwnej stronie podwórza, równoległe do domu mieszkalnego, były z reguły jednopomieszczeniowe, pod nimi znajdowały się sklepienie, kamienne piwnice. Druga, mniejsza sklepienie piwniczka, była na ogół pod sienią i kuchnią. Na przedłużeniu budynku mieszkalno-inwentarskiego, za stajnię, występowała szopa, nie wszędzie już w 1959 r. zachowana, pełniąca funkcję składu wozów i narzędzi rolniczych. Była ona połączona na ogół krytym przejazdem – jako poprzeczną przewiązką – z drugim budynkiem inwentarskim, czego jednak szkicowe rysunki Kasprzysiaka już nie dokumentowały, podobnie jak nie uwzględniały one drewnianych stodół znajdujących się pierwotnie jeszcze dalej. Natomiast już wówczas w niektórych zagrodach brakowało spichlerzy.

☞ Znacznie bardziej rozbudowany pod względem treściowym i ikonograficznym jest znajdujący się w tym samym archiwum zbiór kart ewidencyjnych tzw. „białych”, sporządzonych na zlecenie ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Nowym Sączu, Weronikę Homę, przez wspomnianego już wyżej dr. M. Korneckiego, wraz z zespołem. Na bazie lepszego układu kompozycyjnego te same karty w latach 1977–1978 opisał on i sfotografował siedemnaście zagród, a w nich 15 domów mieszkalnych (o dwóch domach w bardzo złym stanie są tylko wzmianki w opisie zagród), datowanych na koniec XVIII w. Odrębne karty ewidencyjne obejmują 9 spichlerzy datowanych podobnie lub – jeśli pozwalało na to zachowane datowanie na tragarzu – z reguły na połowę XIX w. Oznacza to, że 9 spichlerzy w tym czasie już zostało rozebranych. Ponadto ewidencją objęto 8 innych, drewnianych budynków gospodarczo-inwentarskich wolno stojących (głównie były to chlewy), różnie datowanych (od końca XIX w. do 1945 r.) oraz 12 drewnianych stodół (z niektórych zachowały się tylko ich połowy), z czego 7 datowanych na 2. połowę XIX w., 3 na początek XX w. i 2 na okres przed lub po II wojnie światowej.

☞ Nowy układ wprowadzonego wówczas druku karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego umożliwił wprowadzenie informacji o historii obiektów, opisanie ich sytuacji, materiału i konstrukcji, bryły, elewacji, dachu, wyposażenia wnętrza, instalacji oraz bardziej szczegółowe przedstawienia rysunkowe rzutu poziomego z wymiarami, a przede wszystkim zamieszczenie większej ilości fotografii, niestety jeszcze czarno-białych. Zachowane zagrody zostały (na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Nowym Sączu z dnia 3 września 1984 r.) wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków ówczesnego województwa nowosądeckiego pod sygnaturą Ks. A-154, łącznie z całością historycznego założenia ruralistycznego wsi. Miało to ułatwić prawną ochronę obiektów przed dokonywaniem rozbiórek i zapobiec wznoszeniu na tym miejscu zupełnie nowych obiektów o architekturze całkowicie niezgodnej z otoczeniem, co działo się coraz częściej i to w majestacie prawa budowlanego za zgodą lub częściej bez wiedzy Państwowej Służby Ochrony Zabytków.

☞ Przykładem zachowań właścicieli jest historia zagrody nr 28 w Gołkowicach. Ze względu na zły stan techniczny istniejącego domu i spichlerza, wchodzących w skład historycznej pierzei przyulicznej południowej, urząd konserwatorski wyraził na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zgodę na ich rozebranie, pod warunkiem sporządzenia szczegółowej inwentaryzacji architektonicznej, a następnie, na tej podstawie – wiernego odbudowania w dawnej formie, przy dopuszczeniu nowocześniejszego rozwiązania funkcjonalno-konstrukcyjnego we wnętrzu. Dokumentacja inwentaryzacyjna powstała i wzbogaciła zasoby

archiwum, natomiast po rozebraniu spichlerza i chałupy na ich miejscu nic nowego nie zbudowano. Pusta szczerba razi do dzisiaj, stanowiąc jedynie nieco lepsze rozwiązanie od obiektu architektonicznie niedostosowanego do zabytkowego otoczenia, gdyby takowy powstał.

☞ Wspomniana inwentaryzacja, sporządzona przez Wojciecha Butschera i Krzysztofa Grzebyka w 1995 r., obejmuje rysunki pomiarowe w skali 1:50 – rzut piwnic oraz przyziemia, przekroje poprzeczne i podłużne oraz elewacje, a także opis techniczny.

☞ W tym samym 1978 r. na zlecenie WKZ w Nowym Sączu zespół Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie pod kierunkiem doc. dr. Tadeusza Rutkowskiego oraz mgr inż. arch. Ewy Arvay-Podhalańskiej sporządził specjalistyczne *Studium rewaloryzacyjno-rozwojowe wsi Gołkowice*, jako wkład służby konserwatorskiej do przygotowania nowego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Oprócz treści ogólnych zawiera ono szczegółową analizę urbanistyczno-architektoniczną ówczesnego stanu zabytkowej struktury przestrzennej Gołkowic, wytyczne ewentualnych adaptacji poszczególnych budynków do współczesnych funkcji użytkowych z jednoczesną rewaloryzacją formy architektonicznej, a także – bardzo ciekawe pod względem dokumentacyjnym – 2 zdjęcia lotnicze.

☞ Przygotowania do budowy sektora kolonistów józefińskich w Sądeckim Parku Etnograficznym, zapoczątkowane w 2001 r., a następnie do konferencji skansenowskiej w 2005 r., przyczyniły się do powstania nowej dokumentacji fotograficznej ilustrującej obecny stan zabytkowej struktury przestrzennej poniemieckiej zabudowy kolonijnej w Gołkowicach Dolnych. Analiza tej struktury przeprowadzona na mapach i w terenie dowodzi, że na 20 dawnych wielobudynkowych siedlisk tylko w 6 zachowały się stare, oryginalne budynki mieszkalne oraz 4 spichlerze, na których zewnętrzne ślady przebudowy i remontów są minimalne. W 10 zagrodach znikły zupełnie stojące tam dawniej spichlerze, w dwóch przypadkach na miejscu starego spichlerza postawiono obiekt nowy, w jednym przypadku na miejscu starej chałupy powstał zupełnie nowy budynek mieszkalny. W jednym też, wspomnianym już przypadku, na miejscu rozebranej zagrody nic nie zbudowano. Natomiast w głębi starych działek siedliskowych, na miejscu dawnych stojących tam stodół i innych zabudowań gospodarczych, powstało aż 20 nowych budynków – domów jednorodzinnych oraz obiektów pełniących różne funkcje gospodarcze. W zachodnim krańcu północnej pierzei przyulicznej pozostaje natomiast nadal eklektyczny budynek dawnej, parafialnej szkoły ewangelickiej z końca XIX w., obecnie użytkowany jako przedszkole.

☞ Natomiast w Stadłach z czterech zagród poniemieckich, zaewidencjonowanych w 1959 r., do

dzisiaj zachowały się dwie. Do pozostałości zabudowy historycznej w tej wsi należy zaliczyć nie uwzględniony wcześniej obiekt dawnej plebanii pastora, wzniesionej prawdopodobnie na początku XX w., dziś, w związku z przeniesieniem ewangelickiej gminy wyznaniowej do Nowego Sącza, przekształconej na prywatny dom jednorodzinny. ☛ Z innych osad kolonistów na wzmiankę zasługują jedynie dwa niewielkie zespoły przebudowanych domów w miejscowości Strzeszyce i Żbikowice, nadal w czytelnym układzie ulicowym.

☛ Analiza przebadanych dokumentacji pozwoliła na sformułowanie założeń architektoniczno-krajobrazowych do rekonstrukcji fragmentu charakterystycznej zabudowy ulicowej kolonistów józefińskich w SPE. Założenia te, jako rodzaj wstępnej koncepcji programowo-przestrzennej zostały opisane w artykule autora niniejszego studium, opublikowanym w „Zeszytach sądecko-spiskich” w 2006 r. jako rozwinięcie referatu wygłoszonego na międzynarodowej konferencji skansenowskiej, która odbyła się w Nowym Sączu i Rytrze we wrześniu 2005 r.

Omówienie materiałów informacyjnych wyszukanych w zasobach internetowych

☛ Spośród przejrzanych portali i witryn na wzmiankę zasługują strony Muzeum kultury Karpatskich Nemcov w Bratysławie. (<http://www.muzeum.sk/>). Informacje w języku słowackim dotyczą jednak wyłącznie Niemców mieszkających na obszarze dzisiejszej Słowacji, (stanowiącej dawniej tzw. Górne Węgry), z których interesujące mogą być dane dotyczące sąsiadującego z Sądecką Spiszem. Osadnictwo niemieckie na Spiszu sięga XIII w., ma więc znacznie dłuższą historię i tylko pośrednio wiąże się z kolonizacją józefińską. Można zaryzykować stwierdzenie, że architektura i urbanistyka tych osad nie miała wpływu na rozwiązania przestrzenne stosowane przez XVIII-wiecznych kolonistów rolnych przybywających do Galicji z krajów środkowoniemieckich.

☛ Dużo informacji o Niemcach galicyjskich znajduje się w archiwum niemieckiego Instytutu Naddunajskoszwabskiej Historii i Wiadomości Krajowych (Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde) w Tybindze (<http://www.idglbw.de>). Dowodzi to licznych związków tego kraju i jego mieszkańców z Galicją i osadnikami niemieckimi na jej terenie. Strona instytutu pisana jest w języku niemieckim, dokładniejsze zapoznanie się z jej zasobami informacyjnymi wymagałoby udziału tłumacza.

☛ Ciekawe informacje o jednej z pierwszych wiosek niemieckich osadników w Galicji, Reichheim – dziś Sarnów – zawiera artykuł w roczniku „Zeitweiser” z 2000 r., zamieszczając wybór z wiejskich kronik z pierwszych lat zasiedlania 1782–1784 ([\[heim-kronikPL.html\]\(http://www.josef-rothaug.de/pl/Reichsheim-kronikPL.html\)\). Dane dotyczą wprawdzie innego rejonu Galicji \(dziś w powiecie Mielec\), ale wiele z nich można odnieść także do kolonistów zasiedlających cyrkuł sądecki. W Sarnowie znajduje się do dzisiaj drewniana świątynia zbudowana dla osadników wyznania ewangelickiego, pierwotnie zbór, dziś kościół rzymskokatolicki.](http://www.josef-rothaug.de/pl/Reichs-</p></div><div data-bbox=)

Omówienie materiałów zebranych w trakcie wywiadów terenowych i korespondencyjnych

☛ Cennym źródłem praktycznych informacji o budynku kościoła ewangelickiego w Stadłach oraz o urządzeniu wnętrz mieszkalnych w domach niemieckich w okresie poprzedzającym ich reemigrację do Niemiec pod koniec II wojny światowej okazała się prof. Gertruda Thiele, z domu Froehlich, córka ostatniego przedwojennego wójta Stadel, która wyjechała wraz z rodziną w 1944 r. z Polski w wieku kilkunastu lat. Pomimo wielu lat spędzonych w Niemczech, w Bannewitz koło Drezna, zachowała w pamięci bardzo dużo szczegółów z dzieciństwa przeżytego w okolicach Nowego Sącza. Poniżej nieco poprawione stylistycznie fragmenty jej opisów wyposażenia domów potomków kolonistów niemieckich z okresu międzywojennego:

18 listopada 2006. Podaję otrzymane informacje, pochodzące z domów ze Stadel, z Gołkowic, z Podrzecza i z Juraszowej. Trzeba powiedzieć, że większa część domów miała 3 izby: dwie w kierunku ulicy a jedna (mniejsza) była pomiędzy kuchnią i stajnią, tak było też w domach gołkowickich. Wszystkie meble w mieszkaniach były drewniane, pierwotnie nie omalowane, tylko bejcowane (gebeizt). Później – na przykład po wielkim pożarze 1926 w Podrzeczu – zaczęto też na białą malować rzeczy, przede wszystkim w kuchni.

Wyposażenie domu z dwiema izbami.

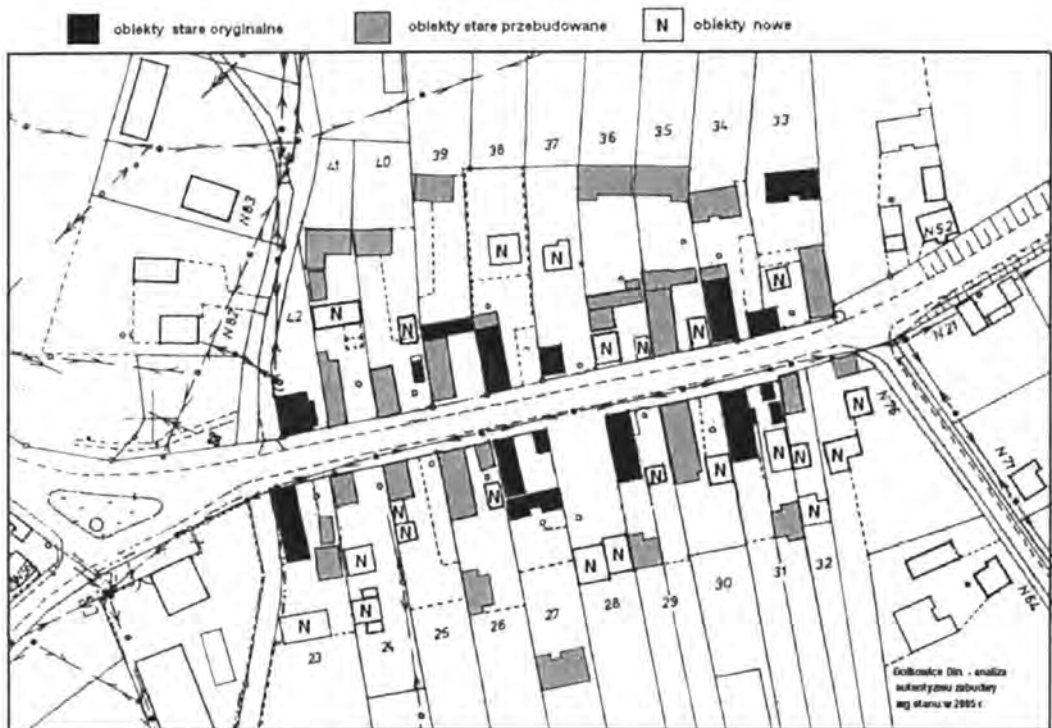
1. Wielka izba. Wejście z sieni na prawo. Dwa warianty ustawienia łóżek: zestaw małżeński w kącie podwórko – ulica (Schmidt, Stadta); albo dwa osobno stojące łóżka na lewo i na prawo, w kątach ściany przyulicznej. Przy jednym łóżku stała kołyska. W kącie pokoju bliżej kuchni stał murowany piec, biały, opalany w miarę potrzeb poprzez połączenie kanałowe z piecem kuchennym (odcięcie za pomocą szybra). Szafa ubraniowa, z podwójnymi drzwiami stała obok drzwi do małej izby. Na przeciwległej ścianie mieściła się komoda, nieraz też kredens z przeszkloną górną częścią. Na środku pokoju stał duży stół, przy nim jedna albo dwie ławki z podporami (zapleckami), z tyłu dwa krzesła. Pośrodku dużej izby zwisała z sufitu lampa naftowa z białym abażurem ze szkła. Kilka osób potwierdziło że nasze meble były takie same, jakie mieli też Polacy, bo przecież zamawiali i kupowali je u stolarzy wiejskich, polskich albo niemieckich.

2. Mała izba. Dwa łóżka stały pod oknem wychodzącym na ulicę. Przy ścianie bez okna stała ławka do spania albo łóżko dla dziecka. W kącie przy kuchni

Gołkowice Dolne – budynki
ujęte w „białych” kartach
ewidencyjnych, 1978 r.

Gołkowice Dolne zabudowa
wg stanu w 2005 r.

znajdował się murowany, biały piec oraz szafa. Trzony tych pieców pokojowych były wyposażone w tzw. Wärmeröhre (wnęki z miejscem do podgrzewania potraw, ale nie do pieczenia). Lampy naftowe tutaj były mniejsze, miały zwykle przezroczyste szkło i wieszak pozwalający wieszać na ścianie (sąsiedzi Polacy mieli takie same, jeszcze dzisiaj można takie kupić). W tym pokoiku znajdowały się też krzesła i taboret (Hocker – też miejsce siedzące, ale bez podpory).

3. **Kuchnia.** Po prawej stronie przy wejściu do kuchni był piec piekarski z płaszczyną, na której można było jakieś rzeczy postawić i nawet się położyć, gdy

chleb był upieczony (nie wiem, czy to miejsce można nazwać wyrko?). Zaraz obok pieca piekarskiego był piec (Herd) do gotowania. W latach trzydziestych w niektórych domach nad paleniskiem pieczie miały jeszcze „odchud” (Abzug, adekwatne polskie słowo to prawdopodobnie kapa). Przez ten Abzug dym był odciągany do komina, a po bicu świń wędzono tam kiełbasę i szynkę. W nowszych domach już nie było takiego urządzenia, w murze był normalny komin i na ścianie nad paleniskiem wieszano małe garnki, łyżki do czerpania (chochle?) i tym podobne rzeczy. Na przeciwległej ścianie w stosunku do obydwu pie-

ców były szafy kuchenne: jedna wysoka na szklanki, talerze, filiżanki itd. (górną część kredensu?). Druga, niska szafka (dolną część kredensu?) była przeznaczona na garnki, duże miski itd. Po lewej stronie od wejścia do kuchni z reguły stała umywalnia (ławeczka z dużą misą), obok umywalni ławka na wiadra z wodą, a nad umywalnią wisały ręczniki (nieraz też znajdowała się tam mała szafeczka na grzebienie, brzytwy, przybory, itp. Przy ścianie od strony była też ławka do spania (Schlafbank) dla służącej. W kącie pomiędzy stajnią i oknem znajdowały się żarna (ale piszą koledzy, że u niektórych żarna były w sieni). Ponadto w kuchni blisko okna stał duży stół, z ławkami przy każdej, dłuższej stronie, z dwoma krzesłami, oprócz tego były także taborety. Większą część życia spędzano w kuchni. Często można było bezpośrednio przejść z kuchni do stajni przez dodatkowy otwór drzwiowy. Dodać należy, że podłogi były zwykle drewniane, niemalowane. W dużej izbie, a niekiedy również w małej, z reguły na podłodze ułożone były wielobarwne chodniki.

Na ogół w mieszkaniach było przynajmniej 5 drewnianych łóżek, 4 drewniane ławki, 1 szafa, 2 albo 4 krzesła, 1 komoda, 1 skrzynia. W wielu domach była też ławka do spania, czyli „eine Schlafbank” z siennikiem wypełnionym słomą w środku.

4. **Stajnia.** Do stajni wchodziło się z podwórka, ale też z kuchni albo z sieni. W stajni trzymano konie i krowy, gęsi i kury. U niektórych kolonistów stała też koza albo owce. Kury siedziały na żerdziach pod sufitem. Świnie nie były trzymane w stajni. Trzymano je w chlewach obok szopy, niedaleko gnojowiska. W tym kierunku znajdował się też drewniany wychodek. W stajni oprócz tego było pod sufitem wyrko dla parobka. Do spania wszędzie – w łózkach, w ławkach do spania i na wyrku – znajdowały się sienniki ze słomą. Na poddasze można było się dostać po schodach albo po drabinie z sieni, dodatkowo, ale już tylko po drabinie z szopy (Schuppen) za stajnią. Na poddaszu trzymano siano, ale nieraz też czasowo kładziono tam rozmaite niepotrzebne rzeczy. W szopie układano do suszenia drzewo opałowe, a oprócz tego różne wozy. Sprzęt gospodarczy często chowano w stodole na boisku.

5. **Spichlerz.** Tam znajdowały się różne skrzynie, kosze i naczynia, m.in. do magazynowania ziarna. Ziarno siewne zużywano na wiosnę, pozostałe ziarno wykorzystywano na bieżąco. Tam też trzymano rozmaite maki, groszek, kukurydzę, fasolę, bób, nasiona do ogródka i inne. Ale też produkty kupowane, takie jak: sól, cukier, ocet. Z powały zwisała na hakach słonina, kiełbasa, szynka i produkowane we własnym zakresie serki. Reszta produktów spożywczych trzymana była w piwnicy: ziemniaki, buraczki, kapusta zielona i czerwona, kapusta kiszona, mleko, masło, śmietana itd.

Na podwórku, niedaleko wrót, znajdowała się studnia. Mój dziadek i moja babka mieli jeszcze studnię z drągiem do wyciągania wody (Ziehbrunnen albo Pusztabrinnen – studnia z żurawiem?). U rodziców i u wujka już była studnia z windą (kołowrotem?) U niektórych gospodarzy znajdowały się też kieraty,

przy pomocy których poruszano np. większe urządzenia do mielenia ziarna dla siebie i dla sąsiadów. Przed domami znajdowały się ławeczki, gdzie wieczorami odpoczywały staruszki i staruszkowie albo bawiły się dzieci. Zwykle w każdym domu w oknie stały kwiaty. W ciągu całego roku mirt, a w lecie przede wszystkim pelargonie.

◀ Niemniej cennym źródłem informacji okazał się kontakt z mieszkańcem wsi Stadła, p. Stanisławem Banachem, nauczycielem i społecznikiem, zaangażowanym m.in. w sprawy ochrony relikwii ponemieckich na tym terenie, a zarazem aktywnym uczestnikiem kontaktów z prof. Thiele. Dzięki jego pośrednictwu udało się dotrzeć do kilkunastu rodzin potomków kolonistów niemieckich lub rodzin polskich zamieszkujących w ponemieckich zagrodach, co zaowocowało zarówno informacjami, jak też zakupami oryginalnych przedmiotów, niegdyś służących pierwotnym właścicielom.

◀ Jak się okazało, polonizacja niektórych osad wiązała się także ze zmianami własnościowymi. Pojedyncze rodziny zbywały niekiedy swoje gospodarstwa, które przechodziły w ręce polskie. Tak było na pocz. XX w. w wyniku akcji władz pruskich, które poszukiwały na terenach zaboru austriackiego dwujęzycznych osadników do zasiedlania terenów w intensywnie germanizowanej Wielkopolsce. Np. zagroda nr 27 w Gołkowicach Dolnych (nb. zrekonstruowana w SPE, ale nie w celach ekspozycji wnętrz) została notarialnie zakupiona w 1902 r. przez przodków dzisiejszych właścicieli o nazwisku Korona od poprzednich właścicieli, Niemców, o nazwisku Deger. Został się oryginalny dokument z tego okresu. Na strychu budynku odnaleziono liczne elementy dawnego urządzenia poszczególnych wnętrz, o których – na podstawie oględzin oraz wywiadu z p. Kazimierzem Koroną (ur. 1947) z wysokim prawdopodobieństwem można twierdzić, że pochodzą z mieszkania rodziny niemieckiej. Są to m.in. dwa drewniane, małżeńskie łóżka o oryginalnym, niespotykanym zdobnictwie zapleczków, stół kuchenny wsparty na czterech nogach połączonych dołem dla wzmocnienia konstrukcji, dwie duże ławki i jedna mała, wszystkie na deskowych wsparciach z ozdobnym profilem bocznym, jesionowy stół pokojowy wsparty na czterech ozdobnych, toczonych nogach (tj. o przekroju okrągłym). Do muzealnych zakupów rekomendowano ponadto nieduży, drewniany krzyż z ozdobnie toczonymi ramionami, niestety bez figury, czarno-biały oleodruk z wizerunkiem ukrzyżowanego Jezusa i podpisem po niemiecku „Christus am Kreuz”, obraz ścienny – oleodruk z wizerunkiem Matki Boskiej Szkaplerznej oraz podobny oleodruk Matki Boskiej z Lourdes z Bernadettą. Wypada zauważyć, że jest to jedyny w zespole gołkowickim dom ze śladami po wnęce kapliczkowej pod zwornikiem szczytu od strony ulicy. Być może wnęka ta została zrobiona po wy-

prowadzeniu się mieszkającej w nim poprzednio rodziny niemieckiej, ale nie można wykluczyć jej istnienia wcześniej.

☛ Cenne informacje udało się zebrać pracownikom muzeum podczas wywiadów terenowych przeprowadzanych na terenie Sądecczyzny. Jedną z informaterek, doc. dr med. Stefania Kardaszewicz (ur. w 1922 r. w Gołkowicach) zachowała w pamięci bardzo dużo szczegółów dotyczących urzędzenia zagród osadników niemieckich. Podany poniżej opis, to wyposażenie zagrody niemieckiego sołtysa, Gerharda, gdzie respondentka bywała w dzieciństwie częstym gościem. Opis wyposażenia pochodzi z okresu między 1930 a 1940 r. W 1942 r. Stefania Kardaszewicz razem z rodziną została wysiedlona do Żbikowic, po wojnie do Gołkowic wrócili jej rodzice, ona natomiast wyjechała do Krakowa, gdzie podjęła dalszą edukację. Powróciła do rodzinnego domu w Gołkowicach po z górą 40 latach.

Urządzenie poszczególnych pomieszczeń w budynkach przedstawiało się następująco.

Kuchnia. Była głównym pomieszczeniem mieszkalno-gospodarczym, w którym wykonywano większość prac domowych. Wchodziło się do niej z sieni. Oświetlona była jednym oknem znajdującym się w ścianie po drugiej stronie drzwi. Ściany były bielone wapnem, podłoga była z desek, tak samo sufit, który dodatkowo miał tragarze. Na prawo od drzwi wejściowych znajdował się duży ceglasty piec z paleniskiem pod blachą („bradrurq”) do pieczenia i piecem chlebowym z czeluścią od strony drzwi. Dym z paleniska i pieca chlebowego odprowadzany był kominem. Po drugiej stronie pieca w rogu ściany stała prosta, drewniana umywalka z białą emaliowaną miednicą. Z boku umywalki na ścianie wisiał wieszak na ręczniki. Dalej mała, niska drewniana ławka, na której stały dwa blaszane wiadra z wodą. Nad nią powieszono były w prostych ramach obrazy, widokówki z krajobrazem. Pod oknem była długa, drewniana ława do siedzenia na nogach wyciętych z deski, przy niej prosty biały kuchenny stół, z drugiej strony dwa niskie drewniane taborety. W oknach do połowy szyby zawieszono były płócienne firanki i krótkie zasłonki sięgające do parapetu, którymi na noc zasłaniano okno. Na parapecie przez cały rok kwitły na czerwono w glinianych doniczkach krakowiaki (pelargonie), rosły też paprocie, mirt, asparagus, prymulki, lilie białe i czerwone (hipeastrum). Przy tej ścianie stał też biały, prosty kredens z przeszkloną nastawką, w środku białe fajansowe talerze, kubki, emaliowane miseczki na supę. Na kredensie pojemniki na przyprawy, metalowe puszki po różnych produktach spożywczych. Za kredensem na taborecie stała balia z drewnianą tarą do prania. Izbę oświetlała duża lampa naftowa stawiana na stole, bądź na górnym gzymsie pieca.

Sień. Miała kamienną posadzkę, pod schodami stała beczka i koszyk, w którym noszono ziemniaki, przy wejściu do izby pod ścianą była niska, krótka ławka na niej stały blaszane konewki na wodę.

Stajnia. Do stajni wchodziło się z sieni lub prosto z podwórka, osobno wydzielone było pomieszczenie dla koni i osobno dla krów – ta część nazywała się oborą. Po prawej stronie drzwi pod sufitem było podwieszono wyrko dla pastucha. Obok znajdowała się prosta półka zrobiona z desek na podręczne rzeczy, narzędzia. W tej części, gdzie były krowy po drugiej stronie żłobu, znajdowała się żerdka z desek z drabinką dla kur. Do niej przymocowane były wiklinowe koszyki wyścielone słomą, w których kury znosiły jaja. Niemcy hodowali również świnię, które trzymali w chlewach, stały one niedaleko gnojowiska, obok był kojec na gęsi.

Spichlerz. Stał po drugiej stronie domu, do którego wchodziło się po kamiennych schodach. Z boku było wejście do piwnicy. Na prawo od drzwi stało długie, dębane koryto, w którym jak zabito świnię moczyła się słonina w soli. W kącie stały kamienne żarna. Za nimi szafa z półkami na różne produkty spożywcze: sery, masło, kiełbasę, szynkę, wędzoną słoninę, sadło. Przy ścianie równoległej do drzwi na całej jej długości stał sąsiek z przegrodami na zboże (żyto, pszenicę) czasami trzymano tam jabłka. Na podłodze obok sąsiek stały różne naczynia, koszyki, w których trzymano bób, fasolę, groch, nasiona do ogródka.

Piwnica. Tam w przegrodach magazynowano warzywa: ziemniaki, buraki czerwone, kapustę, marchew oraz mleko i śmietanę.

☛ Inna informatorka, p. Maria Klag mieszkała od 1945 do 1977 r. w jednym z opuszczonych domów kolonistów niemieckich w Gołkowicach. Jej przekaz dotyczący urzędzenia wewnątrz mieszkalnych i budynków gospodarczych w zagrodach niemieckich przedstawia się następująco:

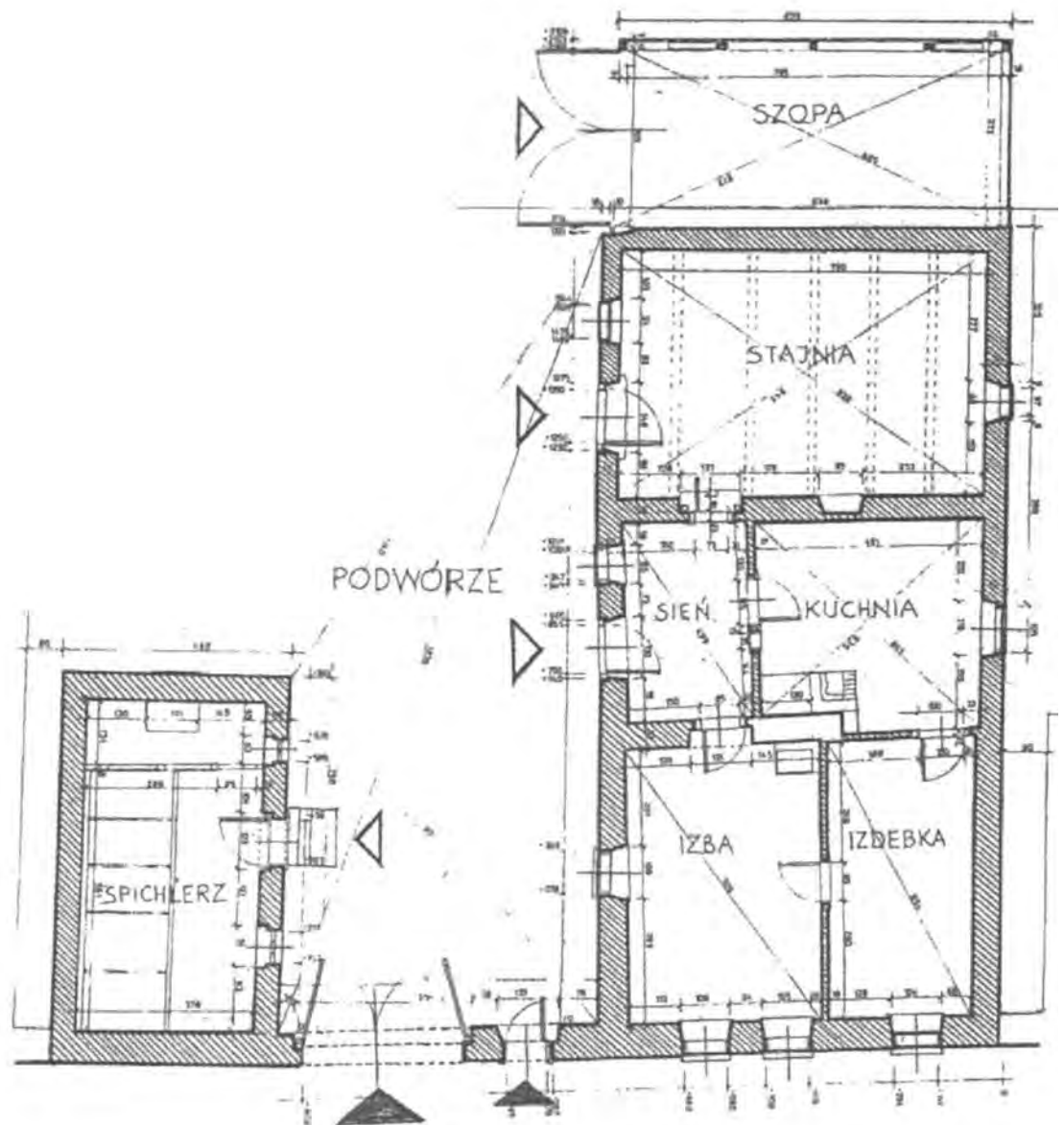
Sień. W sieni na prawo od drzwi, w rogu, znajdowały się drewniane schody prowadzące na strych, po drugiej stronie było wejście do piwnicy. W sieni trzymano również blaszane wiadra na wodę.

Kuchnia. Do kuchni wchodziło się z sieni. Po prawej stronie stał piec, po lewej w rogu za drzwiami była prosta drewniana umywalka z otworem na miednicę, za nią niska ławka, na której stawiano blaszane wiadra z wodą. W tej ścianie znajdowała się też wnęka, umieszczona w niej była szeroka, prosta, biała ława, pod nią stały brudne garnki. Dalej był prosty kredens z przeszkloną górą, na dole trzymano czyste, emaliowane garnki różnej wielkości i kształtu, w górnej części talerze, miski, garnuszki. Pod oknem znajdował się kuchenny stół z taboretami i ławką do siedzenia. Kuchnię w dzień oświetlało jedno okno, wieczorem lampa naftowa, stawiana na stole bądź wieszana pod sufitem na środku.

Duża izba. Do dużej izby wchodziło się z sieni. Podłoga była drewniana niemalowana, na niej położony był chodnik. Na środku izby stał stół, przykryty obrusem bądź serwetą z giętymi krzesłami. Na lewo od drzwi w rogu był piec, który ogrzewał pokój. Po lewej stronie stał kredens pokojowy z przeszkloną nastawką. Po drugiej stronie przy wejściu do alkierza stała niska komoda, obok dwudrzwiowa szafa na

Zmiany w strukturze
zabudowy Gołkowic
(niemieckich) – wg stanu
z 2005 r.

Kopia inwentaryzacji
architektonicznej budynku
mieszkalno-gospodarczego
i spichlerza w niezachowanej
zagrodzie nr 28 w Gołkowi-
cach – obrazuje układ
funkcjonalny i przeznaczenie
użytkowe pomieszczeń
w większości murowanych
obiektów budowanych przez
kolonistów niemieckich
pod koniec XVIII w. na
Sądeckczyźnie

ubrania. Przy ścianie z oknami były dwa złączone łóżka z siennikami ze słomy, obok z dwóch stron stały niskie szafki nocne (natkastliki). Przy oknie była też stolikowa maszyna do szycia i drewniana kołyska. Na ścianie przy łóżkach powieszony był kolorowy kilim z pejzażem. Pokój oświetlała duża lampa naftowa ze szklanym kloszem.

Alkierz. Do izby można było wejść z kuchni lub z dużej izby. Była skromnie urządzona. Pod oknem stało jedno łóżko, obok stolik z krzesłem. Drewniana podłoga przykryta była kolorowym chodnikiem. W rogu przy drzwiach stał prosty piec. W alkierzu stała też szafa na ubrania.

Wozownia. W tym pomieszczeniu oprócz wozów trzymano także narzędzia rolnicze: brony, pługi, kolca. Przy wejściu stały żarna, wzdłuż ściany ułożone było drewno na opał.

Spichlerz. W spichlerzu stał duży prawie na całą ścianę siasiek z przegrodami i szafa „spyrnik”. Niedaleko spichlerza była studnia z drewnianą obudową na kołowrót. Przy wejściu do domu stała drewniana ławka z oparciem.

Wnioski ogólne

W świetle dotychczasowych badań osadnictwo niemieckie na Sądeckczyźnie jawi się jako zjawisko historyczne, uwarunkowane przede wszystkim polityką władz zaborczych monarchii austriackiej końca XVIII w. U źródeł kierunków tej polityki leżało ostrożne pragnienie wzmocnienie słabego potencjału gospodarczego ziem anektowanych w 1772 r. w wyniku rozbioru Rzeczypospolitej, w celu wykorzystania istniejących tam zasobów na potrzeby państwowe. Nowa prowincja monarchii, nazwana Galicją i Lodomerią, mogła przyczynić się do zwiększenia dochodów skarbu cesarskiego. Łączyło się to z problemem intensywniejszego gospodarowania, stosowaniem nowszych technologii upraw i tworzenia lepszego zaplecza pozarolniczego, szczególnie w zakresie wsparcia rolnictwa nowocześniejszą wytwórczością rzemieślniczą. Urzędnicy cesarscy uważali, że do tego celu potrzeba ludzi lepiej przygotowanych językowo, związanych z niemieckim krę-

giem kulturowym, z którymi łatwiej będzie się można komunikować. Pojęcie „germanizacji” nie było jeszcze znane. Niewątpliwie celem austriackich władz zaborczych było zagospodarowanie przez ludność niemieckojęzyczną skasowanych królewskich oraz majątków klasztornych i kościelnych, która to ludność lepiej rozumiała i realizowała rozmaite, narzucane odgórnie rozwiązania.

☛ Takie podejście wskazywało na potrzebę zagospodarowania terenów nadających się pod uprawy rolnicze za pomocą specjalnie sprowadzonych osadników – rzemieślników i rolników. Akcja wymagała równocześnie materialnej zachęty kierowanej w stronę potencjalnych kandydatów. Wypłacane im zapomogi na urządzenie się znacznie obciążały ówczesny skarb państwowy, zaś wieloletnie zwolnienia od świadczeń obowiązkowych nie przyczyniały się do wzrostu dochodów. Pomimo to ochotników trzeba było szukać w krajach innych niż sama Austria. Niepewność co do trwałości aneksji południowej Polski dyktowała też zachowanie ostrożności przy inwestowaniu w tę akcję. Mierne zaangażowanie urzędników w realizację patentu cesarskiego z 1781 r. określającego zasady dofinansowania osadników było przyczyną niepowodzenia całego zamierzenia, zwłaszcza w rejonie Nowego Sącza. Tym niemniej ponad 200 rodzin wywodzących się głównie z Hesi, zniszczonej niedawną wojną z Prusami, które zasiedliły 27 kolonii założonych na tym terenie, wprowadziło do żyjącej tu od kilku wieków polsko-rusińsko-żydowskiej mieszanki społecznej nowe elementy kulturowe. Niektóre materialne ślady tej kultury, zwłaszcza w dziedzinie budownictwa, przetrwały do dzisiaj, choć na ogół mało kto kojarzy je z niemiecką proweniencją.

☛ Wielokulturowość społeczności lokalnych na obszarach, na których żyły obok siebie przez stulecia grupy ludnościowe wywodzące się z różnych nacji, stanowiła bardzo często cenny element prorozwojowy. Pod koniec XVIII w. na południowe województwa Rzeczypospolitej, oderwane od niej w wyniku I rozbioru Polski, w tym na ziemię sądecką, została sprowadzona ludność rolnicza wywodząca się z krajów środkowoniemieckich. Koloniści – zwani józefińskimi (od imienia cesarza Austrii, Józefa II) – jako osadnicy rolni podjęli gospodarzenie w licznych, wcześniej istniejących wsiach polskich. Budowane przez nich przy wsparciu finansowym zaborczego państwa domy wyglądały inaczej niż ich sąsiadów Polaków. Inne było zagospodarowanie całych osad i inne sposoby gospodarowania na ziemi. Pojawienie się urządzonej przestrzeni, inaczej zorganizowanej przez niemieckich osadników, wpływało równocześnie na otoczenie, dostarczając przykładów polskim sąsiadom. I odwrotnie – polskie sąsiedztwo wpływało na Niemców galicyjskich, którzy żyjąc w niewielkich enklawach, otoczeni żywiołem polskim, a pozbawieni bezpośredniej styczności z żywiołem germańskim, stopniowo

asymilowali się. Nieco inaczej było w przypadku osadnictwa zwanego wołoskim. Górale Rusińscy, zwani Łemkami, zasiedlający południowo-wschodnią część Sądecczyzny byli licznie i obszarowo znacznie silniejsi. Tereny zamieszkałe przez nich oraz przez inne grupy etnograficzne zaliczane dziś do kręgu kultury ukraińskiej były znacznie rozleglejsze, co sprzyjało zachowaniu przez nich językowej i religijnej odrębności. Konflikty na styku tych grup bywały głębsze, ale nie na Sądecczyźnie.

☛ Pod względem historii zagospodarowania przestrzennego kolonizacja józefińska wniosła na tereny osadnictwa wiejskiego w Polsce południowej nowy rodzaj zabudowy złożonej z „typowych” obiektów mieszkalnych i gospodarczych, w formie zwartej, zbliżonej do miejskiej ulicy. Na długich, wąskich działkach siedliskowych, od strony ich dostępności komunikacyjnej powstawały zagrody rolnicze, ukształtowane w zamknięty architektonicznie czworobok, w którym budynki otaczały podłużne podwórze gospodarcze. Dom mieszkalny i spichlerz, usytuowane szczytami do drogi i połączone wysokim murem zaopatrzonemu w dwa otwory – wjazdowy i wejściowy, stanowiły charakterystyczny element zewnętrznej formy architektonicznej, tworząc rytmicznie powtarzalne, obustronne ciągi pierzei ulicznych.

☛ Murowana konstrukcja ścian oraz urządzenia ogniowe z wewnętrznym paleniskiem, z którego dym odprowadzany był na zewnątrz za pośrednictwem trzonu kominowego – były również nowatorskim rozwiązaniem technicznym, zwyczajem na warunki budowania we wsiach małopolskich w tym czasie.

☛ Zasadniczy wniosek wynikający z przeprowadzonej kwerendy i badań dotyczących osadnictwa niemieckiego w Galicji sprowadza się do potwierdzenia potrzeby zaprezentowania na ekspozycji Sądeckiego Parku Etnograficznego wybranych elementów kultury materialnej niemieckich kolonistów, jako pozostałości życia kilku pokoleń tej mniejszości etnicznej na Sądecczyźnie.

☛ Potrzebę tę tak scharakteryzował dr Jan Święch, etnograf, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, prezes Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce:

Polska jest krajem, którego terytorium poddawane było od wieków tzw. „przewiewowi kulturalnemu i etniczemu”. Prądy kulturowe płynące z zachodu i wschodu, północy i południa mieszały się z sobą nieustannie, tworząc z jednej strony specyficzny obraz krajobrazu kulturowego, z drugiej postawy tolerancji dla różnych przejawów kultury, wyznania i systemów wartości. Owa tolerancja była dewizą polityki państwa wielonarodowościowego, zapewniającego bezpieczną egzystencję zamieszkującej go obcej etnicznie ludności m.in.: niemieckiej, holenderskiej, szkockiej, tatarskiej, rusińskiej, czeskiej, słowackiej, węgierskiej, litewskiej,

szwedzkiej ale też żydowskiej i romskiej. Wszystkie te grupy wносиły swój wkład, zarówno w rozwój gospodarczy jak i kulturalny kraju.

Muzea na wolnym powietrzu, które ze swojej istoty mają za zadanie dokumentowanie całej złożoności krajobrazu kulturowego, danego regionu lub regionów etnograficznych, objętych ich zasięgiem działania, muszą zatem prezentować całe bogactwo dorobku kulturalnego. Nie mogą więc ulegać naciskom, pojawiającej się co pewien czas tendencji ksenofobicznej, będącej najczęściej efektem nieznanomości procesów historycznych, i pomijać fakty kulturowe. W tym względzie polskie muzea na wolnym powietrzu zapisały piękną kartę w historii muzealnictwa. Przypomnieć tu warto choćby Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, które podjęło się zadania ochrony przed zupełną zagładą kultury Bojków i Łemków, Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach – Słowińców, Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku – Litwinów. Zresztą niemal w każdym polskim muzeum typu skansenowskiego są ekspozycje dokumentujące kulturę Niemców, Białorusinów, Holendrów, Żydów, Czechów czy też Słowaków.

☛ Wykorzystanie zebranych w okresie kilku lat pracy zasobów informacyjnych z pogranicza wielu dziedzin nauki, m.in. etnografii, antropologii

kulturowej, historii, historii architektury oraz ruralistyki, znalazło swój rezultat w dwóch praktycznych aspektach bieżącej działalności merytorycznej Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu:

- koncepcji programowo-przestrzennej sektora muzealnego na wolnym powietrzu, poświęconego zabudowie kolonistów józefińskich, a odtwarzającego na ekspozycji Sądeckiego Parku Etnograficznego trzyzagrodowy fragment najbardziej charakterystycznej osady ulicowej z Gołkowic Dolnych, dawniej zwanych Niemieckimi,
- koncepcji scenariusza urządzenia i wyposażenia wnętrz mieszkalnych i gospodarczych w jednej z ww. zagród, zrekonstruowanych wcześniej na ekspozycji pod względem budowlanym.

☛ Koncepcje te znalazły materialne odzwierciedlenie w latach 2005–2007 (dzięki pomocy finansowej uzyskanej przez Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – ang. ERDF) w projekcie: Inicjatywa Wspólnotowa INTER-REG IIIA POLSKA – SŁOWACJA, realizowane w ramach programu rozbudowy Sądeckiego Parku Etnograficznego – największego muzeum skansenowskiego w Małopolsce.

Nemecká kolonizácia v Sandecku v rokoch 1781–1786

Práca bola urobená ako syntéza skorších i v súčasnosti prebiehajúcich výskumných prác, ktoré slúžia k príprave realizácie nového expozičného sektora v sandeckom skanzenovom múzeu. Elaborát spolu s ilustráciami tvorí časť projektu spolufinancovaného z prostriedkov Európskej únie v rámci programu spoločenskej iniciatívy INTERREG III A Poľsko – Slovenská republika s názvom *Rozšírenie Sandeckého etnografického parku v Nowom Sączu o sektor nemeckých kolonistov*.

Táto práca nemá charakter úplne vyčerpávajúcej odbornej historickej štúdie, ktorých už niekoľko existuje tak v poľskej, ako aj v nemeckej literatúre. Je to iba snaha o zozbieranie a posúdenie dôležitejšej literatúry, a taktiež vybraných pramenných materiálov, ktoré sa týkajú nemeckého osadníctva v oblasti Sandecku, z pohľadu potrieb spojených s tvorbou nového muzeálneho sektora skanzenovej expozície Sandeckého etnografického parku. Z príkladov tematickej literatúry v poľskom jazyku sú uvádzané obširné zhrnutia dvoch článkov z časopisu *Plaj* z roku 1999; článok Andreja Wielocha – *Nemci v Karpatoch* a *Jozefínska kolonizácia v haličských Karpatoch*; článok Marka Grabského – *Nemecké osídlenie na území Sandecku*. V krátkom doplnení bola zdôraznená významná hodnota nemeckej monografie Rolanda Walloschke z roku 1991 o živote a kultúre potomkov nemeckých kolonistov z XVIII. storočia v Poľsku počas dvadsaťročného medzivojnového obdobia. V práci sú tiež spomenuté iné informačné zdroje k tomuto obdobiu, ktoré sa dajú nájsť na stránkach internetu.

Z pramenných materiálov boli posúdené výsledky výskumu, ktorý vykonali zamestnanci Oblastného múzea v Nowom Sączu, v archívoch na Slovensku, vo Lvove, a taktiež v archíve novosončskej filiálky Krajského pamiatkového úradu v Krakove. Tomu poslednému bola venovaná rozsiahla správa o nachádzajúcich sa tam nákresoch a fotografických materiáloch urobených po roku 1945, ktoré obsahujú pamiatky bývalej nemeckej architektúry, hlavne z dediny Gołkowice Dolné a Stadla – v tzv. „zelených“ evidenčných kartách

nehnutelných pamiatok z konca 50. rokov, a taktiež v „bielych“ kartách, s podobným informačným profilom, z konca 70. rokov XX. storočia.

Následne, ako výsledok archívnych výskumov, boli uvedené obširne fragmenty opisov vybavenia interiérov nemeckých domov z medzivojnového obdobia, ktoré si zapamätala a poskytla nemecká občianka prof. dr Gertrude Thiele, pochádzajúca zo Stadel a momentálne bývajúca v Drážďanoch, či tiež doc. dr. med. Stefania Kardaszewicz, poľská obyvateľka dediny Gołkowice. Doplnením týchto informácií sú rozhovory s Poľiakmi, žijúcimi na bývalých nemeckých hospodárstvach, tak v povojnovom období ako aj skôr. V práci bola spomenutá tiež pomoc pri výskume, ktorú poskytovali žijúci potomkovia dávnych osadníkov v sandeckej oblasti, napr. Stanisław Banach, momentálne predseda zastupiteľstva obce Podegrodzie.

Záver vyšie spomenutých materiálov boli sformulované rovnako vo forme krátkeho prehľadu zhromaždených i citovaných informácií, ako aj údajov, ktoré majú napomáhať v činnosti tunajšieho múzea pri organizácii a realizácii špeciálneho expozičného sektora v prírode, tzv. sektora jozefínskych kolonistov, ktorý je venovaný kultúre haličských Nemcov v Sandecku.

Využitie získaných informačných zásob na rozhraní viacerých vedných odborov, okrem iného, etnografie, kultúrnej antropológie, histórie, dejín architektúry a ruralistiky našlo svoj výsledok v dvoch praktických aspektoch prebiehajúcej odbornej činnosti Oblastného múzea v Nowom Sączu:

- v programovo-priestorovej koncepcii muzeálneho sektora v prírode, ktorý je venovaný zástavbe jozefínskych kolonistov. V expozícii Sandeckého etnografického parku tvorí fragment troch usadlostí typickej ulicovky z Gołkowice Dolných, ktoré sa v minulosti nazývali Nemeckými,
- v koncepcii scenára usporiadania a vybavenia obývaných i hospodárskych interiérov v jednej z usadlostí, ktoré boli zrekonštruované už skôr pre expozíciu.

Materiały/Materiály

Kazimierz Przyboś

Beata Wierzbicka

Filip Fetko

Ján Lazorík

Monika Tkáčová

❏ Określenie ścisłej daty powstania Muszyny od wieków wprawiały badaczy historii Karpat w zakłopotanie. I taki stan trawa do dnia dzisiejszego.

❏ Duże zamieszanie w tej sprawie w powstało w 1829 r., gdy zasłużony węgierski wydawca źródeł Georgius Fejér rozpoczął wydawanie 11-tomowego dzieła pt. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (Budae 1829–1844). W tomie III, w części 1, obejmującej lata 1206–1229, w 1832 r. Fejér wydał dokumenty wystawione przez węgierskiego króla Andrzeja II, panującego w latach 1205–1235, które uznano za dotyczące Muszyny¹. W pierwszym z dokumentów król Andrzej II nadawał na własność Adolfowi prepozytowi spiskiemu i jego siostrze pewne ziemie nad rzeką Poprad. Obecnie uważa się, że chodzi o wieś Żakowce (villa Isaac, Eisdorf, Zsakócz, obecnie Žakovce) koło Vrbov'a (około 10 km na południe od Kieżmarku). Dokument ten znany był od lat². W dokumencie nie ma mowy o Muszynie, natomiast wśród świadków tego nadania jest umieszczony „Poth palatinus et Musiniensi comes”. O komesie Pothcie będzie mowa poniżej.

❏ Drugi dokument z 1209 r. wystawił król Andrzej II dla cześnika królewskiego Demetriusza de Rascha i dotyczy pobierania ceł w Ujfal w komitacie szaryskim (obecnie Pečovská Ves nad rzeką Torysą, około 20 km na północny-zachód od Prešova), przy czym monarcha nakazał kupcom, aby nie omijali tej komory celnej wożąc towary do tegoż Ujfal „usque ad fluvium Poprath versus Muschina”. Dokument został napisany ręką typową dla XVII w. i jest falsyfikatem. Falszerz znał dokument dla prepozyta spiskiego Adolfa i częściowo go przepisał, a nawet wśród świadków widnieje wzmiankowany już „Poth palatinus et Musuniensi comes”. Dokument ten od lat uchodził za sfałszowany w XVII w., o czym pisali uczeni węgierscy³, zaś w 1971 r. przekonująco uczeni słowaccy⁴. Tym samym uczeni polscy (o czym poniżej) powinni wiedzieć o fałszerstwie tego dokumentu od co najmniej 1899 r.

❏ Sam Poth „comes Musuniensis” – jak w dokumencie dla prepozyta Adolfa lub „comes Musiniensis” – jak w sfałszowanym dokumencie dla cześnika Demetriusza – jest wzmiankowany w latach 1206–1213 (ale z wyjątkiem sfałszowanego dokumentu dla Demetriusza, gdzie określono go jako „comes Musinensis”) – jako comes Musunium (comitatus), Mussniensis, Musuniensis i bez wątpliwości był postacią autentyczną. Jednak błędnie dopatrywano się jego związku z Muszyną nad Popradem. W rzeczy-

wistości chodzi o miasto Musun, Musunium, Mosony, czyli obecnie Mosonmagyaróvár nad południową odnogą Dunaju o dawnej nazwie Masoni-Duna (u ujścia do Dunaju rzeki Litawy), około 40 km na południowy-wschód od słowackiej metropolii – Bratysławy i tyleż na północny-zachód od węgierskiego Győr (w komitacie Győr-Sopron), powstałe w 1939 r. z połączenia dwóch miast: Moson i Magyaróvár. Dodajmy, że w tych źródłach Poth bywa też nazywany „palatinus et comes Posoniensis” (Posony, Presburg, obecnie Bratysława)⁵. Na problem ten zwrócił uwagę w 1996 r. ks. Stanisław Pietrzak w artykule opublikowanym w „Almanachu Sądeckim”⁶. Zatem pisząc o początkach Muszyny nie można powoływać się ani na autentyczny dokument dla prepozyta Adolfa, ani na falsyfikat jakoby dla cześnika Demetriusza.

❏ Tymczasem w naszej literaturze od 1864 r. pokutuje to błędne mniemanie o początkach Muszyny, potwierdzonych jakoby w dokumentach z 1209 r.

❏ Spróbujmy krótko ustalić jak do tego doszło.

❏ Szczęsny Morawski⁷ pisząc o początkach Muszyny, przytoczył tylko bałamutne informacje o biskupie Muskacie i legendy związane z zamkiem, jednak żaden z obu dokumentów króla Andrzeja nie był mu znany. Natomiast w następnym roku Eugeniusz Janota⁸ przytoczył za G. Fejérem w całości dokument dla Demetriusza de Rascha ze zwrotem: „usque ad fluvium Poprad versus Muschina” i w ten sposób od 1864 r. wśród polskich historyków przyjęła się bezkrytycznie informacja, że już w 1209 r. istniała Muszyna nad Popradem. Odnotujmy, że w 1874 r. zasłużony historyk Franciszek Piekosiński wydał tom I *Kodeksu dyplomatycznego katedry krakowskiej*, w którym umieścił pod numerami 89 i 90 dwa dokumenty z 1288 r., w których bezspornie wzmiankowana jest Muszyna⁹. Dodajmy, że w 1889 r. Franciszek Piekosiński precyzyjnie i bezbłędnie omówił najstarsze dokumenty dotyczące początków Muszyny i jej lokacji¹⁰. Niestety oparte na wiedzy źródłowej stanowisko Franciszka Piekosińskiego nie znalazło posłuchu. Wprawdzie w 1909 r. wybitny uczyony Stanisław Zachorowski¹¹ omówił oba dokumenty z 1209 r., ale choć miał pewne wątpliwości i samą informację o dokumencie dla Demetriusza umieścił tylko w przypisie¹², jednak nie odrzucił wzmiankowanego dokumentu, zresztą nie znał wspomnianych wyżej prac historyków węgierskich Juliusa Paulera i Janosa Kárasconyiego.

¶ W 1916 r. ukazała się monografia rodaka muszyńskiego Władysława Bębyńka o Muszynie¹³, w której autor powołał się bezkrytycznie na wzmiankowaną wyżej pracę Eugeniusza Janoty¹⁴ i na sfałszowany dokument dla Demetriusza de Rascha. A także, mimo iż sam zaznaczył¹⁵: „Niewątpliwie, że założenie Muszyny należy odnieść do czasów jeszcze wcześniejszych [niż rok 1209]. [Bowiem] obronne położenie grodu przy ważnym naturalnym trakcie wiodącym z Polski do Węgier pozwalają przypuszczać, że gród i osada przy nim leżąca należą do najwcześniejszych na Podkarpaciu[s]”. Uczciwie jednak zaznaczył W. Bębynek: „Uwzględniając całą bibliografię do tutejszych stron i samego miasta zaznaczę, że wszystkie wiadomości co do powstania nazwy Muszyny, są niejasne, otoczone raczej nimbem legendarnym i nie przedstawiają zgoła prawdy historycznej w świetle źródeł, bądź fałszywą ich interpretacją”. I konkludował: „Dziś trudno jest stwierdzić fakt powstania samej nazwy i rok założenia Muszyny”¹⁶.

¶ Autorytet naukowy Stanisława Zachorowskiego i uznanie ustaleń Władysława Bębyńka za w pełni wiarygodne, spowodowały, że historycy nie kwestionowali roku 1209 jako przynoszącego pierwszą wzmiankę o Muszynie¹⁷.

¶ W 1971 r. zasłużony badacz dziejów Sądecczyzny Henryk Stamirski, szukając początków Muszyny, bardzo mocno podkreślił jej wiekową metrykę, sięgającą 1209 r.¹⁸, a w kolejnej pracy¹⁹ podkreślał, że dokument z 1209 r. jest podstawą, aby stwierdzić, że Muszyna „wyróżnia się spośród wszystkich punktów osadniczych Sądecczyzny najstarszą wzmianką pisaną”. Zatem – wg H. Stamirskiego – Muszyna byłaby najstarszą potwierdzoną przez źródła pisane miejscowością w całej ziemi sądeckiej.

¶ Niebawem w latach 1973–1974 Maria Cabalska przeprowadziła badania archeologiczne na terenie gródka usytuowanego około 200 m na północny-wschód od ruin zamku. Wprawdzie wcześniej prowadził tu w 1963 r. badania sondżowe Andrzej Żaki i dzięki materiałom w postaci ceramiki, monet oraz narzędzi żelaznych wstępnie datowano gródek na przełom XIII i XIV w.²⁰, jednak Maria Cabalska odsoniła pozostałości po niewielkim gródku otoczonym wałem kamiennodrewniano-ziemnym, z usytuowanym w środku drewnianym budynkiem, tzw. „słupem”²¹ niezbyt trafnie i przesadnie (niewątpliwie bazując na historykach podkreślających znaczenie i autentyczność dokumentu z 1209 r.) przesunęła początki zbadanego gródka aż na koniec XI w., wiążąc jego powstanie z węgierską polityką Bolesława Śmiałego, który mógł swojemu zaufanemu (z rodu Półkoziców) nadać pograniczną część Sądecczyzny z ośrodkiem w Muszynie²².

¶ Muszynie i jej początkom poświęcił swoje sumienne prace Feliks Kiryk. We wcześniejszej pracy²³ powołał się na oba dokumenty z 1209 r., uznając że wzmiankowany „Poth comes Musinensi” jest postacią związaną z Muszyną nad Po-

pradem, mimo iż autor znał i powoływał się na słowacki *Codex diplomaticus*, nie zakwestionował bezkrytycznych twierdzeń Władysława Bębyńka, Krystyny Pieradzkiej i Henryka Stamirskiego²⁴. Natomiast w kolejnej pracy²⁵ już nie wzmiankował o dokumencie z 1209 r. i ostrożnie początki Muszyny połączył z szeroką akcją osadniczą podjętą na tym terenie przez Kazimierza Wielkiego. Niemniej – jak wskazuje na to praca Stanisława Kołodziejskiego²⁶ – mylne łączenie osoby komesa Potha z Muszyną weszło do obiegu naukowego. W rezultacie pojawiły się popularne wśród muszynian stwierdzenia sformułowane w 1987 r. przez zasłużonego popularyzatora historii i folkloru Muszyny Franka Kmietowicza w broszurze *Dzieje Muszyny*²⁷, który pisał: „Kiedy Muszyna została założona? Na to pytanie nie ma odpowiedzi. Dwukrotnie przeprowadzone badania archeologiczne w latach 1963 i 1973–1974 do pewnego stopnia wyjaśniły zagadkę budowli obronnych na Górze Zamkowej, ale nie założenie miasta, **które niewątpliwie dużo wcześniej istniało niż gródek i zamek**. Z braku dowodów trzeba zacząć dzieje Muszyny od najstarszego dokumentu, w którym występuje pod swoją nazwą”. I dalej następuje informacja, że w 1209 r. Adolf, prepozyt spiskiej kapituły świętego Marcina, w nagrodę za poselstwa do papieża i cesarza, otrzymał od króla Andrzeja II przywilej na pobieranie cła w komitecie Šaroš „usque ad fluvium Poprath versus Muschina” (czyli aż do rzeki Poprad koło Muszyny). Zatem nastąpiło połączenie osoby prepozyta Adolfa występującego w pierwszym dokumencie z donacją celną, która była treścią drugiego – fałszywego – dokumentu.

¶ Jak wynika z powyższych ustaleń, pisząc o początkach Muszyny nie można powoływać się ani na autentyczny dokument dla prepozyta Adolfa, ani na fałszykat dla cześnika Demetriusza. Tym samym pierwsza niezbita wzmianka o Muszynie jako miejscowości (ale jeszcze nie mieście) pochodzi z dokumentów z 18 i 23 maja 1288 r. i dotyczy ugody zawartej wówczas²⁸ między komesem Mironiegiem (synem Dzierżykrajka kasztelana połanieckiego w latach 1246 – ok. 1270, a zmarłego przed 1288 r.)²⁹ i jego żoną Bogusławą – jako spadkobierczynią zmarłego przed 30 września 1279 r. kanonika (od 1262) i scholastyka (od 1277) katedry krakowskiej Wysza z Niegowici herbu Półkozic³⁰. Wg Stanisława Zachorowskiego³¹ Mironieg był bratankiem Wysza, zaś jego żona Bogusława – wnuczką Wysza, który miał zostać duchownym po śmierci swej żony. Wysz z Niegowici zapisał swoje dobra prywatne – wieś Świniarsko koło Nowego Sącza i wieś Muszynę biskupowi krakowskiemu Pawłowi z Przemankowa. Przy czym charakterystyczne, iż w akcie ugody z 1288 r. określono, że „Mussina iacet sub Ungaria” – czyli leży na granicy z Węgrami³². Zatem w 1288 r. był gródek na górze pomiędzy ujściem Szczawnika i Muszynki do Popradu oraz wieś Muszyna. Miał on chronić polski stan posiadania

na tym terenie, gdyż w tym czasie Węgrzy zajęli wsie na południowy-wschód od Muszyny: Čirč nad Popradem, Nową Wolę (tj. Ruska' Vol'a), Obručne, Lenartov, Malcov i Lukov nad rzeką Toplą³³. Mało znany w naszej literaturze (choć znany Stanisławowi Zachorowskiemu)³⁴ dokument kapituły spiskiej dla króla węgierskiego Karola Roberta Andegaweńskiego z 22 kwietnia 1323 r. z wiadomością o obszarach należących do zamków w Lubowli i Pławcu³⁵, informuje o ówczesnej granicy węgiersko-polskiej, która biegła wzdłuż rzeki Poprad od Mniška nad Popradem aż do Przełęczu Tylickiej (góra Jawor 809 m na południowy-zachód od Przełęczu) i góra Chorgo (tj. Wysoka Horka 765 m), na zachód od góry Jawor, przy czym granica biegła wzdłuż rzeki Muszynki (w dokumencie: „aqua Mussina vocata”). Wzmiankowana w dokumencie łąka („pratum, Mussina vocata”) to z pewnością późniejsza wieś Muszynka – lokowana w 1356 r. Fakt, iż kapituła spiska uważała, iż obszar na lewym brzegu Muszynki należy do Węgier, sugeruje, że wieś Muszyna wówczas zajmowałaby teren pomiędzy gródkiem na grzbiecie Koziejówki a rzeczką Szczawnikiem. W każdym razie nie teren obecnego miasta – na lewym brzegu Muszynki. Od 1294 r. właścicielem Muszyny był biskup krakowski Jan Muskata. Ten wykorzystując swoją pozycję jako zwolennik czeskich Przemysłidów w latach 1303–1305, jako starosta króla Wacława Czeskiego (od 1278 króla czeskiego, od 1300 polskiego, a od 1301 i węgierskiego), przyłączył na stałe do dóbr muszyńskich dorzecze rzeki Białej pomiędzy górą Chełm koło Grybowa a górą Lackową koło Przełęczu Beskid, prawdopodobnie równocześnie lokował Miastko nad Muszynką – jako strażniczą miejscowość opodal Przełęczu Tylickiej. Biskup Muskata na skutek zatargów z Władysławem Łokietkiem jednoczącym ziemie polskie i udziału w buncie krakowskiego wójta Alberta, utracił dobra muszyńskie, zabrane mu przez Łokietka w 1312 r.

W następujących latach obszar przyszłego klucza muszyńskiego był przedmiotem zainteresowań Węgrów, którym udało się przesunąć granicę na odcinku od wsi Łomnicy koło Piwnicznej po Muszynę po lewy brzeg Popradu, a na południowym-wschodzie – jak wyżej wspomniano – po rzekę Muszynkę. W 1337 r. Karol Robert dał przywilej dla Rykolfa Berżewicza z synami i darował im „las potoku Muszyna” (Mussinapätakafeu) – obszar obejmujący całe lewobrzeże Muszynki z Górami Czerchowskimi³⁶. Nadanie to nie zostało zrealizowane, jako obejmujące terytorium polskie. Podobnie w 1338 r. komes Zadvaru Bartłomiej Pangracz otrzymał terytorium między rzekami Malczów a Toplą – i ten przywilej nie został zrealizowany. Wreszcie w 1349 r. Berżewiczowie ponownie otrzymali obszary nadane im w 1337 r.³⁷, ale i to nadanie nie zostało zrealizowane, a w 1366 r. w dokumencie dla Pławca (Palossy)³⁸ obszar na prawym brzegu Popradu od Leluchowa i potoku

Smereczek po Muszynę określono mianem „possesio Mussina” i „Regnum Poloniae”. Echem tych węgierskich starań było zainteresowanie Kazimierza Wielkiego pograniczem z Węgrami nad Popradem i Białą. W 1348 r. lokował „na surowym korzeniu” Piwniczną, później Muszynę i rozpoczął budowę murowanego zamku w Muszynie. Prawdopodobnie na teren Muszyny translokowano miejski ośrodek w Miastku (obecnie Tylicz). Nastąpiło to przed rokiem 1364, gdyż w przywileju królewskim z 29 listopada tego roku figuruje zezwolenie od wójta Ankona na zasiedlenie nowego miasta Muszyny nowymi osadnikami, zwłaszcza kupcami oraz zwolnienie muszynian od cła czchowskiego, widocznie w celu ułatwienia im udziału w handlu z Bochnią i Krakowem³⁹. Niestety oryginalny dokument lokacji Muszyny uległ zniszczeniu w XVI w. (podczas pożaru w 1589 lub 1596 r.), dlatego dokumenty z 26 i 29 listopada 1364 r. są pierwszymi udokumentowanymi źródłowo wzmiankami o Muszynie jako mieście⁴⁰. Kolejny dokument dla Muszyny odnosi się do 1368/1369 i znany jest z transumtu zawartego w dokumencie króla Władysława Jagiełły z 5 sierpnia 1391 r.⁴¹ Wzmiankowany jest w nim wójt nie wymieniony z imienia, rajcy i pospólstwo „nowego miasta Muszyny”, a także król dał zapewnienie, że nie będzie zmieniał biegnących na Muszynę dróg i odciążał od miasteczka przejeżdżających przez nie kupców, licząc na to, że mieszczanie będą naprawiać mosty. Dokument ten niejako zamyka I rozdział w historii Muszyny. Kolejne dokumenty, w których pojawiała się nazwa tego miasta nie dotyczyły już dóbr królewskich, lecz włości biskupów krakowskich – tzw. klucza muszyńskiego. Temat ten to jednak już inna historia.

Przypisy

- ¹ Oba dokumenty poprawnie i krytycznie wydane przez Słowacką Akademię Nauk w 1971 r. umieszczam w aneksie (zob. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, wyd. R. Marsina, t. 1, Bratislaviae 1971, s. 122-123 (dok. nr 154), s. 123-124 (dok. nr 156)).
- ² Zob. C. Wagner, *Annalecta Scepusii sacri et profani*, t. I, Viennae 1774, s. 103; S. Katona, *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, t. V, Pestini 1782, s. 91; J. Bárdossy, *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis, Leutschoviae* 1802, s. 7; wreszcie E. (Imre) Szentpétery, *Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, t. I, Budapeszt 1923, s. 78 (nr 243).
- ³ J. (Gyula) Pauler, *A magyar nemset történeté az Árpád kilaralyok alatt*, t. II, Budapest 1899, s. 549; J. Kárasconyi, *A hamis, hibáskeltű és keltezett oklevelek jegyzéke 1400-ig*, Budapest 1902, s. 12 (nr 69); E. (Imre) Szentpétery, *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, t. I, Budapest 1923, s. 79 (nr 246); wreszcie I. Borsa, *Regesta regum stirpis Arpadiana criticodiplomatica*, t. II, Budapest 1961, s. 129 (nr 26137).

- ⁴ Zob. *Codex diplomaticus et epistolaris...*, t. I, s. 123 (nr 156).
- ⁵ Zob. *Codex diplomaticus et epistolaris...*, t. I, s. 407, 415 (indeks).
- ⁶ Ks. S. Pietrzak, *O dokumencie i jeszcze innym falsyfikacie*, „Almanach Sądecki” R. V, nr 1 (ogólnego zbioru nr 14): 1996, s. 85-87; tenże, *O dokumencie z 1209 roku*: „Almanach Muszyny”: 1996, s. 84-85.
- ⁷ Sz. Morawski, *Sądcczyzna*, t. 1, Kraków 1863, s. 92-93.
- ⁸ E. Janota, *Zapiski o zaludnieniu dolin Dunajca i Popradu na Spiżu. Przyczynek do monografii Tatr*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, t. IX (ogólnego zbioru t. 32): 1864, s. 141 (przypis 104).
- ⁹ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, cz. 1 (*Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, t. 1) dok. 89 i dok. 90. Zob. aneks.
- ¹⁰ Zob. *Akta sądu kryminalnego kresu muszyńskiego 1647-1765*, wyd. F. Piekosiński, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 9, Kraków 1889, s. 322-395 (s. 323).
- ¹¹ S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo na Spiżu do połowy XIV w.*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny”, Seria II, t. XXVII (ogólnego zbioru t. 52), Kraków 1909, s. 191-283.
- ¹² Tamże, s. 206 (przypis 1).
- ¹³ W. Bębynek, *Starostwo Muszyńskie własność biskupstwa krakowskiego*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, t. 42, Lwów 1914-1916, s. 11-22, 113-128, 211-223, 310-322, 408-421, 515-525, 610-623.
- ¹⁴ Tamże, s. 408.
- ¹⁵ Tamże, s. 408-409.
- ¹⁶ Tamże, s. 409.
- ¹⁷ Tak zrobili: T.E. Modelski, *Spory o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spiszu (wiek XIII-XVIII)*, Zakopane 1928, s. 9 in.; H. Langerówna, *System obronny doliny Dunajca w XIV w.*, Kraków 1929, s. 11 in.; K. Pieradzka, *Na szlakach Łemkowszczyzny*, Kraków 1939, s. 52. Choć S. Inglot (*Stan i uposażenie biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku*, Lwów 1925), pisząc o Muszynie i kluczu (s. 59-61) pominął dokument z 1209 r. Tak samo uczynili: A. Rutkowska-Płachcińska (*Sądcczyzna w XIII w. i w XIV w. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 27), K. Dziwik, *Sądcczyzna wczesnośredniowieczna (do końca XIII w.) w świetle źródeł i dotychczasowego stanu badań*, Nowy Sącz 1957, s. 1-29; tenże, *Struktura i rozmieszczenie feudalnej własności ziemskiej w Sądcczyźnie w XV wieku*, Kraków 1963, s. 5-108; także S. Płaza, *Sołectwa w powiecie sądecko-czchowskim w XIII-XVIII w.*, „Rocznik Sądecki”, t. IX: 1968, s. 474-480.
- ¹⁸ H. Stamirski, *Muszyna i jej starostowie*, „Rocznik Sądecki”, t. XII: 1971, s. 5.
- ¹⁹ Tenże, *Przyjęcia do prawa miejskiego Muszyny w latach 1601-1830*, „Rocznik Sądecki”, t. XIV: 1973, s. 41.
- ²⁰ Zob. A. Żaki, *Badania Archeologiczne w dorzeczu Dunajca w 1964 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 18: 1966, s. 280-285.
- ²¹ M. Cabalska, *Zespół osadniczy w Muszynie, województwo Nowy Sącz. Gródek*, „Rocznik Sądecki”, t. XVII: 1982, s. 275-289.
- ²² Tamże, s. 287.
- ²³ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII-XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985, s. 135, 193.
- ²⁴ Tamże, s. 193 (przypis 1 i 2).
- ²⁵ Tenże, *Miasta kresu muszyńskiego w okresie przedrozbiorowym*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. IV-V: 1986/1987, s. 7-34.
- ²⁶ S. Kołodziejski, *Średniowieczne budowle warowne w dolinie Dunajca w świetle nowoczesnych badań*, „Rocznik Sądecki”, t. XX: 1992, s. 13.
- ²⁷ F. Kmietowicz, *Dzieje Muszyny*, Biblioteczka „Almanachu Sądeckiego”, wyd. I, Nowy Sącz 1987 (i wydanie II, Nowy Sącz 1995), s. 6.
- ²⁸ Zob. *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, cz. I, dok. 89 i 90.
- ²⁹ Zob. *Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, t. IV, z. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, nr 650.
- ³⁰ Data śmierci Wysza za: J. Kurtyka, *Krąg rodowy i rodzinny Jana Pakosławica ze Stróżysk i Rzeszowa. Ze studiów nad rodem Półkoźców z XIII i XIV wieku*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. 6-7: 1989/1990, s. 49.
- ³¹ S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo...*, s. 57-88.
- ³² *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, cz. I, dok. 89 i dok. 90. Zob. aneks.
- ³³ Zob. *Codex diplomaticus Hungariae*, wyd. G. Fejér, t. 4, vol. 2 (1260-1269), Budae 1829, s. 204. W nadaniu wsi Tarcha (Torysa) dla Piotra Aruchino te wsie są wzmiankowane jako graniczne wsie należące do Polski.
- ³⁴ S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo...*, s. 207-208.
- ³⁵ Zob. *Supplementum analectorum terrae scepunsiensis*, pars 2, collegit M. Schmauk, Szepesváraliae 1889, dok. 43, (s. 61-63).
- ³⁶ Zob. *Codex diplomaticus Hungariae*, wyd. G. Fejér, t. 8, vol. 4 (1335-1342), Budae 1832, s. 230-234.
- ³⁷ Zob. *Supplementum analectorum terrae scepunsiensis...*, nr 59.
- ³⁸ Tamże, nr 84.
- ³⁹ Zob. *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, cz. I, dok. 236; *Akta sądu kryminalnego kresu muszyńskiego...*, s. 323-324; F. Kiryk, *Lokacje nieudane, translokacje i miasta zanikłe*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 3: 1980, s. 378; tenże, *Miasta kresu muszyńskiego...*, s. 23-24.
- ⁴⁰ Zob. Aneks – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, cz. I, dok. 235 i dok. 236.
- ⁴¹ Tamże, cz. I, dok. 235; tamże, cz. II, dok. 379.

❶ Vydávajúc dielo „Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis” v roku 1829 (Budae 1829–1844), zaslúžilý maďarský vydavateľ Georgius Fejér, spochybnil dátum vzniku Mušiny. V III. zväzku, v prvej časti obsahujúcej roky 1206–1229, v roku 1832 vydal Fejér dokumenty vystavené uhorským kráľom Ondrejom II., ktoré sa mali týkať Mušiny. V prvom z dokumentov kráľ Ondrej II. daroval určité územia v okolí rieky Poprad Adolfovi, spišskému prepoštovi a jeho sestre. V súčasnosti sa domnievame, že ide o dedinu Žakovce (villa Isaac, Eisdorf, Zsakócz, dnes Žakovce) pri Vrbove. V dokumente sa nehovorí o Mušine, namiesto toho medzi svedkami tejto donácie je zaznamenaný „Poth palatinus et Musuniensi comes”. Druhý dokument z roku 1209 vystavil kráľ Ondrej II. pre kráľovského dvorana Demetera de Rascha a týka sa vyberania mýta v Pečovskej Vsi v Šarišskej župe (ide o Pečovskú Novú Ves pri rieke Toryse, približne 20 km na severozápad od Prešova). Panovník prikázal zároveň kupcom, aby neobchádzali túto mýtnu bránu vezúc tovary do Pečovskej Vsi „usque ad fluvium Poprath versus Muschina”. Tento dokument bol považovaný roky za sfalšovaný, v XVII. storočí o tom písali uhorskí vedci a v roku 1971 tiež slovenskí vedci. Falšovateľ poznal dokument pre spišského prepošta Adolfa a čiastočne ho prepísal, dokonca medzi svedkami sa nachádza aj už spomenutý „Poth palatinus et Musuniensi comes”.

❷ Medzitým sa od roku 1864 v poľskej literatúre vyskytuje chybná predstava o začiatkoch Mušiny akoby potvrdená v dokumentoch z roku 1209. Kým Szczęśny Morawski píšuc o začiatkoch Mušiny uviedol len legendy spojené s hradom a biskupom Muskatom – nespomínajúc však dokumenty

od kráľa Ondreja, už v nasledujúcom roku Eugen Janota uviedol podľa G. Fejéra celistvý dokument pre Demetera de Rascha s frázou: „usque ad fluvium Poprad versus Muschina” a týmto spôsobom od roku 1864 bola medzi poľskými historikmi nekriticky prijatá informácia, že už v roku 1209 existovala Mušina nad Popradom. V roku 1971 zaslúžilý historický bádateľ Sandecka Henryk Stamiński skonštatoval, že dokument z roku 1209 je základom pre vyhlásenie, že Mušina je najstaršou obcou v celej oblasti Sandecka.

❸ Dnes vediac o nepravdivosti dokumentu z roku 1209 treba prehlásiť, že prvé zmienky o Mušine ako obci (ale ešte nie meste) pochádzajú z dokumentov z 18. a 23. mája roku 1288.

❹ V ďalších rokoch bolo územie budúcej mušinskej oblasti predmetom záujmu Uhrov, ktorým sa podarilo presunúť hranice na úseku od dediny Lomnica popri Pivničnej až po Mušinu a po ľavý breh Popradu a na juhovýchode po riekú Mušinku. V roku 1337 Karol Róbert dal privilégium Rykolfovi Berzeviczymu so synmi a daroval im „les potoka Mušina” (Mussinapätakafeu) – územie zaberajúce celý ľavý breh Mušinky s horami Čergova. Udeľenie tohto privilégia nebolo zrealizované, nakoľko zaberalo poľské teritórium. Ozvenou týchto maďarských snáh bol záujem Kazimíra Veľkého o pohraničie s Uhrami nad Popradom a Belou. V roku 1348 lokoval „na zelenej lúke” Pivničnú a neskôr tiež Mušinu a začal s výstavbu murovaného hradu v Mušine. Bohužiaľ, originálny dokument presnej lokácie Mušiny bol zničený počas požiaru v XVI. storočí, preto sú dokumenty z 26. a 29. novembra roku 1364 prvými zdokumentovanými zmienkami o Mušine ako meste.

I

☞ Andrzej II król Węgier nadaje pewne ziemie na Spiszu Adolfowi prepozytowi spiskiemu i jego siostrze, 1209.

☞ Oryg.: nie zachował się, znana membrana konfirmacji przez króla Belę IV w 1246 r. – w Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai levéltár – 68752.

☞ Dr.: G. Wagner, *Annalecta Scepusii sacri et profani*, t. I, Viennae 1774, s. 103; S. Katona, *Historia critica regum, Hungariae stirpis Arpadianae*, t. V, Pestini 1780, s. 91; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civili*, wyd. G. Fejér, t. III, cz. 1, Budae 1829, s. 78; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, t. I, wyd. R. Marsina, Bratislaviae 1971, s. 122–123 (nr 154).

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Andreas, dei gracia Hungarie, Dalmacie, Chroacie, Rame, Servie, Gallicie Lodomerieque rex in perpetuum. Dum decoris ratio expostulat et humani nichilominus exigencia iuris approbat, ut emeritorum stipendia virorum iuxta compenentem retribucionis seriem honesta et decens confoveat recompensacio, sic eciam humane acciones, equitatis tramitem imitantes, unicuique fidelium defessionis et laboris premium congruum et benivolum in retribuendo gratitudinis officium impendisse dinoscuntur. Alioquin iusti iudicis sententiam, qua dicitur: merces mercennarii apud te non dormiat, digne iudicabuntur in contemptum, ob hoc sollers et provida regie sublimitatis discrecio mentis oculos sursum erigere et unicuique fidelium pro meritorum ordine convincitur respondere, ne districti iudicis, apud quem nullum bonum inremuneratum examine feriat, dum videlicet suorum labores emeritorum et exercicia, quorum virtutibus pariter et viribus regem longe lateque percrebescit potencia, non competentibus beneficiorum recompensacionibus procuraverint, attollere. Quia igitur huius rationis sancto et salubri consilio venerabiliter assurgimus, inde est, cum Adulphus prepositus multum in servicio nostro et regine karissime coniugis nostre¹ tam ad dominum papam², quam imperatores et diversos principes personam et res periculo exposuerit et fideliter desudaverit, ad instantiam eiusdem regine et venerabilium fratrum suorum,

¹ Gertruda (zm. 1214) córka Bertolda księcia Meranu, żona Andrzeja II.

² Innocenty III (Lotariusz Senensis) papież w latach 1198–1216.

*scilicet Cholocensis archiepiscopi Bertoldi et Bamberguiensis episcopi³ et marchionis, quibus incessanter et fideliter et super omnes alios eorum fideles servivit et frequencius personam periculo mortis exposuit, terram quandam, in Chypus sitam supra Poprad, a Sebus eliberatam et iam dicto Bamburguiensi episcopo collatam, per consensum et petitionem eiusdem episcopi Adolpho preposito et sorori sue, que iam per dictam reginam a terra nativitatibus sue in exilium et peregrinationem vocata est, relictis competentibus possessionibus et cognatis liberisque suis, perpetuo contulimus possidendam cum liberis denariis et omni regio iure, quod ad nos dinoscitur pertinere, tali tamen libertate, quod populos, quos collegerint, vel undecunque adduxerint, nullus presumat iudicare, inquietare, excepto nobis et palatino, vel cui ad preces eiusdem prepositi et suorum heredum preceperimus, et ut omnis circumiacencium extirpetur controversia saepius repetita. Terra hiis circumcingitur terminis et metis: prima meta incipit a niveo monte, sub cuius pede oritur rivulus, qui vocatur Iascunov, per quem descendit in Poprad; inde directe versus villam Isac tendit ad metas distinctas ultra quoddam pratum, ubi oritur quedam aqua, que descendit per idem pratum usque ad rivulum nomine Hunounig, qui rivulus currit in Poprad, videlicet Poprad per rivulum, qui vocatur Oscoy; revertitur ad priores niveos montes unde inceperat; et per Lutuinum, curialem comitem eiusdem terre, dilectissimi nostri fratris, Bamberguiensis episcopi, iam dictam terram assignari fecimus. Decernimus ergo, ut decreto nulli omnino homini fas sit pretaxatam terram disturbare, sufferre, vel aliquatenus minuere, sed integre et illibate permaneat illi per illum illius heredibus in perpetuum usibus idoneis pro futuro. Quod ut ratum et stabile persistat, ne processu temporum possit aliquis infringere calumpniose, presencium auctoritate et regie serenitatis sigillo communivimus. Datum per manus magistri Thome, aule regie vicecancellarii, anno incarnatione domini MCC nono, venerabili Iohanne Strigoniensi archiepiscopo, reverendo Bertoldo Colocensi et bano existense; Calano Quinqueecclesiensi, Bolezlao Waciensi, Kathapano Agriensi, Symone Waradiensi, Villarmo Transilvano, Desiderio Cenadiensi, Petro Geuriensi episcopis existentibus, ecclesias dei feliciter gubernantibus; **Poth palatino et Musuniensi comite**, Michaele voywoda, Marcello Bachiensi, Iula Budruguiensi, Bancone Bychoriensi,*

³ Ekbertus z Meranu biskup bamberski w latach 1202–1237.

Ochuz Supruniensi, Benedicto de Novo Castro, Moys Ferrei Castri comitibus existentibus, regni nostri anno quinto.

II

☪ Andrzej II król Węgier nadaje dochody z podatków w Pečovskiej Novej Wsi Demetriuszowi z Raszy przełożonemu cześników dworu królowej, z przeznaczeniem tych dochodów z ceł na utrzymanie i naprawę grodu Šarišsky Novohrad, 1209.

☪ Uwaga: dok. częściowo zniszczony, w: Magyar Országos Levéltár (archivum familiae Péchy, Diplomatikai levéltár – 64645). Uznany za sfałszowany w XVII wieku – zob. J. Pauler, A. Magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, t. II, Budapest 1899, s. 549; J. Karácsonyi, A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig, Budapest 1902, s. 12; E. Szentpétery, Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica, t. I. Cz. 1, Budapest 1923, s. 78; I. Borsa, Regestaregum-stirpis Arpadianae criticodiplomatica, t. II, Budapest 1961, s. 120; Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, t. I, wyd. R. Marsina, Bratislaviae 1971, s. 123-124 (nr 156).

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Andreas, dei gracia Hungarie, Dalmacie, Chorvacie, Rame, Servie, Gallicie Lodomerique rex in perpetuum. Divini decoris ratio expostulat et humani nichilominus exigencia iuris aprobat, ut emeritorum stipendia virorum iuxta competentem retribucionis seriem honesta et decens confoveat recompensacio, sic et humane actiones equitatis tramitem imitantes, unicuique fidelium defessionis et laboris premium congruum et benivolum in retribuendo gratitudinis officium impendisse dinoscuntur. Alioquin iusti iudicis sententia, qua dicitur: merces mercenarii apud te non dormiat, digne iudicabuntur in contemptum. Quando ergo huic rationi sancte et salubri venerabiliter assurgimus, inde est, cum Demetrius de Rascha, domine regine nostre pincernarum magister, multum in servicio regni et nostre et karissime coniugis nostre, tam ad dominum papam, quam imperatores et diversos principes, personam et res pericule exposuerit et fideliter dessudaverit, ad instanciam eiusdem regine nostre et consiliariorum nostrorum theoleneum quoddam in comitatu de Charus, in Vykorchma, que nunc Vyfalw vocatur, ex antiquo tempore per nostros predecessores datum et approbatum, propter conservacionem castri Vyvar, in prelibato comitatu situati in finibus Polonorum, confirmamus, immo de novo damus in perpetuum ad conservacionem prefati castri, et hoc ideo, quia dictum castrum est de novo erectum ex singulari admissione precessorum nostrorum in montibus desertis, ut eo commodius et securius homines per illa loca deserta possent ambulare, utque ibidem insimul facilius convenirent homines et villas in montis radice plantarent. Volumus itque, ut ita, sicut prius fuit, a qualibet anima pro

theloneo solvatur unus solidus, a qualibet vero curru unus grossus Pragensis, a mercanticia vero a quolibet ligatura, vase, cista sive nodo unus grossus Pragensis, et decrevimus, quod nullus hominum, sive ille sit ex regnis nostris, sive ex alienis, audeat preterire pretactum theloneum a prefata Vyfalw incipiendo, versus partem superiorem usque ad montem Symena nuncupatum et usque ad fluvium Poprath versus Muschina, a monte et castro dicto Symena directe procedendo, versus autem partem inferiorem usque ad pedem montis Scharus at hoc sub amissione omnium rerum et mercanciarum, quas duxerit, et ut prelibatum rerum et mercanciarum, quas duxerit, et ut prelibatum theloneum integrum et illibatum permaneat, illi Demtrio et per illum illius heredibus in perpetuum usibus prefati castri donamus in perpetuum. Quod ut ratum et stabile persistat, nec processu temporum valeat aliquis infringere calumpniouse, praesencium auctoritate et regie serenitatis sigillo communivimus. Datum per manus magistri Thome, aule regie vicecancellarii, anno ab incarnatione domini MCC novo, venerabili Iohanne Strigoniensi archiepiscopo, reverendo Bertoldo Colocensi et bano existente; Calano Quinquesslesiensi, Bolezlao Vaciensi, Cathapano Agriensi, Simone Waradiensi, Vylamo Transylvano, Desiderio Cenadiensi, Petro Geuriensi episcopis existentibus, ecclesias dei feliciter gubernatibus; Poth palatino et Musinensi comite, Michaele wayvoda, Marcello Baechiensi, Iula Budrugiensis, Bancone Bychoriensis, Ocuz Supruniensi, Benedicto de Novo Castro, Moys Ferrei Castri comitibus existentibus, regni nostri anno quinto.

III

☪ Akt ugody pomiędzy biskupem krakowskim Pawłem a Mironiegiem, synem Dzierżykrają kasztelana połanieckiego, Bogusławą żoną tegoż Mironiega a wnuczką Wysza scholastyka krakowskiego z 18 maja 1288.

☪ Dr.: Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, cz.1 (Monumenta Medii Aevi Historica, t. 1), dok. 89 (s. 123-125).

Paulus episcopus cracoviensis cum comite Mironego, filio comitis Dirsicraii, olim castellani polanecensis, nec non Boguslava uxore eiusdem Mironegi, nepte Vissonis quondam schlastici cracoviensis, pactionem facienses, villas Swiniarsko et Muszyna obtinet.

In nomine domini amen. Humanis ordinacionibus tum oblivionis tum calumpnie scrupulus sepe prolixi trahctu temporis novercatur nisi ordinaciones ipse a scripto testium et sripti testimonio perhenne habeant munimentum. Proinde tam presens etas noverit quam futura quia cum inter Nos Paulum dei gratia episcopum cracoviensem ex una parte et comitem Myronegum filium comitis Dersycragii bone memorie quondam castellani de Polanch ac

dominam Boguzlauam, uxorem eiusdem Myronegy. Neptem domini Wissonis felicis recordationis quondam scholastici cracoviensis et heredis de Negoweze controversia esset orta ex altera super villis duabus videlicet Swinarsco quod in Sandech situm est. **Et Mussina que iacet sub Ungaria.** Quas villas Nos prefatus episcopus tenuimus et tenemus post decessum eiusdem domini Wissonis nobis et mense cracoviensis episcopatus per ipsum dominum Wisson cum adhuc viveret et esset mente sanus villarum heres et dominus earundem pro sua et suorum animabus legatas et donatas iure testamenti et ultime voluntatis. Nobis et nostris sucesoribus iure hereditario et perpetuo possidendas. Prefatus enim comes Myronegus easdem villas nomine prefate uxoris sue a nobis instantissime repetebat. Asserens eas eidem domine iure successorio pertinere. Ut pote ei que sola superstes de genere ipsius domini Wissonis remanens esset heres legitima domina que omnium bonorum mobilium et immobilium, que ex eiusdem domini Wissonis eius patris obitu remanserunt. Cumque ad presenciam illustris principis domini Lezstconis dei gratia nostri ducis Cracovie, Sandomierie et Syraz. Aliquociens citatorie Nos vocasset. Tandem habito consilio saniori consulens suo commodo parcens laboribus et expensis. Cupiensque bono pacis et concordie materiam prefate controversie stirpitus amputare nobiscum composuit amicabiliter tali forma. Quod ipse comes Myronegus et principaliter predicta domina uxor eius nomine suo et heredum suorum seu quorumlibet posterum Nos prefatum episcopum nostram, que cracoviensem ecclesiam permiserunt et permittunt prefatas villas libere et pacifice iure hereditario et perpetuo possidere. Ratam habentes et ratificantes predicti domini Wissonis ultimam prehabitam voluntatem. Renunciantes que omni iuri suo sive actioni que ipsis competeabant vel competere poterant super eisdem villis bona fide nobis stipulantibus promiserunt pro se et suis omnibus heredibus memoratis. Quod super dictis villis et hereditatibus nec Nos nec nostros succedaneos neque nostram ecclesiam unquam de cetero infestabunt super eisdem villis perpetuum silencium sibi amodo imponentes. A nobis similiter hoc petendo ut nec Nos nec capitulum nostrum eos vel heredes eorum unquam super dictis residuis bonis sepehabiti domini Wissonis molestare debeamus iure prehabiti testamenti. Nos itaque cum nostro eodem capitulo eis promittimus bona fide. Quod sumus et volumus esse contenti de villis duabus supradictis. Et renunciando cedimus nostro iuri quod nobis competit vel potest competere iure et auctoritate prehabiti testamenti super omnibus prehabitis villis aliis seu hereditatibus domini scholastici memorati. Huius autem inter Nos amicabilem et perpetue compositionis dominus Albertus vir honorabilis ac discretus ab utraque parte concorditer electus et eodem voto acceptatus fuit mediator et decisor controversie supradicte. In horum itaque omnium evidenciam

cerciozem et evidens testimonium hanc paginam predicto comiti Myronego contulimus et sue uxori prefate. Munimine sigillorum tam Nostri, quam dicti capituli roboratam. Actum publice Cracovie anno domini MCCLXXXVIII indictione prima XV kalendas iunii [tj. 18 V].

IV

☛ Leszek zwany Czarnym ksiązę krakowski, sandomierski i sieradzki zatwierdza ugodę zawartą pomiędzy Pawłem biskupem krakowskim a Mironiegiem, synem komesa Dzierżykrają, oraz Bogusławą żoną onegoż Mironiegi a krewną Wy-sza zmarłego scholastyka krakowskiego co do wsi Świniarsko i Muszyna, w Krakowie 23 maja 1288.

☛ Dr.: Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, cz. 1 (Monumenta Medii Aevi Historica, t. 1), dok. 90 (s. 125-127).

Lesco dictus Niger dux Cracoviae, Sandomiriae et Siradiae, pactum Pauli episcopi cracoviensis cum comite Mironego, filio comitis Dirsicraii, nec non Boguslava uxore eiusdem Mironegi, nepte Wissonis quondam scholastici cracoviensis, de villis Swiniarsko et Muszyna initum, ratum esse iubet.

In nomine domini amen. Rerum precipue gestarum coram Principum Maiestate memoriae firma et inviolabilis perseverat, quo scripto testium et scripti testimonio perhennatur. Proinde Nos Lezstko dei gratia Dux Cracovie, Sandomirie et Syraz notum facimus presentibus futuris, quia cum inter Venerabilem in Christo Patrem Dominum Paulum dei gratia episcopum cracoviensem ex una. Et Mironegum filium comitis Dersycraii bone memorie quondam castellani de Polanch ac Boguzlaum uxorem eiusdem Mironegi ex altera parte controversia esset orta super duabus villis scilicet Swinarsco et Mussinam, super quibus ipse Mironegus ad nostram presentiam citaverat eundem Dominum episcopum. Eedem partes inducte spiritu pacis et consilio saniori extincto fomite discordie amicabiliter componentes et coram nobis presto in termino comparentes petiuerunt instanter ut eandem compositionem super qua nobis confectum instrumentum publicum demostarrunt ratam habentes, et ipsum instrumentum scripture auctoritate ducali perpetuo confirmaremus. Cuius compositionis forma et instrumenti est hic tenor: In nomine domini amen. Humanis ordinationibus trahctus prolixi temporis tum oblivionis tum calumpnie frequenter scrupulo novercatur nisi ordinationes ipse ascripto testium et ascripti testimonio perhennae habeant munimentum. Proinde tam presentes quam futuri noverint quia cum inter Vanerabilem in Christo patrem dominum Paulum dei gratia episcopum cracoviensem ex una et me Mironegum filium comitis Dersycragii bone memorie, castellani quondam de Polanch ac dominam Boguzlauam meam uxorem, neptem Domini Wissonis pie memorie quondam scholastici

cracoviensis heredis de Nagovez ex altera parte controversia esset orta super duabus villis videlicet Swiniarsco, quod iacet in Sandech et **Mussinam que sita sub Ungaria**, que fuerunt eiusdem Domini Wissonis quas villas prefatus dominus episcopus tenet. Quasque ego repetebam nomine mee uxoris predictae que est unica superste de genere eiusdem Domini Wissonis remanes heres et domina omnium bonorum mobilium et immobilium, que ex obitu sepedicti Domini Wissonis eius patrum remanserunt. Cumque ad presenciam illustris Principis domini Lezstconis dei gratia nostri Ducis Cracovie, Sandomirie et Syraz ipsum dominum episcopum super eisdem villis citatorie evocassem. Tandem cum sane intellexi quod prefatus Dominus Wisson eisdem villas legasset ac donasset eidem Domine episcopo et suis successoribus confecto legitime testamento et ultima voluntate mense episcopatus cracoviensis libere et quiete perpetuo possidendas. Ego et predicta domina Boguzlava mea coniunx eandem ultimam voluntatem et donacionem, quam prefatus Dominus Wisson pro salute sua fecit et suorum cracoviensi ecclesie, ratam habentes et ratificantes ne illam animadversionem incurramus gravissimam, que pletit impeditores huiuscemondi voluntum nichilominus eciam habito saniori consilio nostro commodo consulentes parcentes que laboribus et expensis. Ac bono pacis et concordie prefate materiam radicitus amputantes cum ipso domino episcopo composuimus et componimus amocabiliter tali forma, quod nomine et iure nostro et nostrorum heredum et posterorum quorumlibet presertim per lineam generis mei scilicet predictae Boguzlave descendencium. Nos prefatum dominum episcopum cracoviensem et suos quoslibet succesores permittimus, concedimus et donamus libere iure irrevocabili villas prefatas in perpetuum tenere, possidere, donare, vendere, permutare. Et quicquid ipsis placuerit de villis facere predictis plenam perfectam et liberam habeant voluntatem. Renunciamus autem nunc et in euum omni nostro iuri. Et dictorum heredum omni que actioni que nobis competeat et competere poterat quocumque modo super eisdem villis. Et promittimus bona fide pro nobis et nostris heredibus memoratis ipsi domino episcopo pro se et suis succedanneis stipulanti, quod super eisdem villis nec ipsum nec eius successores nec ecclesiam cracoviensem unquam per nos nec per alium quemquam infestabimus, sed potius ipsos in possessione dictarum villarum prout poterimus defendemus. Nobis super ipsis villis perpetuum silentium imponentes. Volumus enim ut predicta ultima voluntas prefati Domini Wissonis firma semper et inviolabilis maneat in hac parte. Itaque promittimus et volumus et pro nostris spondemus heredibus hanc amicabilem compositionem dictis domino episcopo suis que successoribus et ipsius ecclesie ratam semper et firmam habere, tenere et non contra facere, nec venire de iure, causa, ingenio aliquo sive facto. Ipse eciam Dominus episcopus nostris precibus inclinatus una cum suo cracoviensi capitulo pro

se et suis heredibus nobis promisit que tenemus ex decessu sepedicti Domini Wissonis scolastici iure testamenti prehabiti molestare. Qui contenti prefatis duabus villis renunciantes cesserunt omni iuri, quod habent et habere poterant ex prehabito testamento. In horum itaque evidenciam omnium cerciorem et evidens testimonium presentem eidem Domini episcopo paginam contulimus sigillorum dependencium munimine roboratam. Actum publice Cracovie anno domini MCCLXXXVIII, indictione prima X Kalendas iunii. Presentibus hiis comitibus scilicet castellano cracoviensi, Petro palathino cracoviensi, domino Procopio cancellario cracoviensi, domino Michaele cancellario siradiensi, Nicolao castellano sand [omieriensi], Suntozlao castellano wizliciensi, Laurencio iudice cracoviensi. Et hii omnes ad meam scilicet Mironegio predicti petitionem sua sigilla presentibus appenderunt et aliis quam multis. Nos igitur Dux oreatus, quia officium iudicis est discordantes partes ad concordiam invitare, predictarum parcium supplicacionibus inclinati. Compositionem factam prehabitam inter ipsas auctoritate ducali sanctione perpetua confirmamus. Ratamque et firmam habentes facimus valitura nunc et in euum gaudere semper que stabili firmitate. Ad horum itaque omnium evidenciam cercionem hanc paginam supradicto domino episcopo dedimus nostri sigilli munimine roboratam. Acta sunt hec publice Cracovie in nostra curia anno domini MCCLXXXVIII, indictione prima, X kalendas iunii. Presentibus comitibus et dominis supradictis et aliis quam multis. Datum per manum prefati domini Procopii, nostri cancellarii. Veruntamen omnia iura ducalia quibus ville prahabite sunt astricte et ad que tenetur pro nobis et nostris salva successoribus reaservamus.

V

☞ Przywilej króla Kazimierza Wielkiego dla miasta Muszyny, wystawiony w Krakowie 26 listopada 1364 roku.

☞ Dr.: Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, cz. 1. (Monumenta Medii Aevi Historica, t. 1), dok. 235 (s. 301-302).

Casimirus rex Poloniae advocatum et consules nec non totam communitatem civitatis Muszyna certiores facit, se via mercatoriam ab eadem civitate non aversurum.

Kazimirus dei gracia Rex Poloniae, fidelibus nostris Advocato et Consulibus ac toti communitati Civium in Novacivitate Muszina, graciam suam regio cum favore. Ex informacione quorundam maleficorum estis omnes male et sinistre informati. Taliter videlicet, quod nos interderemus iter seu viam vestram ad alias Civitates convertere. Volumus vos non latere, quod hoc ipsum nunquam cogitavimus. Quare vobis Advocato et Consulibus ac toti communitati promittimus perpetuis temporibus

et spondemus, vestram viam seu iter nequaquam alienare. Ceterum vobis precimus, ut reparacioni poncium intendatis vestro pro posse. Datum Cracoviae tercia feria infra octavas beate Katherine.

VI

☛ List króla Kazimierza Wielkiego do Ankona wójta Muszyny, z Krakowa 29 listopada 1364 roku.

☛ Dr.: *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, cz. 1. (*Monumenta Medii Aevi Historica*, t. 1), dok. 236 (s. 302).

• *Casimirus rex Poloniae Anionem advocatum civitatis Muszyna hortatur, studeat, ut eandem civitatem marcatores ex locie extraneis frequentent.*

• *Kazimirus dei gracia Rex Polonie, fideli suo Anconi Advocato in Novacivitate graciam suam*

regio cum favore. Ex relatu vericido percepimus domini Petri capitanei sandecensis nostri fidelis, Vos velle et posse ex partibus alienis mercatores et alias personas competentes convocare pro collocacione et reformatione nostre Civitatis. Quare volumus vobis iniungentes, quatenus eosdem homines convocare studeatis, qualibet dilacione non obstante, nomine nostre maiestatis omnem securitatem eis promittendo a solucione thelonesi in Alba Ecclesia nostra Civitate, prout alias residentibus in novacivitate nostra magnificencia a pretacto theloneo libertatem promisit, in curriculo vero brevi temporis approbataque constancia ipsorum iuxta baronum nostrarum et verstrum consilium inter metas Regni nostri tam in theloneo, quam in aliis accidenciis ex favore [gracie nostre] speciali ipsos supportamus. In cuius rei testimonium presentibus sigillum nostrum est appensum. Datum Cracovie feria sexta in vigilia beati Andree apostoli gloriosi. Anno domini MCCCLXIII.

Zagadnienie frekwencji w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1686–1717)

Problematyka pogranicza polsko-słowackiego, a szczególnie historycznej przynależności obszarów Spiszu do dawnej Rzeczypospolitej znajduje swoje odzwierciedlenie w coraz większej ilości publikacji¹. Prace badawcze w istotny sposób poszerzają naszą wiedzę o tym obszarze, ale nadal pozostawiają wiele znaków zapytania, co do kwestii powiązań tego terenu z kolegium Pijarów w Podolińcu, którego znaczenie i wpływy były widoczne nie tylko na obszarze samego Spiszu, ale również w Małopolsce i na terenie Polski przedrozbiorowej i poza jej granicami. Na kwestię tę zwracają uwagę w swych opracowaniach Mieczysław J. Adamczyk², Artur Nojszewski³, Józef Długosz⁴, Iwan Chalupecký⁵ oraz w swojej dysertacji doktorskiej Piotr Wierzbicki⁶, a w wydawnictwach źródłowych Andreas Koltai⁷.

Ze swojej strony stan badań obejmujących problematykę dotyczącą oo. Pijarów i kolegium podolinieckiego ukazałam w dwóch odrębnych publikacjach⁸. Niezależnie jednak od tego chciałam przybliżyć problem funkcjonowania tej placówki edukacyjnej, a przede wszystkim jej działalność oświatową, zwracając uwagę na stan liczbowy uczniów w latach 1686–1717. Zagadnienie frekwencji nadal bowiem nie zostało w pełni ukazane poza kilkoma wzmiankami w niektórych artykułach⁹. Skupiłam się tu oczywiście na pewnym wycinku czasowym obejmującym 31 lat, ponieważ uznałam, że jest to dość istotny okres ze względu na jego znaczenie dla historii Polski, której pozycja w wyniku wojen z Turcją oraz wojny północnej uległa zasadniczej zmianie. Chcąc przedstawić liczbę uczniów uczących się w Podolińcu w po-

szczególnych latach, korzystałam z dwóch ksiąg metrykalnych kolegium znajdujących się w Centralnym Archiwum Węgierskiej Prowincji Pijarów w Budapeszcie¹⁰. Pierwsza z nich obejmuje okres od 1643 do 1722 r., będąc zestawioną przez Lucasa Möscha, nauczyciela retoryki i poetyki w 1684 r.¹¹, z tym że od 1696 r. stanowiła ona tylko indeks dla nowej księgi uczniów, uporządkowanej według roczników i klas, która jako drugie źródło posłużyła mi do opisu frekwencji, będąc doprowadzoną do 1786 r.¹² Warto zaznaczyć, że w przypadku pierwszej księgi nie zawsze możemy podać na podstawie zapisów imion i nazwisk rzeczywistą liczbę uczniów w kolegium i dopiero na dwóch ostatnich stronach znajdujemy pełną liczbę uczniów w danym roku szkolnym. Poza tym zapis nie zawsze odnosi się do tzw. roku szkolnego tylko obejmuje rok kalendarzowy¹³. Zdarzają się też przypadki braku informacji o liczbie uczniów, np. w roku 1692 i 1693¹⁴, albo zapisy frekwencji obejmujące jedynie pół roku (np. w 1689). Dopiero od 1697 r. mamy zapisy pełne, uwzględniające cały rok szkolny. W związku z brakiem pewności, co do liczby uczniów w księdze pierwszej (Lib. 24), miarodajnym źródłem staje się bardzo dokładna księga druga (Lib. 25), którą jednak można wykorzystać dopiero od roku 1696. Znajdujemy w niej przyporządkowanie uczniów do klas oraz roczników i dość szczegółowy opis ich liczby nie tylko całościowy, ale także w poszczególnych klasach¹⁵. Korzystając więc z obydwu archiwaliów zestawiałam zarys frekwencji na przestrzeni lat 1696–1717, ujmując w nim także procentowy udział poszczególnych roczników.

Frekwencja uczniów w kolegium podolinieckim za lata 1686–1717

Rok	Liczba uczniów	Procentowy udział	Inne	Źródło
1686	152	2,312%	Zapis tylko za rok kalendarzowy	CAWP, Lib. 24, s. 229.
1687	197	2,997%	„	CAWP, Lib. 24, s. 229
1688	238	3,620%	„	CAWP, Lib. 24, s. 229
1689	240	3,651%	Zapis dotyczy połowy roku	CAWP, Lib. 24, s. 229
1689–1690	220	3,347%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229
1690–1691	268	4,077%		CAWP, Lib. 24, s. 229
1692	Brak danych	0%	Brak	CAWP, Lib. 24, s. 229.
1693	Brak danych	0%	Brak	CAWP, Lib. 24, s. 229.

Rok	Liczba uczniów	Procentowy udział	Inne	Źródło
1694	255	3,879%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229
1695	244	3,712%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229.
1696	233	3,544%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib 25, s. 1-4
1697–1698	233	3,544%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 4-8
1698–1699	343	5,218%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 9-13
1699–1700	341	5,187%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 13-19
1700–1701	363	5,522%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 20-25
1701–1702	352	5,355%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 25-29
1702–1703	346	5,263%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 29-34
1703–1704	260	3,955%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 34-38
1704–1705	265	4,031%	–	CAWP, Lib. 24, s. 229 i Lib. 25, s. 39-42
1705–1706	276	4,198%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 43-47
1706–1707	269	4,092%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 47-51
1707–1708	26	0,395%	Kolegium zamknięte przez kilka miesięcy z powodu zarazy	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 51-52
1708–1709	136	2,069%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 52-54.
1709–1710	149	2,266%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 54-57.
1710–1711	82	1,247%	Zaraza, kolegium zamknięte przez kilka miesięcy	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 57-59.
1711–1712	212	3,225%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 60-62
1712–1713	219	3,331%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 63-65.
1713–1714	192	2,921%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 66- 68
1714–1715	107	1,627%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 68-70
1715–1716	179	2,723%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 71-73.
1716–1717	176	2,677%	–	CAWP, Lib. 24, s. 230 i Lib. 25, s. 74-76.
Suma	6573	100%		

☐ Powyższa tabela wskazuje, że okresem największego wzrostu aktywności edukacyjnej kolegium w Podolińcu był przełom XVII i XVIII w., a konkretnie lata 1698–1707, kiedy liczba uczących się nie spadała poniżej 250 uczniów. Drastyczny spadek pobierających nauki studentów nastąpił w latach 1707–1711, w tym czasie nasiliły się bowiem działania wojskowe w wojnie północnej i dało znać o sobie ogólne zmęczenie społeczeństwa. Dodatkowym czynnikiem była też zaraza, która w latach 1707–1708 i 1710–1711 spowodował, że w kolegium było zaledwie 26 i 82 uczniów. Warto zaznaczyć, że kryzys zapoczątkowany w 1707 r. spowodował, że do roku 1717 nie udało się przekroczyć liczby 230 uczących się. Powyższe zagadnienie ilustruje zamieszczony wykres procentowy.

☐ Trzeba zaznaczyć w tym miejscu, że brak danych liczbowych w odniesieniu do roku 1692 i 1693 nie oznacza braku uczniów w kolegium podolinieckim, a jedynie brak zapisu o ich pobycie.

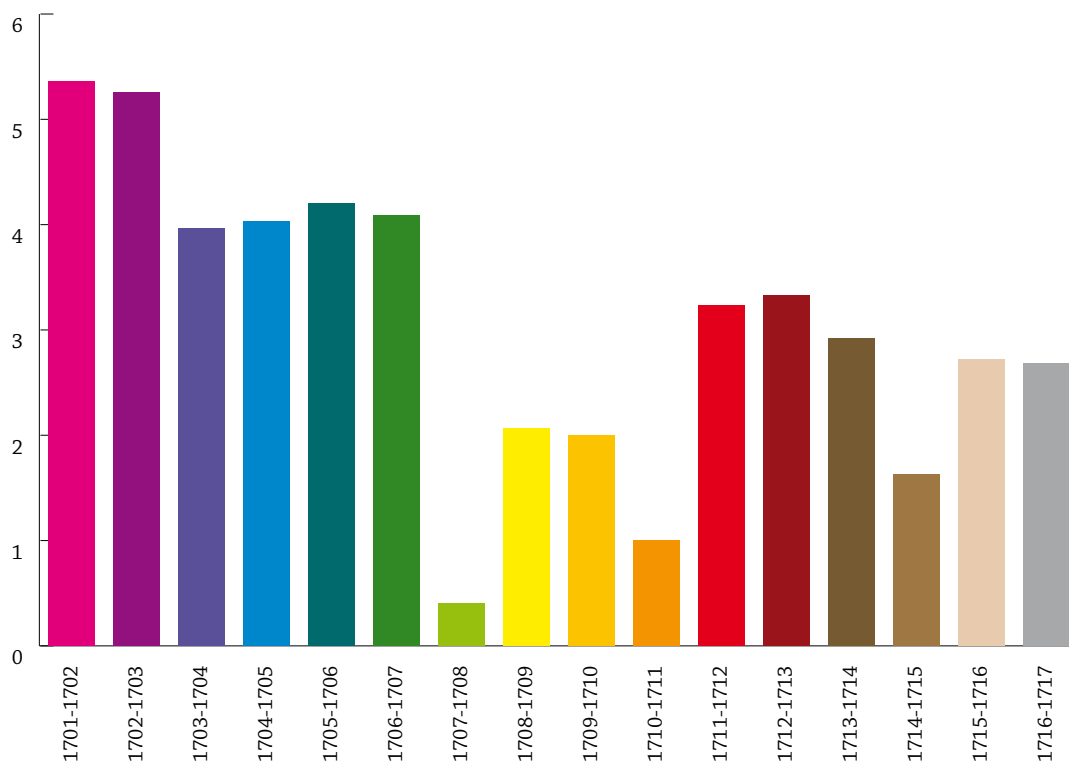
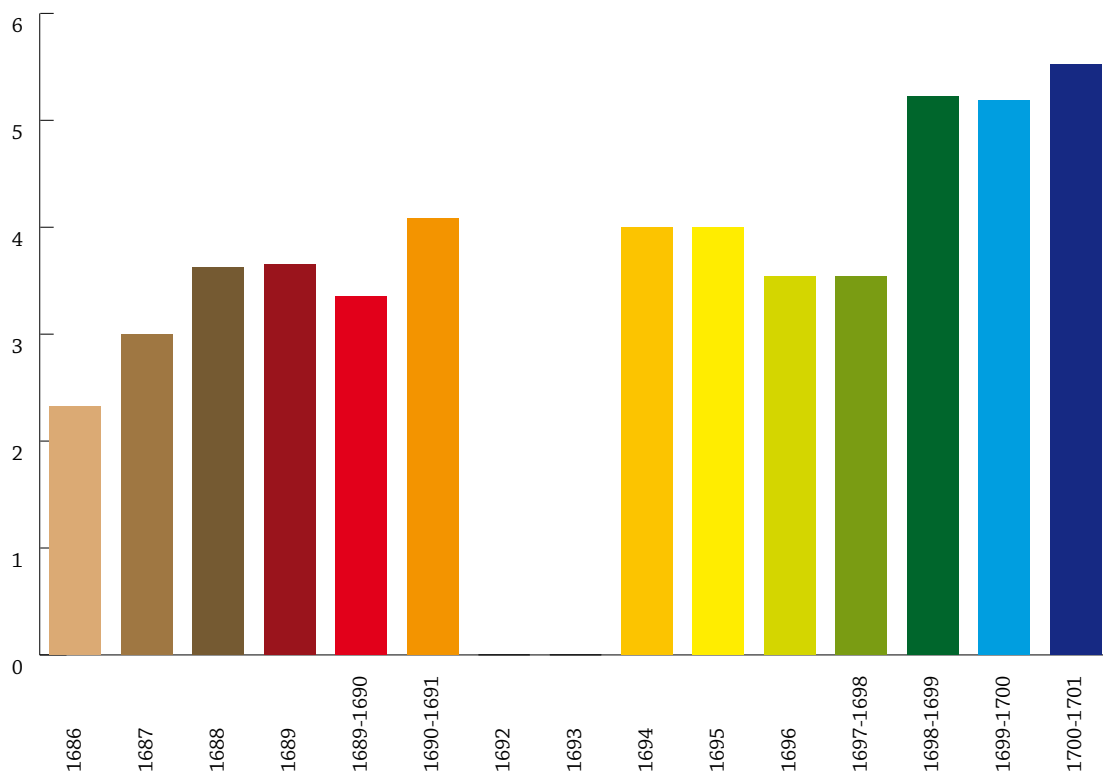
☐ Na wykresie da się zauważyć powolny spadek ilości uczących się, począwszy od 1707 r. i utrzy-

mujący się w zasadzie do końca omawianego okresu, czyli do 1717 r., z niewielkim wzrostem w latach 1711–1713, oznaczającym podniesienie stanu liczbowego uczniów do ponad dwustu.

☐ Wnioski, jakie nasuwają się z analizy tabeli oraz wykresu, wskazują jednoznacznie, że przełom XVII i XVIII w. miał istotne znaczenie dla rozwoju kolegium podolinieckiego, które w tym czasie było znaczącym ośrodkiem edukacyjnym Rzeczypospolitej. Nawet załamanie się frekwencji po 1707 r. nie spowodowało upadku placówki, która powoli odbudowywała swoją pozycję. I chociaż nie udało się osiągnąć do 1717 r. rekordowego poziomu liczby studentów z lat 1700–1701 (361 osób), to jednak zbliżono się do liczby dwustu uczących się, co niewątpliwie dobrze wróżyło szkole na przyszłość. Świadczą o tym zresztą zapisy źródłowe z lat późniejszych¹⁷.

☐ Sumując liczbę uczniów w kolegium w Podolińcu w latach 1686–1717, stwierdzamy, że zamyka się ona cyfrą 6573 adeptów.

Wykres procentowy
 frekwencji za lata 1686–1717
 w kolegium oo. Pijarów
 w Podolińcu

Przypisy

- ¹ Najlepszym tego dowodem są ukazujące się od niedawna „Zeszyty sądecko-spiskie” i „Almanach Muszyny”, które dotyczą wielu istotnych zagadnień pogranicza polsko-słowackiego, poza nimi także inne regionalne wydawnictwa poszerzają nasz obraz Spiszu sprzed wieków, np. „Rocznik Sądecki” czy też publikacja *Otwarte regiony Europy Środkowo-Wschodniej. Spisz wielokulturowe dziedzictwo. Pogranicze, Sejny 2000 oraz Pijarzy. Pietas et litterae. Wpływ Kolegium Pijarów w Podolińcu na rozwój dawnego szkolnictwa*, Nowy Sącz 2004.
- ² M.J. Adamczyk, *Szkoły Pijarskie w Podolinie i ich związki z Polską 1643–1848*, Wrocław 1995.
- ³ A. Nojszewski, *Rola Podolińskiego Kolegium oo. Pijarów w tworzeniu wspólnoty duchowej Polski i Węgier*, [w:] *Wkład Pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa–Kraków 1993, s. 409–416.
- ⁴ J. Długosz, *Uczniowie Kolegium Pijarskiego w Podolińcu w latach 1643–1670*, „Rocznik Zakładu Narodowego Ossolińskich we Wrocławiu” t. VII: 1972, s. 235–256.
- ⁵ I. Chalupecký, *Kolegium w Podolińcu miejscem przenikania się kultur między Polską a Słowacją*, [w:] *Otwarte regiony Europy Środkowo-Wschodniej. Spisz wielokulturowe dziedzictwo. Pogranicze. Sejny 2000*, s. 77–87; I. Chalupecký, *Kolegium pijarów w Podolińcu*, [w:] *Pogranicze Polsko-Słowackie – rocznik Euroregionu Tatry 2002*.
- ⁶ P. Wierzbicki, *Szlachta województwa krakowskiego w dobie wojny północnej (1700–1711)*, Kraków 2006 [praca doktorska: Archiwum Akademii Pedagogicznej w Krakowie]. W aneksie t. II, tabela nr 11, s. 299–326 znajduje się wykaz szlachty uczącej się w Podolińcu w latach 1699–1711, a w zasadniczej części t. I, s. 336–339 opis wpływu tegoż kolegium na wykształcenie szlachty krakowskiej, a także pochodzącej z innych regionów kraju, w tym też z obszarów Węgier.
- ⁷ *Catalogus religiosorum provinciae Hungariae ordinis scholarum Piarum 1666–1997*, collectionem Stephani Léch Sch., P., complevit et in volumen, redegit Andreas Koltai, Budapest 1998.
- ⁸ B. Wierzbicka, *Przyczynek do stanu badań nad Pijarami*, [w:] *Pijarzy. Pietas et litterae. Wpływ Kolegium Pijarów w Podolińcu na rozwój dawnego szkolnictwa*, Nowy Sącz 2004, s. 50–55; też, *Materiały rękopiśmienne, źródła drukowane oraz zestawienie literatury dotyczącej kolegium oo. Pijarów w Podolińcu*, „Almanach Sądecki”, R. XVI, Nr 1/2 (58/59): 2007, s. 19–24.
- ⁹ M. Gotkiewicz, *Trzy wieki kolegium podolinieckiego, (1642–1942)*, „Nasza Przeszłość”. Studia z dziejów Kościoła w Polsce, t. XV: 1962, s. 90. Autor podaje w roku 1700 liczbę 360 uczniów, zaznaczając spory odsetek Polaków. Podobnie w swoim artykule A. Nojszewski, *Rola podolińskiego Kolegium oo. Pijarów...*, s. 413. Przedstawia on jednak głównie wyliczenia odnośnie narodowości. Zaznacza też, że duży odsetek wśród uczniów stanowili Węgrzy. W przypadku Polaków i szlachty, potwierdza że największą liczbę studentów uczęszczających do kolegium stanowiły osoby pochodzące z Małopolski, chociaż liczna grupa wywodziła się również z Mazowsza i innych regionów kraju. Również I. Chalupecký, *Kolegium w Podolińcu miejscem...*, s. 84 odnotowuje 260 uczniów w roku 1703, a na s. 85 wspomina, że do kolegium uczęszczali przedstawiciele różnych regionów Polski, nie tylko z Małopolski i Spiszu.
- ¹⁰ CAWPP (Centralne Archiwum Węgierskiej Prowincji Pijarów), *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643 [Ad Annum 1722]* Lib. 24 i *Nomina Studiosorum Scholarum Nostrarum ab Anno 1696*, Lib. 25 nr XLIII. Zdjęcia i opis tych ksiąg zob. A. Koltai, *Historia podolinieckiego archiwum pijarskiego*, [w:] *Pijarzy. Pietas et litterae...*, s. 22 oraz *Katalog*, s. 71 i 73–74.
- ¹¹ CAWPP, *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643 [Ad Annum 1722]* Lib. 24, obejmuje ona 232 strony, dalej zapis CAWPP, Lib. 24. Interesujący nas okres tymże źródle znajduje się na stronach od 195–199 i 229–230.
- ¹² *Nomina Studiosorum Scholarum Nostrarum ab Anno 1696*, Lib. 25 nr XLIII, obejmuje ona 340 stron, dalej zapis CAWPP, Lib. 25.
- ¹³ CAWPP, Lib. 24, s. 229 lub Lib. 25, s. 1–8, Zob. np. lata 1692–1696 i 1697–1698; także tabela poniżej.
- ¹⁴ Zob. CAWPP, Lib. 24, s. 229; także tabela poniżej.
- ¹⁵ Interesujący nas okres obejmuje w CAWPP Lib. 25 strony 1–76. Ta dokładność w zapisie pozwoliła na ustalenie np. przez P. Wierzbickiego liczby szlachty i jej preferencji edukacyjnych w latach 1698–1711. Zob. P. Wierzbicki, *Szlachta krakowska...*, Aneks, t. II, tabela nr 11, s. 299–326, tekst s. 338, wykres nr 27 i nr 28.
- ¹⁶ Tabela sporządzona na podstawie CAWPP. Lib. 24 i 25.
- ¹⁷ Zob. CAWPP Lib. 25, od s. 96 i Lib. 24, s. 199–201.

Problematika návštevnosti v spišskom kolégiu piaristov v Podolínci v rokoch 1686–1717

☛ Tento článok je snahou o charakteristiku návštevnosti piaristického kolégia v Podolínci v rokoch 1686–1717. Odvoláva sa na doterajšie závery v tejto otázke, a taktiež poukazuje na vplyv vzdelávacieho kolégia na pohraničie a ukazuje na jeho význam ako strediska vzdelania na mape Poľskej republiky. V snahe predstaviť počet žiakov študujúcich v Podolínci v jednotlivých rokoch som využívala dve matričné knihy, zdroje kolégia, nachádzajúce sa v Centrálnom archíve Maďarskej provincie piaristov v Budapešti. Prvá z nich zahŕňa obdobie od roku 1643 do roku 1722 a bola vytvorená v roku 1684¹ Lucasom Möschem, učiteľom rétoriky a poetiky, avšak od roku 1696 prestala mať zásadný význam a bola len podkladom pre novú knihu žiakov, ktorá bola usporiadaná podľa ročníkov a tried a ktorá mi poslúžila ako druhý zdroj na opis návštevnosti a bola vedená do roku 1786. Aby som jasným spôsobom poukázala na problematiku, využila som tabuľku s dvoma

grafmi, ktoré ukazujú percentuálne a kvantitatívne návštevnosť žiakov v jednotlivých rokoch. Vyvodila som z toho záver, že v období od roku 1686 do roku 1717 v spišskom kolégiu v Podolínci študovalo 6573 študentov. Obdobím s najväčšou návštevnosťou boli roky 1698–1707, keď počet žiakov nebol nižší ako 250 osôb. Pokles návštevnosti v škole bol v rokoch 1707–1711, čo však nič nemení na fakte, že vplyv tohto strediska na rozvoj vzdelania a kultúry bol v danom období významný pre Spiš, a taktiež pre celé Poľsko.

¹ CAMPP (Centrálny archív Maďarskej provincie piaristov) *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643 [Ad Annum 1722]* Lib. 24, zahŕňa 232 strán, ďalej záznam CAMPP, Lib 24. Nás zaujímajúce obdobie sa v tom istom zdroji nachádza na stranách od 195–199 a 229–230.

K otázke emancipácie a antisemitizmu v Spišskej župe na prelome 19. a 20. storočia

Pre dejiny Československa, Slovenska i samotného Spiša na začiatku 20. storočia je typickým medzníkom vznik 1. Československej republiky. Vznik Československa má dva aspekty. Po prvé je to existencia štátu, v ktorom český a slovenský národ sú nositeľmi štátnosti. Tento medzník znamená pre tieto národy po prvý raz aj demokratickú štátnosť. Niektorí historici dokonca vyzdvihujú medzivojnovú republiku Československa ako jedinú v Strednej Európe, ktorá si svoju demokraciu aj v tridsiatych rokoch dokázala udržať¹.

Vysoký kredit získalo Československo aj kvôli prístupu k židovskému obyvateľstvu. Ústava republiky totiž umožňovala židovskému obyvateľstvu popri uvedení náboženstva definovať ich židovskú identitu aj ako národnosť², čo vo vtedajšej Európe nemalo obdobu³. Československý štát bol dokonca hodnotený ako „oáza pre Židov“⁴. Opačným medzníkom pre antisemitizmus a emancipáciu židovstva na prelome 19. a 20. storočia je v roku 1867 uzákonené zrovnoprávnenie židovských obyvateľov Rakúsko-Uhorska, ktoré malo svoje predošlé etapy už v jozefínskych patentoch na konci 18. storočia. Tie znamenali postupne zlepšovanie postavenia Židov v celej habsburskej monarchii⁵.

Ako však v danom rozmedzí vyzeral vzťah medzi týmito oficiálnymi krokmi vládnych inštitúcií a ich prijatím spoločnosťou v Spišskej župe?

Na Spiši neboli Židia prijatí každým, aby sa podieľali na štátnej spoločnosti. Dôkazom toho je prechod medzi tým, čo vo vedeckej terminológii nazývame tradičným antijudaizmom k antisemitizmu⁶. Keď boli vyznavači izraelitského náboženstva postavení štátom mimo zákon, dochádzalo k otvoreným prejavom antipatie voči týmto obyvateľom vtedy ešte habsburskej monarchie. Koniec 18. storočia a osvietenské reformy Jozefa II. znamenali postupné zlepšovanie života pre Židov aj v Uhorsku. Jozefínske reformy sčasti zrovnoprávnili Židov tým, že nariadili ponemčenie ich mien, prijali do vojenskej služby a v roku 1790 povolili ich vstup na vysoké školy⁷. No ich spoločenská pozícia bola napriek politickým snahám vládnych kruhov taká slabá, že sa stávali aj naďalej cieľmi útokov príslušníkov rôznych spoločenských skupín. V ich ponímaní rozdiely medzi majoritnou spoločnosťou, v tom čase katolíckou, nebolo možné odstrániť a pocit nadradenosti ostal aj napriek tomu, že štát to stanovil za nelegitímne. Preto mohlo dochádzať k prípadom, že Židia boli napádaní aj napríklad nositeľmi štátu a skupinami odbočujúcimi zo

spoločensko-štátnej normy. V roku 1819 tak veliteľ župných hajdúchov, bez žiadneho zreteľného motívu, vykonal „násilnosti“ voči Židovi z Lemešian⁸. V roku 1831 boli, naopak, Židia vyrabovaní zbojníckou bandou⁹.

Snahou štátu bolo v 19. storočí odstrániť stereotypné chápanie Židov ako cudzieho elementu. V procese asimilácie bol dôležitým krokom rok 1840, keď vyšiel XXIX. zákonný článok krajinského snemu pod názvom O Židoch, ktorý im umožnil slobodný pohyb a právo usadiť sa kdekoľvek na území Uhorska (s výnimkou banských miest), dovoľoval im postaviť továrne, obchody a vykonávať remeslá¹⁰. Toto štátom zamýšľané hlbšie asimilovanie židovského obyvateľstva do Rakúsko-uhorskej spoločnosti však neukončilo vyčinenia voči občanom židovskej konfesie a rasové predsudky pretrvali aj v Spišskej župe naďalej, čo legitimizovalo aj násilné interakcie medzi nositeľmi majoritnej spoločnosti a Židmi. A o to krutejšie vyznievajú násilnosti voči ženám Židovkám práve v čase, keď ich asimilácia mala pokročiť opäť o stupeň vyššie. V roku 1840 bola zbitá žena židovského nájomcu pôdy v Machaloviach¹¹ a rok neskôr bola v Brutovciach miestnym obyvateľom postrelená dcéra židovského árendátora¹².

Samozrejme, že Spiš nevytváral v rámci katolíckej habsburskej monarchie žiadnu výnimku. V Bratislave došlo k otvorenému násiliu voči židovskému obyvateľstvu, ktorého nositeľmi boli predovšetkým nemeckí mešťania. Košice viedli dokonca právny spor, aby boli uznané ako banské mesto a tým na ne spadala výnimka o banských mestách¹³. Vývin asimilácie a zrovnoprávnenie židovského obyvateľstva, ktoré začal Jozef II. svojimi osvietenskými reformami, dovršil v roku 1867, keď vydal krajinský snem článok, v ktorom sa píše: „Židovskí občania krajiny s kresťanskými občanmi sa vyhlasujú v občianskych a politických právach za rovnoprávných“¹⁴. Zrovnoprávnenie občanov tejto konfesie s ostatnými občanmi však vyvolalo vznik antisemitizmu ako ho definuje Rürup, a to, že negatívne postoje voči tejto skupine ľudí stojacich mimo spoločnosti, sa mení na negatívne postoje voči skupine ľudí prináležiacich do spoločnosti¹⁵. Antijudaizmus, ktorý sa staval proti Židom a znamenal ich vyčlenenie spoločnosťou, bol aj na Spiši nahradený antisemitizmom, ktorý sa proti Židom staval ako proti súčasť spoločnosti.

Ešte v roku 1865, čiže dva roky pred ich zrovnoprávnením, sa nachádza v novinách Zipser

Anzeiger zmienka o intolerantnosti voči židovským obyvateľom. Autor článku sa domnieva, že si židovská obec dala objednať mrežu na okná zrejme z toho dôvodu, aby neboli ničené hodenými kameňmi¹⁶. Možno teda predpokladať, že zaužívaný antijudaizmus, nenájde po roku 1867 kontinuitu v podobe antisemitizmu?

☛ Ako uvidíme ďalej v texte, aj po zrovnoprávnení občanov židovského náboženstva s katolíckymi antisemitizmus v Spišskej župe pretrval. A to preto, ako sa domnieva Jacob Katz, že emancipácia Židov v jej spoločensko-právnej podstate bola iba politickým aktom. Politickým preto, že len nositelia politickej moci, vláda, kabinety, parlamenty sa mohli rozhodnúť spraviť zo Židov štátnych občanov alebo im pred zákonom zabezpečiť rovnoprávnosť¹⁷. Moderná doba a emancipácia židovstva znamenala, že pre antisemitov prestal byť ich objekt nevraživosti jasne identifikovateľným. Z tohto dôvodu už nie Žid charakterizovaný jeho judaizmom (po krste tým mohol byť zbavený svojej „viny“), ale aby sa „viditeľnosť“ Židov a ich „odlišnosť“ zachovali, začali byť Židia definovaní ako rasa so všetkými možnými negatívnymi znakmi¹⁸.

☛ V Spišskej župe boli takéto názory rozširované recipovaním antisemitských filozofov. Vo fonde Štátneho archívu v Levoči nachádzame diela Ottakara Procházsku (Proházska), jedného z ideologických vodcov katolíckeho ľudového hnutia¹⁹. Procházska ako filozof a teológ pôsobil na popredných vzdelávacích inštitúciách Uhorska, „bojoval z pozícií antikomunizmu proti social. hnutiu i proti burž. liberalizmu, nacionalistickou a antisemitskou demagógiou sa usiloval ovplyvňovať ľud. masy“²⁰. Vo fonde Štátneho archívu v Levoči sa nachádzajú jeho diela, ktoré mohli byť recipované návštevníkmi knižnice levočského katolíckeho gymnázia²¹. V Kežmarskej lyceálnej knižnici sa zase napríklad nachádzajú v nemčine vydávané Prochaska's Illustrierte Monats - Bände, v ktorých v roku 1893 nájdeme príhodu o zlých peniazoch, ktorých pôvodcom bol práve Žid²².

☛ Z doterajších poznatkov nie je známe, že by sa voči Židom vystupovalo tak agresívne ako na iných miestach dnešného Slovenska. Totiž negatívne postoje voči zrovnoprávneniu židovského obyvateľstva so zvyškom spoločnosti, podnietené procesom kvôli rituálnej vražde z Tisza Eszár z roku 1882 viedli k násilným výstupom voči židovskému obyvateľstvu, najprv v Bratislave a neskôr v roku 1883 aj v okrajových častiach vtedajšieho Uhorska – Liptove²³. Zo Spišskej župy máme z tohto obdobia „len“ príklad násilnosti voči židovskému obyvateľstvu v Spišskej Belej, kde bolo v roku 1883 Spišskou župou prešetrovanie sťažnosti na antisemitizmus. Páchatel nebol po vyšetrovaní nájdený, takže nemôžeme určiť, kto bol nositeľom protižidovských výtržností²⁴.

☛ V Spišskej župe boli v rokoch 1893–1894 vedené aj spory o cirkevných zákonoch, ktoré mali okrem zavedenia štátnych matrík, povinného ci-

vilného sobáša riešiť aj zrovnoprávnenie Židov. Najväčšími odporcami týchto zákonov bola cirkev a jej hodnostári²⁵.

☛ V hlavnom správnom centre Spišskej župy, v ktorej v tom čase žilo cca 7300 Židov²⁶, sa dokonca v roku 1902 podľa Barkányho udial súd kvôli obvineniu židovského mäsiara z rituálnej vraždy²⁷.

☛ Takto vyznieva postavenie židovského obyvateľstva protikladne, pretože napriek tomu, že emancipácia Židov na prelome storočí na tomto území dosiahla vysoký stupeň²⁸, uvedené príklady nasvedčujú prítomnosť rozvinutého antisemitizmu.

☛ Výpovedné je, že zo začiatku 20. storočia existujú záznamy o tom, že Židia bývajúcí v Spišskej župe, pravdepodobne podnietení nepriaznivou náladou voči nim a z obáv pred pogromami²⁹, prispievali na sionistickú myšlienku výstavby vlastného štátu. Z Kežmarku, Huncoviec a Spišskej Belej ich v roku 1903 bolo dokopy 33, z celkového počtu zo Slovenska 77, čo tvorilo viac ako polovicu prispievateľov z celého Uhorska³⁰.

☛ Po konci prvej svetovej vojny sa dostala Spišská župa do víru národnostných bojov a uzurpácií – od myšlienky samostatnej Spišskej republiky³¹ až k pričleneniu k novovzniknutému Poľsku³² alebo Ukrajine³³ a židovské obyvateľstvo bolo do tohto víru zatiahnuté, predovšetkým zo strany majoritného obyvateľstva župy³⁴.

☛ Zo slovenskej (slovanskej)³⁵ strany sa koniec prvej svetovej vojny nezaobišiel bez násilných prejavov antisemitizmu. Vlna výtržností, ktorá zasiahla východné Slovensko a na ktorých sa podieľali okrem vojakov vracajúcich sa z frontu aj civilní obyvatelia, nezostala nepovšimnutá až v Prahe³⁶. Násilnosti, ktorých obeťami mali byť zväčša Židia, sa udiali napríklad v Starej Ľubovni,³⁷ Jakubanoch³⁸ a Jarabine³⁹, pričom najostrejšie „uličné nepokoje“⁴⁰ sa odohrali v Spišskej Belej⁴¹, kde židovskému obyvateľovi Filipovi Gartnerovi bola spôsobená „iba“ finančná škoda a na nešťastie umreli aj 3 osoby nežidovského pôvodu⁴². V Jarabine boli zdevastované židovské obchody a aj samotní Židia boli napadnutí fyzicky, pričom však nedošlo k usmrteniam⁴³.

☛ Atmosféra strachu a násilia vyvolala napríklad aj v Jakubanoch potrebu domobrany, na ktorej sa podieľali občania židovského pôvodu⁴⁴.

☛ Základným dôvodom antisemitizmu aj po vojne a vzniku demokratickej spoločnosti bolo stále prítomné odmietanie Židovstva na tvorbe spoločnosti, pretože tak ako už v predošlých etapách zrovnoprávňovania a emancipácie, držalo židovské obyvateľstvo prvej československej republiky svoj status len kvôli snahám nositeľov štátnej moci⁴⁵.

☛ Antisemitami boli vnímaní ako cudzí element, ktorí podobne ako napríklad nemeckí obyvatelia nemali v „novej“ spoločnosti miesto⁴⁶. Popri xenofóbnej nacionalistickej argumentácii (nie motívoch), bola častou výčitkou aj ich neoprávnená hospodárska prosperita, ktorá bola možná

len vďaka tomu, že na nich „*musi robic slovensky lud*“⁴⁷. Vynorili sa aj klasické predsudky voči židovským tradíciám. V liste Spišskej župe zo septembra 1919 znevažuje autor z Krompách Židov ako „*izraeloch obrezancoch*“ a podobne ako na iných miestach povojnového Československa⁴⁸ sú vykresľovaní ako tí, čo z vojny nejakým spôsobom vyťažili⁴⁹. Židia sú paušálne ponímaní ako jedna rasa, ktorej príslušníci sú tu, aby „*hnet klamali naš slovenski lud*“⁵⁰.

☛ Ako uvádza Poláková, antisemitizmus ako druh rasizmu mohol existovať len tam, kde pretrvávala sila predsudkov a tradičné stereotypy dlhší čas.⁵¹ Spišská župa spĺňala tento predpoklad aj po roku 1867, aj po roku 1918.

☛ Židia boli aj v Spišskej župe do 18. storočia postavení mimo spoločnosť. Osvietenstvo 18. storočia im umožnilo prvé kroky k emancipácii a zrovnoprávneniu so zvyškom obyvateľstva. Humánne a pokrokové myšlienky doby však neboli zdieľané všetkými a v Spišskej župe sa nachádzajú správy, s čím sa museli Židia v ich každodennom živote potýkať. Aj 19. storočie vykazuje tú istú schému. Rokom 1840, keď začína vo fáze emancipácie ďalšie obdobie, sa stereotypy a ponímanie Židov ako nelegitímneho elementu spoločnosti nevytrácajú. Roku 1867 sa klasický antijudaizmus mení na antisemitizmus. Možné to bolo práve kvôli tomu, že reformy týkajúce sa zrovnoprávňovania Židov s katolíckimi neboli vítané v širokej verejnosti. Táto spoločenská schéma sa uchovala aj v 20. storočí, keď sa v Spišskej župe, ako časti Československa, udiala ďalšia zmena. Vznikla demokratická republika, ktorá Židov pred zákonom nediskriminovala, ba dokonca im umožnila uvádzať židovskú národnosť. Spoločenská schéma, známa už z roku 1867, sa však preniesla aj do roku 1918. Židia neboli do novovzniknutej spoločnosti prijatí ako jej právoplatná zložka, čo kvôli argumentačne rôznym dôvodom umožňovalo kontinuálnu prítomnosť antisemitských nevráživostí.

Poznámky

¹ D. Diner, *Das Jahrhundert verstehen*, München 1999, s. 166, 167.

² J. Suláček, *Tragické osudy židovskej komunity na Spiši v rokoch druhej svetovej vojny*, [in:] *Terra Scopusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Wrocław/Levoča 2003, s. 785-804, s. 787.

V Kežmarku sa z 1250 občanov izraelitského vierovyznania hlásilo 930 k židovskej národnosti, v Levoči zo 694 – 381 občanov, v Starej Ľubovni zo 647 – 200, v Porade zo 446 – iba 127 a Sp. N. Vsi sa zo 762 občanov izraelitského vierovyznania hlásilo k židovskej národnosti 326 občanov (stav ku dňu 15 II 1921) podľa: X. Šuchová, *Obyvateľstvo, príloha 1*, [in:] *Slovensko v Československu*, ed. M. Zemko, V. Bystrický, Bratislava 2004, s. 491-545, s. 498-507.

³ S. Rotkirchen, *Das tschechoslowakische Judentum: Entwicklung und Niedergang, Teil 1: 1918–1939*, [in:] *Wo sich Kulturen begegnen*, ed. N. Berger, Prag 1992, s. 107-117, s. 107.

⁴ H. Krejčová, *Czechs and Jews*, [in:] *Bohemia in History*, ed. M. Teich, Cambridge 1998, s. 344-363, s. 359.

⁵ F. Gotta, *Die antisemitische Bewegung in Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus*, *Zeitsgeschichte*, 1974, 1, s. 105-119, s. 105.

⁶ P. Rybářová, *Prejavy politického antisemitizmu v Nitrianskej župe v osemdesiatych rokoch 19. storočia*, *Historický časopis*, 53, 2005, 3, s. 443-466, s. 443.

⁷ N. Baráthová, *Židovská komunita v Kežmarku v 19. storočí*, [in:] *Žili medzi nami. Zborník referátov zo seminárov Dni židovskej kultúry v Kežmarku*, 2002–2003, ed. E. Cintulová, Kežmarok 2003, s. 23-37, s. 23.

⁸ Levoča, Štátny Archív [ďalej cit.: ŠA] Levoča, Fond Spišská župa, sign. 203/1819, kart. 492, oddelenie Kongreg.

⁹ Levoča, ŠA Levoča, Fond Spišská župa, sign. 439/1831, kart. 621, oddelenie, Kongreg., list č. 95.

¹⁰ Y.J. Jelinek, *Židia na Slovensku v 19. storočí: Poznámky k dejinám*, *Slovenský národopis*, 41, 1993, 3, s. 271-296, s. 273.

¹¹ ŠA Levoča, Fond Spišská župa, sign. 37/1840, kart. 1075, oddelenie Dédria.

¹² ŠA Levoča, Fond Spišská župa, sign. 60/2000, inv. č. 2175, kart. 1301, oddelenie písomností, podod. Processus B, 1841, 1842–1845, list č. 10.

¹³ W. Häusler, *Assimilation und Emanzipation des ungarischen Judentums um die Mitte des 19. Jahrhunderts*, *Studia Judaica Austriaca*, 1976, Bd. 3, s. 33-79, s. 46.

¹⁴ Citované podľa Baráthová, *op.cit.*, s. 24.

¹⁵ R. Rürup, *Emanzipation und Antisemitismus*, Göttingen 1975, s. 96.

¹⁶ Baráthová, *op.cit.*, s. 26.

¹⁷ J. Katz, *Zur Assimilation und Emanzipation der Juden*, Darmstadt 1982, s. 185.

¹⁸ E. Poláková, *Od heterofóbie k antisemitizmu*, *Acta Judaica Slovaca*, 10, 2004, s. 131-160, s. 150, 151.

¹⁹ Druhým lídrom bol Béla Bagha, ktorý hlásal, že Židia si priali smrť Ježiša Krista, a preto sa stali jeho vrahmi. Nenávisť Židov voči kresťanstvu sa má tradovať už po generácie. Porov.: R. Fischer, *Entwicklungsstufen des Antisemitismus in Ungarn 1867–1939*, München 1988, s. 106.

²⁰ *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, IV. zväzok M – Q, Martin 1990, s. 545.

²¹ Levoča, ŠA Levoča I AC/159 Prohászka, Ottokar: XIII. Leo Pápánal, Beszdédei es levelei, Budapest, 1891. Pečať gymnázia sa v tvare: LÖCSEI KIR: KATH: FÖGYMNASIUM PECETJE nachádza na prvej stránke publikácie. Situácia ale ani nebola zmierňovaná. Literatúra antisemitských filozofov ako je Prochazska bola aj naďalej dostupná a do konca prvej svetovej vojny dopĺňa-

- ná. Z roku 1906 sa s pečatou gymnázia zachovala kniha Prohászka, Ottokár: A diadalmas világnézet, Esztergm, 1906 – ŠA Levoča, I J/855, z roku 1910 sa s pečatou gymnázia zachovala kniha Prohászka, Ottokár: Az intellectualismus túlhajtása, Budapest, 1910, – ŠA Levoča, IJ/J 72, prív. 7, z roku 1918, bez pečate gymnázia Prohászka, Ottokár: Kultura és Terror, Budapest, 1918, ŠA Levoča I/J 856.
- ²² Kežmarok, Fond Lyceálnej knižnice v Kežmarku, P 0971/ 1892, Schlechtes Geld, [in:] Prochaska's Illustrierte Monats – Bände, Band III, 1893, s. 196.
- ²³ Gottas, *op.cit.*, s. 110–113.
- ²⁴ Z. Kollárová, *Hospodársky život v rokoch 1412–1918*, [in:] *Spišská Belá*, ed. Kollárová, Z. Prešov 2006, s. 77–97, s. 78. Do akej miery boli vybité okná vyburcované vtedajšou vlnou protizidovských nálad v Uhorsku je ťažké hodnotiť. Problém bude predmetom výskumu.
- ²⁵ M. Otčenáš, R. Otčenášová, *Roky 1848–1918*, [in:] *Dejiny Popradu*, ed. Chalupický I., Poprad 1998, s. 141–198, s. 143.
- ²⁶ Suláček, *op.cit.*, s. 786.
- ²⁷ E. Barkány, L. Dojč, *Židovské náboženské obce na Slovensku*, Bratislava 1991, s. 327. Na území budúceho Československa sa v tomto období (1867–1914) udialo 12 súdov kvôli obvineniu z rituálnej vraždy. Podľa: H. Kohn, *Before 1918 in the historic Lands*, [in:] *The Jews of Czechoslovakia*, ed. The society for the history of Czechoslovak Jews, New York 1968, s. 12–20, s. 17.
- ²⁸ J. Suláček, *Židovskí lekári na Spiši*, Z minulosti Spiša, 11, 2003, s. 125–148, s. 131 a Suláček: *Tragické osudy*, s. 787.
- ²⁹ Samu Bettelheim pionier sionizmu na Slovensku sa vyjadril 1900 o situácii v Uhorsku ako o krajine, kde sú pogromy možné, porov.: P. Haber, *Die Anfänge des Zionismus in Ungarn (1897–1904)*, Wien 2001, s. 51.
- ³⁰ Haber, *op.cit.*, s. 93.
- ³¹ J. Suláček, *Na prahu novej republiky*, [in:] *Dejiny Popradu*, ed. I. Chalupický, Poprad 1998, s. 199–211, s. 201.
- ³² Porov. J.M. Roszkowski, *Polskie zabiegi o przyłączenie Spiszu i pierwsze lata przynależności północnej części tej ziemi do Rzeczypospolitej (1918–1925)*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Wrocław–Levoča 2003, s. 819–853, s. 820, 821.
- ³³ Karpathen Post, 5. XII.1918, č. 49, s. 4.
- ³⁴ Ku kultúrno-spoločenskému „prebudeniu“ slovenského majoritného etnika na Spiši“ porov. P. Zmátlo, *Kultúrno-spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období s prihliadnutím na národnostné aspekty*, [in:] *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Wrocław–Levoča 2003, s. 741–760, s. 741.
- ³⁵ Myslené sú obce rusínskeho obyvateľstva Jakubany a Jarabina.
- ³⁶ Selbstwehr 20. XII. 1918, s. 4.
- ³⁷ M. Murcko, *Vznik Československa a okres Stará Ľubovňa*, Z minulosti Spiša, 6–7, 2001, s. 143–158, s. 150.
- ³⁸ Porovnaj príspevok Jána Lazoríka v tomto zborníku.
- ³⁹ Levoča, ŠA Levoča, pobočka Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Jarabina od roku 1933, s. 21.
- ⁴⁰ Spišská Belá, Archív Mestský Úrad v Spišskej Belej, Pamätná kniha mesta Spišskej Belej, s. 21.
- ⁴¹ Karpathen Post, 12. XII. 1918, č. 50, s. 3.
- ⁴² P. Švorc, *Politický život a obecná správa v Spišskej Belej (1918–1945)*, [in:] *Spišská Belá*, ed. Z. Kollárová Prešov 2006, s. 157–184, s. 158.
- ⁴³ Stará Ľubovňa, ŠA Levoča, pobočka Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Jarabina, s. 21.
- ⁴⁴ Porovnaj o tom zmienku v príspevku Jána Lazoríka.
- ⁴⁵ Porov. F. Fetko, *Antisemitismus in der Gesellschaft der ersten Tschechoslowakischen Republik*, Chilufim. Zeitschrift für jüdische Kulturgeschichte, 2007,3, s. 45–60.
- ⁴⁶ Porovnaj list Romana Vaverčáka do Martina publikovaný v Švorc, *op.cit.*, s. 158.
- ⁴⁷ Levoča, ŠA Levoča, Fond Župa spišská, sign. 7591/1919, kart. 2843.
- ⁴⁸ B. Soukopová, *Česká identita po vzniku Československé republiky. Antisemitismus jako faktor upevnění jsoucnosti? 1918–1920*, [in:] *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, ed. B. Soukopová, M. Záhradníková, Praha 2003, s. 21–35, s. 27.
- ⁴⁹ Levoča, ŠA Levoča, Fond Župa spišská, sign. 7591/1919, kart. 2843. Autor listu sa sťažuje Spišskej župe, že Židia poberajú vojenské invalidné dôchodky, lenže ani jeden z nich nie je invalidom, ale všetci sú podvodníkmi.
- ⁵⁰ Levoča, ŠA Levoča, Fond Župa spišská, sign. 7591/1919, kart. 2843.
- ⁵¹ Poláková, *op.cit.*, s. 140.

Problem emancypacji [Żydów] i antysemityzmu w komitacie spiskim na przełomie XIX i XX wieku

Artykuł zajmuje się związkami między emancypacją Żydów a antysemityzmem w komitacie spiskim w XIX i na początku XX w. Autor stara się nakreślić rozdźwięk między oficjalną polityką państwa habsburskiego, potem austro-węgierskiego, a wreszcie powojennej Czechosłowacji z jednej strony, a szerokim społeczeństwem z drugiej, w sprawie miejsca żydowskich obywateli w społeczeństwie. Od początku reformatorskich dążeń do emancypacji Żydów nosicielami zmian nie było szerokie społeczeństwo, ale działacze polityczni, co skutkowało pojawieniem się czynów (deliktów) antyżydowskich. Ten społeczny schemat jest czytelny w komitacie spiskim od końca XVIII w. przez wiek XIX aż po rok 1918. Początki emancypacji sięgają reform józefińskich i pogłębione zostały ustawami sejmu węgierskiego w roku 1840. Emancypacja zakończona zosta-

ła w 1867 r., kiedy Żydzi stali się równoprawnymi obywatelami Austro-Węgier. Podczas całego rozwoju pojawiają się jednak przekazy o napadach na Żydów, a i po 1867 r. antysemityzm w komitacie spiskim nie zanikł. Nic nie zmieniło tutaj powstanie I Republiki Czechosłowackiej, która była pod względem konstytucyjnym najbardziej tolerancyjna wobec mniejszości żydowskiej. Bezpośrednio po zakończeniu wojny przetoczyła się jednak przez wschodnią Słowację fala napadów na ludność żydowską i jej rabowania, która dosięgła również komitatu spiskiego. Żydzi przez część społeczeństwa nie zostali uznani za równoprawnych obywateli. W argumentacji antysemitów były znieważane ich tradycje, a Żydzi reprezentowali w napiętych walkach narodowościowych obraz „starego – przedwojennego” ciemniejszy ludu.

Žartovnosce z Jakubjan porospravjane starim jakubjanskim učiteľom Mikulašom Šudichom

Úvodom

☞ V rokoch 1977–1985 pracoval v Ľubovnianskom múzeu ako etnograf Ján Lazorík (narodený v roku 1920), ktorý sa systematicky venoval národopisnému výskumu. Tento ľudový filozof a spisovateľ má nesmierne zásluhy na zdokumentovaní ľudovej kultúry predovšetkým z oblasti Šariša. Nikto z bývalých, ani súčasných pracovníkov Ľubovnianskeho múzea sa nemôže pochváliť tak rozsiahlou výskumnou a publikačnou činnosťou. Medzi množstvom záznamov, ktoré počas svojej výskumnej práce v teréne Ján Lazorík vyhotovil, sa nachádza i rozprávanie jakubjanského učiteľa Mikulaša Šudicha (1896–1984). Príbehy z Jakubian porozprávané týmto známym ľudovým „žartovníkom“ sa viažu k prelomovému obdobiu okolo roku 1918 (prvá svetová vojna, rozpad Rakúsko-Uhorska, vznik Československej republiky) a sú zaznamenané v šarišskom nárečí. Príbehy v Šudichovom podaní svojou atmosférou pripomínajú svet videný očami dobrého vojaka Švejka.

☞ Obec Jakubany, nachádzajúca sa šesť kilometrov južne od Starej Ľubovne, bola založená na začiatku 14. storočia v rámci kolonizácie na nemeckom práve. Do 15. storočia v nej bývali Nemci a Slováci. Po jej spustnutí bola na konci 15. storočia (1497) znovuosídlená v rámci kolonizácie na valašskom práve. Jej novými obyvateľmi sa stali Rusini. Ešte na začiatku 20. storočia tu žilo viac obyvateľov ako v meste Stará Ľubovňa. Obyvatelia Jakubian, z náboženskej stránky gréckokatolíci, dodnes vo veľkej miere udržiavajú mnohé svoje tradície, čím môžu byť príkladom pre okolité obce.

Miroslav Števík

Wstęp

☞ W latach 1977–1985 pracował jako etnograf w Muzeum Lubowelskim Ján Lazorík (urodzony w 1920 r.), który systematycznie zajmował się badaniami etnograficznymi. Ten ludowy filozof i pisarz ma niezwykle wielkie zasługi w dokumentowaniu ludowej kultury, przede wszystkim Szarysza. Nikt z byłych czy obecnych pracowników Muzeum Lubowelskiego nie może się pochwalić tak rozległą aktywnością badawczą i wydawniczą. Między licznymi zapiskami, które Ján Lazorík sporządził podczas swojej badawczej pracy w terenie, znajduje się i opowiadanie

jakubiańskiego nauczyciela Mikulaša Šudicha (1896–1984). Wydarzenia z Jakubian, przekazane przez tego znanego ludowego „anegdociarza”, wiążą się z przełomowym okresem około 1918 r. (I wojna światowa, rozpad Austro-Węgier, powstanie Republiki Czechosłowackiej) i są zantowane w dialekcie szaryskim języka słowackiego. Wydarzenia w opowiadaniu Šudicha swoją atmosferą przypominają świat widziany oczami dobrego wojaka Szwejka.

☞ Wieś Jakubany, znajdująca się sześć kilometrów na południe od Starej Lubowli, była założona na początku XIV w. na prawie niemieckim. Do XV w. zamieszkiwali ją Niemcy i Słowacy. Po jej spustoszeniu została pod koniec XV w. (w 1497 r.) znowu zasiedlona na prawie wołoskim. Jej nowymi mieszkańcami stali się Rusini. Jeszcze na początku XX w. żyło tu więcej mieszkańców, niż w mieście Stara Lubowla. Mieszkańcy Jakubian, pod względem wyznaniowym grekokatolicy, do dziś w wielkim stopniu kultywują liczne swe tradycje, przez co mogą stanowić przykład dla okolicznych osad.

Miroslav Števík

Preklad: Ryszard Grzesik

ŽARTOVNOSCE Z JAKUBJAN

porospravjane starim jakubjanskim učiteľom Mikulašom Šudichom (1896–1984), ktorí ňebul grecki katolíik, ale za 40 roki zo svojim mocnim hlasom kantoroval f cerkvi, roku 1968 hral popa vo filme V tieni šibenice a bul znamim ľudovim žartovníkom...

☞ Ket še skončila perša vojna, ta vojnovovo vojaci fšadzi strašne kradli, židoch rabovali, ta lubovenske panaškove zorganizovali „domobranu“ – zo fšelijakich mađaronskich gauneroch, židkoch aj našich bortakoch. Maľi gveri a lapaľi, zaviraľi rabunkošoch, no, do Jakubjan še ňeodvažili, bo Jakubjani maľi skoro 5000 obivateľoch a mocnich chľopoch, co každi še jich bal. Ta ja jak figľar ot kosci, rospravja učiteľ a sprafca školi v Jakubjanoch Mikulaš Šudich, som sameperše založil ľem „jakubjansku župu“, ale potom aj „rusku jakubjansku republiku“. Ja bul, pravda, jej prezident i miňister zahraňiča a tag i zo svojima ostatňima miňistrami som bul v Bratislave jag deputacija pri krajinskim prezidentovi Orszagovi. O tej „deputaciji“ bi še dala napisac stostrankova kniška! Ked zme buli ešči ľem jag „župa“, ta Jakubjanci jag župaňi v huňoch zo

skridlami, v bočkorochoch, v rukave každi litruľku, prez Jankovec pošli do Ľavoči ku ľavočskemu županovi Felberovi a stari Mrug – daval mu ruku a hvarel: Što, ja župan, ti župan, ta sobi dame serus! Aj daľi sebe serus i vipilľ vedno i še titulovali jag župani, bo Felber bul uš stari a bojažľivi ělovek a Jakubjanci z huroch chľopi, ěervene, mocne jak peruňi. Na mňe potom bul vidani zatikaě, aľe ľem formalni, bo chtož bi še bul na hlavneho župana odvažil..., ja potom – jak som uš spominal – scihnul ešěi i republiku vihľasěi i deputacěju do Bratisľavi věpravil!

Ľ Jakubjanci svojich županoch a potom miňistroch volaľi ablegatami, deputantami. Tote jakubjanske vľadne predstavětele, žebi buli inakše jag ostatňe ľudze, za kapeluchami nošili pirka s kuroch – želene, ěervene, žolte, tak sebe jich farběli, najparadňejši župan Beskid nošil ěervene pirka. Jag župa i repubľika v Jakubjanoch prepaldľi, ta na župana Beskida chtoška zľožil veršik: Išľol Beskid ot Plavňici, mal poderte nohavici, nohavici i s kabatom, nebude uš ablegatom...

Ľ Vo vľadnej deputacěji z Jakubjan, co bula v Bratisľave pri krajěnskěm prezidentovi, bul i stari Mrug jag miňister gazďofstva, hospodarstva. Pravdaže, vľada spala v hoteľe, aľe Mrug zaboha něchcel do liftu nastupic, išľol napešo hore schujdami, ta še stracil, potom po šickich dzveroch durkal, otviral a še pital: Nevidľili ste tu z Jakubjan ministriv i prezidenta? To šicko bulo ftedi f tim hoteľe hore nohami, to za každěm Jakubjancom i pejc – šesc ľudzi chodzělo, každě jich opkukoval, ņichto ņemohľol pochopic – miňistri a v huňoch, bočkorochoch... Mrugovi še chcelo na budar, no ta Šudich – prezident ho zaprovadzil, dze bulo treba..., aľe stari Mrug aňi zaboha, un še do teho vera něvisra, choc še tu takoj doras posra, „ ta de do takoj krasěivej misi, šak to na masľo abo kašu na vesěľa a ne sraťi, ta to jakě gazďivstvo tu v Bratisľavi, ket tag nešanujut!“ A, vera, mušľol som z Mrugom věnsc vonka, hvarel prezident Šudich, a f parku pot krakom še věložil...

Ľ Z Jakubjan Gapštur na koncu peršej vojni bul raňeni, a žebi ņemušľol rukovac ešěi do ěeskosľovenskej armadi, ta išľol do Bratisľavi, povedzelo še – na super, žebi ho z vojska visuperovali, prepušěili. Oblěik še jak še po jakubjanski patri a išľol do tej Bratisľavi na cugu, na mašěne. Kapeluch mal s pštrošěm pirom (pštros bul z Ameriki), huňa skridľata, chološňe, remiň vibějani a tri razi opasani (popod ric), na nohoch kopcuni a onuěe vivjazane s ěarněm zavľakom až nad ľitko, v ruke bakuľa z bujaěu hlavu. Jag v Bratisľave zešľol s cugu, ta regement dzecoch za ņim, ľudze postavali na tretuaroch a kukaľi... Dzeci co ras ta buli bezoěivejše, uš ho i poskubovali i drilľili ho, ta ņiň ěerpel, ta ěerpel, aľe potom še naremňe obracil, rucil do ņich bakuľu a žebi jich věstrašľil, ta viskoěil a v ľufce tri razi ěerěnul (cveněnul, terěnul) s petami, z nohu o nohu uderil. Hěj, aľe co un sebe s tim narobil! Dzecom še to zapaěilo, aľe ņe ľem dzecom i dospelē za ņim a doras tu

i fotografěisci, a ľem žebi skakal a skakal, peňeži mu rucali pod nohi, ta Gapštur ľem zběral a zaš skakal, terkal s tima svojěma krěivěma nohami v ľufce a naras še mu i šťiri razi podarělo ěerěnuc, ta tu i veľke panove a ešěi a ešěi a uš i svojo meno mušľol každěmu hvarec a skadzěi je, zapisovali ho, peňeži uš až do ušľika klat, co v ņim mal chľeba, slaňini na drahu, tagže na ten vojensěi urjat prišľol ņeskoro, kazali mu prisc „na zajtra“... No ta co, zaš věšľol na tote bratisľavske tretuare a zaš potskakoval, ěerěal v ľufce s petami, mišľek mal uš pulni peňežoch a – ľem tu naras pri ņemu jedna šumna mlada kězasonka (Gapštur mal ftedi 26 roki), že „aby išľiel s ņou, ona ho veľmi rada prenocuje“... Aľe un hňet pobaěil, že f parku ju věěekuju dajake dvojěo pajtaše... Hoj, ta uš toto ņe, poměšľel sebe, schicil mišľek s penežami, ešěi raz v ľufce zaěerěnul, a uš ho ņebulo. Prišľol ku dajakemu cmintěru, to uš von z mesta bulo, bula tam dajaka butka na šmece, ta v ņej prenocoval. Na druhi dzeň sebe toto visuperovaňe vibavil. Prišľol domu, v Ľubovňi akurat bul jurmak, ta sebe dva veľke šviňe kupil za tote viskakane peňeži! Hnal jich domu do Jakubjan. Pred vratami do dvora kriěľel žeňe: Haňo, otviraj a smotľ, žiňu ťi sviňe až z Bratisľavi, fuj, ta to bila robota, juj, jakě jem spoteněj! Toto cirkusancstvo Gapšturovi pošmakovalo, ta potom keľo ras prišľol – ěi uš do mľina ěi do karěmi, ta uš terkal s petami v ľufce, abo krucil še po diľloch na rukoch a nohoch jak koľeso na špicoch bez bahroch a chľopi mu placili vipic. A takě kumštar v Jakubjanoch bul i Buěko-Gľovik, ten zaš za poharik paľunki še posadzil na žim, na rěi še zaěal dopretku pošťuchovac a to takě zvuk davalo, jak keď mašěina robi š š š a pri tim fše na paľcoch zapěiskal navľas tag, jak kebi mašěina zo šťaciona rušala. Hvarel – dajěe ešěi jeden naľac, a pujdze i ľascuk (nakľadni vľak)...

Ľ Ket stari Osěľ Berežňak prišľol s peršej vojni na urlap (dovľoľenku), ta dzeci kolo ņeho a jag ņaňu naš, tag ņaňu našľ, obľapjali mu nohi a un jich ot sebe odrucoval a hvarel: Što ja vam, jakě ja vam ņaňo, kukajte tu (ukazal na věľoškoch tir friěki), ja jem cuěksfirer a žaden vaš ņaňo! ...

Ľ Za peršej vojni bula veľka běda, ņebulo co jesc, co obľesc. Jedn Jakubjaňec še dzeška zablukal f Prešove na cmintěr a tam buli na hroboch prekrasne šěroke pantľiki z napisami, s takěma zľatěma ľěterami. Jakubjaňec ľem še poohľadal a chětro jich poscahoval, pomotal do torbi. Doma žena s těch pantľikoch sebe ušěla košuľu, mužovi gaěe i pre dzeci daco. Aľe chtoška to v Ľubovňi oskaržľil šandarem. Šandare prišľi vec věšetric. Ta to cěgaňstvo, ņepravda. Keď ņepravda, opatri me! Dzvihajěe, babo, sukňu! No co, baba mušľela dzvihnuc a akurat pod jej bruchom sterěěli zľate pěsmena: Otpoěivaj cěcho f svatěm pokěju!... Chľop scahľul nohavice a na pretku mu sterěěli zľate ľěteri: Pofstaňe, jag aňďel Boži zatruběi...

☞ V okolí Popradu (predovšetkým v obciach Batizovce, Gerlachov, Mengusovce a Štôla) má technika vyškrabávania (*vypisovania, škrabania, rysovania*) veľkonočných vajíčok dlhoročnú tradíciu, zachovávanú dodnes. Táto výzdoba vajíčok sa rozšírila na Slovensku v druhej polovici 19. storočia. V prvých desaťročiach 20. storočia bola charakteristická pre nemecký Spiš, batikovanie zase pre gréckokatolícky Spiš¹. Tento spôsob zdobenia vajíčok pochádza z nemeckých krajín. Svedčí o tom aj skutočnosť, že v okolí Freiburgu (Bádensko-Wurtembersko v Nemecku) sa pri archeologických vykopávkach našli vajíčka z hallštattskej doby, ktoré boli uvarené a zafarbené približne asi takou výtvarnou technikou, aká bola používaná v niektorých spišskonemeckých osadách. Spišskí Nemci si udržiavali vlastnú tradíciu farbenia vajíčok na tmavo, najviac na čierne, ktorú si doniesli zo svojej vlasti².

☞ V príspevku sa snažím poukázať na zmeny v tejto tradičnej technike zdobenia vajíčok a na jej súčasné podoby. Vychádzam zo zbierok Podtatranského múzea v Poprade, ktoré obsahujú cca 60 vajíčok zdobených technikou vyškrabávania, získaných do fondu v rokoch 1965–2007.

☞ Pretože termín veľkonočné vajíčko (alebo len vajíčko) je výstižnejší a v tradičnej duchovnej kultúre sledovanej oblasti používanější, nahrádza v príspevku termín kraslica. Aj keď nie všetci súčasní tvorcovia hovoria výlučne iba o veľkonočnom vajíčku, jeho pôvodný význam v duchovnej kultúre nám objasňuje vyjadrenie jedné-

ho z tvorcov: „Veľkonočné vajíčko – to vie každý, od najstaršieho po najmenšieho. Čo je na tom nezrozumiteľné, prečo chceme byť múdrejší, ja neznam. Veľkonočné vajíčko je výstižné, je to veľkonočné, bo sa dáva na Veľkú noc, je to vajíčko, bo je to vajíčko“.

☞ Pôvodne sa vyškrabávalo na vajíčko uvarené na tvrdo, v súčasnosti sa zdobia už len výdušky. Pán Pastrnák vyfukuje vajíčko tak, že prepichne jednu stranu škrupiny klincom, a potom injekčnou striekačkou vtlačá dovnútra vzduch, ktorý zas vytlačí obsah vajíčka von. Niektorí tvorcovia urobia dve diery na vajíčku, do jednej vtlačajú injekčnou striekačkou vzduch a cez druhú zasa vychádza obsah vajíčka. Táto zmena (vyfukovanie) nastala v dôsledku viacerých faktorov. Stávalo sa, že vajíčko, zvlášť ak bolo uložené v skrinke za sklom, „strelilo“. Keďže v súčasnosti sa vajíčko stáva predajným artiklom, tvorcovia sa prispôbujú dopytu a vajíčka vyfukujú. Zmena nastala hlavne z dôvodu väčšieho dopytu po vyfúknutých vajíčkach, pretože nezapáchajú. Prvotný popud vyšiel zrejme od nemeckých turistov, ktorí sa nevyfúknuté vajíčka báli kupovať. Ďalšími negatívami nevyfúknutého vajíčka je aj to, že po čase sa na jeho povrchu vytvorí vlhký maz, ktorý rozpúšťa farbu. Niekedy vnútro vajíčka vyschne a stvrdne, a tak veľmi ľahko škrupinu pri nepozornom zaobchádzaní rozbije.

☞ Pôvodne sa vajíčka farbili v rozličných rastlinných odvaroch, napríklad v cibulovom. V sledovanej oblasti, podobne aj v iných lokalitách na Slovensku, sa používala aj tzv. „brezulka“, pur-

A. Pastrnáková, Batizovce, 1965

M. Pastrnák, Batizovce, 2007

purovo červená farba kupovaná v obchodoch³. Tradične sa vajíčko farbilo aj tušom, ktorý sa nanášal štetcom na ešte teplú škrupinu uvareného vajíčka. Používal sa najmä čierny tuš, pretože čierna farba najlepšie chytá na škrupinu a vyškrabaný ornament je na nej najvýraznejší. Postupne sa okrem tušu začali používať najmä farby na textil. Vajíčka získané do zbierok v rokoch 1965–1988 sú farbené prevažne čiernym tušom a viacerými odtieňmi červenej, hnedočervenej a modrej farby. Jedno vajíčko je pravdepodobne farbené ešte v cibuľovom odvare. A. Pranda uvádza, že v okolí Popradu sa jednotlivé lokality odlišovali farebnosťou vajíčok. V Gerlachove zvykli farbiť vajíčka červenou a zelenou farbou, v Batizovciach modrou, čiernou i červenou⁴.

☛ V súčasnosti sa používajú najmä farby na textil, ktoré je možné rôzne kombinovať, čím sa získava široká škála farebných odtieňov. Pre zvýšenie lesku sa do farby pridáva aj ocot. Každý tvorca má svoje vlastné tajomstvo prípravy čo najkrajšej a najvýraznejšej farby, ktorú konkurencii nechce prezradiť. Od súčasných tvorcov máme v zbierkach vajíčka farbené v rôznych odtieňoch, od svetlejších až po tmavšie odtiene fialovej, červenej, modrej a zelenej farby.

☛ Pán Korkoška z Batizoviec používa tlačiarenské liehové farby, do každej z nich pridáva trochu striebornej, aby sa vajíčko krajšie lesklo. Pani Horvajová z Batizoviec vajíčka najprv zafarbí textilnými farbami, ak sa jej zdajú málo výrazné, nanesie na ne ešte čierny tuš, čím farba získa sýtosť. Vyškrabaný ornament tak nadobúda špecifický vizuálny dojem farebného tieňovania. Pani Gemzová zo Štôly pre dosiahnutie výraznejšieho dekoru dofarbí biely ornament ešte neónovou fixkou.

☛ Pre vyškrabávané veľkonočné vajíčka z okolia Popradu je charakteristický rastlinný ornament. „Vypisovali“ sa najmä motívy: rozvíjajúce sa konáriky vrby, snežienky, klinčeky, fialky, tulipány, bahniatka, klásky, konvalinky, ružičky, hroz-

no a iné kvietky, ktoré boli znázorňované tak, že vyrastajú z kvetináča alebo zo srdiečka. Každý tvorca mal svoj oblúbený a preň charakteristický motív. Podstata vytvárania takého ornamentu vyplývala z obyčajového významu veľkonočného vajíčka, ktoré sa dávalo mládenkovi na Veľkonočný pondelok ako dar. Preto kvietok vyrastajúci zo srdca. Ak išlo o vážnu známosť, mládenec dostával okrem slepačích vajíčok aj jedno väčšie husacie vajíčko.

☛ Tradičnú základnú kompozíciu vajíčka tvorí kombinácia grafického a rastlinného ornamentu. Vajíčko je rozdelené pomyselnou čiarou na dve rovnaké časti. V jednej časti je srdiečko s veršikom („pesničkou“), z neho potom v druhej časti vyrastá rastlinný ornament. Nad veľké srdce sa zvyklo vyškrabať ešte jedno či dve menšie srdiečka, do ktorých sa napríklad napísalo: „Na pamiatku“, „1965“. Charakteristický je najmä voľne rozložený rastlinný ornament. Štylizované kvety často nerešpektujú logické súvislosti medzi lístkom, kvetom a plodom.

☛ V súčasnosti túto tradičnú kompozíciu a motív zachováva pán Milan Pastrnák z Batizoviec. Vytvára presne taký istý rastlinný ornament, aký ho učila „vypisovať“ jeho stará mama, pani Anna Pastrnáková, ktorá bola známa ľudová umelkyňa a poetka. Rozmiestnenie ornamentu často predurčuje už samotný tvar vajíčka. Na „guľatom“ vajíčku lepšie vyznie iné rozloženie ornamentu ako na „elipsovitom“.

☛ Postupne, ako sa stráca symbolika vajíčka ako daru, mení sa aj spôsob jeho ornamentálnej výzdoby. Vajíčko nadobúda viac estetickú a spomienkovú funkciu, stáva sa dekoračným a spomienkovým predmetom. Na základe materiálu zo zbierky sa dá poukázať na zmeny v motívoch a kompozičnej štruktúre, resp. možno hovoriť o výtvarnom prejave individuálneho tvorca. Tradične považovali mládenec za najpodstatnejšiu časť vajíčka srdce s textom, pretože jeho ob-

J. Krkoška, Batizovce, 2007

M. Bobovská, Gerlachov, 1987

M. Bobovská, Gerlachov, 2007

sah (neutrálny, ľúbostný, hanlivý, poukazujúci na majetkovú nerovnosť, či konfesionálnu odlišnosť) vyjadroval vzťah dievčaťa k obdarovanému mládenkovi. Napríklad:

„Oblej ma šuhajko, veď je voda na to, dostaneš vajíčko veľkonočné za to“.

„To vajíčko beží, komu prináleží, tomu šuhajkovi, čo mi v srdci leží“.

„Šuhajčko, šuhaj, reči nepočúvaj, reči tá sklamú, dievča ci nedajú“.

„Bodaj tá, aby ťa porazilo, žeby sa ti nikdaj dobre nevodilo“.

Bodaj tá, aby ťa telo bilo zimníc, keľo v Batizovcah murovaných pivníc.

Bodaj tá, aby ťa Mária skarala, keď sa moja duša do teba zamilovac mala“.

☛ Veršík si dievča spolu s tvorkyňou, u ktorej si vyzdobenie vajíčok objednalo, starostlivo vybralo, aby čo najvýstižnejšie zodpovedalo jej vzťahu k mládenkovi. Chlapci si darované vajíčka ukladali doma do prednej izby, za hlavnú hradu – „mešternicu“, aby sa nimi mohli popýšiť, ktorý má viac vajíčok a s čo najkrajšími veršíkmi. Ak bol medzi mládencom a dievčinou vážnejší vzťah, musel jej za odmenu doniesť z najbližšieho jarmoku veľké medovníkové srdce.

☛ Postupne, ako vajíčko prestáva byť predovšetkým darom pre mládenca, mení sa aj spôsob znázornenia srdca. Srdce vo vnútri s popísaným textom – grafický ornament, prestáva byť rovnocenným ornamentom vzhľadom na rastlinný ornament, až sa postupne vytráca a zostáva len rastlinný ornament. V zbierkach máme zdokumentované takého variácie srdca: Tri menšie srdiečka vo vnútri s textami, vytvárajúce trojlístok (1987), dve menšie srdiečka s textom v hornej a dolnej časti vajíčka (2007), vajíčko bez srdiečka s voľne rozmiestneným textom (1987), celá plocha vajíčka pokrytá iba rastlinným ornamentom (2007). Aj samotný text sa mení, jeho obsah má často charakter veľkonočného pozdravu, napr.: „To vajíčko sami kvet, nesie pozdrav v šíry svet, na pamiatku 1987“, niekedy spomínajúci aj Tatry, napr.: „Na tých našich Tatrách biely sniežik leží, veľkonočný pozdrav šírym svetom beží“, „Krásne naše Tatry snehom sú pokryté, to vajíčko na pamiatku odo mňa prijmite“.

☛ Novším motívom, ktorý sa začal na vajíčkach uplatňovať prevzatím z textílií, je motív čipky. Tvorcovia sa inšpirovali „necovanou“ čipkou nazývanou „raca“, ktorá sa používala napríklad ako dekorácia na prikrývke zakrývajúcej posteľ s ustlanými perinami. Najstaršie vajíčko s motívom čipky máme v zbierke z roku 1987.

☛ V súčasnosti už nemožno hovoriť len o voľne rozloženom ornamente, na vajíčku sa uplatňuje aj pásový ornament, charakteristický symetriou a rytmom.

☛ Z novej zbierky (z roku 2007) máme zdokumentované aj vajíčka s figurálnym dekorom od pani Márie Gemzovej zo Štôly, ktorá okrem rastlinných motívov využíva aj motívy zvieratiek,

napr. holúbky, kuriatko. Vajíčka s týmito motívmi vyškrabáva pre deti. Vyškrabávané veľkonočné vajíčka pani Gemzovej tvoria v súčasnosti expozíciu v Slovenskom informačnom centre Matice slovenskej v New Yorku a Stálej misii Slovenskej republiky pri OSN.

☛ Aby ornament na vajíčku pekne vynikol, je potrebná biela škrapina. Podľa mnohých respondentov je v dnešnej dobe dosť náročné kúpiť takéto vajíčka. Pani Gemzová z tohto dôvodu vyškrabáva aj na hnedú škrapinu. Každý tvorca postupuje pri vyškrabávaní ornamentu trochu odlišne, má svoj vlastný nenapodobiteľný rukopis, ktorý si vyformoval dlhoročným tréningom. Podľa názorov niektorých respondentov trvá aj 5 rokov, kým sa ruka „vypíše“. Niektorí si najprv predkreslí obrysy vzoru po celej ploche vajíčka a potom ich vytieňuje. Iný tieňuje paralelne s vyškrabávaním vzoru. Pán Krkoška z Batizoviec vytvára veľmi hustý ornament, pani Bobovská zasa priestorovo väčšie, výraznejšie kvety – „redšie vyškrabávané“.

☛ Súčasní tvorcovia čerpajú inšpiráciu okrem tradičných vzorov aj z časopisov, pohľadníc, vzajomným odpozeraním, veľký rozhľad im ponúka súťaž v zdobení veľkonočných vajíčok „Gúľaj sa vajíčko, gúľaj“ v Batizovciach, organizovaná od 60. rokov 20. storočia⁵. Každý autor má svoj typický spôsob prejavu, na ktorý je hrdý. Niektorí tvorcovia majú svoju vlastnú autorskú značku v podobe znaku (napr. srdce) alebo iniciálok, ktorú na vajíčku uplatňujú.

☛ Tradičným nástrojom na vyškrabávanie vajíčok je kovový pilníček, jednohrotový alebo trojhrotový, ktorý sa obyčajne dedí z generácie na generáciu, alebo kupuje v obchode, pričom doma sa ešte prispôsobí podľa potrieb a predstáv tvorcu. Používajú sa aj rôzne malé, tenké, najmä oceľové tyčky na konci zabrúsené do ostrého hrotu. Každý tvorca má takýchto nástrojov obyčajne viacero kusov, niektorí autori počas zdobenia vajíčka nástroj vymieňajú podľa toho, aký vzor chcú vytvoriť. Keďže vzhľad ornamentu určuje typ použitého nástroja, na dosiahnutie čo najjemnejšieho vzoru je potrebný čo najtenší hrot. V súčasnosti niektorí autori zdobia aj pštrosie vajcia, pričom pracujú so strojčkami podobnými zubnej vŕtačke.

☛ Zaujímavý je spôsob držania nástroja pri vyškrabávaní. Väčšina tvorcov obyčajne drží nástroj v dlani prichytený všetkými prstami okrem palca. Pán Korkoška drží pilník v ruke ako pero.

☛ Vyškrabávanie vajíčok sa venujú ženy, a taktiež aj muži. Niektorí autori tak nadväzujú na dlhoročnú rodinnú tradíciu. Pre niektorých tvorcov je „vypisovanie vajíčok“ nielen záľubou, ale aj možnosťou, ako si finančne prilepiť. Viacerí autori vo veľkonočnom období predávajú svoje diela v hoteloch vo Vysokých Tatrách, alebo na už spomínanej súťaži „Gúľaj sa vajíčko, gúľaj“, kde majú aj svojich stálych odberateľov. Práve v Batizovciach, kde sa súťaž organizuje, je koncentrácia tvorcov najväčšia.

Zhrnutie

☐ V obciach Batizovce, Gerlachov, Mengusovce a Štôla sa dodnes zachováva tradícia zdobenia veľkonočných vajíčok technikou vyškrobávania na jednofarebný podklad. Príspevok sa na základe materiálu z fondu Podtatranského múzea zaoberá tradičným postupom zdobenia, farbenia, ornamentom, ich obmenami, a taktiež nástrojmi, ktorými sa ornament vyškrobáva. Keďže pôvodná funkcia vajička ako veľkonočného daru dievčaťa mláďencovi sa stráca, vajičko sa stáva predajným artiklom, prejavuje sa viac individuálny tvorca, prispôsobujúci sa dopytu. V súčasnosti sa „vypisuje“ už len na vyfúknuté vajička. Tradičný spôsob farbenia čiernym tušom, ktorý má svoje korene ešte u spišských Nemcov, sa vytráca. Dnes sa ho snaží zachovávať pán Milan Pastrnák z Batizoviec, ktorý tak nadväzuje na rodinnú tradíciu. V súčasnosti sa uplatňujú rôznorodé, najmä textilné farby, ktoré ponúkajú pestrejšiu farebnú škálu a väčšiu výrazovosť. Zmena nastáva aj v ornamentálnom stvárnení. Tradičná kompozícia rastlinného a grafického ornamentu, kde najdôležitejšiu úlohu zohrával text v srdci a kvietok vyrastajúci z neho, sa stráca. Text nado-

búda charakter veľkonočného pozdravu, uplatňujú sa nové motívy, napr. motív čipky, či figurálne stvárnenia. Na vyškrobávanie sa aj naďalej používajú rôznorodé kovové pilničky, no objavujú sa aj novodobejšie vymoženosti. Táto tradícia sa uchováva čiastočne aj vďaka súťaži „Gúľaj sa vajičko, gúľaj“ v Batizovciach, kde je aj najväčšia koncentrácia súčasných autorov, ktorí sa venujú zdobeniu vajíčok technikou vyškrobávania.

Poznámky

- ¹ A. Pranda, E. Prandová, *Slovenské kraslice*, Osveta, Martin 1994, s. 30.
- ² J. Olejník, *Od kultu až po výtvarný prejav: História veľkonočného vajička sa začala písať už v staršej dobe železnej*, [in:] Podtatranské noviny, roč. 40, č. 12: 1999, s. 10.
- ³ J. Olejník, *Veľká noc už prišla...*, [in:] Podtatranské noviny, roč. 36, č. 15: 1995, s. 3.
- ⁴ A. Pranda, E. Prandová, *op. cit.*, s. 24.
- ⁵ Na súťaž najmä v posledných rokoch prichádzajú tvorcovia, ktorí pracujú nielen technikou vyškrobávania. Táto skutočnosť má značný vplyv na uplatňovanie rôznorodých techník zdobenia vajíčok v sledovaných obciach.

Monika Tkáčová

Poprad

Wielkanocne pisanki z okolic Popradu

☐ We wsiach Batyzowce, Gerlachów, Mięguszwonce oraz w Stôli do dziś zachowała się tradycja zdobienia pisanek wielkanocnych techniką wyskrobywania na jednobarwnym podkładzie. Na podstawie materiałów ze zbiorów Muzeum Podtatrzańskiego w Popradzie artykuł zajmuje się tradycyjnym zdobieniem pisanek, ich barwieniem, ornamentem i ich przemianami, a także narzędziami, którymi wyskrobuje się ornament. W czasach, gdy zanika pierwotna funkcja pisanki jako wielkanocnego daru dziewczyny dla chłopaka, staje się ona artykułem handlowym. Do głosu w większym stopniu dochodzi jej indywidualny twórca, dostosowujący się do popytu. Obecnie maluje się już tylko wydmuszki. Zanika tradycyjny sposób barwienia czarnym tuszem, który miał swoje korzenie jeszcze u spiskich Niemców. Dzisiaj usiłuje go zachować pan Milan Pastrnák z Batyzoviec, który w ten sposób

nawiazuje do rodzinnej tradycji. Obecnie stosuje się różnorodne, zazwyczaj roślinne farby, które zapewniają szerszą skalę barwną oraz większą wyrazistość. Zmiana następuje również w formowaniu ornamentu. Zanika tradycyjna kompozycja ornamentu roślinnego i graficznego, gdzie najważniejszą rolę odgrywał tekst w serduszku oraz kwiatek wyrastający z niego. Tekst przybiera charakter wielkanocnego pozdrowienia, dochodzą także nowe motywy, np. motyw koronki albo figuralny. Do wyskrobywania ornamentu w dalszym ciągu używa się różnych pilników do metali, ale pojawiają się również nowocześniejsze zdobycze techniki. Tradycja ta zachowuje się częściowo dzięki konkursom „Tocz się, pisanko, tocz” („Gúľaj sa vajičko, gúľaj”) w Batyzowcach, na których jest największe zgromadzenie współczesnych twórców, poświęcających się zdobieniu pisanek techniką wyskrobywania.

Kolegium redakcyjne/Redakčná rada:

Miroslav Števík

redaktor naczelny/šéfredaktor

Robert Ślusarek

z-ca redaktora naczelnego/zástupca šéfredaktora

Anna Wideł

sekretarz/tajomníčka

Piotr Drożdżik

Filip Fetko

Leszek Migrała

Barbara Rucka

Redaktor prowadzący/Výkonný redaktor:

Leszek Migrała

Projekt graficzny/Grafická úprava:

Piotr Hrehorowicz

Inter Line SC

Skład i łamanie/Sadzba a zalomenie:

Piotr Hrehorowicz

Małgorzata Punzet

Inter Line SC

Korekta/Korektúra:

Leszek Migrała

Janka Števíková

Tłumaczenia z języka słowackiego/Preklady zo slovenského jazyka:

Ryszard Grzesik

Tłumaczenia z języka polskiego/Preklady z polského jazyka:

Barbara Kurzydło

Druk/Tlač:

Drukarnia Goldruk

33-300 Nowy Sącz

ul. Kościuszki 28

ISBN 978-83-89989-15-4

Fotografia na okładce/Foto na obálke

Filip Fetko

Portal na stronie południowej prezbiterium w kościele w Lubicy (pierwsza połowa XIV wieku)

Portál na južnej strane presbytéria kostola v Ľubici (prvá polovica 14. storočia)

Wydawnictwo zrealizowane w ramach projektu: „Rozbudowa Sądeckiego Parku Etnograficznego w Nowym Sączu, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego INTERREG III A „Polska – Republika Słowacka”

Adres redakcji/Adresa redakcie:

Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu

33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 3

tel. o 18 443 77 08

faks o 18 443 78 65

www.muzeum.sacz.pl

